

Estetický slovník

Erich Mistrík

Texty z tejto publikácie sa môžu voľne používať na vzdelávacie, vedecké, popularizačné a iné nekomerčné účely pod podmienkou, že bude uvedený zdroj: Mistrík, E. (2013-2025).

Estetický slovník. 2nd ed., Album. ISBN 978-80-971533-4-2.

OBSAH

O slovníku	4
Iné estetické slovníky	6
Heslá	10
Heslár	240

O SLOVNÍKU

Obsah

- Slovník **estetiky** ako **vednej disciplíny**.
- Cca **1 500** hesiel.
- Personálne heslá tvoria cca 25% zo všetkých hesiel.
- Jediný estetický slovník na slovenskom internete.
- Adresátom je každý, kto sa zaujíma o umenie a estetické hodnoty.
- Posledná úprava 16. 9. 2025.

Adresáti

- **Estetici**, filozofi, kulturológovia a odborníci v ďalších **humanitných vedách**.
- **Laici** zaujímajúci sa o umenie.
- **Umelecký biznis** a priemysel, **médiá**.

Vecné heslá

- **Termíny**, s ktorými pracuje estetika.

Heslá osobností

- Osobností, ktoré vytvorili **explicitnú estetickú teóriu**.
- Nie sú tu teoretici ani umelci, ktorých estetika je implicitne zahrnutá v ich výrokocho alebo v umeleckých programoch.
- Zo zahraničných estetikov je tu viac osobností z **českej, nemeckej, ruskej, americkej** a **francúzskej** estetiky, pretože tieto krajiny ovplyvnili estetiku na Slovensku viac ako iné.
- Zo **slovenských estetikov** sú tu aj osobnosti, ktoré sa venovali estetike okrajovo. Zostalo však zachované kritérium explicitného estetického myslenia.
- V heslách sú **hlavné diela** jednotlivých teoretikov s rokom prvého vydania. Dva dátumy znamenajú rok vytvorenia a rok prvého vydania diela po smrti autora.
- Pri viacerých žijúcich estetikoch sa zatiaľ nepodarilo zistiť **rok narodenia**.

Slovník neobsahuje:

- Heslá o **umeleckých štýloch** ani slohoch (napr. surrealizmus).
- Heslá o jednotlivých umeleckých **dielach** ani **žánroch** (napr. zátišie).

Pôvod projektu

- Tento internetový projekt je podstatným rozšírením, skvalitnením a aktualizáciou **Estetického slovníka**, ktorý Erich Mistrík vydal vo vydavateľstve Iris v Bratislave v r. **2007**.
- Slovník vznikol v rámci projektu **VEGA** č. 2/0053/12 Filozofické poradenstvo ako forma praktickej filozofie. Slúžil ako podklad pre analýzu koncepcií, ktoré zdôvodňujú úlohu umenia v rozvoji človeka.
- Aktuálny rozsah (október 2025) je cca 350 normostrán textu.

Estetická koncepcia

V pozadí hesiel je autorova osobná estetická koncepcia: **Axiologický, existencialistický a semiotický** prístup k estetickým a umeleckým fenoménom, ktoré autor zasadzuje do ich **kultúrno-historického** kontextu. Autor vníma zásadný existenčný význam umeleckých fenoménov a ich imaginatívneho sveta pre človeka v konkrétnej kultúrnej tradícii. V pozadí interpretácií estetických a umeleckých fenoménov sú teoretické zdroje a inšpirácie týchto autorov: axiologická teória Heinricha Rickerta a Vladimíra Brožíka, filozoficko-lingvistická koncepcia Ludwiga Wittgensteina, semiotická teória Charlesa K. Ogdena a Ivora Armstronga Richardsa, teória imaginácie Gastona Bachelarda, existencializmus Karla Jaspersa a evolučná estetika Ellen Dissanayakeovej.

Oponentky

prof. PhDr. Jana Sošková, CSc., Prešovská univerzita v Prešove (v roku 2007)

prof. PhDr. Eva Kapsová, CSc., Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre (v roku 2013).

Vysvetlivka

* odkazuje na samostatné heslá v slovníku.

INÁ ESTETICKÉ SLOVNÍKY

Slovenské

- KICZKO, L. – KOŠČ M. – KRSKOVÁ, A. – MARCELLI, M. – MISTRÍK, E. – SOPÓCI, J. – TÓTH, R. – ZIGO, M. (1997). *Slovník spoločenských vied*. Bratislava: SPN.
- JANEK, M. (1991). Základné estetické pojmy. Stručný výklad. In: LAPITKA, M a kol. (1991). a kol.: *Estetická výchova v základnej a strednej škole*. Bratislava: SPN.
- KOLEKTÍV. (1993). *Estetická výchova pre stredné školy*. Bratislava: SPN.
- MISTRÍK, E. (2007): *Estetický slovník*. Bratislava: Iris.
- PLESNÍK, Ľ. a kol. (2008). *Tezaurus estetických výrazových kategórií*. Nitra: UKF.
- PLESNÍK a kol.. (2022). *Výberový tematický tezaurus*. Nitra: UKF.

Zahraničné

- COOPER, A. ed. (1992). *A Companion to aesthetics*. Oxford: Blackwell.
- *Aesthedict. A resource for aesthetic terms and learning*. (Online, 28. 7. 2013, od r. 2015 neprístupné) <http://aesthedict.com>
- *Arts Lexikon*. (Online, 4. 1. 2020, od r. 2022 neprístupné) <http://www.artslexikon.cz>
- BARCK, K. ed. (2004). *Ästhetische Grundbegriffe. Historisches Wörterbuch in sieben Bänden*. Stuttgart: Metzler.
- BELJAJEV, G. A.: (1989). *Эстетика: Словарь*. Moskva: Politizdat.
- BELTON, R. (2025) *Words of art*. (Online, 7. 10. 2025)
- https://www.academia.edu/23437809/Words_of_Art_Key_Concepts_in_Art_History_and_Visual_Culture)
- BERANOVÁ, V. (2017). *Průvodce po světě současné estetiky*. Slušovice: Monument.
- CALLOIS, R. (1946). *Vocabulaire esthétique*. Paris: Editions Fontaine
- CZECH, J. (1997). *Estetický slovník*. Praha (Online, 12. 6. 2000, od r. 2015 neprístupné) <http://www.geocities.com/Athens/Atrium/4632/est_slov.html>
- DELAHUNT, M. (2015). *Artlex*. (Online, 28. 11. 2015, od r. 2016 neprístupné) <<http://www.artlex.com>>
- DELEANU, D. (2005). *A Logosophistic dictionary of aesthetics*. Lulu.
- *Λεξικό καλλιτεχνικών όρων*. V anglickej verzii: *Dictionary of art conditions*. (Online, 16. 6. 2020) http://www.nikias.gr/view_lexicon.php
- KELLY, M. ed. (1998). *Encyclopaedia of aesthetics*. 4 zväzky. New York – Oxford: Oxford University Press

- *Guide to literary terms*. (Online, 4. 1. 2020, od r. 2022 neprístupné)
<<http://www.enotes.com/literary-terms/>>
- HEBENSTREIT, W. (1843). *Wissenschaftlich-literarische Enzyklopädie der Ästhetik*. Wien
- HECKMANN, W. – LOTTER, K. (1992). *Lexikon der Ästhetik*. Mnichov: C. H. Beck. Český překlad: *Estetický slovník*. (1992). Praha: Svoboda.
- *Internet encyclopedia of philosophy*. (Online, 23. 5. 2022)
<http://www.iep.utm.edu/category/value/aesthetics/>
- *International Lexicon of Aesthetics*. (Online, 11. 1. 2024)
<https://lexicon.mimesisjournals.com/index.php>
- JEITTELES, J. (1839). *Ästhetisches Lexikon*. Wien.
- *Краткий словарь по эстетике*. (Online, 23. 5. 2022) <http://esthetiks.ru/>
- NÜNNING ed., A. (1998). *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze – Personen – Grundbegriffe*. Stuttgart: J. B. Metzler, C. E. Poeschel. Český překlad: *Lexikon teorie literatury a kultury*. (2006) Brno: Host).
- LEVINSON, J. ed. (2003) *Oxford handbook of aesthetics*. Oxford: Oxford University Press.
- RAZUMNYJ, V. A. – OVSIANNIKOV, M. F. (1963). *Краткий словарь по эстетике*. Moskva.
- RONHOLT, Tiger C. (1993). *Key terms in philosophy of art*. Londýn – New York: Bloomsbury.
- SASAKI, K-i. (1984) *Bigaku jiten*. Tokio.
- MÜLLER, R., ŠIDÁK, P. eds. (2012) *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*. Praha: Academia
- SMITH, R. A. (1970). *Aesthetic concepts and education*. Illinois: University of Illinois press.
- SOURIAU, É. (1990). *Vocabulaire d'esthétique*. Paríž. Český překlad: *Encyklopedie estetiky*. (1994). Praha: Victoria publishing.
- *Stanford encyclopedia of philosophy*. (Online, 23. 5. 2022) <<http://plato.stanford.edu>>
- SULZER, J. G. (1792-1794). *Allgemeine Theorie der Schönen Künste, in einzelnen, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter aufeinanderfolgenden, Artikeln* abgehandelt. Leipzig.
- SZERDAHELYI, I. – ZOLTAI, D. (1979). *Eszttétikai kislexikon*. Budapešť: Kossuth.
- KIVY, P. ed. (2004). *The Blackwell guide to aesthetics*. Malden: Blackwell.

- GAUT, B., MCIVER LOPER, S. eds. (2001). *The Routledge companion to aesthetics*. Londýn – New York: Routledge.
- TOWNSEND, D. (2006). *Historical dictionary of aesthetics*. Lanham: Scarecrow Press.
- *What art is...* (Online, 23. 5. 2022) <http://www.whatartis.org/index.html>

HESLÁ

Abhinavagupta (cca 975-1025) Indický encyklopedický mysliteľ, filozof, jogín a estetik. Rozpracoval teóriu estetického vnímania ako procesu obsahujúceho rôzne úrovne – zmyslový podnet, imaginácia, emócia, katarzia, transcendencia. Venoval sa aj štruktúre umeleckého diela a rozlišoval štyri vrstvy významu – prvotný alebo konvenčný, druhotný, terciárny alebo intencionálny, sugerovaný. Skutočné umelecké dielo nielen podráždi naše zmysly, ale stimuluje aj imagináciu, emócie a povznáša recipienta k univerzálnym princípom. V tomto povznesení recipient zabúda na svoju individualitu a rozplynie sa v nadindividuálnom. V konečnom štádiu sa stretáva skutočný, transcendentálny estetický zážitok s prežitím najhlbších významov umeleckého diela. V termíne **rasa* tak Abhinavagupta odlišil jeho bežnú, katartickú úroveň od hlbšej, transcendentnej úrovne. Transcendentná úroveň ukazuje, že estetický zážitok nie je to len emocionálnym procesom, ale je komplexným prežitím subjektu v absolútne. Estetický subjekt sa preto odlišuje od obvyčajnej osobnosti. Hlavné estetické dielo – *Abhinava Bharati* (1. pol 11. st., Bharata podľa Abhinavaguptu).

abstrakcia Označuje dva príbuzné procesy v umeleckej tvorbe: 1. Umelec odhliada od reálnych tvarov – v tomto prípade vzniká nezobrazujúce dielo. 2. Umelec analyzuje, redukuje alebo zovšeobecňuje reálne tvary – v tomto prípade vzniká buď dielo orientované na hlbšie štruktúry skutočnosti, alebo na odhaľovanie možností umeleckých vyjadrovacích prostriedkov.

Abū ‘Alī al- Hasan ibn al-Hasan ibn al-Haytham (al-Basri, Alhazen) (965-1040) Arabský matematik, astronóm, fyzik a filozof. Venoval sa ontológii krásy. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Kitab al-Manazir* (1021, Kniha o optike).

Abū ‘Alī al-Husayn ibn ‘Abd Allāh ibn Sīnā al-Balkhī *Ibn Sina

Abū Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Fārābī *al-Fārābī

adhbuta Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – prekvapenie. **rasa*

Adorno, Theodor Wiesengrund (1903-1969) Nemecký filozof, teoretik umenia a estetik. Venoval sa problému autonómie umenia, funkcií umenia a štruktúre umeleckého diela. Umelecké dielo je podľa neho historicky vzniknuté a meniace sa usporiadanie momentov, preto je pri definícii umenia nutné brať do úvahy konkrétnu kultúrno-historickú situáciu. Umelecké diela ustaľujú to, čo je vo svete pominuteľné, čím transcendujú samé seba a sú zjavením, výbuchom nepredvídateľného (**apparition*, **plodný okamih*). Tým sa dielo stáva záhadou, v ktorej sa rodí pravdivostná hodnota diela. Umenie sa stáva poznávaním. Hlavné estetické diela – *Philosophie der neuen Musik* (1948, Filozofia novej hudby), *Ästhetische Theorie* (1969, Estetická teória).

aesthetica Termín A. G. Baumgartena. Pomenoval tak samostatnú vednú disciplínu o zmyslovom poznaní. *zmyslové poznanie

afekt Cit. U mnohých estetikov sa považuje za centrálnu schopnosť človeka vo vzťahu k umeleckej tvorbe a v estetickom vnímaní. Pozitívne hodnotia afekt v estetických procesoch hlavne rôzne emocionálne orientované teórie, negatívne ho hodnotia intelektualisticky orientované teórie. V osvietenstve sa rozvinula silná tendencia v myslení o hudbe (s dosahmi do estetiky) – *afektová teória. S pojmom cit výrazne pracuje aj estetická teória vcítienia. Niekedy sa používa alternatívne s pojmom estetický cit.

afektívne a priori Termín estetiky M. Dufrena. Označuje individuálne existenciálne kategórie, ktorá nám v estetickom vnímaní umožňujú emocionálne precit'ovať umelecké diela. Je základom estetickej a vkusovej schopnosti. Afektívne a priori v umení umožňuje umeniu prezentovať pravdu skutočnosti.

afektovaný Hodnotová kategória. Označuje prehnaný alebo strojený výraz, ktorému chýba zmysel pre mieru.

afektová teória Teória, podľa ktorej je umelecké dielo vyjadrením emócií umelca. Cieľom diela je vyjadriť, zobraziť, komunikovať afekt, cit, vášeň, či širšie vnútorný svet umelca. Vznikla v teórii hudby v osvietenstve, ale teoretici tohto smeru sa od začiatku vyjadrovali tak, ako keby ich teória platila pre akékoľvek umelecké dielo. Jej opozitom je *étosová teória.

affective fallacy (do slovenčiny ťažko preložiteľný termín označuje falošnú predstavu o účinkoch, afektívny blud) Podľa metódy *close reading sa pri analýze umeleckého diela treba pridržiavať textu samotného. Omylom by bolo analyzovať účinky, ktoré má toto dielo na recipienta, lebo v takom prípade by sme už neskúmali dielo samotné, ale recipienta. Affective fallacy je takýmto omylom. *genetic fallacy *intentional fallacy *linguistic fallacy

aforistický Výrazová kategória. Úsečný, stručný, ale výstižný. Aforistický výraz je oproti lapidárnemu vtipnejší.

agitačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo získava svojich percipientov pre nejakú myšlienku alebo činnosť. Často ju využívajú autoritatívne politické režimy. *funkcie umenia

Achnaton (Amenhotep IV.) (?-1350? pr.n.l.) Egyptský panovník, teológ a básnik. Vo svojej teológii rozvinul estetickú teóriu založenú na mystike svetla a životnej sily. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – báseň známa pod názvom *Chválospev na Slnko* (okolo 1360 pr.n.l.).

aisthētikós (= týkajúce sa zmyslového vnímania) 1. Na základe tohto termínu A. G. Baumgarten pomenoval estetiku. 2. V koncepcii W. Welscha jednota zmyslového vnímania (pozorovania), imaginatívnych a experimentálnych procesov psychiky, ako aj

následnej reflexie týchto procesov. Na tomto základe analyzoval estetizáciu súčasného sveta a anestetizáciu nášho vnímania.

akademizmus Postup v umeleckej tvorby, ktorý sa prísne pridŕžiava zaužívaných kánonov, vyjadrovacích prostriedkov a umeleckých postupov. Umelec-akademik si ctí spôsoby tvorby starých majstrov a snaží sa ich čo najvernejšie napodobiť, lebo sú pre neho neprekonateľnou autoritou a vzorom. Svoju tvorbu buduje na jasných a overených princípoch tak, aby sa jeho umelecké dielo bez diskusie a hneď zaradilo medzi overené umelecké hodnoty. V atmosfére akademizmu jestvujú "povolené" a "nepovolené" postupy. V konečnom dôsledku ústi do *formalizmu. Do značnej miery sa akademizmus opiera o dobovú kultúru, z ktorej odvodzuje svoje postupy a o "dobrý" estetický vkus. Akademizmus úzko súvisí s *manierou, s *epigónstvom a s à konvenciou.

akčný Hodnotová kategória. Označuje také umelecké dielo, ktoré je vybudované prevažne na konaní postáv s malým ohľadom na ich vnútorné psychické procesy, prípadne psychické procesy nie sú rozohrané do takej hĺbky, ako by si veľa akcie vyžadovalo. Zameriava sa na scény, v ktorých prebieha akcia, často s jednoduchým zauzlením a konfliktom. Postavy mnohokrát konajú stereotypne až schematicky. Zložitejšie rozvíjanie príbehu ustupuje do pozadia. Akcie a konflikty sú spravidla rozohrané v rýchlej časovej postupnosti.

Albert Veľký (1193-1280) Nemecký teológ, filozof a prírodovedec. Venoval sa hlavne teórii krásy, ktorú definoval ako jas formy vo veciach. Krása u neho získala objektívny význam. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Super Dionysium de divinus nominibus* (13. st., Komentár k Dionýzovým Božským menám).

Alberti, Leon Battista (1404-1472) Taliansky architekt, spisovateľ a teoretik umenia. Sformuloval obrat od stredovekého náboženského chápania krásy ku kráse ako objektívnej vlastnosti vecí. Krása sa zakladá na presných proporciách – tým sa stáva harmóniou. Napriek nespornej účasti umelcovho talentu je podľa Albertiho umenie v prvom rade projektom (*disegno) umelcovho rozumu. Hlavné diela – *De re aedificatoria* (1486, Desiat kníh o architektúre), *De pictura* (1540, O maľbe), *De statua* (1568, O soche).

Albrecht, Ján (1919-1996) Slovenský teoretik umenia, hudobník a estetik. Venoval sa štruktúre umeleckého diela, estetickému vnímaniu a funkciám umenia. Zdôrazňoval pevné zakotvenie umenia v ľudskom živote. Hlavné estetické diela – *Eseje o umení* (1986), štúdiá *Duchovný svet krásy* (1993), *Človek a umenie* (1999).

Alciatus, Andreas (cca 1492-cca 1550) Taliansky právnik a spisovateľ. Zakladateľ *emblematiky. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Emblematum libellus* (1522, Kniha emblémov), *Emblemata* (1531, Emblémy).

aleatorika (aleatorický proces) Náhodný a neurčený proces. V umení sa využíva rôznym spôsobom: ako proces náhodného výberu častí umeleckého diela; ako proces tvorby celého diela, pričom niekedy umelec určí len základnú štruktúru; ako proces tvorby surového materiálu, ktorý potom umelec spracuje do definitívneho tvaru. Zdôrazňuje sa ním sloboda od tradičných umeleckých kritérií, alebo potlačenie autora v prospech umeleckého materiálu, prípadne snaha podriadiť sa tzv. prírodným procesom. Využíva sa vo všetkých dobách a umeleckých druhoch.

alegória (allegory) Abstraktná idea v konkrétnom zobrazení. Vzťah abstraktného obsahu a obrazu je voľný až po také narušenie ich jednoty, v ktorom je obraz potláčaný obsahom. V novovekej estetike sa odlišuje od symbolu a emblému. Úvahy o alegorickej povahe sveta, krásy a umenia patrili k hlavným témam stredovekej estetiky.

d'Alembert, Jean Baptiste le Rond (1717-1783) Francúzsky filozof, fyzik a matematik. Zaoberal sa podstatou umenia, ktorú videl v napodobovaní prírody. Diela s estetickými myšlienkami – *Discours préliminaire* (1751, Úvodné úvahy k encyklopédii), *Essai sur les éléments de philosophie* (1759, Esej o základoch filozofie).

Allesch, Christian Gerd (1951-2022) Rakúsky psychológ, estetik a politik. Venuje sa psychológii umenia, experimentálnej psychológii hudby a psychoterapii. Hlavné diela s estetickými myšlienkami - *Geschichte der psychologischen Ästhetik* (1987, Dejiny psychologickéj estetiky), *Einführung in die psychologische Ästhetik* (2006, Úvod do psychologickéj estetiky).

Alexander z Hales (1185-1245) Anglický teológ a filozof. Venoval sa teórii krásy, ktorú odvodzoval z miery, poriadku a tvaru. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – pravdepodobne *Summa theologica* (s Jeanom de la Rochelle a Fraterom Considerans, 13. st., Suma teologická).

Alhazen *Abū 'Alī al-Hasan ibn al-Hasan ibn al-Haytham

Allen, Charles Grant Blairfindie (Grant, Allen) (1848-1899) Anglický spisovateľ, psychológ a estetik. Podľa neho je umenie jednou z foriem hry, v ktorej človek pre pôžitok pracuje s farbami, zvukmi a pod. Estetický zážitok je totiž len jedným druhom fyziologických pocitov. Krása preto vzniká v silnej stimulácii našich životných orgánov pri minimálnom výdaji energie. Hlavné estetické diela – *Physiological aesthetics* (1877, Fyziologická estetika), *The colour-sense: its origin and development* (1879, Citlivosť na farby: jej vznik a vývoj), *Aesthetic evolution in man* (1880, Estetický vývoj človeka).

die allgemeine Kunstwissenschaft *všeobecná teória umenia

alografické umelecké dielo – Termín estetiky N. Goodmana. Je to dielo, ktoré na rozdiel od autografického diela existuje vo viacerých podobách a exemplároch, pretože vychádza z notácie. *autografické umelecké dielo

amatér *amaterizmus, *diletant

amaterizmus Termín z rôznych oblastí kultúrnej tvorby, v estetike označuje rôzne podoby umeleckej tvorby: 1. Umeleckú tvorbu, ktorou sa tvorca neživí. 2. Tvorbu, ktorá nedosahuje profesionálnu úroveň. V tomto prípade znamená amaterizmus zásadné nedostatky v umeleckej tvorbe. 3. Tvorbu, pri ktorej umelec nerešpektuje zákonitosti umeleckého sveta a umeleckého trhu. 3. Tvorbu, ktorá nie je napojená na umeleckú tradíciu. Niekedy sa amaterizmus stotožňuje s *,„nízkym umením“. *diletant

amatérske umenie *amaterizmus, *,„nízke umenie“

ambivalencia (rozkolísanosť) *ambiguita

Amenhotep IV. *Achnaton

analytická estetika Zaužívané označenie pre estetiku, ktorá ako metateória analyzuje jazyk estetického myslenia. Skúma predpoklady pre tvorbu kritérií umeleckej a estetickej hodnoty, skúma jazyk estetiky a štruktúru estetických pojmov. Niekedy sa zamieňa za označenie *empirická estetika, *metódy estetiky

analýza umeleckého diela Rozbor umeleckého diela tak, aby bolo možné rekonštruovať proces jeho vzniku, štruktúru jeho formy a obsahu, kompozíciu diela a jeho postavenie v umeleckej kultúre. V estetike a teóriách umeleckých druhov vzniklo množstvo analytických postupov: *archetypová analýza, *formálna analýza, *genealogická analýza, *genologická analýza, *komparatívna analýza, *kompozičná analýza, *obsahová analýza, *semiotická analýza, *sociálno-psychologická analýza, *štatistická analýza, *štylistická analýza, *taxonomická analýza, *tvarová analýza, *umelecko-historická analýza. Najefektívnejšie fungujú vo svojej kombinácii. Okrem toho, že analýza diela poskytuje podklady pre estetickú teóriu a pre poznávanie umeleckého diela, môže tvoriť aj východisko alebo súčasť významovej interpretácie umeleckého diela.

Anandavardhana (1. pol. 9. st.) Indický estetik. Rozpracoval termín *dhvani. Hlavné dielo – *Dhvanjaloka* (9. st., Svetlo poetickej esencie).

anestetika (anestetizácia) Termín estetiky W. Welscha. Označuje procesy znecitlivenia voči estetickým podnetom, ktoré sa ako dôsledok všeobecnej *estetizácie a vplyvu médií rozširuje v modernej kultúre posledných sto rokov. Procesy estetizácie a anestetizácie už dnes nie je možné oddeliť. Anestetika nie je ničím vonkajším voči estetike, ale vyrastá v jej vnútri.

Umenie môže využívať anestetiku na opätovné budovanie citlivosti voči estetickým podnetom.

André, Yves-Marie (1675-1764) Francúzsky kňaz. Zaoberal sa podstatou a členením krásy. Dielo – *Essai sur le beau* (1741, Esej o kráse).

angažovanosť Postoj umelca, ktorý sa svojou umeleckou tvorbou a umeleckým dielom snaží vyjadrovať k problémom sociálnym, politickým, prípadne ekologickým.

Antal, Frederik (1887-1954) Anglický historik umenia. Umenie analyzoval v jeho sociálnej podmienenej, v úzkej väzbe na aktivitu spoločenských tried. Hlavné estetické dielo – štúdia *Remarks on the method of art history* (1949, Poznámky k metóde dejín umenia).

antiestetika Súhrnné označenie pre také estetické hodnoty, ktoré vyjadrujú necitlivosť voči ľudským pocitom, nezúčastnenosť a apatiu. Niekedy sa nazýva aj antiumením. Využíva alebo podnecuje záporné a neprijemné pocity, prípadne vyvoláva ľahostajnosť. Tvorcovia antiestetiky často zosmiešňujú kultúrnu tradíciu, aby vyjadrili pocity súčasného človeka z jej narušenia. V antiestetike sa stiera rozdiel medzi originalitou a kópiou. Tvorcovia zdôrazňujú, že obraz je dôležitejší a bohatší ako samotná skutočnosť.

antropológia umenia Antropologické skúmanie umenia a umeleckých diel. Súčasť *antropologickej estetiky.

antropologická estetika Štúdium estetična z pohľadu anthropológie. Estetické a umelecké fenomény sa študujú a analyzujú tak, ako fungujú v „prírodných“ národoch a spoločenstvách. Skúmajú sa ich funkcie v živote spoločenstva, ich znakové a významové štruktúry, ich prepojenie s inými kultúrnymi aktivitami. Niekedy sa považuje za disciplínu estetiky, inokedy za disciplínu anthropológie, niekedy za metódu estetiky. Jej predmet aj metódy sa prekrývajú s kultúrnou anthropológiou. Označuje sa aj ako estetická anthropológia, estetická etnológia alebo etnoestetika.

apate *ilúzia

apercepcia *estetické vnímanie

aplikovaná estetika *špeciálne estetiky

apollónsky živel Termín estetiky F. Nietzscheho. Jeden z dvoch prírodných živlov, pudových síl, ktoré sa prejavujú v umení. Apollónsky stelesňuje jasnosť, harmóniu, pokoj a účasť rozumu. Za typický prejav tohto živlu považuje sochárstvo alebo poézia. *dionýzsky živel

apparition Termín estetiky Th. W. Adorna. Označuje zjavenie niečoho nepredvídateľného, čo sa objavuje v umeleckom diele ako blesk a transcenduje samotné umelecké dielo. Je to explózia, v ktorej sa umelecké dielo stáva obrazom ľudských vzťahov, ale zároveň ich ako

vonkajškové rozbíja a prepája s ich vnútornými význammi. Umelecké dielo sa v momente apparition podstatným spôsobom preduchovňuje.

appropriácia *privlastnenie

aptum (aptitudo) Termíny starogréckej a starorímskej estetiky. Označovali veci krásne svojou účelnosťou, takým usporiadaním, ktoré umožňovalo efektívne a príjemne vec používať. Na rozdiel od *pulchrum sa aptum viazalo menej na formálnu krásu. *krása (terminológia)

Areopagita *Pseudo-Dionýzios Areopagita

argutezza Termín estetiky R. Tesaura. Znamená subtilnosť, ktorá je spoločným znakom umení. Je to prenesený a objavný význam slov, ktorý je pôvodcom zvláštneho pôžitku pre čitateľa. Nie je totožná s krásou. *krása (terminológia)

archaický Výrazová aj hodnotová kategória. Zastaralý, nezodpovedá súčasným estetickým normám dominantnej kultúry.

archetyp Termín psychoanalýzy C. G. Junga. Označuje kolektívnu predstavu, alebo komplex zážitkov, ktoré sa dlhodobo udržujú v kolektívnom nevedomí. Je vzorom pre inštinktívne správanie a presadzuje sa cez umeleckú tvorbu do umeleckého diela. Má symbolickú formu. Je vrodenu možnosťou, ktorú umelec realizuje v diele.

archetypová analýza Analýza umeleckého diela, ktorá sa zameriava na psychoanalytický a kultúrno-historický rozbor diela z hľadiska využívania archetypov v diele.

architektúra Umelecký druh, ktorého cieľom je komplexné formovanie životného prostredia. Jej zámerom je vytvoriť budovy s úžitkovou funkciou, ktoré však majú mať aj dekoratívnu funkciu a estetickú hodnotu. Hlavným umeleckým materiálom architektúry je priestor. Architektúra je kolektívnym umením, rovnakou mierou je však aj technickou disciplínou. Je súčasťou výtvarných umení.

Aristoteles (384-322 pr.n.l.) Grécky filozof, prírodný vedec, polyhistor a estetik. Vo svojej estetickej teórii rozpracoval teóriu katarzie, mimézis, teóriu umeleckých druhov a žánrov, umeleckej tvorby a venoval sa aj teórii krásy. Katarzia je estetickým zážitkom, v ktorom sa prostredníctvom morálneho otrasu očisťuje percipientovo vedomie, čím ho umenie morálne zdokonaľuje. Činnosť umelca odlišuje Aristoteles od obyčajného konania a považuje ju za tvorbu, v ktorej prirodzené schopnosti a znalosti umelca pracujú s materiálom tak, že do materiálu včleňujú umelcovu predstavu. Predobraz diela je teda v umelcovom vedomí. Umeleckú tvorbu chápe ako mimézis (napodobovanie). V tomto procese umelec buď dopĺňa to, čo príroda neurobila, alebo reprodukuje všeobecné súvislosti v prírode. Umenie nám tak umožňuje spoznávať prírodu, avšak jeho cieľom nie je poznávanie existujúceho, ale tvorba

nového. Pozorovanie výsledkov mimézis nám spôsobuje potešenie, pretože nám to umožňuje prenikať hlbšie do prírody. Cieľom umenia je vzdelávanie, ale aj relaxácia, aj katarzia. Charakter napodobovania prírody poslužil Aristotelovi aj na klasifikáciu umení. Rozlíšil ich podľa prostriedkov a spôsobov napodobovania. V každom umeleckom diele je však nevyhnutné, aby bolo vnútorne usporiadané a harmonické. Krásu vymedzil na základe poriadku, proporcie a správnej veľkosti. Taký predmet si však musíme vážiť aj pre neho samého, musí byť príjemný a dobrý zároveň. Hlavné estetické diela – *Poetica* (cca 334-330 pr.n.l., Poetika), *Rhetorica* (cca 334-330 pr.n.l., Rétorika), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Politica* (cca 335-323, Politika), *Ta Ethika* (cca 350, Nikomachova etika). Tzv. *Tractatus Coislinianus* sa niekedy považuje za stratený druhý diel Poetiky, ktorý sa mal venovať komédii.

Arnheim, Rudolf (1904-2007) Nemecko-americký psychológ a estetik. Skúma možnosti psychológie v analýze umeleckej tvorby a v estetickom vnímaní. Zdôrazňoval účasť konceptuálnych elementov a vnímanie celku v estetickom vnímaní. Špeciálne sa venuje vizuálnemu vnímaniu, jeho princípom a aplikáciám v estetickej výchove. Hlavné estetické diela – *Art and visual perception: A psychology of the creative eye* (1954 a úplne prepracované 1974, Umenie a vizuálne vnímanie: Psychológia tvorivého oka), *Toward a psychology of art* (1966, O psychológii umenia), *The power of the centre: A study of composition in the visual arts* (1982, Sila centra: Štúdiá o kompozícii vo výtvarných umeniach), dielo s estetickými myšlienkami – *Anschauliches Denken* (1969, Obrazné myslenie).

ars – artificium (= umenie – umelecká zručnosť) Termíny estetiky Boëthia. Označujú rozdiel medzi umením ako duševnou schopnosťou a umením ako zručnosťou, prácou rúk. Týmto rozdielom Boëthius vylúčil remeselnú a praktickú zručnosť z umení. Rezervoval tak umelecké schopnosti len pre slobodné umenia, čím sa začalo vyčleňovanie súčasného pojmu umenia z gréckeho techné.

artes liberales *slobodné umenia

artes mechanicae *mechanické umenia

artes rationales *trivium

artes reales *quadrivium

artes sermonicales *trivium

artes vulgares *služobné umenia

arteterapia Výchovné alebo medicínske pôsobenie na človeka pomocou rôznych umeleckých druhov (muzikoterapia, biblioterapia, dramatoterapia a pod.). Arteterapia nie je totožná s

*estetickou výchovou ani s *umeleckou výchovou, presahuje ich svojimi psychoterapeutickými cieľmi.

arti del disegno *disegno

artificiálny Termín hudobnej teórie, ktorý prechádza aj do estetiky. Označuje notačne fixované hudobné dielo, ktoré je možné identifikovať ako samostatné umelecké dielo, ktoré vzniká v relatívne profesionalizovanej tvorbe, je podporované hudobnými inštitúciami a výchovou umelcom. Nie je teda súborom aktuálnych variácií amatérskeho hudobníka na starú tému, ale je to samostatný a relatívne uzavretý produkt hudobnej tvorby v hudobnom svete. Niekedy sa hranice pojmu artificiálne rozplývajú a označuje sa tak akékoľvek hudobné umelecké dielo tzv. vysokého umenia na rozdiel od hudby typickej pre masovú kultúru. Niekedy sa pojmom artificiálny označuje len tzv. vážna hudba, prípadne len jej vývoj od 16. do 20. storočia. *nonartificiálny

artificium *ars – artificium

artifikácia (do slovenčiny ťažko preložiteľný termín označujúci pridávanie umeleckej kvality) 1. Proces, pri ktorom obyčajná vec alebo činnosť získajú estetické (umelecké) kvality. V konzumnej spoločnosti sa stáva nevyhnutnou súčasťou marketingu, reklamy a predaja. Ak sa v estetickom myslení prísnejšie odčleňuje mimoumelecká estetická činnosť od umeleckej tvorby, nazýva sa tento proces *estetizáciou. 2. Podľa E. Dissanayake v evolúcii rozvinutá schopnosť človeka esteticky spracovať veci a situácie tak, aby sa stali zvláštnymi a pútali pozornosť, ako schopnosť emocionálne na ne reagovať.

artworld *umelecký svet

aspekty umeleckého diela 1. Termín estetiky R. Ingardena. Tvoria zvláštnu vrstvu umeleckého diela. Sú to predmety zobrazované umeleckým dielom v tej ich podobe, ako sa javia percipientovi. Úzko preto súvisia s predošlými percipientovými zážitkami a s prúdom jeho vedomia. Nie sú čisto subjektívne, lebo vznikajú v interakcii vedomia a diela. Nemajú konkrétnu podobu, sú to len určité schémy, takže ich percipienti rôznymi spôsobmi aktualizujú a konkretizujú. 2. Termín estetiky M. Wehrliho. Termín označuje prístup k umeleckému dielu z hľadiska pozorovateľa. Ten vníma dielo ako celok, ale súčasne v ňom vidí určitý aspekt – štýl, myšlienku a pod., teda určité prvky alebo vrstvy, ktoré je možné z diela vyabstrahovať. Termínom aspekt chce M. Wehrli prekonať atomizáciu umeleckého diela v teórii.

aucitja Termín indickej klasickej estetiky. Označuje primeranosť alebo v zosilnenom estetickom význame šarm, ktorý je základom príťažlivosti *rasa. Podľa *Kîemendru rasa

nemôže existovať bez auctia. V európskej stredovekej estetike mu zodpovedá termín *decorum.

audiovizuálne umenia Skupina umení využívajúcich pohyblivý svetelný obraz a zvuk: filmové umenie, televízne umenie a videoumenie. Vníname ich zrakom a sluchom. Ťažiskom vyjadrovacích prostriedkov je kamera a strih. Sú kolektívnymi umeniami, ktoré vznikajú spravidla pod vedením režiséra. Ak je jedna osoba tvorcom scenára, režisérom, hlavným kameramanom prípadne hlavnou postavou, označujú sa ako autorské diela.

Augustín, Aurélius (354-430) Africko-rímsky kňaz, teológ, filozof a estetik. Vytvoril teóriu stôp božej krásy na zemi. Podľa nej je pravou krásou je len boh a na Zemi spoznáваме len stopy jeho prítomnosti. Škaredé je teda len nedostatkom krásy a pravou krásou je krása duchovná. Ak uvažujeme o predmete, jeho krása vyplýva z jeho miery, tvaru a poriadku. Jeho krásu je preto možné vyjadrovať aj číselne. Umenie napodobuje krásu, čiže stopy božej krásy na svete, a tým tieto stopy zmnožuje. Z dvojakého charakteru krásy vyplýva aj dvojaký charakter estetického zážitku. Ten môže byť buď zmyslový, príjemný – ak sa ohraničuje na prežívanie vonkajškovej krásy vecí; alebo duchovný, keď prostredníctvom pocitov sympatie vidíme vo svete vyššiu krásu. Analyzoval znak. Hlavné estetické dielo – *De musica* (388-391, O hudbe), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Confessiones* (398, Vyznania), *De doctrina christiana* (397-426, O kresťanskej náuke).

aura Termín estetiky W. Benjamina. Označuje originalitu a autenticnosť umeleckého diela, ktorú dielo malo v dobe pred objavením mechanickej reprodukcie. Mechanická reprodukcia diela v nezmenenej kvalite likviduje tradičnú hodnotu kultúrnej tradície

Aurobindo (Ghose, Aurobindo Akroyd; Ghoš, Aurobindo; Sri Aurobindo) (1872-1950) Indický mystik, filozof, politik. Venoval sa umeniu v jeho súvislostiach kultúrno-historických, mysticko-filozofických a hľadal spirituálny význam umenia. Diela s estetickými myšlienkami – *The foundations of Indian culture* (1953, Základy indickej kultúry), *The future poetry* (1953, Budúcnosť poézie).

autenticnosť (authenticity) Taká kvalita umeleckého diela, keď sú forma a obsah diela v jednote s pocitmi, ktoré chcel umelec vyjadriť. Vzniká vtedy, ak umelec nič nepredstiera, ak v procese tvorby včlení do diela svoje skutočné pocity a predstavy, ak jeho umelecký štýl zodpovedá tomu, čo chce vyjadriť. Jeho sebavyjadrenie je vtedy úprimné. Nevyhnutným predpokladom autenticnosti je úspešné zvládnutie práce s vyjadrovacími prostriedkami.

autografické umelecké dielo – Termín estetiky N. Goodmana. Je to dielo, ktoré existuje len v jednom exemplári, ako napr. maľba, na rozdiel od alografického diela. *alografické umelecké dielo

automatickosť vnímania Estetické vnímanie, pri ktorom sa percipient nezamýšľa nad tým, čo vidí pred sebou, ale prijíma to na základe svojich predošlých skúseností bez ďalšieho overovania. Je prejavom povrchnosti a stereotypu vo vnímaní a do značnej miery bráni vzniku estetického vnímania a estetického zážitku. Automatickosť vnímania podporujú masové médiá, využíva ju masová kultúra a je časté v postmodernej dobe. Výsledkom automatickosti vnímania je povrchný estetický zážitok (ak vôbec vznikne), potvrdzovanie návykov a stereotypov vo vnímaní. Automatickosť je aj predpokladom úspešnej masmediálnej manipulácie.

autor Tvorca umeleckého diela. Je tým, kto na základe umeleckého zámeru v procese tvorby vytvorí umelecké dielo. V tomto význame je totožný s *umelcom. Označenie tvorca zdôrazňuje, že niekto skutočne vytvoril dielo, ktoré je originálnym dielom a autor vlastní autorské práva na dielo. V interpretačných umeniach sa za autora považuje tak tvorca predlohy (notového záznamu, scenára, plánu budovy a pod.) ako aj interpret. V prípade kolektívnych umení sú spoluautormi všetci zúčastnení umelci, pričom ich podiel sa posudzuje podľa individuálne. Niekedy je autorom spoločenstvo, kolektív, pretože dielo vzniká a mení sa v procese odovzdávania z generácie na generáciu.

Averroes *Ibn Rušd

Avicenna *Ibn Sina

aware Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje melanchóliu a smútok vyvierajúce z pomínutelnosti vecí. Nie je to však negatívny pojem, ale znamená uvedomenie si, že trvácnosť nepatrí k základným vlastnostiam vecí a udalostí. Je to pozitívny pocit, ktorý pomáha lepšie precítiť život okolo človeka.

Babiak, Michal (1961) Slovenský estetik a teoretik drámy. Venuje sa estetike literatúry a divadla. Hlavné diela - *Literatúra a kontext* (1999), *Spomínanie medzi bytím a zabúdaním* (2009).

Babyrádová, Hana (1959) Česká pedagogička, výtvarníčka a estetička. Venuje sa estetike výchovy v rôznych formách. Hlavné estetické dielo – *Rituál, umění, výchova* (2002, Rituál, umenie, výchova).

Bad'ová, Petra (1985) Slovenská estetička. Venuje sa estetike každodennosti a semiotickým otázkam estetikej činnosti. Hlavné dielo - *Existenciálna estetika vecí* (2016).

Bachelard, Gaston (1884-1962) Francúzsky filozof a estetik. Rozpracoval teóriu umeleckej imaginácie s pomocou kategórie *snenie a analýzou štyroch živlov (ohňa, vody, vzduchu a zeme). Umelec vytvára svojou obrazotvornosťou nový svet pocitov, zážitkov a obrazov. Dynamika obrazov nám dáva možnosť nahliadnuť od dynamiky skutočnosti. Hlavné estetické

diela – *L'eau at les rêves* (1942, Voda a sny), *L'air et les songes* (1943, Vzduch a sny), *La terre et les rêveries du repos* (1948, Zem a snenie odpočinku), *La terre et les rêveries de la volonté* (1948, Zem a snenie vôle), *La psychoanalyse du feu* (1949, Psychoanalýza ohňa), *Le poétique de l'espace* (1957, Poetika priestoru), *La poétique de la rêverie* (1961, Poetika snenia), *La flamme d'une chandelle* (1961, Plameň sviečky).

Bachtin, Michail Michailovič (1895-1975) Ruský literárny vedec a estetik. Zameriaval sa na analýzu umeleckého diela v sociálnom, kultúrnom a literárnom kontexte, ktoré majú za dôsledok významovú otvorenosť diela. Za predmet estetiky považoval estetický objekt, v umeleckom diele zdôrazňoval jeho obsahovo-formovú jednotu. Rozpracoval kategórie *rôznoreč, *chronotop a *karnevalový. Hlavné estetické diela – *Formálnyj metod v literaturovedenii* (1928, Formálna metóda v literárnej vede), *Tvorčestvo Fransua Rable* (1965, Tvorba Francois Rabelaisa), *Voprosy literatury i estetiki* (1975, Problémy literatúry a estetiky).

Bakoš, Ján (1943) Slovenský historik výtvarného umenia, teoretik umenia a estetik. Venuje sa metodológii skúmania umenia a dejín umenia, problémom identity slovenskej kultúry, analyzuje umelecké dielo v kontexte kultúrnej histórie. Hlavné estetické diela – *Situácia dejepisu umenia na Slovensku* (1985), *Umelec v klietke* (1999), *Periféria a symbolický skok* (2000), *Štyri trasy metodológie dejín umenia* (2000), *Intelektuál a pamiatka* (2004).

Bakoš, Mikuláš (1914-1972) Slovenský literárny vedec a estetik. Analyzoval výstavbu umeleckého diela vo väzbe na teórie Jana Mukařovského. Zdôrazňoval sociálnu podmienenosť umenia. Prekladal a redigoval estetickú literatúru a organizoval umelecký život na Slovensku. Hlavné estetické diela – *O socialistickom realizme* (1952), *Stalin a umenie* (1953), *Literatúra a nadstavba* (1960), *Literárna história a historická poetika* (1973), štúdia *Problémy sociológie literatúry* (1943).

Bakoš, Oliver (1953) Slovenský estetik. Venuje sa hlavne dejinám nemeckej klasickej estetiky a špeciálne estetike I. Kanta. Prekladá z nemeckej estetiky. Hlavné estetické diela – *Paradoxy vkusu* (1989), *Básnik a vec* (2000), videofilm *Estetika 1-5* (s J. Hamarom, 1998-2002).

baladický Výrazová kategória. Lyricko-epický so smutným koncom, chmúrny.

Balthasar, Hans Urs von (1908-1988) Švajčiarsky kňaz a teológ. Vo svojej teologickej estetike sa zaoberal krásou ako súčasťou božieho stvorenia. Podľa neho tvorí krása spolu s pravdou základ pre kontempláciu boha. Krása rozochvieva celú ľudskú bytosť. Estetické dielo - *The glory of the Lord: a theological aesthetics* (1983-1991, Sláva Boha: teologická estetika).

banálny Výrazová kategória. *všedný

barokový Výrazová aj hodnotová kategória. Ak sa nechápe len ako kultúrno-historický termín, znamená v širšom význame niečo v prehnane dimenzovaných formách, príliš dekoratívne, pôsobiace afektovane.

Barthes, Roland (1915-1980) Francúzsky estetik a semiotik. Umelecké dielo a umeleckú tvorbu analyzoval s pomocou teórie znakov. Dielo je vytvárané poľom znakov, ktoré svojou otvorenosťou umožňuje zmeny v chápaní diela. Znaký nesú rôzne vrstvy významov a spolu so svojou otvorenosťou dávajú čitateľovi možnosť hrať sa so znakmi, a tým ich aj rôzne interpretovať. Táto hra poskytuje čitateľovi pôžitok. Rozpracoval teóriu *smrti autora a kategóriu *rukopisu. Hlavné estetické diela – *La degré zéro de l'écriture* (1953, Nulový stupeň rukopisu), *Mythologies* (1957, Mytológia), *S/Z* (1970, S/Z), *Le plaisir du texte* (1973, Pôžitok textu), *La bruissement de la langue* (1984, Šumenie jazyka), štúdia *La mort de l'auteur* (1968, Smrť autora).

Basch, Victor (1863-1944) Francúzsky estetik a politik. Rozvíjal teóriu vcítania. Hlavné štúdie – *Essai critique sur l'esthétique de Kant* (1897, Kritická esej o Kantovej estetike), *De l'esthétique allemande contemporaine* (1912, O súčasnej nemeckej estetike), *L'Esthétique allemande au XIX^e siècle* (1912, Nemecká estetika 19. storočia), *Essais d'esthétique, de philosophie et de littérature* (1934, Eseje o estetike, filozofii a literatúre).

Basileios (Bazil Veľký) (cca 330-379) Grécky mních, teológ a filozof. Venoval sa teórii krásy. Tvrdiac, že príroda je usporiadaná ako umelecké dielo, rozviedol motív *pankallie. Hlavné estetické dielo – pravdepodobne *Homiliae in hexaemeron* (po 350, Homílie k hexameronu), antológia z diela Órigena *Philocalia* (s Gregorom z Nazianu, cca 370, Láska ku kráse).

al-Basri *Abū 'Alī al-Hasan ibn al-Hasan ibn al-Haytham

Bašo (Munefusa, Macuo) (1644-1694) Japonský básnik a estetik. Rozpracoval teóriu umeleckej tvorby. Umelec má zachytiť uplývajúcu pravdu prírody tak, že sa ponorí do nej, cíti ju a identifikuje sa s ňou. Takýto estetický obrat mysle je spoločným princípom všetkých umení. Hlavné diela, s estetickými myšlienkami – *Oku no Hosomiči* (1689, Úzka cesta na ďaleký sever), *Kikigaki Nanukagusa* (1689, Zápisok zo siedmich dní), *Jamanaka Mondo* (1689, Rozhovory v Jamanake).

Batteux, Charles (1713-1780) Francúzsky kňaz, filozof a estetik. Umenie považoval za napodobovanie prírody v jej krásnych formách. Zaviedol termín krásne umenia, ktoré vyčlenil oproti mechanickým umeniam. Cieľom krásnych umení je napodobovať prírodu a páčiť sa. Umeleckej tvorbe predpisoval predpisy tak, aby bola jej výsledkom krásna. Budoval klasifikáciu umení. Hlavné estetické diela – *Les beaux-arts réduits à un même principe* (1746,

Krásne umenia redukované na jeden princíp), *Principes de la litterature* (1774, Základy literatúry).

Baudrillard, Jean (1929-2007) Francúzsky filozof, sociológ, teoretik kultúry a estetik.

Analyzoval procesy v postmodernej kultúre, v kultúre masmédií a v populárnej kultúre, ako aj premeny estetického vnímania v nich. Podľa neho už neexistuje jasné oddelenie diela, znaku a označovanej reality, ale všetko sa stáva znakom, dokonca aj samotná realita je pre nás už len znakom. Znaky už viac neoznačujú realitu, ale samé seba, a tak žijeme vo svete čistej simulácie. Na označenie tohto fenoménu používa termíny *simulakrum a *hyperrealita.

Rozpracoval termín *obscénnosť, ktorý označuje procesy v masmediálnej kultúre. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Léxchange symbolique et la mort* (1976, Symbolická zmena a smrť), *Agonie des Realen* (1978, Agónia reálneho), *De la séduction* (1979, O zvädzaní), *Simulacres et simulation* (1981, Simulakrá a simulácia), štúdia *The ecstasy of communication* (1983, Extáza komunikácie), *Amérique* (1986, Amerika), *Le crime parfait* (1995, Dokonalý zločin), *Illusion, désillusion esthétique* (1997, Ilúzia, estetická dezilúzia).

Baumgarten, Alexander Gottlieb (1714-1762) Nemecký estetik a filozof. Analyzoval

štruktúru umeleckého diela a hranice estetiky. Pomenoval estetiku a vyčlenil ju ako samostatnú vednú disciplínu. Podľa neho je estetika veda o zmyslovom poznaní (*aesthetica est scientia cognitionis sensitivae*). Chápal ju ako teóriu nižšieho, avšak nezávislého stupňa poznania, v ktorom sa uplatňujú zmysly a fantázia. Krásu spája s pravdou, nejasne vymedzuje hranice medzi umeleckou tvorbou a vedeckým poznávaním krásy. Hlavné diela – *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus* (1735, Filozofické úvahy o o niektorých otázkach poézie), *Aesthetica* (1750-1758, Estetika).

Beardsley, Monroe C. (1915-1985) Americký estetik. Venoval sa teórii umeleckej hodnoty a estetického vnímania. Estetický pohľad na umelecké dielo považoval za kľúčový pre hodnotenie diela. Estetická hodnota vychádza z estetických kvalít diela samotného.

Zdôrazňoval nutnosť analyzovať dielo v kultúrnom kontexte. Analyzoval problém svojbytnosti samostatnej oblasti estetického v ľudskom živote. Rozpracoval termíny à affective fallacy a à intentional fallacy. Hlavné diela – *The possibility of criticism* (1970, Možnosti teórie umenia), *Aesthetics: problems in the philosophy of criticism* (1981, Estetika: problémy filozofie teórie umenia), *The aesthetic point of view* (1982, Estetický pohľad), štúdia *The intentional fallacy* (s W. K. Wimsattom, 1946, Intencionálny blud).

beaux arts *krásne umenia

Beličová, Renáta (1962) Slovenská hudobná estetička. Rozpracúva teóriu hudby v kontexte auditívnej kultúry. Estetické diela – *Recepčná hudobná estetika. Introdukcia* (2002),

Recepčná hudobná estetika. Teória (2003), *Recepčná hudobná estetika. K pojmosloviu* (2006).

Bell, Arthur Clive Heward (1881-1964) Britský teoretik umenia a estetik. Priniesol termín à významová forma a rozpracoval termín à estetický cit. Uvažoval o funkcii umenia v spoločnosti. Úlohou umelca je vytvoriť významovú formu a vyjadriť svoje pocity. Zdôrazňoval väzbu medzi určitým usporiadaním tvarov v umeleckom diele a estetickým zážitkom. Hlavné diela – *Art* (1914, Umenie), *Enjoying pictures* (1934, Pôžitok z obrazov).

Bellori, Giovanni Pietro (1615-1696) Taliansky teoretik a historik umenia, archeológ. Systematicky sformuloval klasicistický umelecký ideál ako jednotu pozorovania prírody a tvorby ideálnej podoby prírody v umeleckom diele. Hlavné estetické dielo - *Vite de' pittori, scultori et architetti moderni* (1672, Životy moderných maliarov, sochárov a architektov).

bellus Novoveký termín pre krásu. Nadviazal na pôvodné skôr formálne určenie krásnych vecí, priniesol však aj odtieň dobra do krásy. à krása (terminológia)

Belting, Hans (1935-2023) Nemecký teoretik a historik umenia. Venoval sa premenám funkcií umenia v rôznych obdobiach. Konštatoval koniec umenia, z ktorého sa stala už len show, predstavenie. Hlavné estetické diela – *Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst* (1992, Obraz a kult. Dejiny obrazu pred vekom umenia), *Das Ende der Kunstgeschichte* (1983, Koniec dejín umenia).

Benjamin, Walter (1892-1940) Nemecký novinár, teoretik literatúry a estetik. Venoval sa teórii symbolu a alegórie a uvažoval o mieste umeleckého diela v kontexte kultúrnej tradície. V dobe fotografie a filmu prestáva byť dielo jedinečným výtvorom, stráca sa jeho *aura. Umenie sa uvoľňuje z väzieb rituálu, stáva sa masovo prístupným, čo mení zásadným spôsobom jeho postavenie v kultúre a v politike. Hlavné diela – *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (1928, Pôvod nemeckej trýchlohry), *Das Autor als Produzent* (1934, Autor ako producent), štúdiá *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* (1936, Umelecké dielo v epoche svojej technickej reprodukovateľnosti).

Bense, Max (1910-1990) Nemecký estetik. Rozpracoval teóriu umeleckého diela ako štruktúry znakov, ktorú je možné analyzovať matematicko-štatistickými metódami. Rozvinul tradíciu chápania estetických javov ako komunikácie a výmeny informácií. Analyzoval miesto *estetickéj informácie v sémantickej informácii. Pracoval s pojmom *estetická miera a zaviedol termín *mikroestetika. Hlavné diela – *Aesthetica* (1954-1960, Estetika), *Programmierung des Schönen: Allgemeine Texttheorie und Textästhetik* (1960, Programovanie krásy: Všeobecná teória textu a textovej estetiky), *Theorie der Texte* (1962, Teória textov).

Beranová, Věra (1947) Česká estetička. Venuje sa dejinám českej estetiky a systematickej estetike. Hlavné diela – *První kroky k umění* (1996, Prvé kroky k umeniu), *Horizonty estetiky* (1998, Horizonty estetiky), *Kapitoly z dějin českého estetického myšlení 2 sv.* (2000-2003, Kapitoly z dejín českého estetického myslenia, 2 zväzky), *První kroky k estetice* (2004, Prvé kroky k estetike), *Bariéry estetiky* (2007, Bariéry estetiky), *Když nejde jenom o krásu. Dějiny českého estetického myšlení* (2014, Keď nejde len o krásu. dejiny českého estetického myslenia), *Dějiny v umění, umění v dějinách* (2015, Dejiny v umení, umenie v dejinách), *Průvodce po světě současné estetiky* (2017, Sprievodca po svete súčasnej estetiky).

Berd'ajev, Nikolaj Alexandrovič (1874-1948) Ruský filozof. Podľa neho človeku umožňujú jeho tvorivé schopnosti prekonávať každodenný život smerom k životu v kráse, čím sa človek spája s bohom. Tvorivá schopnosť sa realizuje hlavne v umení, umenie však neprekonáva pozemskú realitu. Pravé umenie (= kresťanské umenie podľa neho) je symbolické. Najmenej tvorivým umením je realistické, lebo sa zaoberá škaredosťou tohto sveta. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Smysl tvorčestva* (1916, Zmysel tvorby).

Berger, John (1926-2017) Anglický spisovateľ, výtvarník a umelecký teoretik. Venoval sa spôsobom, akými vzniká umelecký obraz a akými umenie zobrazuje skutočnosť. Hlavné estetické diela - *Ways of seeing* (1972, Spôsoby, akými vidíme), *Another ways of telling* (1982, Ďalšie spôsoby rozprávania), *Understanding a photograph* (2013, Ako rozumieť fotografii).

Berger, Roman (1930) Slovenský muzikológ a estetik. Venuje sa štruktúre umeleckého diela a umeleckej komunikácii. Hlavné estetické dielo – štúdiá *Skice o hudobnej komunikácii* (1982).

Bergson, Henri (1859-1941) Francúzsky filozof. Rozpracoval teóriu umenia založeného na intuícii. Intuíciu, čiže akt sympatie s reálnou skúsenosťou, považuje za podstatnú psychickú vlastnosť v estetickom vnímaní aj v umeleckej tvorbe. V umeleckej tvorbe sa naše city spresňujú a materializujú v obrazoch, pomocou intuície umelec bezprostredne vidí skutočnosť. Estetické city vznikajú z bežných citov tým, že sú nám vsugerované. Rozpracoval teóriu komického. Hlavné estetické diela s estetickými myšlienkami – *Essai sur les données immédiates de la conscience* (1888, Esej o bezprostredných danostiach vedomia), *Le rire* (1890, Smiech).

Berleant, Arnold (1932) Americký estetik. Venuje sa vzťahom estetických kvalít a životného prostredia. Rozpracoval teóriu komplexného *estetického poľa a namiesto termínu estetický zážitok navrhuje termín *estetické zaangažovanie. Hlavné diela – *The aesthetic field. A phenomenology of aesthetic experience* (1970, Estetické pole. Fenomenológia estetického

zážitku), *Art and engagement* (1991, Umenie a angažovanosť), *The aesthetic of environment* (1992, Estetika životného prostredia), *Re-thinking aesthetics* (2004, Opätovné premýšľanie estetiky), *Aesthetics and environment: Variations on a theme* (2003, Estetika a životné prostredie: Variácie na tému), *Aesthetics beyond art* (2012, Estetika za umením).

Berlyne, Daniel E. (1924-1976) Americký psychológ a estetik. Metódy experimentálnej psychológie vnášal do estetiky. Rozlišoval experimentálny a analytický prístup k estetickým fenoménom. Jednoznačne preferoval experimentálny prístup, lebo ten umožňuje skúmať príčinnno-účinkové vzťahy. Základy estetickej aktivity videl v psycho-fyziologických procesoch, preto sa má fyziologické vzrušenie stať hlavnou premennou v estetických výskumoch. Prišiel s teóriou *optimálnej zložitosti, s termínom *potenciál vzrušivosti a rozpracoval termín *collative properties. Snažil sa z estetiky vylúčiť analýzu emócií. Hlavné estetické diela – *Aesthetics and psychobiology* (1971, Estetika a psychobiológia), *Studies in the new experimental aesthetics* (1974, Štúdie z novej experimentálnej estetiky).

Bernard z Clairvaux (1091-1153) Francúzsky kňaz a teológ. V umení a kráse obraňoval jednoduchosť, pretože vnútornú (absolútnu) krásu považoval za oveľa dôležitejšiu i krajšiu ako vonkajšiu, ktorá je len relatívna. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Sermones in Cantica canticorum* (medzi 1115-1150, Kázne o Piesni piesní), *Apologia ad Guillelmum abbatem* (cca 1125, Apológia pre opáta Viliama).

bhajanak Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – strach alebo hrôzu. *rasa

Bharata, Muni (cca 500 pr.n.l.) Indický dramatik a estetik. Ako prvý v Indii vybudoval komplexnú teóriu umeleckého diela ako sústavy kompozičných prvkov, emócií a myšlienok. Rozpracoval termín *rasa, *bhava a ich vzájomné vzťahy. Pri vnímaní umeleckého diela zdôrazňoval úlohu imaginácie. Scénické predstavenie považoval za centrum kultúry, pretože podľa neho obsahuje celé umenie, vedu, zručnosť, vedenie a pod. Hlavné dielo – *Nátja Šastra* (500 pr.n.l., Pojednanie o divadle).

bhava Termín klasickej indickej estetiky. Je to komplexná emocionálna odozva na umelecké dielo, ktorej sa zúčastňuje jednoduchý pocit, imaginácia aj zložitejšie mentálne stavy. Zamieňa sa s termínom *rasa, tá je však jednoduchšou odozvou na jednoduchšie estetické podnety. Skutočná bhava je výsledkom estetického vnímania umeleckého diela. Pri estetickom vnímaní prírody ide o najnižšiu estetickú úroveň bhava.

Bhodža (pred 1000-1055) Indický panovník, mecenáš a estetik. Venoval sa štruktúre umeleckého diela a estetickému zážitku, pričom sa špeciálne venoval termínu *šringara

a klasifikácii rôznych podôb estetického zážitku. Hlavné estetické dielo – *Sringaraprakasa* (1. pol. 11. st., Pojednanie o šringara).

Birkhoff, Georg David (1884-1944) Americký matematik. Uplatňoval matematické teórie na estetické fenomény a na umelecké diela. Vypracoval kategóriu *estetická miera. Hlavné estetické dielo – *Aesthetic Measure* (1933, Estetická miera).

bizarný Výrazová kategória. Fantastický, extravagantný, často iracionálny alebo s nádychom faux pas alebo čudáctva. V protiklade ku à kuriozite vyrastá z porušovania estetických noriem dominantnej kultúry, často zámerného porušovania. Je blízky humoru, niekedy sa považuje za nižší stupeň grotesky. à humor

Boëthius, Anicius Manlius Severinus (cca 470-524) Rímsky filozof a politik. Venoval sa vymedzeniu krásy, umenia a filozofii hudby. Krásu považoval za povrchovú harmóniu vecí. V hudbe odlišoval inštrumentálnu, ľudskú hudbu a hudbu sveta. Pre vymedzenie umenia používal termíny *ars – artificium. Hlavné estetické dielo – *De institutione musica* (cca 500, O hudobnej náuke).

Boileau-Despréux, Nicolas (1636-1711) Francúzsky literárny kritik, estetik a básnik.

Venoval sa problémom podstaty, štruktúry a funkcií umeleckého diela, ako aj postupom umeleckej tvorby. Opísal princípy, na ktorých stálo slovesné umenie v jeho dobe. Jeho teória slúžila ako kánon umeleckej tvorby. Hlavné estetické dielo – *L'Art poétique* (1674, Básnické umenie).

Bolzano, Bernard (1781-1848) Česko-nemecký filozof, matematik a teológ. Venoval sa definícii krásy prostredníctvom jemnej pojmovej analýzy Kantovej estetiky, ako aj klasifikácii umení. Estetické diela – štúdie *Über den Begriff des Schönen: eine philosophische Abhandlung* (1843, O pojme krásy: filozofické pojednanie), *Über die Eintheilung der schönen Künste* (1849, O delení krásnych umení).

bombastický Výrazová aj hodnotová kategória. Prázdno a frázovito mnohovravný, prehnane ukazujúci svoje kvality.

Bonaventura (Giovanni Fidanza) (1217-1274) Taliansky kňaz, filozof a teológ. Venoval sa definícii krásy a teórii estetického zážitku. Estetický zážitok je podľa neho výsledkom zhody vnímanej veci a vedomia diváka. V tejto zhode sa percipient sústreďuje na zážitok samotný. Odlíšil krásu od príjemného, pretože krása si vyžaduje okrem príjemného pocitu aj súmernosť a zhodu častí predmetu. Analyzoval ciele umenia a hlavné umelecké druhy. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Itinerarium mentis in Deum* (1259, Putovanie mysle do Boha), *De reductione artium ad theologiam* (cca 1260, Ako priviesť umenie späť k teológii).

Bosanquet, Bernard (1848-1923) Anglický filozof a estetik. Venoval sa hlavne dejinám estetiky. Hlavné estetické diela – *History of aesthetics* (1892, Dejiny estetiky), *Three lectures on aesthetics* (1915, Tri prednášky o estetike), *Croce's aesthetics* (1919, Croceho estetika).

Bosý, Michal (Boszy, Michal; Křižák, Bohuslav) (1780-1847) Slovenský kňaz, spisovateľ, prekladateľ, prírodný vedec. V úvode k rozprave *Mateja Holku uvažoval o vzťahu umenia a doby.

Botton, Alain de (1969) Britsko-švajčiarsky filozof. Venuje sa teórii kultúry, súčasným procesom v kultúre, zmyslu menia a popularizácii kultúry ako nevyhnutnej súčasť dobrého života. Estetické diela - *How Proust can change your life* (1997, Ako môže Proust zmeniť váš život), *The architecture of happiness* (2006, Architektúra šťastia), *Art as therapy* (s J. Armstrongom, 2013, Umenie ako terapia).

Bottánková, Eva (1944-1995) Slovenská estetička. Venovala sa dejinám slovenskej estetiky, zvlášť 18. a 19. storočiu. Hlavné diela – *Cestami k slovenskej estetike* (1993), *K prameňom estetického myslenia na Slovensku* (1995).

Bourdieu, Pierre Félix (1930-2002) Francúzsky sociológ a etnológ. Hľadal súvislosti medzi ekonomickým a kultúrnym statusom človeka a estetickým vkusom. Vkus je získaná sociálna kompetencia, ktorá slúži na sociálnu diferenciáciu. Rozpracoval termíny *pole kultúrnej produkcie a *habitus. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Un art moyen. Essais sur les usages sociaux de la photographie* (s kolektívom, 1965, Obyčajné umenie. Eseje o sociálnom využití fotografie), *La distinction. Critique sociale du jugement* (1979, Rozdiel. Sociálna kritika vkusu), *Les règles de l'art* (1992, Pravidlá umenia), *Sur la télévision* (1996, O televízii).

Bourriaud, Nicolas (1965) Francúzsky kurátor, historik umenia a estetik. Zaoberá sa najnovšími tendenciami v umení. Umelecké dielo analyzuje ako spôsob života a modelovanie sveta, chápe ho ako situáciu v neustálom plynutí sveta. Prejavujú a modelujú sa v ňom vzťahy medzi ľuďmi. Po vytvorení sa dielo stáva objektom postprodukcie. Analyzuje aj situáciu v kultúre po konci postmodernity a súčasnú kultúru nazýva altermodernou. Rozpracoval termín *semionaut. Estetické diela - *Esthétique relationnelle* (1998, Vzťahová estetika), *Postproduction. Culture as screenplay: How art reprograms the world* (2002, Postprodukcia. Kultúra ako scenár: Ako umenie nanovo programuje súčasný svet), *The radican* (2009, Radikant), *La exforma* (2015, Mimo formy).

Boyd, Brian (1952) Novozélandský literárny teoretik a estetik. Vysvetľuje umenie, literatúru, a hlavne rozprávanie príbehov s pomocou evolučnej teórie. Príbehy vytvárané človekom

považuje za kognitívnu hru, v ktorej si rozvíja svoje vyššie kognitívne schopnosti. Hlavné estetické dielo - *On the origin of stories* (2009, O pôvode príbehov).

Brady, Emily Škótska estetička. Venuje sa environmentálnej estetike. Hlavné diela – *Between Nature and Culture: The Aesthetics of Modified Environments* (a Isis Brook a Jonathanpm Priorom, 2018, Medzi prírodou a kultúrou: Esteticky upravené prostredie), *The Sublime in Modern Philosophy* (2013, Vznešené v modernej filozofii), *Aesthetics of the Natural Environment* (2003, Estetika prírodného prostredia).

brak Nepodarok, nezvládnuté umelecké dielo. Vzniká v dôsledku nedostatočnej zručnosti umelca, ale môže byť však aj dôsledkom povrchného prístupu k tvorbe, t.j. ako nedostatočného precítania javu, nerozvinutého umeleckého zámeru.

Brattico, Elvira Talianska teoretička hudby a estetička. Venuje sa neurofyziologickým procesom v mozgu pri vnímaní hudby.

Bremond, Henri (1865-1933) Francúzsky kňaz, filozof, estetik a literárny teoretik. Venoval sa zdôvodňovaniu literárnych kánonov, najmä z katolíckych pozícií. Umenie je cestou k bohu. Prišiel s termínom *paradox básnika. Estetické diela – *Pour le romantisme* (1923, Za romantizmus), *Poésie pure* (1926, Čistá poézia), *Prière et poésie* (1927, Modlitba a poézia).

Breton, André (1896-1966) Francúzsky spisovateľ, výtvarný umelec, teoretik umenia. Venoval sa teórii umeleckej tvorby, ktorú rozvinul v teórii surrealizmu. Tvorba má vychádzať z najhlbších rovín vedomia a má človeka oslobodzovať od kauzality, od reality a od tlaku sociálnych noriem. Hlavné estetické diela – *Manifeste du surréalisme* (1924, Manifest surrealizmu), *Le vase communicant* (1932, Spojité nádoby), *Qu'est-ce que le surréalisme* (1934, Čo je surrealizmus), *La position politique du surréalisme* (1935, Politické stanovisko surrealizmu).

brilantný Výrazová aj hodnotová kategória. Označuje niečo znamenité, skvelé, perfektne vypracované. Taký predmet alebo aktivita môžu byť až prehnane dokonalé, teda nie subtilné. Môže mať pejoratívny aj pozitívny význam.

Brooks, Cleanth (1906-1994) Americký literárny teoretik a estetik. Spolu s R. P. Warrenom rozpracoval metódu *close reading a zvlášť sa venoval pojmu irónia. Hlavné estetické diela – *Understanding poetry* (s R. P. Warrenom, 1938, O chápaní poézie), *Understanding fiction* (s R. P. Warrenom, 1943, O chápaní prózy), *The well wrought urn: studies in structure of poetry* (1947, Dobre tepaná urna: štúdie o štruktúre poézie).

Broudy, Harry Samuel (1905-1998) Americký estetik a pedagóg. Podľa neho deti majú vyrastať v esteticky podnetnom prostredí. Analyzoval aj estetické vnímanie ako proces smerujúci od senzuálnych podnetov k estetickému hodnoteniu. Organizoval estetickú

výchovu v USA. Hlavné estetické diela – *Aesthetic education in technological society* (1962, Estetická výchova v technologickej spoločnosti), *Enlightened cherishing: An essay on aesthetic education* (1972, Osvietená starostlivosť: Esej o estetickej výchove), *The ways and hows of aesthetic education* (1977, Cesty a spôsoby estetickej výchovy).

Brožík, Vladimír (1930-2008) Slovenský filozof a estetik. Rozvinul teóriu estetickej hodnoty a hodnotenia v nadväznosti na tradíciu K. Marxa a I. Kanta, analyzoval funkcie umenia a venuje sa teórii estetických kvalít každodenného života. Hlavné estetické diela – *Človek a krásno* (1965), *Budúcnosť umenia* (1983), *Dialektika umeleckej kultúry* (s J. Tazberíkom, 1988), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Hodnoty a významy* (1985), *Hodnotenie a hodnoty* (2004).

Bühler, Karl (1879-1963) Nemecký psychológ, považuje sa za jedného z prvých experimentátorov v empirickej estetike, pretože študoval vnímanie tvarov. Dielo s estetickými myšlienkami – *Die Gestaltwahrnehmungen* (1913, Vnímanie tvarov).

Bücher, Karl (1847-1931) Nemecký ekonóm a historik. Podľa neho formy umeleckej tvorby, jej obsahy aj umelecké nástroje vznikli v priamej súvislosti s formami, obsahmi a nástrojmi pracovného procesu pravekých spoločností. Zvlášť analyzoval pôvod hudby, spevu, tanca a poézie. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Arbeit und Rhythmus* (1896, Práca a rytmus).

Bujnák, Pavel (1882-1933) Slovenský literárny vedec, jazykovedec a estetik. Vo svojich štúdiách ako prvý na Slovensku presadzoval myšlienky psychologickej a experimentálnej estetiky. Venoval sa psycho-fyziologickej teórii estetickej emócie, ktorú odvodzoval z hrového pudu človeka. Ako prvý sledoval vývin slovenskej estetiky. Hlavné estetické diela – *Dve kapitoly z literárnej estetiky* (1927), štúdie *Kuzmányho filozoficko-estetické náhľady* (1909), *Estetické náhľady Štúrove* (1909), *Estetická emócia* (1910), *Hviezdoslavova estetika* (1914), *Estetické snahy Bohuslava Tablica* (1923).

Bulgakov, Sergej Nikolajevič (1871-1944) Ruský kňaz, filozof, ekonóm a estetik. Podľa neho krása preniká celý svet. Umenie stotožňuje s tvorivou silou prírody (čiže aj boha). Ikony v sebe sústreďujú *sofijnosť tvorby. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Svet nevečernyj* (1917, Nevečerný svet), *The wisdom of god* (1937, Božia múdrosť).

Bullough, Edward (1880-1934) Anglický psychológ. Uvažoval o povahe estetického vnímania a umeleckej tvorby. Estetický odstup považuje za hlavnú charakteristiku estetického vnímania a umenia. Hlavné estetické dielo – štúdia „*Psychical distance*“ as a factor in art and an aesthetic principle (1912, „Psychický odstup“ ako faktor v umení a ako estetický princíp).

Burckhardt, Jacob Christoph (1818-1897) Švajčiarsky kultúrny historik. Kultúru považoval za tretiu, a pritom kacírsku, ľudskú potenciou spolu s náboženstvom a politikou. Hlavné estetické diela – *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860, Kultúra renesancie v Taliansku), *Weltgeschichtlichen Betrachtungen* (1905, Úvahy o svetových dejinách).

Burke, Edmund (1729-1797) Írsky filozof, politik a estetik. Analyzoval estetické vnímanie, estetické schopnosti človeka, kategórie krásy a vznešeného. Schopnosti pre estetické vnímanie nachádzal vo fyziologických zákonoch ľudského vnímania. Rozlišoval rôzne druhy emócií (afektov) a analyzuje tie, ktoré sú v základoch krásneho a vznešeného. Krásu spájal s napodobovaním a spoločenskými afektami a zdôrazňoval, že nás priťahuje bez vzťahu k užitočnosti javu. Analyzoval rôzne znaky krásy prístupné zmyslom. Krása si nevyžaduje účasť rozumovej analýzy. Vznešené vzniká v spojitosti s hrôzou a trýznou. Hlavné estetické dielo – *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful* (1757, Filozofické skúmanie o pôvode našich ideí vznešeného a krásneho).

Burlas, Ladislav (1927) Slovenský hudobný teoretik a skladateľ. Venuje sa štruktúre a funkciám umeleckého diela. Hlavné estetické dielo – *Hudobná teória a súčasnosť* (1978).

burleska Zľahčuje a parodizuje vznešené. Zámerná neadekvátnosť medzi obsahom a jeho formálnym vyjadrením. Jej zložky sú nesúrodé, ale prehnané, najmä vo forme. Obsahuje aj parodické podtóny.

Byčkov, Viktor Vasilievič (1942) Ruský estetik. Venuje sa byzantskej estetike a estetike pravoslávneho okruhu, pre ktorú presadzuje názov ortodoxná estetika. Hlavné diela – *Vizantskaja estetika* (1977, Byzantská estetika), *Estetika pozdnej antičnosti I., II.* (1981, Estetika neskorej antiky I., II.), *Malaja istorija vizantijskoj estetiki* (1991, Malé dejiny byzantskej estetiky), *Russkaja srednevekovaja estetika XI.-XVII. veka* (1992, Ruská stredoveká estetika 11. – 17. storočia), *Aesthetica patrum* (1995, Estetika cirkevných otcov), *2000 let christianskoj kul'tury sub specie estetika* (1999, 200 rokov kresťanskej kultúry z pohľadu estetiky), *Esthetica* (2002, Estetika).

Callois, Roger (1913-1978) Francúzsky sociológ a estetik. Venoval sa tvorbe estetického systému a teórii hry. Hlavné estetické diela – *Procès intellectuel de l'art* (1935, Intelektuálny proces v umení), *Vocabulaire esthétique* (1946, Estetický slovník), *Art poétique* (1958, Umenie básnické), *Esthétique généralisée* (1962, Všeobecná estetika), *Approches de l'imaginaire* (1974, Prístupy k imaginárnemu), *Approches de la poésie* (1978, Prístupy k poézii).

camp Termín estetiky S. Sontagovej. Označuje estétsky prejav, afektovanosť a výstredné správanie, prehnaný dôraz na formálne vyjadrenie a na svojský štýl. Výrazne sa využíva v

populárnej kultúre, niekedy ako prihlásenie sa k skupine, inokedy ironicky ako odmietanie určitých ideálov. Pracuje s *gýčom. Používa sa aj ako označenie *dandyho súčasnosti. *estét *estetizmus

Camp, Julie Van (1947) Americká estetička. Venuje sa filozofii umenia, autorskému právu a rodovým aspektom estetickej problematiky.

Campani, Giovanni (vid')Ripa, Cesare

Carrier, David (1944) Americký filozof a teoretik umenia. Venuje sa princípom historiografie umenia a súčasným procesom v umení. Hlavné estetické diela - *Principles of art history writing* (1991, Princípy písania dejín umenia), *The aesthetics of the comic strip* (2000, Estetika komiksu), *A world art history and its objects* (2008, Svetové dejiny umenia a ich predmet).

Carroll, Joseph (1949) Americký literárny kritik a estetik. Venuje sa evolučnej estetike, zdôvodňovaniu nevyhnutnosti umenia a estetizácie vo vývoji človeka. Hlavné estetické diela - *The cultural history of Matthew Arnold* (1982, Kultúrna história podľa Matthewa Arnolda), *Evolution and literary history* (1995, Evolúcia a dejiny literatúry), *Literary darwinism. Evolution, human nature and literature* (2004, Literárny darwinizmus. Evolúcia, podstata človeka a literatúra), *Reading human nature. Literary darwinism in theory and practice* (2011, Poznávajúc podstatu človeka. Literárny darwinizmus v teórii a praxi), *Graphing Jane Austen. The evolutionary basis for literary meaning* (2012, Vykresľovanie Jane Austenovej. Evolučný základ literárneho významu).

Carrol, Noël (1947) Americký filozof a estetik. Venuje sa teórii interpretácie, kde prišiel s termínom *linguistic fallacy. Analyzuje procesy v súčasnej kultúre, hlavne v postmodernej kultúre, masovej a populárnej kultúre a zisťuje úlohu médií v nich. Hlavné diela - *Philosophical Problems of Classical Film Theory* (1988, Filozofické problémy klasickej filmovej teórie), *Mystifying Movies: Fads and Fallacies in Contemporary Film Theory* (1988, Mystifikujúce filmy: Bláznovstvá a bludy v súčasnej filmovej teórii), *The Philosophy of Horror, or Paradoxes of the Heart* (1990, Filozofia hororu, alebo Paradoxy srdca), *Theorizing The Moving Image* (1996, O teórii filmu), *A Philosophy of Mass Art* (1998, Filozofia masového umenia), *Philosophy of Art* (1999, Filozofia umenia), *Beyond Aesthetics: Philosophical Essays* (2001, Za estetikou: Filozofické eseje), *The Philosophy of Motion Pictures* (2008, Filozofia filmu), *On Criticism* (2009, O teórii umenia), *Art in Three Dimensions* (2010, Umenie v troch dimenziách), *Minerva's night out: Philosophy, movies and popular culture* (2013, Minervina noc vonku: Filozofia, filmy a populárna kultúra).

Carter, Curtis L. (?) Americký estetik a historik umenia. Venuje sa organizácii života estetiky, histórii estetiky, vzťahom čínskeho a západného umenia.

Cassirer, Ernst (1874-1945) Nemecko-americký filozof. Do estetiky vniesol pojem à symbolická forma. Umenie je jednou zo symbolických foriem, je symbolickým jazykom. Jeho cieľom nie je napodobovanie prírody, ani jej pojmové zobrazenie. Umelec tvorivou činnosťou zhutňuje a koncentruje prírodné formy. Tým umožňuje umenie intenzifikovať náš emocionálny život a vedie nás do vizuálnej hĺbky sveta. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *An essay on man* (1944, Esej o človeku).

Caudwell, Christopher (Sprigg, Christopher St. John) (1907-1937) Anglický novinár, spisovateľ, teoretik letectva a kultúry. Vo svojej estetike sa venoval podstate umeleckého diela a povahe umeleckej tvorby. Umeleckú tvorbu analyzoval s pomocou psychoanalytických teórií. Hlavné estetické dielo – *Illusion and reality* (1936, Ilúzia a skutočnosť).

Cennini, Cennino (1370?-?) Taliansky maliar. Do estetiky priniesol termín à disegno. Hlavné estetické dielo – *Libro dell'arte* (1. pol. 15. st., Kniha o umení).

cenúra Právny, politický a historiografický termín. Označuje obmedzovanie slobody prejavu a slobody v šírení výsledkov tvorby. Vychádza z predpokladu negatívneho morálneho pôsobenia niektorých umeleckých diel. Určuje kritéria hodnotenia, estetické normy, obmedzuje estetický vkus. Určuje alebo obmedzuje obsahové, prípadne formové východiská umeleckej tvorby.

Cchao Pej (187-226) Čínsky cisár a estetik. Opisoval žánre umeleckej literatúry. Zmyslom umenia je podľa neho, aby sa autor stal známym pre nasledujúce generácie. Zdôrazňoval dôležitosť *čchi v umení. Hlavné dielo – *Lün wen* (217 alebo 218, O literatúre).

Cicero, Marcus Tullius (106 pr.n.l.-43 pr.n.l.) Rímsky filozof, politik a rečník. Vo svojej estetike sa venoval definícii krásy a jej systematickému členeniu. Odlišoval dva druhy krásy – *dignitas a *venustas. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Tusculanae disputationes* (1. pol 1. st. pr.n.l., Tuskulské hovory), *De oratore* (1. pol 1. st. pr.n.l., O rečníkovi), *Oratore* (1. pol 1. st. pr.n.l., Rečník).

Cigánek, Jan (1930-2004) Český estetik. Venoval sa sociológii umenia. Estetické dielo – *Úvod do sociologie umění* (1972, Úvod do sociológie umenia).

citácia Postup v umeleckej tvorbe, keď sa v diele používa časť (alebo celok) iného umeleckého diela. Na rozdiel od *plagiátu sa v citácii umelec priznáva k preberaniu. Cieľom citácie je vrstvenie kultúrnej tradície, irónia, prihlásenie sa k tradícii, priznanie sa k podnetu pre tvorbu, vyvolanie atmosféry a pod.

civilizácia Termín kultúrnej a sociálnej antropológie, sociológie, historiografie. Označuje taký stupeň vývoja ľudskej spoločnosti, keď sa rozvíja život vo vyšších územných (a urbanistických) celkoch vybudovaných na systematickej deľbe práce. Je charakteristická aj svojbytnou kultúrou. Niekedy sa termín civilizácia používa ako synonymum termínu kultúra.

claritas *jas

close reading (= starostlivé, pozorné čítanie) Metóda analýzy literárneho textu, ktorú priniesla estetika New criticism. Vychádza z predpokladu, že každý umelecký text existuje objektívne a je autonómny a celistvým fenoménom, ktorý tvorí *organickú jednotu, hierarchickú štruktúru významov. Aby sme umelecký text pochopili, potrebujeme jeho starostlivé prečítanie. Close reading je teda zameranie analýzy na samotný text, na jeho vnútornú štruktúru, na techniky a materiál využitý v texte, čím odhaľujeme organickú jednotu textu. Zvlášť si treba všímať *ambiguitu a *ambivalenciu jednotlivých zložiek štruktúry textu. Pri čítaní treba postihnúť vnútorné napätie medzi jednotlivými zložkami textu. Analýza založená na metóde close reading má byť exaktná a má odhliadať od biografických, sociálnych či kultúrnych súvislostí textu. Externé (mimotextové) súvislosti len znejasňujú interpretáciu textu a nie sú schopné postihnúť literárnosť konkrétneho textu. Tá sa skrýva priamo v texte a close reading ju môže odhaliť. Metóda close reading sa teda chce ubrániť vnášaniu cudzích ideológií a determinantov do interpretácie textu a snažila sa pochopiť text len z neho samotného. Odmietajú špekulovať o umeleckých zámeroch autora (à intentional fallacy), ako aj o účinkoch textu na čitateľa (à affective fallacy).

cognitio sensitiva *zmyslové poznanie

Cohen, Hermann (1842-1918) Nemecký filozof a estetik. Analyzoval zvláštnosť estetického citu a obraňoval estetiku ako zvláštnu spoločenskú vedu. Estetický cit je zvláštnym stavom vedomia medzi myslením a vôľou. Objektívizuje sa v symboloch. Analyzoval aj systém estetických kategórií. Hlavné estetické diela – *Kants Begründung der Ästhetik* (1889, Kantove založenie estetiky), *Ästhetik des reinen Gefühles* (1912, Estetika čistého citu).

collative properties (= vlastnosti, ktoré vzniknú na základe starostlivého a kritického porovnávania) Termín estetiky a psychológie D. E. Berlyna. Vlastnosti objektu, ktoré sa objavujú v procese estetického vnímania, keď recipient starostlivo porovnáva také kvality objektu ako komplexnosť, redundanciu, novosť, neurčitosť a pod. Sú jedným z hlavných činiteľov, ktoré vyvolávajú pôžitok z umeleckého diela (*hedonická hodnota). Je možné operacionalizovať ich pomocou termínov ako číslo, heterogenita, nezhoda elementov. Termín collative properties sa používa ako jeden z hlavných termínov experimentálnej estetiky.

Collingwood, Robin George (1889-1943) Anglický filozof, historik a estetik. Analyzoval súvislosti umenia a umeleckej tvorby s inými ľudskými aktivitami. Umenie je pohybom od nerefektovaného do reflektovaného stavu myslenia. Umenie je imaginatívnou skúsenosťou, preto ho nemožno stotožňovať s artefaktom, ale existuje len v umelcovej mysli. Rozlišuje tak medzi umeleckou tvorbou a umeleckou prácou. Hlavné estetické dielo – *Outlines of a philosophy of art* (1925, Základy filozofie umenia), *The principles of art* (1938, Princípy umenia).

concetto Termín renesančnej a barokovej estetiky. Označuje základnú myšlienku umeleckého diela. Má intelektuálnu povahu na rozdiel od *à disegno*, ktoré je viac nápadom alebo náčrtom diela.

concinnitas Termín renesančnej estetiky. Označoval konsenzus, krásne usporiadanie, ktoré existuje už aj v prírode. Je zložené z číselne vyjadriteľnej proporcie, z uzavretého tvaru a určitého rozmiestnenia predmetu v priestore. *harmónia (terminológia)

congruentia Termín stredovekej estetiky. Označoval, že vec je krásna preto, lebo je harmonicky usporiadaná primerane k svojmu účelu. *krása (terminológia)

consonantia Termín stredovekej estetiky. Označoval súlad častí predmetu, ktorý bol výsledkom dokonalej proporcie, úplnosti a dokonalosti *harmónia (terminológia), *krása (terminológia), *proporcia

convenientia Termín starovekej estetiky. Označoval, že vec je krásna preto, lebo sú jej časti v primeraných pomeroch. *krása (terminológia)

cool Výrazová aj hodnotová kategória. Používa sa hlavne v subkultúrach v troch významoch: 1. Označuje niečo úžasné, skvelé, vynikajúce, čo možno akceptovať. 2. Označuje pokojný a nezúčastnený postoj, ktorý je veľmi blízky estetickému postoju bez výraznej emocionálnej zaangažovanosti. 3. Označuje to, čo je moderné, aktuálne a akceptované.

Coomaraswamy, Ananda Kentiš (1877-1947) Indický estetik, historik umenia a filozof. Venoval sa histórii indickej, čínskej, japonskej a islamskej estetiky. Konfrontoval orientálne estetiky s európskou a nadvybral analógie v európskej stredovekej estetike. Hlavné estetické diela – *The dance of Śiva: fourteen indian essays* (1918, Tanec Šivu: štrnásť indických eseí), *The transformation of nature in art* (1934, Transformácia prírody do umenia), *Christian and oriental philosophy of art* (1974, Kresťanská a orientálna filozofia umenia).

Cousin, Victor (1792-1867) Francúzsky filozof, politik a historik. Podľa neho má krása cieľ sama v sebe. Je tvorcom termínu *l'art pour l'art. Hlavné estetické dielo – *Du vrai, du beau, du bien* (1818, O pravde, kráse a dobre).

creatio (creare) Latinský termín pre tvorbu (vytváranie). *tvorba

criticism S prívlastkom literary criticism označuje tento anglický termín literárnu vedu. Bez prívlastku, vo forme criticism sa niekedy rozširuje na označenie estetiky.

Croce, Benedetto (1866-1952) Taliansky filozof, estetik, umelecký kritik a historik umenia. Analyzoval miesto umenia a estetiky v systéme ľudských činností a vied. Umenie je podľa neho intuitívnou formou poznania. Táto intuícia existuje len v jednote so svojím výrazom. Estetický výraz je čistým teoretickým výrazom života a nezávisí od materiálnej realizácie. Vyjadruje univerzálne city, preto môže pôsobiť katarzne. Krása je duchovnou energiou, nie vecou. Hlavné estetické diela – *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale* (1902, Estetika ako veda o výraze a všeobecná lingvistika), *Breviario di estetica* (1912, Breviár estetiky), *Il carattere di totalità dell'espressione artistica* (1917, Charakter umeleckej expresie), *Aesthetica in nuce* (1929, Estetika v skratke), *La poesia* (1936, Poézia).

Crousaz, Jean Pierre de (1663-1750) Francúzsky kňaz a filozof. Venoval sa povahe a charakteristikám krásy. Estetické dielo – *Traité du beau* (1715, Traktát o kráse).

Crowther, Paul (1953) Anglický estetik. Analyzuje hranice umenie a estetickej sféry ľudskej tvorivosti, hľadá zmysel estetických hodnôt, najmä v súčasnom svete a s pomocou interpretácie moderného umenia od avantgárd po postmodernu. Estetické diela - *The Kantian sublime: from morality to art* (1989, Kantovské vznešeno: od morálnosti k umeniu), *Art and embodiment: from aesthetics to self-consciousness* (1993, Umenie a stelesnenie: od estetiky k seba-uvedomeniu), *Critical aesthetics and postmodernism* (1996, Kritická estetika a postmodernizmus), *Phenomenology of visual arts* (2002, Fenomenológia vizuálnych umení), *Defining arts, creating the canon: artistic value in the era of doubt* (2007, Definícia umení, tvorba kánonu: umelecká hodnota v ére pochybností), *The transhistorical image: philosophizing art and its history* (2012, Transhistorický obraz: filozofovanie o umení a jeho histórii), *Phenomenology of modern art* (2012, Fenomenológia moderného umenia), *Phenomenology of arts and vision* (2014, Fenomenológia umení a vízia), *The Kantian aesthetics: from knowledge to avantgarde* (2014, Kantovská estetika: od poznania k avantgarde).

Czech, Jan (1951) Český teoretik divadla a médií. Vytvoril výkladový estetický slovník. Estetické dielo – *Estetický slovník* (1997, Estetický slovník).

Cseres, Jozef (1961) Slovenský multimediálny umelec, muzikológ a estetik. Venuje sa najmä estetickým hodnotám súčasných hudobných trendov. Hlavné estetické dielo – *Hudobné simulakrá* (2001).

Culler, Jonathan (1944) Americký literárny teoretik a estetik. Venuje sa hlavne teórii interpretácie umeleckého diela. Považuje za nutné sledovať dielo v kultúrnych kontextoch,

kvôli čomu vypracoval termín *rámcovanie znaku. Hlavné diela – *Structuralist poetics: structuralism, linguistics and the study of literature* (1973, Štrukturalistická poetika: štrukturalizmus, lingvistika a literárna teória), *The pursuit of signs: semiotics, literature, deconstruction* (1981, Sledovanie znakov: sémiotika, literatúry, dekonštrukcia), *Framing the signs: criticism and its institutions* (1988, Zarámovanie znakov: literárna kritika a jej inštitúcie), *Literary theory: a very short introduction* (1997, Teória literatúry: veľmi stručný úvod), *Barthes: a very short introduction* (2002, Barthes: veľmi krátky úvod), *On deconstruction: theory and criticism after structuralism* (2008, O dekonštrukcii: teória a literárna kritika po štrukturalizme).

Cupchik, Gerald, C. (1947) Kanadský psychológ a estetik. Skúma estetické vnímanie a estetický zážitok pomocou psychologických experimentov. Hlavné dielo – antológia *Emerging visions of the aesthetic process* (s J. Lászlóom, 1992, Nové prístupy k estetickým procesom).

cyberspace *kyberpriestor

cykliklosť Vyjadrovací prostriedok umenia založený na opakovaní rovnakých, prípadne na rozvíjaní analogických, častí umeleckého diela. Používa sa v rámci jedného diela aj v súboroch diel. Vyskytuje sa vo všetkých umeleckých druhoch.

Čang Jen-jüan (9. st.) Čínsky teoretik umenia. Rozpracoval niektoré zo šiestich princípov He Siea. Zdôraznil metafyzický charakter umeleckej tvorby, v ktorej sa umelec stretáva s kozmickými princípmi. Hlavné dielo – *Ku K'ai-čih* (845).

Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič (1828-1889) Ruský spisovateľ, politik, literárny kritik, filozof. Estetické úvahy zacielené na vzťah umenia ku skutočnosti. Umenie reprodukuje zaujímavé stránky skutočnosti. Vypovedá o individuálnom živote sledujúc jeho podrobnosti, a je tak učebnicou života. Krásu vymedzoval ako život podľa našich predstáv. Hlavné estetické dielo – *Estetičeskije otnošenija iskusstva k dejstvitel'nosti* (1855, Estetické vzťahy umenia ku skutočnosti).

čchi Termín klasickej čínskej filozofie a prírodovedy. V estetike sa používa na označenie vrodenej, ale schopnej kultivovania, vnútornej sily umelca. Je to psychická energia, schopnosť tvoriť umelecké diela. Pomáha transformovať životné sily prírody do umeleckej imaginácie. Neusporiadaná energia čchi spôsobuje nedostatok majstrovstva v umeleckej tvorbe.

čierny humor Absurdnosť, v ktorej sa smiešne spája s ukrutným a strašidelným. à humor
čitateľ *recipient

Čong-il, Kim (1941-2011) Severokórejský politik. Pripisuje sa mu autorstvo hlavného severokórejského estetického spisu – *Misullon: 1991-nyŏn 10-wŏl 16-il* (1991, Pojednanie o umení: 16. októbra 1991). Podľa neho je krása objektívnou vlastnosťou sveta, ale zachytávame ju prostredníctvom emócií. Krása slúži komunite, ktorej morálku vyjadruje. Orientuje sa na ľud a vyjadruje sa národne. Stranícke vedenie štátu zabezpečuje, že krása existuje.

Ču C'-čching (Pchej-sien) (1898-1948) Čínsky básnik a teoretik literatúry. Venoval sa kritériám pre posudzovanie umeleckého diela. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Piao-čun jü čch'-tu* (1948, Kritériá miery).

Ču Kuan-čchien (1897-1986) Čínsky estetik a teoretik literatúry. Budoval kompletný estetický systém, ako aj psychológiu umenia. Jeho estetické dielo tvorí dvadsať zväzkov.

Čung Žung (504-552) Čínsky teoretik literatúry. Autor prvej čínskej poetiky. Hlavné dielo – *Šipin* (6. st., Druhy básnictva).

Ču Si (1130-1200) Čínsky filozof. Rozpracoval metódu interpretácie literárneho textu pomocou starostlivého čítania textu, ktoré súčasne kultivuje čitateľa.

Damme, Wilfried van (1960) Belgický archeológ a estetik. Rozvíja antropologickú estetiku. V estetických fenoménoch rôznych spoločností nachádza všeludsky platné vzorce. Hlavné diela – *A comparative analysis concerning beauty and ugliness in sub-Saharan Africa* (1987, Komparatívna analýza krásy a škaredého v subsaharskej Afrike), *Beauty in context* (1996, Krása v kontexte).

Damón (5. st. pr.n.l.) Grécky filozof. Rozvinul étosovú teóriu, čiže teóriu pozitívneho a negatívneho pôsobenia hudby na dušu človeka. Rozvíjal tak teoretické základy estetickej výchovy a kultúrnej politiky.

dandizmus *dandy

dandy Termín na označenie dobre oblečeného svetáka a šviháka s vybraným spoločenským správaním. Dandy žije zábavou, umením (často len snobsky), oblieka sa podľa najnovšej módy, prípadne aj trochu výstredne. Chce vyniknúť správaním, oblečením, ironickým nadhľadom nad spoločenským životom. Chce patriť k lepšej spoločnosti. Termín vznikol v 19. storočí, ku koncu 20. storočia ho nahradil termín *camp.

Dante Alighieri (1265-1321) Taliansky básnik a estetik. Venoval sa teórii umeleckého diela. Podľa neho je zmyslom umenia vytvárať krásu. Rozpracoval niekoľkostupňovú interpretáciu umeleckého diela, od doslovného významu, cez alegorický, morálny až po duchovný. Hlavné estetické dielo – *Convivio* (1308, Hostina).

Danto, Arthur Coleman (1924-2013) Americký estetik, výtvarný kritik, filozof a editor odborných časopisov. Priniesol termín *umelecký svet – predmet stáva umeleckým dielom vtedy, ak ho za také uzná umelecký svet. Rozvíja aj teóriu *, „konca umenia“. Hlavné estetické diela – *The transfiguration of the commonplace* (1981, Premeny samozrejmosti), *The philosophical disenfranchisement of art* (1986, Kuratela filozofie nad umením), *Beyond the brillo box: The visual art in post-historical perspective* (1992, Po krabici Brillo: Výtvarné umenie v post-historickej perspektíve), *After the end of art* (1996, Po konci umenia), štúdie *Artworld* (1964, Umelecký svet), *The end of art* (1984, Koniec umenia) a *What art is* (2013).

Darwin, Charles (1809-1882) Anglický prírodovedec. Ľudský zmysel pre krásu, estetické a umelecké aktivity človeka pochopil ako výsledok evolúcie. Podľa neho sa rozvinuli ako nástroje pre sexuálnu selekciu - pre lákanie a výber sexuálneho partnera. Podobný zmysel pre krásu a tvorbu krásy videl na nižších úrovniach aj u iných živočíchov a vtákov. Dielo s estetickými myšlienkami - *The descent of man and selection in relation to sex* (1871, Pôvod človeka a pohlavný výber).

Davies, Stephen (1950) Novozélandský filozof a estetik. Venuje sa estetike hudby a evolučným súvislostiam umenia. Hlavné diela – *Definitions of art* (1991, Definície umenia), *Musical meaning and expression* (1994, Hudobný význam a výraz), *Musical works and performances* (2003, Hudobná tvorba a predstavenia), *Themes in philosophy of music* (2003, Témy filozofie hudby), *The philosophy of art* (2006, Filozofia umenia), *Philosophy perspectives on art* (2007, Filozofické perspektívy umenia), *Musical understanding and other essays on philosophy of music* (2011, Porozumenie hudbe a iné eseje o filozofii hudby), *The artful species* (2012, Umelecký druh).

Debnár, Marek (1979) Venuje sa estetike literatúry a semiotike. Hlavné dielo - *Medzi myšlienkou a obrazom* (2013).

De, Sushil Kumar (1890-1968) Indický (dnes Bangladéš) právnik, filozof, literárny vedec a estetik. Zaoberal sa dejinami starej indickej estetiky. Estetické diela – *Studies in the history of sanskrit poetics I.* (1923, Štúdie z histórie sanskritskej poetiky I.), *Studies in the history of sanskrit poetics II.* (1925, Štúdie z histórie sanskritskej poetiky II.), *Some problems in sanskrits poetics* (1959, Niektoré problémy zo sanskritskej poetiky), *Sanskrit poetics as a study of aesthetics* (1963, Sanskritská poetika ako estetika).

deception Termín estetiky P. Virilia. Označuje klam a ilúziu s nádychom podvodu. Je to stav v kultúre a v umení, keď sa realita, objekt alebo umelecké dielo, nahrádzajú virtuálnou realitou, virtuálnym objektom, ktorý sledujeme v digitálnom médiu. Obsah termínu deception

má blízko k tvorbe dezinformácií a k mediálnej manipulácii, ale nevyčerpáva sa ňou. Podľa P. Virilia je to podstatná charakteristika kultúry posledných desaťročí.

decor (decorum) Staroveký a stredoveký termín na označenie krásy, ktorá je výsledkom primeraného tvaru vecí. Primeraný tvar pomáha veci plniť jej účel. Na rozdiel od *pulchrum zdôrazňuje termín decor vnútorné usporiadanie vecí.

deformácia Zmenu tvaru, znetvorenie, porušenie normálneho tvaru. Slúži buď na presnejšie sebavyjadrenie umelca (znetvorením skutočných tvarov umelec vyjadruje svoj vzťah k určitému javu), alebo je prostriedkom pre presnejšie vyjadrenie javu v umení (deformáciou tvaru umelec odhaľuje skryté tendencie v ňom). Deformácia môže byť náhodná a neuvedomelá, ale aj systematická a komplexná (napríklad v karikatúre). Úzko súvisí s umeleckým štýlom. Jej hodnota závisí od autenticity umelcovho sebavyjadrenia - bez autenticity je deformácia len manierou, nešikovnosťou alebo pózou umelca. Pri cieľovom využití deformácie môže byť jej cieľom pomýlenie, až zavádzanie diváka. Deformácia sa niekedy stáva normou, a tak prináša nové trendy do umenia.

degenerované umenie *zvrhlé umenie

dehumanizácia umenia Koncepcia estetiky Ortegu y Gasset. Označuje postupy moderného umenia, ktoré potláčajú mimetický vzťah ku skutočnosti. Moderné umenie prináša umelecký objekt do centra záujmu oveľa viac ako romantizmus a naturalizmus. Umenie už nie je odrazom reality, ale jej štylizáciou, ktorá syntetizuje realitu s irealitou. Umenie tak vedie recipienta k tomu, aby si všímal samotné umelecké dielo, aby ho už nechápal ako okno do skutočnosti. Estetické vnímanie sa stáva hrou. Nie je to „ľudské“ umenie, ale „umelecké“ umenie. Nie je preto prístupné masám, ale len nadaným ľuďom.

Dejiny estetiky

Hoci sa estetické myslenie rozvíja od staroveku (v Grécku, Číne a Indii približne od 5. st. p.n.l.), estetika bola ako **samostatná vedná disciplína** definovaná až v 18. storočí.

Profesia vedca-estetika sa začína rozširovať až od 19. storočia. Dovtedy bolo výnimočné, aby sa jeden odborník venoval len estetike. Do jej definovania A. G. Baumgartenom v roku 1750 ani nebolo jednoznačne určené, akú vedu daný teoretik rozvíja.

Vždy sa estetike venovali odborníci z rôznych odborov – filozofi, umelci, matematici, teológovia, umeleckí kritici a pod. V mnohých krajinách neexistovala písomná tradícia estetického myslenia, myšlienky o estetických hodnotách sa odovzdávali ústne alebo cez zámerné estetické aktivity.

Estetická problematika má **hodnotový** povahu, preto bola veľmi úzko spätá s ideologickými a mocenskými pozíciami danej doby, regiónu, mysliteľa. Preto sa ťažko odlišuje ideologizácia estetických hodnôt od ich teoretického spracovania.

Africká estetika

Estetickú hodnotu chápe ako jednotu slova, dobra a krásy (nommo), ktoré vidí ako hlavné tvorivé sily sveta. Písomná tradícia estetiky sa v Afrike rozvíja až od 20. st.

Snaží sa syntetizovať poznatky tradičnej africkej estetiky s modernou euro-americkou estetikou, ako aj s politickými snahami o národné oslobodenie (Činveizu, Onvučekva Džemie, Ihečukvu Madubuike, Obiadžunva Vali, Ngugi va Thiong’o, Félix Eboussi Boulaga, Molara Ogundipe-Leslie).

Ázijská estetika

Rozvinula sa v troch samostatných okruhoch – v čínskej, japonskej a indickej estetike.

Čínska estetika

V tradičnej čínskej estetike malo estetické myslenie vždy privilegované postavenie, aj keď sa zriedka rozvíjalo systematicky.

Prvé písané estetické úvahy sa objavovali v raných konfuciánskych textoch a prvé estetické kategórie sa ustálili v 5. storočí pr.n.l. Rozvíjali sa predstavy o kánonoch platných pre literatúru (He Sie), teória umeleckej tvorby (Li Meng-jang), predstava o umeleckom géniovi (Dongpo Juši), ktorého niekedy prirovnávali k prírodnej tvorivej energii (čchi).

Najväčší a komplexný systém tradičnej čínskej estetiky vytvoril Liou Sie v 6. storočí.

V stredoveku bola vypracovaná metóda interpretácie umeleckého diela (Ču Si).

V 17. storočí sa rozvinuli široké diskusie o tvorivom procese v umení, o interpretácii diela a o čitateľovej reakcii na dielo.

Moderná čínska estetika si viac všima širšie spoločenské a politické súvislosti, uvažuje o funkciách umenia v spoločnosti a postupne integruje poznatky z euro-amerického estetického myslenia (mysliteľa Hnutia 4. mája), aj keď sa k nim opakovane stavia kriticky.

V 20. storočí sa stávajú atraktívnymi poznatky marxistickej estetiky (Lu Sün). Po druhej svetovej vojne prevláda marxistická interpretácia estetických problémov v jej z vulgarizovanej podobe.

Od 80. rokov začína čínska estetika opätovne zdôrazňovať úlohu individuálneho umelca (Li Ze-chou).

Japonská estetika

Tradičná japonská estetika sa rozvíjala od 8. storočia hlavne v podobe komentárov k básnickým antológiám.

Estetické hodnoty sa chápali v úzkej súvislosti s hodnotami prírody (Ki no Curajuki).

Japonská estetika neoddeľovala umelecké estetické od mimoumeleckého a od prírodného estetického, napr. v teórii čajového obradu (Take no Jōō, Sen no Rikjū).

Pre umeleckú tvorbu požadovali spoločenie s prírodnými zákonitosťami (Bašō), avšak táto estetika bola priamo napojená aj na umeleckú tvorbu (Zeami Motokijo). Japonská estetika si zvlášť všímala hodnoty pomínutelnosti v estetickom (Motoori Norinaga).

Moderná japonská estetika sa snaží syntetizovať myslenie tradičnej japonskej estetiky so súčasnými euro-americkými trendmi (Saeki Šoiči, Ai Maeda), a často uvažuje o medzikultúrnej komunikácii Ázie s inými kultúrnymi okruhmi (Ken-iči Sasaki).

Indická estetika

V rámci ázijskej tradície sa estetika rozvinula do systematickej podoby najmä v Indii.

Indická tradičná estetika si udržiavala svoje témy a spôsob myslenia od svojho vzniku v 5. storočí p.n.l. (Bharata) až do novoveku.

Staroveká a stredoveká teória rozvíjala najmä úvahy o vzťahu umeleckého diela a estetického zážitku (Anandavardhana).

Už v stredoveku sa však rozvíjala celá šírka estetických tém – estetické vnímanie, umelecká tvorba, umelecký génus a štruktúra umeleckého diela. Najväčší estetický systém vytvoril v 11. storočí Abhinavagupta.

Indická estetika chápala umeleckú tvorbu a estetické hodnoty v prepojení na transcendentné hodnoty a na postupy jogy. Špeciálne sa venovala rôznym podobám estetického zážitku (Bhodža), a umeleckej inšpirácii (Panditaradža Džagannatha).

Moderná indická estetika sa vo veľkej miere pridržiava klasických tém, alebo sa snaží konfrontovať indickú a európsku estetiku (Ananda Kentiš Coomaraswamy).

Islamská estetika

Vo veľkých ázijských a afrických regiónoch a v južnej Európe sa rozvíjala islamská estetika. Nerozvinula sa do samostatnej písomnej tradície, mala skôr deskriptívnu povahu a zmienky o umení skôr opisovali umeleckú prax. Systematicky sa rozvíja v poslednom storočí, väčšinou sú to však reflexie islamských umeleckých praxí z pohľadu euro-atlantickej estetiky (napr. Gülru Necipoğlu).

Je možné nájsť jednotlivé estetické tézy v dielach veľkých arabských filozofov, hlavne v stredoveku, prípadne kapitoly v ich filozofických a prírodovedných spisoch, v ktorých sa venovali kráse a umeniu.

Uvažujú hlavne o ontologických súvislostiach krásy (al-Fārābi), o estetickom vnímaní (Ibn Sina) či o štruktúre umeleckého diela. O estetických vzťahoch uvažujú v úzkej väzbe na teologické a logické otázky (Ibn Rušd).

Islamská estetika vidí svet, teda aj umenie ako premenlivý a neustále sa meniaci pohyb. Dôležitejší je proces tvorby ako by bol samotný výsledok (dielo). Zdôrazňuje, že v tomto procese sa zúčastňujú všetky ľudské zmysly. Umelec nevytvára metafory a symboly, ale symboly sú dané v kráse utvorenej Bohom, umelec ich už len objavuje. Schopnosť umelca vidieť krásu sveta je darom od Boha. Umelecká tvorba je reflexiou Boha, preto umelec tvorí srdcom, nie rozumom.

Európska a euro-atlantická estetika

Antická estetika

Písomná tradícia európskej estetiky sa rozvinula v 5. storočí pr.n.l. v antickom Grécku.

Vyčlenili sa hlavné smery uvažovania a pojmy estetiky.

Antická estetika nepoznala súčasný pojem umenia, ale uvažovala o techné. Krásu považovali za univerzálnu vlastnosť vecí (pytagorovci), čo však neskôr relativizovali (sofisti a Sokrates).

V antickej estetike vznikla tradícia chápania krásy v podobe ideí krásna (Platón).

Umenie sa podľa Grékov má pridŕžiavať napodobovania prírody alebo sveta ideí (mimézis).

V estetickom vnímaní získava človek zážitok (katarzia – Aristoteles), takže umenie pôsobí očisťujúco (étosová teória – Damón). Gréci priniesli aj hlavné estetické kategórie, ako eurytmia, symetria, harmónia, ilúzia, pôvab. Tieto témy rozvíjali hlavne teoretici jednotlivých umení (Quintus Horatius Flaccus, Marcus Vitruvius Pollio).

Na záver antiky vznikla téma emanácie krásy (Plotinos). V antickom estetickom ideáli zostáva predstava o kráse v jednote s dobrom (kalokagathia).

Stredoveká estetika

Estetika raného stredoveku rozvinula teóriu krásy ako spôsobu, formy a poriadku (Aurélius Augustín).

Krása získala transcendentný obsah, raný stredovek uvažoval o vyžarovaní krásy z vesmíru (Pseudo-Dionýzios Areopagita), alebo stotožňoval krásu so svetom (pankalia – Basileios) a neustále sa vracal antický motív krásy ako súladu proporcií.

Pripúšťali existenciu zmyslovej krásy, lebo ju chápali ako prejav boha (Johannes Scotus Eriugena). Dotvárala sa teória viacerých vrstiev významu v umeleckom diele (Órigenés z Alexandrie). Karolínska estetika vo Franskej ríši zdôraznila didaktickú funkciu umenia.

Byzantská estetika sa orientovala mysticky. V ikonoklastickom spore rozvinula teóriu vzťahu obrazu a transcendentnej reality (Ján Damascénsky, Teodor Studita). Špeciálne sa venovala termínu obraz (ikona).

Estetika vrcholného stredoveku rozvinula všetky témy dovtedajšieho estetického myslenia.

Prehlbovala sa teória jednotlivých umení (poézie, hudby, architektúry).

Krásu vysvetľovali pomocou svetla (claritas) a farby, svetelná metafyzika prevládala v estetike do konca stredoveku (Robert Grosseteste). Umenie má symbolickú povahu, pretože celý vesmír je symbolický (Hugo zo sv. Viktora).

Vrcholný stredovek prehľbil teóriu estetického zážitku (Bonaventura) a rozvíjala sa aj teória umeleckej invencie (Tomáš Akvinský).

Napriek symbolickej povahe umenia, stredoveký termín ars bol ešte blízky antickému techné a umenie označovalo skôr remeslá a zručnosť.

Renesančná estetika

Renesančná estetika sa rozvíjala najmä v myslení umelcov (Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Albrecht Dürer) alebo teoretikov umenia (Leon Battista Alberti). Vracali sa k úvahám antickej estetiky. Uvažovali hlavne o štruktúre umeleckého diela (Dante Alighieri) a o priebehu umeleckej tvorby (disegno). Umenie považovali za vysoko tvorivú činnosť.

Zvláštnou témou renesančnej estetiky boli vzťahy medzi umeleckými druhmi, ich prednosti a nedostatky. Renesančná teória krásy rozvíjala stredoveký motív proporcie a jas (Marcilio Ficino), aj stredoveký motív alegórie.

V renesančnej estetike sa odčleňujú tzv. krásne umenia od remeselných (Francesco da Hollanda).

Klasicistická estetika

Klasicistická estetika sa sústredila na hľadanie ideálnych foriem umeleckého diela. Estetické myslenie predpokladalo, že je možné krásu podriaadiť normám a pravidlám. Vznikali rôzne poetiky a kánony (Nicolas Boileau, William Hogarth, Nicolas Poussin), ktoré sa stávali záväznými pre vznikajúce umelecké akadémie. Estetika v klasicizme vplývala na zrod akademizmu.

Osvietenecská estetika

Osvietenecská estetika sa viac orientuje na procesy prebiehajúce v psychike človeka pri dotyku s estetickým. Vzniká tzv. anglická vkusová škola (Anthony Ashley Cooper Shaftesbury, Francis Hutcheson), ktorá vyčlenila vkus ako samostatnú schopnosť človeka. Vkus sa stal predmetom podrobných analýz (David Hume).

Estetika uvažovala o zmysle umenia (Jean Baptiste Dubos), o procesoch umeleckej tvorby (herecký paradox – Denis Diderot) a o vzťahoch umení (Gotthold Ephraim Lessing). Rozvíjali sa aj kultúrno-historické analýzy estetických vzťahov (Giambattista Vico). Ku koncu tohto obdobia bola estetika pomenovaná a vyčlenená ako samostatná veda o zmyslovom poznaní (Alexander Gottlieb Baumgarten).

Nemecká klasická estetika

Nemecká klasická estetika (Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Schiller, Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Wilhelm Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel) sa venovala celej šírke problematiky estetických vzťahov a estetična. Uvažovala o zmysle umenia v živote človeka a vo výchove, o kráse, o umeleckom géniovi, o vznešene, o vývoji umenia, o estetickom vnímaní, o vkuse a pod. Estetika sa prvýkrát rozpracovala ako vedná disciplína systematicky v celej šírke tém. Nemecká klasická estetika oddelila umeleckú krásu a umenie od prírodnej krásy, argumentovala v prospech symbolickej povahy umenia, vymedzovala krásnu miesto vo svete hodnôt, analyzovala originalitu a procesy umeleckej tvorby a rozvíjala aj zásadné metodologické otázky estetiky.

Estetika 19. storočia

Európska estetika získala v 19. storočí euro-americký rozmer. Analyzovala vzťah umenia a krásy k prírode, umeleckého génia a zmysel umenia pre človeka (John Ruskin, Hippolyte Taine). Vznikol termín *l'art pour l'art* (Victor Cousin), ale aj úvahy o morálnom význame umenia (Lev Nikolajevič Tolstoj).

V druhej polovici 19. storočia sa estetika zaoberala inštinktmí, intuíciou a podstatou umenia z hľadiska umeleckého génia (Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson).

V 2. pol. 19. storočia sa rozvinula teória včítania ako hlavného psychického procesu v estetickom vzťahu (Herman Lotze, Theodor Lipps, Johann Volkelt), teória hry (Karl Groos), naturalistická tendencia v estetike (Herbert Spencer), vznikla marxistická estetika (Karl Marx, Georgij Valentinovič Plechanov). S pomocou psychologických metód sa začala rozvíjať experimentálna estetika (Gustav Theodor Fechner). V tomto období, ktoré sa končí až 1. svetovou vojnou, sa popri estetike vyčlenila aj všeobecná teória umenia (Max Dessoir).

Moderná estetika

Estetika sa v 20. storočí rozvíjala v množstve škôl a smerov.

Formalistická a štrukturalistická estetika analyzovala hlavne štruktúru umeleckého diela a umeleckej kultúry (Viktor Borisovič Šklovskij, Roman Jakobson, Jan Mukařovský, Jurij Michajlovič Lotman).

Estetika výrazu sa orientovala na psychické procesy a ich vzťah k umeleckému dielu (Benedetto Croce).

Existencialistická estetika uvažovala o heteronómii a autonómii umenia (Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Karl Jaspers).

Fenomenologická estetika sa zaoberala povahou umeleckého diela a jeho vzťahom k estetickému subjektu (Nicolai Hartmann, Mikel Dufrenne, Roman Ingarden, Maurice Merleau-Ponty).

Vplyvná lingvisticky orientovaná línia uvažovala o estetické s pomocou metód skúmania jazyka (Ivor Armstrong Richards, Ludwig Wittgenstein). S ňou úzko súvisí semiotická estetika analyzujúca umelecké dielo ako znakový systém (Ernst Cassirer, Clive Bell, Susan Langerová, Michail Michailovič Bachtin, Julia Kristeva, Umberto Eco, Roland Barthes).

Axiologická estetika hľadala súvislosti estetická a umeleckého diela s hodnotami (Wilhelm Dilthey, George Santayana).

Marxistická estetika skúmala sociálne a politické súvislosti estetická (György Lukács, Henri Lefébvre, Antonio Gramsci, Ernst Fischer, Todor Pavlov, Roger Garaudy).

Psychoanalytická estetika hľadala súvislosti umeleckých fenoménov s procesmi nevedomia a s detskou sexualitou (Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Christopher Caudwell). Na ňu nadviazal prúd zaoberajúci sa procesmi imaginácie v estetických vzťahoch (Gaston Bachelard, Robin George Collingwood).

Frankfurtská škola sa venovala problematike masovej kultúry a pravdy v umeleckom diele (Herbert Marcuse).

Hermeneutická estetika sa snažila o významovú a kultúrno-historickú interpretáciu umenia (Hans Georg Gadamer, Erwin Panofsky, Ernst Hans Gombrich).

Informačná estetika aplikovala metódy teórie informácie a kybernetiky (Georg David Birkhoff, Max Bense, Abram Moles).

Široký prúd empirickej estetiky analyzoval estetické fenomény s pomocou empirických, exaktných, experimentálnych a matematických metód (Robert Francés, Gerald C. Cupchik, Holger Höge, Colin Martindale, Vladimir M. Petrov, Pavel Machotka, G. Gabrielle Starr, Antonín Sychra).

Recepčná estetika sa zamerala na skúmanie procesov v estetickom subjekte (Hans Robert Jauß, Wolfgang Iser).

Veľká skupina estetikov sa zaoberala problematikou médií (Walter Benjamin, Guy Debord, Marshall McLuhan, Umberto Eco, Vilém Flusser, Wolfgang Iser).

V estetike posledných dvoch storočí. storočí tvorilo a tvorí aj veľa originálnych mysliteľov, ktorých ťažko možno zaradiť do niektorej z uvedených skupín (Wilhelm Worringer, Étienne Souriau, Maria Gołaszewska, Rudolf Arnheim, Jürgen Habermas, Monroe C. Beardsley, José Ortega y Gasset, Arthur Danto, Suzi Gabliková, Sianne Ngai, Nicolas Bourriaud, Alain de Botton a ďalší).

V 20. storočí sa začali systematicky spracovávať dejiny estetického myslenia v Európe, na iných svetadieloch, v rôznych obdobiach, krajinách i celosvetovo (Bernard Bosanquet, Władysław Tatarkiewicz, G. Morpurgo-Tagliabue, Jaroslav Volek, Viktor Vasiljevič Byčkov, Catherine Everett Gilbertová a Helmuth Kuhn, Michal Fjodorovič Ovsjannikov, Thomas Munro, Tomonobu Imamiči, Eva Bottánková a ďalší).

Estetika posledných desaťročí

Od 80. rokov 20. storočia sa rozvíjala postmoderná estetika. Priniesla do estetiky metódu dekonštrukcie (Jacques Derrida), termín simulakrum (Gilles Deleuze, Jean Baudrillard) a analýzu vznešenosti (Jean-François Lyotard). Skúma esteticko z hľadiska rýchlosti a priestoru (Paul Virilio), z hľadiska medzikultúrnych vzťahov (Wolfgang Iser), analyzuje premeny estetického vnímania (Vlastimil Ziska), sociálno-politické, mocenské a kultúrno-historické súvislosti estetická (Michel Foucault).

Estetika 21. storočia sa rozvíja v kombinácii rôznych metód - filozofických literárnych, experimentálnych a empirických, sociologických i psychologických. Využíva hlavne poznatky experimentálnej a psychologickéj estetiky, filozofických metód postmodernej estetiky a často sa obracia k I. Kantovi.

*estetika na Slovensku

dekadentný Hodnotová kategória. Príliš jemný, ale so sklonsmi k morbidnosti, slabosti a rozkladu, úpadku, degenerácii, ale aj prílišné zdôrazňovanie krásy a mystiky. Stráca sa nápaditosť a prevláda maniera.

dekonštrukcia Metóda filozofie a estetiky J. Derridu. Slúži na odhaľovanie sociálnych, historických, kultúrnych, jazykových aj individuálnych súvislostí a obmedzení myslenia mysliteľa. Odhaľuje hranice jeho nazerania na svet. Je to spôsob, ako odstraňovať štandardné nazeranie na svet a zmierniť tak subjektivismus mysliteľa – pretože zaujatie objektívneho stanoviska nie je možné práve kvôli spomínaným súvislostiam a obmedzeniam.

Dekonštrukcia pri tom ruší aj europocentristický logocentrizmus. Dekonštrukcia postupuje tak, že odhaľuje binárne opozície, ktoré sa vyskytujú v umeleckom diele, hľadá ich štruktúru, hierarchiu, vzťahy nadriadenosti a podriadenosti. Pojmy, ktoré chce dekonštruovať, chápe ako

systematický rad pojmov. Dekonstrukcia ich nemá len analyzovať, ale ich systém prevracia a hľadá mimokonceptuálny poriadok v ich pozadí, lebo hľadá ich poukazy na mimoliterárny svet. Dekonstrukcia nechce rozbiť význam, ale hľadá spôsoby konštituovania významu, pretože vychádza z predpokladu, že text neobsahuje znaky jednoznačne sa vzťahujúce k denotátu, ale je to systém označovaných i označujúcich fenoménov v ich historických a kultúrnych premenách. Dekonstrukcia predpokladá, že neexistuje priamy vzťah medzi textom a denotátom. Význam textu sa tvorí v procese *diseminácie. Preto neexistuje jediný možný spôsob pochopenia textu – dekonštrukcia odhaľuje ďalšie možné spôsoby. *diferance – difference

dekorácia Výzdoba, ktorej cieľom je skrášliť alebo ozvláštniť predmet. Nie je totožná so základným tvarom predmetu, ale pripája sa k nemu. Na rozdiel od *ornamentu nie je nadbytočná, ale súvisí s funkciou predmetu a v mnohých prípadoch podporuje úžitkovú funkciu predmetu.

dekoratívne umenia Umenia, ktorých cieľom je vytvárať ozdoby. Pracujú hlavne s dekoráciou a ornamentom a sústreďujú sa v prvom rade na ozdobovanie už hotových produktov ľudskej činnosti či na ozdobovanie človeka. Patrí sem napríklad šperkárstvo, výšivky a podobne. V prípade, ak prevládne umelcovo sebavyjadrenie nad dekoratívnosťou, alebo ak prevládne užitočnosť nad dekoratívnosťou, stávajú sa ich produkty súčasťou *krásnych umení alebo *úžitkových umení. Presné hranice medzi dekoratívnymi umeniami a krásnymi alebo úžitkovými umeniami nejstávajú.

Deleuze, Gilles (1925-1995) Francúzsky filozof a estetik. Venoval sa teórii umeleckého diela. Podľa neho umelecké dielo je blokom nadindividuálnych vnemov a pocitov. Umelecká imaginácia (fabulácia) nimi prekračujú subjektívne vnímanie a cítenie. Rozpracoval termín *simulakrum. Hlavné estetické diela – *Proust et les signes* (1964, Proust a znaky), *Film 1 – l'image-mouvement* (1983, Film 1 – obraz-pohyb), *Film 2 – l'image-temps* (1985, Film 2 – obraz-čas), hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Qu'est-ce que la philosophie?* (s F. Guatarim, 1991, Čo je filozofia?).

delirio Termín estetiky G. V. Gravinu. Označuje stav opojenia, v ktorom človek zabudne na seba, lebo ho ovládajú vášne na hranici šialenstva. V tomto stave sa nachádza umelec pri tvorbe a recipient pri estetickom vnímaní. Tento stav je príjemný, a preto pozitívny. Pre spoločnosť je užitočný, lebo v delíriu spoznávame pravdu, ktorá nám poskytuje poézia.

denotácia Termín semiotiky. Znamená proces označovania skutočnosti znakom. Skutočnosť, ktorá je označovaná, sa nazýva denotát. Denotát je viac-menej doslovným významom znaku

vo vzťahu k označovanému predmetu, a teda je menej závislým od kultúrnych kontextov, ako *konotát. Dekonstrukcia narušuje štruktúru denotácie. *znak

denotát *denotácia

Derrida, Jacques (1930-2004) Francúzsky filozof, literárny vedec a estetik. Priniesol metódu *dekonštrukcie, ktorá v interpretácii významov odhaľuje zaužívané a štandardné postupy, a tým odhaľuje kultúrne a historické obmedzenia estetických postojov. J. Derrida analyzoval text vo vzťahu k písmu, teda zvukovú aj písanú formu jazyka a literárneho diela, pričom ukazoval, ako odhaľovať ich kultúrne a historické kontexty, na ktoré odkazujú. Umelecké dielo sa neviaže na jednoznačne dané denotáty, ale je hrou významov. Tú môžeme chápať len pri dekonštrukcii znakov štruktúry diela, keď analyzujeme hierarchické štruktúry významov v diele. Pritom musíme brať do úvahy aj procesy à diseminácie znakov a významov. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *De la grammatologie* (1967, Gramatológia), *L'écriture et la différence* (1967, Písanie a diferencia), *La dissémination* (1972, Diseminácia), štúdia *Differance* (1968, na Slovensku známa pod názvom Diferance). -> diferance – difference

Descartes, René (1596-1650) Francúzsky filozof. Zaoberal sa účinkami hudby a pôžitkami, ktoré vyvoláva. Vo vzťahu ku kráse uplatňoval podobne ako vo svojej filozofii ideály čistoty a jasnosti. Estetický zážitok považoval za možný na základe toho, že existuje kvantitatívnej interakcie medzi objektom a vnímajúcim subjektom. Hudba rozvíja schopnosť imaginácie syntetizovať rôzne prvky reality do jedného celku. Estetické diela - *Musicae compendium* (1618, Príručka hudby), *Les passions de l'ame* (1657, Vášne duše).

design *dizajn

Dessoir, Max (1867-1947) Nemecký estetik a teoretik umenia. Snažil sa odlíšiť estetické fenomény od umeleckých, a tým aj estetiku od všeobecnej teórie umenia, ktorú pomáhal konštituovať. Estetické fenomény sa zakladajú na estetickom dojme, ktorý v sebe nesie intuitívne chápanie celku. Umelecké fenomény prekračujú oblasť estetického, lebo v sebe nesú aj proces technického a materiálneho vypracovania umeleckého predmetu. Preto sa analýze umenia musí venovať samostatná veda. Hlavné diela – *Beiträge zur Ästhetik* (1902, Príspevky k estetike), *Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* (1906, Estetika a všeobecná teória umenia), *Grundlegung der allgemeinen Kunstwissenschaft* (1914, Základy všeobecnej teórie umenia).

detail Drobný prvok umeleckého diela. Pretože dielo funguje ako celok, detail sa väčšinou hodnotí ako jeho nevyhnutná súčasť.

detailný Hodnotová kategória. Rozpracovaný do podrobností.

Devereauxová, Mary (?) Americká filozofka a teoretička umenia. Rozpracúva estetické témy z pohľadu rodových tém.

Dewey, John (1859-1952) Americký filozof. Venoval sa teórii umeleckej tvorby a estetického zážitku. Estetická skúsenosť sa musí spájať s estetickou (umeleckou) tvorbou, ak má vôbec existovať. Umenie je hľadaním jednoty vonkajšej formy a psychickej, estetickej skúsenosti. Estetická kvalita je výsledkom harmonickej rovnováhy formy a estetickej skúsenosti. Recipient si na základe diela vytvára svoju vlastnú estetickú skúsenosť. Odlišoval aj umelecký produkt (predmet) od umeleckého diela (skúsenostný efekt umeleckého produktu). Hlavné estetické dielo – *Art as experience* (1934, Umenie ako skúsenosť).

dhvani Termín klasickej indickej estetiky. Označuje situáciu, v ktorej sa cez umelecký materiál spracovaný umeleckou imagináciou odhaľuje poetická krása estetickej emócie (*rasa). Súčasťou tejto situácie je aj obsah umeleckého posolstva aj jeho forma. Podstatou dhvani je estetické pôsobenie na recipienta.

Dickie, George (1926) Americký estetik. Rozvinul *inštitucionálnu teóriu umenia. Umelecký svet chápe ako sociálnu inštitúciu, ktorá má rozhodujúce slovo v konštituovaní a hodnotení umeleckých diel. Originálny artefakt sa stáva umeleckým dielom, ak v umeleckom svete získa status kandidáta na estetické vnímanie. Hlavné dielo – *Art and aesthetics: an institutional analysis* (1974, Umenie a estetika: inštitucionálna analýza).

didaktická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo poučuje percipienta, čím mu vnucuje istý názor, pohľad na svet a pod. Je blízka *agitačnej funkcii a *propagačnej funkcii. *funkcie umenia

Diderot, Denis (1713-1784) Francúzsky filozof a teoretik umenia. Zaoberal sa podstatou a kritériami krásy. Analyzoval priebeh umeleckej tvorby a v termíne à herecký paradox zdôvodňoval umelcov emocionálny odstup od jeho témy. Estetické dielo – štúdia *Beau* (1752, Krása). Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Paradoxe sur le comédien* (1830, Herecký paradox).

diegesis Termín Platónovej estetiky. Je polárnym termínom k mimézis. Pri mimézis umelec napodobňuje a predvádza skutočnosť, pričom zakrýva svoj prínos. Pri diegesis nezakrýva svoj prínos, ani sa nepokúša napodobňovať skutočnosť. Podľa Platóna je diegesis je základom lyriky, mimézis je základom tragédie a komédie, spojenie diegesis a mimézis sa realizuje v epike. V estetike 20. storočia sa dvojica diegesis – mimézis pretransformovala do opozície „povedané – ukázané“, ktorá odkazuje na dve stránky narácie – narácia hovorí určitým spôsobom (povedané) a hovorí o niečom (ukázané). *mimézis

dielo *umelecké dielo

differance – difference Termíny filozofie a estetiky J. Derridu. Jazyk je systémom opozícií a binárnych relácií (diferencií), ktoré sú v hierarchických vzťahoch. Úlohou dekonštrukcie je hľadať hierarchické vzťahy v týchto opozíciách. Diferance je tou hrou s pojmami, ktorá hľadá a narúša ich hierarchiu a systematické usporiadanie. Nie je len hľadaním diferencií, ale prevracaním systému diferencií. Diferance poukazuje na to, ako sa tvorí význam znaku z jeho postavenia v systéme znakov a v historickom vývine znakov. Pretože J. Derrida sa pohráva s konfrontáciou rovnakej výslovnosti a rôznej grafickej podoby obidvoch francúzskych slov, pričom prvé z nich je novotvar, v českom preklade – ktorý sa využíva aj v slovenskej estetike – sú slová odlišené ako *diferancia* (= francúzsky novotvar *differance*) *diferencia* (= *difference*). V dvojici slov sa pohráva aj s dvojitým významom – odloženie a odlišenie.

*dekonštrukcia, à diseminácia

dignitas Termín estetiky M. T. Cicera. Označuje krásu s dôrazom na význam dôstojnosť.

diletant Termín z rôznych oblastí kultúrnej tvorby. V estetike označuje a) *amatéra, b) človeka zaoberajúceho sa umením povrhu, pričom umenie môže byť jednou z mnohých jeho záľub, a preto nie je dostatočne vzdelaný pre hlboký ponor do umenia, c) pôžitkára, ktorý sa ako *estét zaoberá umením; taký človek má blízko k *dandymu a k *gentlemanovi.

Dilientant sa odlišuje od *snoba tým, že dilientantova záľuba v umení a v kultúre je autentická.

Dilthey, Wilhelm (1833-1911) Nemecký filozof. Hľadajúc špecifikum umenia v živote človeka venoval sa umeleckej tvorbe, estetickému vnímaniu a metódam estetiky, rozvíjal hermeneutické myslenie o umení. Umelecká tvorba predstavuje objektívne fenomény ako prejavy pocitov a zážitkov, je preto tvorbou symbolov. Prameňom umeleckej tvorby je fantázia, pamäť a zážitok. Medzi prežívaním umelca a recipienta nie sú zásadné rozdiely, ale umelcove zážitky sú silnejšie a bohatšie. Hlavné estetické diela – *Dichterische Einbildungskraft und Wahnsinn* (1886, Obrazotvornosť básnika a šialenstvo), *Einbildungskraft des Dichters. Bausteine für eine Poetik* (1887, Obrazotvornosť básnika. Základy poetiky), *Die drei Epochen der modernen Ästhetik und ihre heutige Aufgaben* (1892, Tri epochy modernej estetiky a jej súčasné úlohy), *Die Erlebniss und die Dichtung* (1906, Zážitok a poézia).

Dionýzios Areopagita *Pseudo-Dionýzios Areopagita

Dionýzios Longinos *Longinos

dionýzsky živel Termín estetiky F. Nietzscheho. Jeden z dvoch prírodných živlov, pudových síl, ktoré sa prejavujú v umení. Dionýzsky reprezentuje živelnosť, vášeň, vôľu, deštrukciu. Za typický prejav tohto živlu považuje hudbu alebo tanec. *apollónsky živel

disegno Termín estetiky C. Cenniniho a renesančnej estetiky. 1. v najužšom zmysle označoval zámer umelca, projekt, ideu jeho diela. Pretože projekt sa často realizoval cez kresbový návrh, označoval aj kresbu. Disegno nebolo napodobením skutočnosti, ale tvorivým nápadom umelca. Nemal takú intelektuálnu povahu ako *à concetto*. 2. V širšom zmysle sa používal na vyčlenenie výtvarných umení (*arti del disegno*). 3. V najširšom zmysle označoval proces umeleckej tvorby.

diseminácia Termín filozofie a estetiky J. Derridu. Označuje procesy, v ktorých sa tvorí význam textu. Význam sa netvorí prisudzovaním jednoznačného denotátu k znaku, ale vzniká v procesoch rozptyľovania (diseminácie) znakov a významov.

disharmónia Nesúlاد, nezhoda, rozpor. *à* harmónia

diskurz 1. Výpoveď. 2. Súhrn výpovedí. 3. Spôsob myslenia, rozprávania a komunikácie v určitom kultúrno-historickom kontexte. *estetický diskurz, *umelecký diskurz

disonancia Termín hudobnej teórie, ktorý sa preniesol do estetiky. Označuje heterogénnosť, nesúlاد, nesúrodosť v umeleckom diele. Môže byť dôsledkom nešikovnosti, ale aj umeleckým zámerom.

divadelná estetika 1. Estetické princípy divadelného umenia. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu divadla. *estetika divadla

divadlo Umelecký druh, ktorého umelecký materiál spája symboliku scény, symboliku textu a symboliku ľudského konania na scéne. Rozvíja sa v kombinácii predlohy, réžie, hereckej akcie, zvuku (textu, hudby a zvukov) a scénického priestoru. Je trojrozmerným umením a spravidla interpretačným umením. Spravidla je súčasťou predstavenia *dramatický konflikt.

divák *recipient

dizajn (design) Výtvarná a technická disciplína, ktorej cieľom je formovanie nástrojov a životného prostredia. Na rozdiel od architektúry sa zameriava skôr na stvárňovanie jednotlivých predmetov a len výnimočne stvárňuje celé vnútorné priestory budov. Snaží sa o vyváženosť estetickej funkcie a úžitkovej funkcie, ale v prvom rade berie do úvahy účelnosť a praktické použitie predmetu. *úžitkové umenia

divoký Výrazová aj hodnotová kategória. Neskrotený, nekultúrny, rozháraný, prudký. Oproti hrubému sa viaže sa viac na formu, ako na obsah.

dobová kultúra *kultúrna epocha

dokonalosť Presné, úplné a bezchybné vypracovanie formy aj obsahu diela.

Donoval, Ján *Milkin, Tichomír

Dongpo Juši (Su Š'; Su Dongpo) (1037-1101) Čínsky básnik, filozof a kaligraf. Vo svojich básniach opisoval proces umeleckej tvorby.

dráma Literárny umelecký druh. Hlavným umeleckým materiálom je jazyk, spravidla vo forme dialógu, ktorý nesie dramatický konflikt. O situácii sa nerozpráva, ale sa predvádza. Predvádzajúce postavy pritom niekedy vyjadrujú svoje pocity zo situácie, avšak spravidla konajú a vysvetľujú svoje konanie. Je určená predovšetkým na realizáciu v divadle, ale je plnohodnotným umením aj v písanej podobe. Svojou realizáciou na scéne sa stáva súčasťou divadla.

dramatickosť Všeobecná vlastnosť procesov, javov a ľudského života, ktoré existujú v konfliktých zrážkach a protikladoch. Veľmi významne ju využíva umenie.

dramatický Výrazová aj hodnotová kategória. Napínavý, s prudkou zrážkou ľudských, prírodných alebo nadprirodzených síl. Niekedy je jeho súčasťou rýchly spád deja, alebo rýchla premena ideí, vo vzťahoch ktorých je napätie. Obsahuje v sebe dynamiku.

dramatický konflikt Akcia antagonistických síl. Plne rozvinutý dramatický konflikt je vybudovaný na stupňovaní dramatickej krivky – *expozícia, *kolízia, *kríza, *peripetia, *katastrofa. Uplatňuje sa hlavne v dramatickom umení, ale aj v iných umeniach, ktoré môžu prezentovať časový priebeh deja (próza, poézia, hudba a pod.)

drastický Výrazová kategória. Surový, obsahujúci násilie, krutý, neľútostný, agresívny.

Dubos, Jean-Baptiste (1670-1742) Francúzsky kňaz, historik a estetik. Skúmal zmysel umenia v živote človeka a procesy estetického vnímania. Umenie napodobuje skutočnosť, a tým uspokojuje potrebu človeka byť niečím neškodne zaujatý. Zmyslom estetického vnímania je dosiahnuť psychické vzrušenie a zahnať nudu. Hlavné dielo – *Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture* 1-2 (1719, Kritické úvahy o poézii a maliarstve, 1.-2. zv.).

Dufrenne, Mikel (1910-1995) Francúzsky estetik a filozof. Analyzoval estetický zážitok, estetickú hodnotu a estetický objekt. Estetický zážitok je bezprostredným zážitkom z umenia, pri ktorom sa z umeleckého diela stáva estetický objekt. Na základe estetického objektu precitujeme pravdu prírody a skutočnosti. Tým sa v estetickom vnímaní spája kozmologické a osobné. Priniesol do estetiky termín *afektívne a priori. Hlavné estetické diela –

Phénoménologie de l'expérience esthétique (1953, Fenomenológia estetickej skúsenosti), *La poétique* (1963, Poetika), *Esthétique et philosophie* 1-3 (1967-1981, Estetika a filozofia 1-3).

Du Fresnoy, Charles-Alphonse (1611-1668) Francúzsky teoretik umenia. Vyjadril klasicistické predstavy o umení. Preferoval v umení úctu k majstrom, striedmosť a vyrovnanie krajností. Sústredil tak princípy, z ktorých vyšla koncepcia francúzskej Akadémie krásnych umení. Estetické dielo – poéma *De arte graphica* (1668, O maliarskom umení).

Du S'-kchung (834/837-903/908) Čínsky básnik a literárny kritik. Venoval sa princípom umeleckej tvorby a štruktúre umeleckého diela. Popri formálnej dokonalosti diela považoval za dôležitú aj jeho sugestívnosť. Dokonalosť básne je možné dosiahnuť len vnútornou perfekciou tvorcu. Hlavné dielo – *Šin Pin Jan Ji* (9. st., Svet poézie).

Dutton, Denis (1944-2010) Novozélandský estetik. Rozvinul evolučnú estetiku. Estetický vkus je podľa neho výsledkom evolúcie človeka. Estetické vnímanie je človeku vrodené. Hlavné diela: *The forger's art: forgery and the philosophy of art* (1985, Umenie plagiátora: plagiátorstvo a filozofia umenia), *The art instincts: beauty, pleasure and human evolution* (2010, Umelecký inštinkt: krása, pôžitok a evolúcia človeka).

dvojznačnosť (ambiguity) Termín, ktorý rozvinula estetika New criticism. Označuje možnosť viacerých významov slov v umeleckom texte. Nie je to negatívna vlastnosť textu, naopak, vyššia ambiguita zvyšuje hodnotu textu, preto je potrebné ambiguitu v texte vyhľadávať, na čo slúži metóda *close reading. Niekedy sa namiesto termínu ambiguita používa termín ambivalencia. Teoretici New criticism ju úzko spájali s *iróniou a s *paradoxom.

dynamický Výrazová aj hodnotová kategória. Živý, pohyblivý, premenlivý, tvorivý, rýchly. Význam je blízky *dramatickému.

Dziemidok, Bohdan (1933) Poľský estetik. Venuje sa hlavne teórii umeleckej a estetickej hodnoty. Hlavné diela – antológia *O komizmie* (1967, O komickom), *Teoria przeżyć i wartości estetycznych w polskiej estetyce dziesięciolecia międzywojennego* (1980, Teória estetickej skúsenosti a estetických hodnôt v poľskej estetike medzivojnového dvadsaťročia), *On the aesthetics of Roman Ingarden* (s P. McCormickom, 1989, O estetike Romana Ingardena), *Sztuka, wartości, emocje* (1992, Umenie – hodnoty – emócie), *Główne kontrowersje estetyki współczesnej* (2002, Hlavné rozpory súčasnej estetiky), *Estetyka Stanisława Ossowskiego* (2004, Estetika Stanislava Ossowského), *Amerykańska aksjologia i estetyka XX wieku. Wybrane koncepcje* (2014, Americká axiológia a estetika 20. st. Vybrané koncepcie).

Eco, Umberto (1932-2016) Taliansky estetik, semiotik, spisovateľ, novinár. Venoval sa teórii umeleckého diela, teórii interpretácie diela, problematike médií a masovej kultúry. Podľa jeho pojmu *otvoreného diela závisí pôsobenie umeleckého diela od recipientovej *interpretácie, ktorá vychádza z čitateľovej *encyklopedickej kompetencie. V estetickom vnímaní recipient predpokladá nekonečné množstvo možných interpretácií. V interpretácii hľadá recipient svoj vlastný i „správny“ výklad diela, ktorý mu dielo potvrdzuje, aby ho súčasne nútilo hľadať nový výklad. Nemal by však sklznúť do *nadinterpretácie. Hlavné estetické diela – *Opera aperta* (1962, Otvorené dielo), *Apocalittici e integrati* (1964, Skeptici a utešitelia), *Lector in*

fabula (1979, Čitateľ vo fabule), *Arte e bellezza nell'estetica medievale* (1987, Umenie a krása v stredovekej estetike), *I limiti dell'interpretazione* (1990, Hranice interpretácie), *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea* (1993, Hľadanie dokonalého jazyka v európskej kultúre), *Storia della bellezza* (2004, História krásy), *Storia della bruttezza* (2007, História škaredého).

efektný Výrazová aj hodnotová kategória. Označuje niečo, čo pôsobí spravidla vonkajškovou formou, alebo jednoduchým a zaujímavým obsahom a nemusí obsahovať myšlienkovú hĺbku. Zážitok môže byť silný, ale v podstate zostáva na povrchu. Efektnosti často pomáha *brilantnosť.

efekt obráteného obrazu Koncepcia experimentálnej estetiky, podľa ktorej sa estetický zážitok z obrazu zmení, ak ho zrkadlovo obrátíme. Experimentálne sa overuje, či tento fakt súvisí s asymetriou mozgových hemisfér.

eklektizmus Postup v umeleckej tvorbe, ktorý spočíva na preberaní prvkov, štýlu, kompozície a iných súčastí tvorby či diela iných umelcov a vytváranie nového celku z nich. Eklektik často preberá nesúrodé prvky do svojho diela a vytvára disharmonický celok. Pri preberaní si (na rozdiel od *historizmu) neuvedomuje ich myšlienkové a historické pozadie, ktoré však je v preberaných častiach prítomné a pôsobí v novom celku rušivo. Eklektik vychádza z predstavy, že spojením vynikajúcich prvkov alebo postupov z diel veľkých majstrov vznikne opäť hodnotné umelecké dielo. Bez určitej miery eklektizmu by však neboli možné premeny umeleckej tradície, pretože pri preberaní zdanlivo alebo naozaj nesúrodých prvkov často vznikne nová kvalita. V niektorých kultúrach niesol termín eklektizmus pozitívny význam.

ekologická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo dotvára životné prostredie, prípadne rozvíja u percipientov pre ekologické cítenie. *funkcie umenia

ekonomická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo je predmetom kúpy a predaja a prináša zisk. *funkcie umenia

ekphrasis Termín označujúci slovné vyjadrenie (opis) výtvarného a iného mimojazykového umeleckého diela. Od pôvodného významu doslovného opisu diela v antickom Grécku sa do dnešných dní posunul k významu preklad ne-literárneho diela do jazyka. Odlišuje sa od interpretácie, ktorá hľadá významy. Problémom pri ekphrasis je mimézis, teda ako sa líši zobrazenie v umeleckom diele od zobrazenia tohto zobrazenia v ekphrasis.

elegantia Termín využívaný hlavne v stredovekej a manieristickej estetike. Označuje dokonalé, kvetnaté a pôvabné umelecké dielo. *krása (terminológia)

elegantný Výrazová aj hodnotová kategória. Označuje niečo uhladené, vypracované na základe vybraného vkusu, avšak nevťieravé. Spravidla zodpovedá dominantnému vkusu v spoločnosti.

elegický Výrazová kategória. Zarmucujúci, melancholický, podnecuje smutné myšlienky. V porovnaní so žalostným je však plný nádeje a filozofický.

elektronické médiá Moderné komunikačné a vyjadrovacie prostriedky (*médiá) vybudované na elektronickej technológii – televízia, rozhlas, internet, niekedy sa medzi ne zahrnuje aj video, DVD a najnovšie mobilný telefón. Niektoré z nich niekedy fungujú ako *masmédiá.

Eliot, Thomas Stearns (1888-1965) Anglický básnik, literárny teoretik a estetik. Venoval sa problematike konvencií v umení a vzťahom umelcových ideí k realite (*objektívny korelát). V umení sa uplatňujú vzorce vyvierajúce z kultúrnej tradície. Za hlavné kritérium hodnoty umeleckého diela považuje zrelosť jeho autora. Dôležitá je aj miera odstupe autora od vlastných životných emócií. Hlavné diela – eseje *Tradition and the individual talent* (1919, Tradícia a individuálny talent), *The social function of poetry* (1945, Spoločenská funkcia poézie), *To criticize the critic* (1961, O kritizovaní kritika).

Elschek, Oskár (1931) Slovenský hudobný vedec a estetik. Venuje sa estetike hudby. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Hudobná veda súčasnosti* (1984).

emanácia Termín filozofie Plotina. Označuje vyžarovanie rôznych foriem bytia z absolútna. Tak isto podľa Plotinovej estetiky vyžaruje z absolútna aj krása.

emblém Zobrazenie veci, rastliny alebo zvierat'a, ktoré reprezentujú ideu alebo osobu. Pracuje s alegóriami. Je viazaný na inštitúciu, organizáciu alebo človeka (oproti symbolu, ktorého miesto v kultúre je voľnejšie), čím je presne určený jeho význam, takže sa môže stať pevnou súčasťou ikonografie. Skoro vždy v sebe nesie zašifrované morálne ponaučenie. Emblémy sa využívali ako vzory pre ikonografiu hlavne vo výtvarnom umení a v literatúre.

emblematika Teoretická a praktická disciplína, ktorá sa venuje rozvoju a používaniu emblémov. Často je priamym vyjadrením estetickej koncepcie, alebo obsahuje estetické myšlienky. Jej zakladateľom je A. Alciatus.

Emerson, Ralph Waldo (1803-1882) Americký básnik, filozof a estetik. V umení zdôrazňoval tvorbu, avšak viazal ho na hľadanie krásy v prírode. Umelec má pomenovať a vysvetliť krásu, zvestuje teda krásu prírody. Hlavné estetické dielo – *Essays* (1841-1844, Eseje).

empatia *vcítanie

empirická estetika V širšom zmysle nepresné súhrnné označenie pre *exaktnú estetiku, *experimentálnu estetiku, *porovnávaciu estetiku, *psychologickú estetiku, *štrukturálnu

estetiku, *informačnú estetiku a pre časť *sociologickej estetiky. Niekedy sa k nej začleňuje aj *semiotická estetika. V užšom zmysle označuje len experimentálnu a exaktnú estetiku. V obidvoch prípadoch označuje takú podobu estetiky, ktorá v menšej miere využíva filozofické metódy skúmania (alebo proklamuje o sebe, že ich nevyužíva) a spolieha sa na zber dát empirickými, experimentálnymi, exaktnými, matematickými a kybernetickými metódami. Je úzko naviazaná na teórie psychológie, fyziológie, lingvistiky, semiotiky, matematiky a kybernetiky. Za jej protiklad sa považuje *filozofická estetika. Niekedy sa označenie empirická estetika zamieňa za označenie *analytická estetika. *estetika zdola, *metódy estetiky

Empson, William (1906-1984) Anglický estetik, literárny teoretik a básnik. Rozvinul metódu *close reading a termín *ambiguita. V analýze literárneho textu uprednostňoval kombináciu intuitívneho pochopenia textu ako celku s jeho minucióznou analýzou, pri ktorej sa využívajú postupy close reading. Súčasne však nezanedbával úlohu autorovho tvorivého zámeru. Ambiguitu, ktorú podľa neho vytvára umelec, považoval za pozitívnu vlastnosť umeleckého diela. Hlavné diela – *Seven types of ambiguity* (1930, Sedem typov dvojznačnosti), *Some versions of pastoral* (1935, Sedem verzií pastorálneho), *The structure of complex words* (1951, Štruktúra komplexných slov).

encyklopedická kompetencia Termín estetiky U. Eca. Označuje schopnosť recipienta chápať a interpretovať významy umeleckého diela. Encyklopédia je v tomto chápaní súborom poznatkov a skúseností z osobného života, z histórie, kultúry, z jazyka, z iných umeleckých diel a pod.

die entartete Kunst *zvrhlé umenie

Engels, Friedrich (1820-1895) Nemecký filozof, podnikateľ a ekonóm. Jeho estetické názory vznikali v spolupráci s *Karolom Marxom. V umení presadzoval zobrazovanie typických charakterov v typických okolnostiach. Umenie považoval za proces poznávania skutočnosti, ktoré využíva typizáciu. Diela s estetickými myšlienkami – *Die heilige Familie* (s K. Marxom, 1845, Svätá rodina), *Die deutsche Ideologie* (s K. Marxom, 1845-1846, Nemecká ideológia), 1959 – korešpondencia K. Marxa a F. Engelsa s Ferdinandom Lassalleom.

environmentálna estetika – analýza životného prostredia z est. hľadiska + environmentálne hľadiská v estetikej problematike

epický Výrazová aj hodnotová kategória. Rozprávačský, výpravný. Spravidla obsahuje napätie a dynamiku. Väčšinou sa nevyjadruje v zložitých obrazoch, alegóriách alebo symboloch a nie je tak zahľadený do subjektu, ako lyrický.

epigónstvo Postup v umeleckej tvorbe, ktorý napodobuje tvorbu iného umelca. Epigón považuje iného umelca za majstra a svoj vzor. Snaží sa napodobiť majstrov náhľad na svet a spôsoby jeho vyjadrovania. Úzko súvisí s *akademizmom, lebo sa zväčša pridrižiava zaužívaných algoritmov tvorby. Premeny umenia by však neboli možné bez určitej miery epigónstva, pretože napodobovanie postupov starých majstrov je súčasťou rozvoja umeleckej tradície. Epigónstvo označuje aj prostých nasledovníkov určitej tradície, ktorí však už strácajú originalitu zakladateľov tejto tradície. V prípade, ak umelec napodobuje alebo opakuje svoje vlastné postupy, sklzáva do *maniery. V niektorých kultúrach je epigónstvo akceptovanou súčasťou tvorby, v iných sa považuje za hriech proti tvorivosti. V niektorých kultúrach je epigónstvo hlavným postupom vo výchove mladých umelcov.

epika Literárny umelecký druh. Hlavným umeleckým materiálom je jazyk vo forme voľného rozprávania. Jeho nosnými prvkami je spravidla monologicky rozprávaný dej a konflikt, šírka opisov a príbehov. Situácia sa v epike nepredvädza, rozpráva sa o nej.

Eriugena, Johannes Scotus (815-877) Zaoberal sa teóriou krásy, ktorú chápal ako harmóniu existujúcu vo vesmíre. V kráse sa vyjadruje boh, preto treba krásu chápať symbolicky. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *De divisione naturae* (9. st., O rozdelení prírody).

Erjavec, Aleš (1951) Slovinský estetik. Venuje sa súčasným úlohám a podobe estetiky. Hlavné diela – *O estetiki, umetnosti in ideologiji* (1983, O estetike, umení a ideológii), *Estetika in epistemologija* (1984, Estetika a epistemológia), *Estetika in kritična teorija* (1995, Estetika a kritická teória), *K podobi* (1996, K obrazu), *Ljubezen na zadnji pogled*. *Avantgarda, estetika in konec umetnosti* (2004, Láska na posledný pohľad. Avantgarda, estetika a koniec umenia).

estét Človek, ktorý uprednostňuje estetické hodnoty (a väčšinou krásu) pred inými hodnotami. Tento postoj sa môže prejavovať v celom životnom štýle estéta, ktorý sa snaží o realizáciu estetického života. Nemusí pritom byť *estetikom. *estetizmus

estetično (the aesthetic) Súhrn estetických vzťahov, javov, hodnôt, funkcií a aktivít. Predmet estetiky a jej centrálna kategória. Termín estetično vznikol ako zovšeobecnenie *estetických hodnotových kategórií a *estetických výrazových kategórií. Estetika rozlišuje *prírodné estetično, *mimoumelecké estetično a *umelecké estetično. Niekedy sa používa ako modernejšia verzia termínu à krása (krásno), aby sa nezanedbala negatívna stránka estetických vzťahov.

estetično (terminológia) Niektoré európske jazyky neodlišujú alebo nepoužívajú termín estetično, ale bežne pracujú s termínom krásno.

- angličtina – *the aesthetic*,

- nemčina – *das Ästhetische*,
- čeština – *estetično, estetické*.

estetik (aesthetician, art critic) 1. Odborník na estetickú reflexiu človeka, prírody a ľudských diel. 2. Vedec pracujúci v estetike.

estetizácia 1. Proces, v ktorom človek formuje svet (predmet, javy, sám seba) tak, aby tento niesol estetickú funkciu. Siahla od jednoduchých formálnych úprav povrchu vecí až po tvorbu svojbytného estetického predmetu alebo po komplexnú úpravu životného prostredia vrátane účasti umeleckých diel na ňom. Ak sa má zdôrazniť, že tvorba umeleckých diel stojí na podobných princípoch, nazýva sa tento proces **artifikáciou*. 2. V užšom význame znamená súčasné procesy v kultúre. S účasťou masmédií, reklamného priemyslu a obchodného marketingu získava realita a ľudská činnosť prvky spektakulárnosti. Realita sa stáva **simulakrom*. Taká estetizácia zasahuje všetky oblasti životného štýlu človeka. V jej dôsledku človek prestáva byť citlivý na estetické podnety a otupuje sa jeho estetické vnímanie.

**anestetika*

estetizmus (estétstvo) Názor, že človek má hodnotiť umenie a krásu len pre ne samotné, bez ohľadu na iné hodnoty. Umelecké dielo sa hodnotí podľa jeho obsahovej a (hlavne –) formálnej vycibrenosti. Estetizmus odmieta iné funkcie umenia a predpokladá, že umenie vyvoláva špecifický stav mysle odlišný od iných stavov. Tento postoj sa môže prejaviť aj v znevažovaní iných ľudských hodnôt, prípadne v postavení estetických hodnôt na vrchol hodnotovej hierarchie človeka. V prístupe ku kráse ústi do formalizmu, do snobizmu alebo do predstavy, že život sám je umením. **es*

estetická aktivita Mimoumelecká ľudská činnosť, ktorej výsledkom sú predmety, idey, činnosti alebo situácie s estetickou funkciou. Uspokojuje estetické potreby. Jej východiskom a riadiacim systémom sú estetické normy jednotlivca alebo kolektívu. Spolu s estetickým vedomím tvorí dve neoddeliteľné stránky estetických vzťahov človeka k svetu. V slovenčine sa používa aj v podobe „estetická činnosť“. Patrí k hlavným kategóriám marxistickej estetiky.

estetická antropológia **antropologická estetika*

estetická emócia **estetický cit*

estetická entropia **umelecká entropia*

estetická etnológia (die Etnologie der Ästhetik) Nemecký termín pre **antropologickú estetiku*.

estetická fluencia Lahkosť a rýchlosť, s akou percipient získava estetický zážitok. Závisí od predchádzajúcej prípravy a skúseností percipienta, od jeho očakávaní, od povahy vnímaného estetického artefaktu, od kontextu a od vzťahov, v ktorých sa percipient a artefakt nachádzajú.

Vysoká fluencia má pozitívny emocionálny efekt a zintenzívňuje estetický zážitok. V experimentálnej a psychologicky orientovanej estetike sa niekedy považuje za kľúčovú funkciu pre estetický zážitok.

estetická funkcia Spracovanie a usporiadanie predmetu, ktoré svojím charakterom, obsahom alebo formou uspokojuje estetické potreby ľudí a vyvoláva estetický zážitok. Ľudské predmety majú vtedy estetickú funkciu, ak sú vytvorené na základe určitých estetických noriem, t.j. ak ich tvorca dokázal v predmete ukotviť a vyjadriť svoje predstavy a schopnosti, ako aj kultúru svojej doby. Estetická funkcia zameriava pozornosť človeka na predmet samotný a dočasne odsúva od úzadia utilitárny vzťah k predmetu, prípadne tento vzťah nahradzuje. Akýkoľvek ľudský predmet môže mať estetickú funkciu a človek prisudzuje estetickú funkciu aj prírodným útvarom. Človek si uvedomuje estetickú funkciu v aktívnej konfrontácii predmetu s vlastnými estetickými normami. Predmet s estetickou funkciou, ktorý je objektom estetického vnímania, sa stáva estetickým objektom. Ak sa predmet s estetickou funkciou zapojí do kultúrnych aktivít spoločenstva, a človek ho ako taký aj zhodnotí, získava predmet estetickú hodnotu. Estetická funkcia nie je totožná s umeleckou funkciou. Prílišný dôraz na estetickú funkciu predmetu môže prerásť do estetizácie životného prostredia.

estetická hodnota Vzťah predmetu, ktorý má estetickú funkciu, k človeku. Človek má v tomto vzťahu estetický zážitok z predmetu. Predmet má potenciálnu estetickú hodnotu vtedy, ak bol vytvorený v zhode s určitými estetickými normami a v určitej kultúre objektívne funguje ako predmet s estetickou funkciou. Estetická hodnota sa aktualizuje v procese estetického hodnotenia (predmet má vtedy aktuálnu estetickú hodnotu), ktoré prebieha na pozadí reálnych vzťahov predmetu ku kultúre a k ľuďom. Ak sú si estetická funkcia a estetická norma blízke, môže vzniknúť pozitívna estetická hodnota. Ak estetická funkcia protirečí estetickým normám, môže sa estetická hodnota aktualizovať ako záporná hodnota. Estetická hodnota nevzniká vtedy, ak nejestvuje (alebo sa z nejakých dôvodov zablokoval) vzťah estetickej funkcie predmetu k estetickým normám danej kultúry, alebo ak sa funkcia a norma zhodujú (teda funkcia neprináša človeku nič nové). Estetická hodnota je vzťahom človeka a predmetu, preto nie je večná, vždy a všade rovnaká, ale mení sa podľa premien kultúry. Stáva sa súčasťou kultúrnej tradície. Estetickú hodnotu môžu pre človeka získať aj prírodné útvary. Za hlavné estetické hodnoty sa bežne považujú *krásno, *tragickosť, *komickosť, *vznešenosť a *škaredosť. Estetická hodnota nie je totožná s umeleckou hodnotou.

estetická hodnotová kategória Kategória a pojem, s pomocou ktorých estetika, vedy o umení, umelecká kritika aj bežní recipienti hodnotia a klasifikujú estetické fenomény a

umelecké diela. Prelínajú sa s *estetickými výrazovými kategóriami, pretože majú analogický obsah, avšak s tým rozdielom, že hodnotové kategórie sa zameriavajú na povahu estetického objektu a jeho vzťah k recipientovi. *afektovaný, *aforistický, *akčný, *banálny, *barokový, *bombastický, *brilantný, *capriccio, *cool, *dekadentný, *detailný, *divoký, *dramatický, *dynamický, *efektný, *elegantný, *epický, (viď)erotický, *fádny, *hnusný, *hororový, *hrubý, *hymnický, *chaotický, *insitný, *intelektuálny, *karnevalový, *klasický, *komický, *konštruktivistický, *kontrastný, *konvenčný, *konzumný, *krásny, *kultivovaný, *kvetnatý, *lapidárny, *lyrický, *majestátny, *malebný, *melodický, *naivný, *naturalistický, *nekonvenčný, *obscénny, *patetický, *plastický, *presný, *primitívny, *realistický, *romantický, *rozprávkový, *rutinný, *sardonický, *sarkastický, *satirický, *spektakulárny, *strnulý, *subtílly, *šarmantný, *škaredý, *tragický, *tragikomický, *vkusný, *všedný, *výrazný, *vznešený, *zábavný.

estetická hodnotová orientácia Súbor predstáv jednotlivca alebo spoločnosti o tom, ktoré estetické hodnoty si vážia viac a ktoré menej. Je to relatívne usporiadaný systém, obsahujúci hodnoty, ktoré si človek najviac cení aj tie, ktoré si človek cení najmenej. Nie všetky hodnoty majú svoje miesto presne určené. Viac-menej pevné postavenie majú najcennejšie a najmenej cenené hodnoty. Najcennejšie hodnoty sa viažu k estetickému ideálu, ostatné k estetickým normám. Jednotlivec môže mať vybudované rôzne hodnotové orientácie pre rôzne oblasti estetiky. Pre niektoré oblasti estetiky môžu vznikať relatívne pevné estetické hodnotové hierarchie. Hodnotová orientácia sa zúčastňuje každého hodnotenia estetickej funkcie i tvorby estetických objektov. Hodnotové orientácie sa menia v priebehu života človeka i v spoločenských a kultúrnych zmenách.

estetická ideológia Termín estetiky P. de Mana. Označuje predpoklad, podľa ktorého treba umelecké dielo čítať a posudzovať vo svetle estetických kategórií a zaužívaných predstáv o kontinuálnych vzťahoch foriem a významov. Odmietanie estetickej ideológie umožní analyzovať dielo s pomocou lingvistiky ako istého druhu rétoriky, t.j. štruktúry trópov.

estetická ilúzia Efekt estetického vnímania umeleckého diela, v ktorom má recipient pocit, že vníma realitu. Poučený recipient si neustále uvedomuje, že vníma len obraz reality.

estetická informácia Termín estetiky M. Benseho. Označuje štatistickú funkciu materiálu umeleckého diela. Táto funkcia vyjadruje postupnosť posunov od normy a pravdepodobnosti k náhode a nepravdepodobnosti, ktoré prebiehajú v určitom umeleckom materiáli. Takéto posuny (= usporiadanie znakov) možno štatisticky vyhodnotiť. Umelecké dielo je preto možné charakterizovať popri emocionálnych účinkoch aj pojmami a postupmi teórie

informácie a kybernetiky, ako napr. entropia. Umenie je nositeľom estetickej informácie. Jej cieľom nie je niešť správu (význam), pretože podľa M. Benseho estetické posolstvo principiálne nemožno preniesť z človeka na človeka. Nenasleduje ani vopred určené normy na prenos významu, dokonca ich narúša. Preto nie je konvenčná a redundantná, ale inovačná. Estetická informácia neprenáša význam, ale prenáša realizáciu určitého stavu umeleckého materiálu. Pojem estetická informácia sa využíva ako jeden zo základných termínov v estetike analyzujúcej estetickú komunikáciu. Tam označuje informáciu zážitkového charakteru zakódovanú v materiáli umeleckého diela.

estetická intenzita Termín estetiky T. Kulku. Mieru estetickej intenzity umeleckého diela možno podľa neho vyjadriť vzorcom

$$\frac{a+b}{c}$$

kde „a“ označuje takú zmenu umeleckého diela, ktorá ho esteticky poškodí, „b“ takú, ktorá ho esteticky skvalitní a „c“ takú, ktorá ho esteticky nezasiahne. Spolu s mierou jednoty diela (a-b) a mierou komplexnosti diela (a+b+c) je možné mieru estetickej hodnoty diela podľa T. Kulku vyjadriť vzorcom

$$H = (a-b) \cdot (a+b+c) \cdot \frac{a+b}{c}$$

estetická kategória Kategória a pojem, ktoré opisujú a klasifikujú estetické javy: estetickú hodnotu, estetický zážitok, umeleckú hodnotu a ďalšie. K základným kategóriám sa často radí iba päť – krásny, tragický, komický, vznešený, škaredý. Mimo nich však jestvuje množstvo ďalších. Patria k nim pojmy opisujúce odtiene hodnôt (bombastický, brilantný, elegantný, patetický ai.), pojmy opisujúce odtiene štýlu (baladický, expresívny, kvetnatý a i.), aj pojmy opisujúce štruktúru umeleckého diela (chaos, kontrast a i.). *estetická hodnotová kategória, *estetická výrazová kategória

estetická komunikácia *umelecká komunikácia

estetická kontemplácia Kontemplácia označuje úplné zaujatie subjektu objektom, pri ktorom subjekt prenikavo vníma predmet a necháva sa ním pohlcovať. Estetická kontemplácia sa objavuje vtedy, ak človek nazerá v tvaroch a farbách predmetu harmóniu. Výsledkom kontemplatívneho zážitku je pocit krásy, alebo poznanie krásy. Termín estetická kontemplácia rozvinula hlavne v stredoveká estetika a zvlášť škola u sv. Viktora, využíva sa však

v mnohých estetických koncepciách aj v súvislosti so vcítením, s estetickým zážitkom, s umeleckým poznaním a pod.

estetická kultúra Termín marxistickej estetiky. Označuje tú stránku tvorivej činnosti ľudí, v ktorej ľudia dávajú skutočnosti ľudský charakter. Je teda súborom estetických hodnôt, estetických znakov a estetických činností. Tie vznikajú v aktívnej estetickej činnosti ľudí pri estetickom osvojovaní skutočnosti.

estetická kvalita Všeobecný a nepresný termín označujúci rôzne oblasti estetických vzťahov človeka ku skutočnosti alebo estetických vlastností javov. Označuje aj rôzne estetické výrazové aj hodnotové kategórie, alebo estetické hodnoty ako konkrétne prejavy estetična.

estetická miera Termín estetiky G. D. Birkhoffa. Označuje pomer usporiadania a zložitosti diela. So stúpajúcou zložitou obrazcu stúpa estetická miera, s jeho jednoduchosťou klesá. Na základe formálnej a matematickej analýzy rôznych geometrických tvarov a zložitejších vizuálnych obrazcov vypracoval vzorec pre estetickú mieru:

$$M = \frac{O}{C}$$

kde M označuje estetickú mieru, O označuje usporiadanie tvaru, ktoré súvisí s geometrickými charakteristikami tvaru (napr. vertikálnosť, orientovanosť, centrovanosť objektu), C označuje komplexnosť tvaru. Estetická miera podľa G. D. Birkhoffa súvisí aj s pomerom konvenčných a inovačných prvkov v diele.

estetická norma Predstava o tom, aké kvality by mal mať predmet, aby sme ho mohli hodnotiť ako esteticky hodnotný. Je meradlom estetickej hodnoty, ktoré však nie väčšinou nie je explicitne formulované, alebo formulované veľmi hmlisto. Estetická norma sa uplatňuje v procese estetického hodnotenia, teda pri zhodnocovaní estetických funkcií predmetu – výsledkom tohto hodnotenia je estetický zážitok. Estetická norma je pravidlom, ktoré reguluje a stimuluje estetické vzťahy, estetickú aktivitu, umelecké tvorbu a často sa uplatňuje aj v etikete. Estetické normy sú neustále porušované, pričom stále vznikajú nové. Individuálny človek má estetické normy pre rôzne oblasti svojho života – napr. pre obliekanie, pre umelecké diela, pre prírodu, pre nábytok. Estetické normy nemusia vždy tvoriť systém, často si protirečia. Súbor rôznych estetických noriem tvorí estetický vkus. Estetická norma, ktorú človek považuje za absolútnu, sa stáva estetickým ideálom. Kodifikované, t.j. formálne upravené a záväzné estetické normy sa stávajú estetickým kánonom. Ak estetická norma nefunguje ako kánon, je možné ju vyabstrahovať z hotových diel a výrazne sa prezentuje v umeleckých štýloch a žánroch. Len zriedka sa však uplatňuje vedome a cieľavedome.

V kultúre a v tvorbe môže fungovať individuálna estetická norma, skupinová estetická norma, dobová estetická norma a pod.

estetická objektivita Termín estetiky E. Husserla. Označuje komplex myslenia a predstavivosti, ktorý nesie pocity a v ktorom vzniká estetická hodnota. Estetická objektivita sa konštituuje v procese intuitívnej estetickej reflexie, v intuitívnom nazeraní predmetu. Tento proces sa rozbieha vtedy, ak sa stretne pôsobenie predmetu a komplexné nastavenie vedomia. Estetická objektivita preto nie je jednoduchým, ale štruktúrovaným fenoménom.

estetická potreba Stav nedostatku estetických podnetov alebo nedostatku estetickej sebarealizácie človeka. Existujú dve hlavné skupiny estetických potrieb – potreby estetického vnímania a potreby estetickej aktivity. Estetická potreba je súčasťou vyšších potrieb človeka. Človek si uvedomuje estetické potreby pri konfrontácii svojich estetických noriem so svojim životom a životným prostredím, preto sa v rôznych kultúrach a rôznych životných situáciách zásadne líšia. Uspokojuje ich buď vyhľadávaním alebo tvorbou predmetov s estetickou funkciou, prípadne vyhľadávaním zážitkov z umeleckých diel.

estetická profesia Zamestnanie alebo profesionálna orientácia, ktoré sa orientujú na vnímanie, tvorbu, analýzu, interpretáciu estetických a umeleckých hodnôt alebo na organizáciu ich vzniku a šírenia. Rozvíjajú sa v rôznych oblastiach ľudskej činnosti – v umení (umelec, umelecký manažér, reštaurátor/konzervátor, mecenáš, galerista), vo vede (estetik, umelecký kritik, umenovedec), v publicistike (umelecký kritik, znalec umenia), v ekonomike (obchodník s umením, mecenáš, umelecký manažér), vo voľnom čase (milovník umenia, inštitútny umelec), v praktických oblastiach života (dobrovoľník v umeleckých činnostiach, organizátor/umelecký manažér), v politike (kultúrny politik).

estetická situácia 1. Situácia v ľudskom živote, v ktorom sa stretávajú estetické fenomény – umelecké dielo, estetický predmet, estetický subjekt, umelecký zámer, umelecký materiál, estetická potreba, estetická norma, estetické vnímanie, nezainteresovanosť estetického vnímania, estetická hodnota a pod. Situácia sa stáva estetickou vtedy, ak tieto estetické fenomény vytvárajú štruktúru, v ktorej sa k sebe navzájom vzťahujú špecificky estetickým spôsobom. Vzniká buď vtedy, ako sa prostredníctvom estetického objektu alebo umeleckého diela stretávajú tvorca s recipientom a vzniká umelecká hodnota. Alebo vzniká vtedy, ak estetický subjekt začne esteticky vnímať prírodné hodnoty a vzniká estetická hodnota. Jej nevyhnutnou podmienkou je preto buď Nie každý predmet, ktorý bol vytvorený s estetickým či umeleckým účelom, sa musí nutne stať súčasťou estetickej situácie. Napríklad umelecké dielo je súčasťou estetickej situácie len vtedy, ak ho vnímanie ako umelecké dielo; a nie vtedy, ak ho vnímame z hľadiska jeho finančnej hodnoty. Estetická situácia je jedinečným

a neopakovateľným procesom, nie stavom. Každá situácia v ľudskom živote sa za istých podmienok môže stať estetickou situáciou. V niektorých estetických koncepciách sa vyčleňuje ako predmet skúmania estetiky. 2. Termín estetiky D. Šindelára. Označuje bežnú životnú situáciu, ktorú ľudia esteticky prežívajú, a tieto zážitky vyjadrujú, normujú alebo iným spôsobom chcú ukotviť. Je formou estetického diania, v ktorej nemusí existovať špecifický estetický alebo umelecký objekt. 3. Termín estetiky M. Gołaszewskej. Označuje predmet estetiky ako vedy. Je to prepletenie všetkých estetických fenoménov, ktoré vstupujú do tvorby a vnímania umeleckého diela, pričom dielo je základným elementom estetickéj situácie.

estetická skúsenosť Termín estetiky G. Santayanu. Označuje hodnotami podložený zážitok, v ktorom človek nadšene s pôžitkom potvrdzuje radosť zo života. Preto nemôže existovať škaredé ako záporná estetická hodnota.

estetická spoločnosť Vedecké spoločenstvo orientované na rozvoj estetiky. Organizuje a podporuje estetickú teóriu, empiricky, experimentálne a prakticky orientovaný výskum estetických fenoménov, organizuje konferencie a kongresy, výmeny odborníkov a vydávanie estetickéj literatúry. Najväčšie svetové estetické spoločnosti sú [International Association for Aesthetics](#) (konštituovala sa r. 1988 a orientuje sa na rozvoj filozofickej estetiky) a [International Association of Empirical Aesthetics](#) (konštituovala sa r. 1965 a orientuje sa na rozvoj experimentálnej, empirickej a exaktnej estetiky), [European Society for Aesthetics](#) (vznikla r. 2008, spája európskych estetikov hlavne filozoficky orientovaných. V r. 2010 vznikla s centrom v Španielsku [International Network for Neuroaesthetics](#), ktorá sa orientuje podľa svojho názvu a v r. 2016 vznikla [Euro-Asian International Aesthetics Association](#) V mnohých krajinách existujú národné estetické spoločnosti (najväčšie sú [British Society of Aesthetics](#) a [American Society of Aesthetics](#)), prípadne spoločnosti orientované na jeden aspekt estetiky (napr. International Society for Mathematical and Computational Aesthetics).
*estetický kongres

estetická vnímavosť Schopnosť reagovať na estetické podnety esteticky špecifickým spôsobom. Stupeň estetickéj vnímavosti označuje stupeň, v akom je rozvinutá šírka, hĺbka a flexibilita estetického vkusu, ako aj stupeň pripravenosti na estetické vnímanie. Rozvoj estetickéj vnímavosti je rozširovaním, prehĺbovaním a budovaním pevnejších štruktúr v individuálnych vzťahoch k estetickým fenoménom.

estetická výchova Zámerné pedagogické pôsobenie, ktoré chce ovplyvňovať estetické hodnotové orientácie, estetický vkus, chce rozvíjať poučené estetické vnímanie, podnecovať estetické aktivity a estetické postoje. Zameriava sa buď na prácu s estetickými hodnotami

alebo s umením, jeho cieľom však nie je výchova umelcov (*umelecká výchova). Estetická výchova sa môže orientovať aktívne (= aktívna estetická výchova), keď u detí alebo dospelých rozvíja schopnosti vytvárať predmety s estetickou funkciou; alebo pasívne (= receptívna estetická výchova), keď rozvíja estetickú vnímavosť, teda schopnosti estetického vnímania a rozvíja estetický vkus. Receptívna estetická výchova je v aktívnej vždy prítomná, naopak to neplatí. V oboch prípadoch však môže sledovať rôzne ciele: a) rozvíjať chápanie kultúry a umenia, b) prostredníctvom estetických hodnôt a umenia rozvíjať chápanie toho, ako funguje dané spoločenstvo alebo ľudská história, c) prostredníctvom estetických hodnôt a umenia rozvíjať osobnostné zvláštnosti psychiky dieťaťa. Ako materiál využíva estetická výchova umelecké diela, krásu ľudských predmetov, krásu prírody aj krásu človeka. Ak pracuje s umením, nazýva sa aj výchovou umením. Je blízka multikultúrnej výchove. V prípade, ak využíva viac umeleckých druhov, zvykne sa nazývať aj polymúzičná (alebo polyestetická) výchova. Jej dôležitým prostriedkom je hra. Osvietenecký ideál estetickej výchovy smeroval k rozvoju harmonickej osobnosti človeka. Panestetická koncepcia predpokladá možnosť začleniť estetickú výchovu do ktorejkoľvek ľudskej činnosti. V súčasnosti patrí medzi hlavné úlohy estetickej výchovy rozvoj flexibilitnosti estetického vkusu a vkusovej tolerancie voči odlišným estetickým hodnotám.

estetická výrazová kategória 1. Kategória a pojem, s pomocou ktorých estetika, vedy o umení, umelecká kritika a recipienti opisujú rôzne podoby estetického zážitku. Sú blízke *estetickým hodnotovým kategóriám, ich obsah je analogický, avšak s tým rozdielom, že výrazové kategórie vypovedajú o povahe zážitku. *aforistický, *baladický, *banálny, *barokový, *bizarný, *bombastický, *brilantný, *cool, *divoký, *dramatický, *drastický, *dynamický, *efektný, *elegantný, *elegický, *epický, *fádny, *gotický, *graciózný, *grandiózný, *groteskný, *hororový, *hrubý, *humorný, *hymnický, *chaotický, *idylický, *insitný, *intelektuálny, *komický, *konštruktivistický, *kontrastný, *konzumný, *krásny, *kvetnatý, *lahodný, *lapidárny, *ľubozvučný, *lyrický, *majestátny, *malebný, *naivný, *naturalistický, *nekonvenčný, *nízky, *obscénny, *odporný, *okúzľujúci, *ošklivý, *páčivý, *patetický, *pekný, *pitoreskný, *plastický, *pôvabný, *presný, *príjemný, *primitívny, *pútavý, *realistický, *romantický, *rozprávkový, *sentimentálny, *strašidelný, *škaredý, *tajomný, *tragický, *tragikomický, *všedný, *výrazný, *vznešený, *zábavný, *žalostný. 2. V estetike F. Miku elementárny funkčný aspekt umeleckého diela. Je vyjadrovacím prvkom, ktorý vzniká v umeleckej tvorbe a je zložkou *výrazu. Zoskupenie viacerých výrazových kategórií vytvára štýl diela. Súbor všetkých výrazových kategórií vytvára súbor všetkých funkčných možností diela.

Estetická škola

Spoločný alebo príbuzný postup viacerých teoretikov pri interpretácii estetických fenoménov.

Spravidla sa formuje okolo **centrálnej myšlienky** alebo myšlienkového postupu, alebo z príbuzných teoretických alebo kultúrno-historických východísk.

Nemusí tvoriť skupinu teoretikov, často jednotliví estetici nadväzujú na iné teórie veľmi voľne, dokonca mnohí odmietajú byť spájaní s určitou estetickou školou.

Hranice medzi nimi sú veľmi **neostré**, teoretici dokonca prestupujú z jednej školy do druhej. Niekedy je veľmi ťažké vyčleniť jedno spoločné hľadisko pre vymedzenie určitej školy a skôr sa rozvíjajú príbuzné myšlienky v určitom okruhu mysliteľov.

V histórii sa vo svete a na Slovensku rozvinuli tieto **hlavné** estetické školy:

- analytická estetika
- anglická vkusová škola
- budhistická estetika
- byzantská estetika
- čínska estetika
- estetika new criticism-u
- estetika patristiky
- estetika pytagorovcov
- estetika scholastiky
- estetika sofistov
- estetika života
- evolučná estetika
- existencialistická estetika
- feministická estetika
- fenomenologická estetika
- formalistická estetika
- fyziologická estetika
- helenistická estetika
- hermeneutická estetika
- hinduistická estetika
- indická estetika
- informačná estetika
- islamská estetika

- japonská estetika
- klasicistická estetika
- klasická antická estetika
- komunikačná estetika
- marxistická estetika
- naturalistická estetika
- nemecká klasická estetika
- neomarxistická estetika
- neuroestetika
- new criticism
- nitrianska škola
- novokantovská estetika
- novoplatónska estetika
- novotomistická estetika
- osvietenecká estetika
- perzská estetika
- postmoderná estetika
- postštrukturalistická estetika
- pragmatistická estetika
- pražský lingvistický krúžok
- psychoanalytická estetika
- psychologická estetika
- recepčná estetika
- renesančná estetika
- romantická estetika
- ruská formálna škola
- semiotická estetika
- socialisticko-realistická estetika
- sociologická estetika
- surrealistická estetika
- škola hry
- škola výrazu
- štrukturalistická estetika
- tarturská škola

- **teória vcítania**
- **estetické hodnotenie** Porovnávanie estetickej funkcie predmetu s estetickými normami. Prebieha vo forme estetického vnímania a jeho výsledkom je estetický zážitok. Jeho jazykovým vyjadrením je vkusový súd. V estetickom hodnotení sa aktualizuje potenciálna estetická hodnota. Môže prebiehať nevedome, alebo uvedomele, až veľmi cieľavedome. Nikdy nie je úplne racionálne, nesie silný emocionálny náboj. Obsahuje formálne stimuly, chápanie kompozície a významu hodnoteného fenoménu, vstupuje do neho kultúrne pozadie recipienta a jeho vstupné porozumenie fenoménu. Je najrozšírenejším spôsobom uspokojovania estetických potrieb. Nie je totožné s racionálnym hodnotením estetických objektov z iných hľadísk – z praktického, účelového, ekonomického, vedeckého a pod., hoci hodnotenie z iných hľadísk a estetické hodnotenie si môžu navzájom slúžiť ako podklady.
- **estetické osvojovanie skutočnosti** Termín marxistickej estetiky. Označuje duchovno-praktický komplex estetických vzťahov (estetickú aktivitu, estetický objekt, estetický subjekt, estetické vedomie a pod.), pri ktorých človek pretvára skutočnosť podľa zákonov krásy. Je vzťahom estetického objektu a estetického subjektu. Termín estetické osvojovanie zdôrazňuje aktívny podiel človeka na tomto vzťahu. Estetické osvojovanie skutočnosti má univerzálnu povahu a nemožno ho lokalizovať v nejakej uzavretej oblasti vzťahu človeka k svetu.
- **estetické pole** Termín estetiky *A. Berleanta. Označuje vzájomné stretnutie umeleckého diela (objektu), recipienta, umelca a interpretačného umelca s tradíciami prezentácie. Estetické pole jej pod vplyvom rôznych faktorov - biologických, psychologických, materiálnych, pod vplyvom morálnych a náboženských noriem, sociálnych foriem, ideológií a pod. Procesy prebiehajúce v estetickom poli nazýva A. Berleant estetickou transakciou, v ktorej je najdôležitejší vzťah recipienta a objektu.
- **estetické preferencie** *estetická hodnotová orientácia
- **estetické ťažisko** Termín antropológie a estetiky *J. Maqueta. Označuje ten typ estetickej aktivity, ktorú si spoločnosť najviac váži. Nekryje sa s naším chápaním *krásnych umení. Napr. u Navajov by hudba nebola súčasťou estetického ťažiska, ale náboženskou aktivitou.
- **estetické vedomie** Termín marxistickej estetiky. Označuje zmyslovo-obrazný odraz skutočnosti. Je to špecifická časť vedomia, ktorá vzniká ako súhrn individuálnych psychických činností spojených s estetickým vzťahom človeka k svetu. Obsahuje estetický vkus, estetický zážitok, estetické potreby a pod. Jeho funkciou je subjektívne

osvojovanie estetických hodnôt a riadenie estetickej činnosti, preto existuje vo dvoch formách – receptívnej a kreatívnej. Spolu s estetickou činnosťou tvorí dve neoddeliteľné stránky estetického osvojovania skutočnosti.

- **estetické vektorové pole** Termín estetiky *A. P. Ushenka. Označuje potencialitu umeleckého diela, ktorá je koncentrovanejšia, cielenjšia a presnejšie artikulovaná ako potencialita reality. Zážitky z reality a z umenia sú principiálne rovnaké, ale tie z umenia sú intenzívnejšie. Vnímateľ je pohltý dielom a šedivá každodennosť získava hlbšie významy.
- **estetické vnímanie** Proces vnímania predmetov s estetickou funkciou, ktorého výsledkom je estetický zážitok. Prebieha na základe estetických noriem, uplatňuje sa teda v ňom estetický vkus. Je to hodnotiaci a tvorivý proces. Vychádza zo zmyslových podnetov, ale prebieha na hlbšej emocionálnej a racionálnej úrovni s nevyhnutnou účasťou fantázie. Prebieha vtedy, ak je recipient psychicky pripravený a ak jeho kultúrna, intelektuálna či osobnostná úroveň v niečom korešponduje s dielom. Zriedka prichádza vtedy, ak je človek od predmetu existenčne závislý (*estetický odstup). Pretože vždy ide o vzťah človeka a predmetu, môže prebiehať u rôznych ľudí rôzne aj vo vzťahu k tomu istému predmetu alebo k tomu istému umeleckému dielu. Jeho trvanie je veľmi rôznorodé – od sekundy po celé týždne, môže sa aj vracáť a postupne meniť či obohacovať. V estetickom vnímaní si recipient buduje svoje chápanie a interpretáciu významov umeleckého diela. Estetické vnímanie predmetov, ktoré nie sú umeleckými dielami, má podobný zmysel aj priebeh.
- Priebeh estetického vnímania:
 - a) Zmyslový podnet, ktorý musí mať dostatočnú (nie priveľkú) silu, musí prinášať niečo nové, avšak nie úplne nové ani nie úplne známe.
 - b) *Vstupná emócia – úvodné silnejšie alebo slabšie prekvapenie a sústredenie pozornosti na predmet.
 - c) Nevedomé, alebo aj viac-menej uvedomelé porovnávanie významov diela s predstavami diváka, s jeho životnými skúsenosťami a s jeho estetickými normami – tu je dôležité, aby sa zjavil moment určitého prekvapenia u diváka či novosti v predmete (*optimálna zložitosť).
 - d) *Estetický zážitok. Vo svojej vrcholnej podobe má podobu *katarzie.
 - e) *Vkusový súd vyjadrujúci buď silu zážitku, alebo jeho povahu, alebo jednoduché pozitívne či negatívne vyjadrenie (páči sa mi – nepáči sa mi).

- Estetické vnímanie zriedka prebieha v takto oddelených fázach, často je to len veľmi rýchly zážitok (emócia), v ktorých však počas pár sekúnd prebehli (prelínali sa) všetky uvedené fázy.

estetické zaangažovanie Termín estetiky *A. Berleanta. Navrhuje ním nahradiť termín estetický zážitok. Estetické zaangažovanie označuje komplexný vstup človeka do *estetického poľa. Ide teda o zložitejší psychický a fyzický výkon ako iba prežívanie estetického objektu. V protiklade ku Kantovej nezainteresovanej kontemplácii je Berleantova estetická zaangažovanosť aktívnym vstupom vnímateľa do tvorby diela. Strácajú sa hranice autora a percipient, diela a zážitku, aktivity psychiky a fyzickej aktivity, estetického zážitku a každodenného zážitku. Umelec, objekt, interpret, percipient sú len funkčnými aspektami jedného estetického procesu.

estetický cit Pocit, ktorý vyvolávajú umelecké diela, prípadne akýkoľvek pocit vyvolaný krásou. Termín estetický cit označuje špecifickú oblasť v ľudských emóciách, ktorá sa vzťahuje k estetickým kvalitám predmetov. Podľa C. Bella schopnosť tohto pocitu znamená schopnosť odlišovať umelecké diela (alebo krásne predmety) od iných predmetov. Podľa F. Nietzscheho estetický cit je bežný cit, ktorý nebol prirodzene vyvolaný niečím mimo nás, ale umenie nám ho vsugerovalo. Podľa H. Cohena je to čistý cit uprostred medzi vôľou a myslením. Existujú pochybnosti, či je možné vyčleniť samostatné zložky v psychike človeka, ktorú by bolo možné označovať ako estetické city. Niekedy sa ako synonymum používa pojem estetický zmysel, prípadne sa estetický cit spája s estetickým postojom. Alternatívne sa používa s pojmom estetický zážitok, prípadne afekt.

estetický časopis Odborné periodikum, ktoré sa venuje predovšetkým estetike. Väčšie a dôležitejšie svetové estetické časopisy v posledných storočiach (v abecednom poradí): AE – Journal of the Canadian Society of Aesthetics (Canada, prvý estetický časopis, ktorý začal vychádzať v elektronickej forme na internete), Bigaku (Japonsko), British Journal of Aesthetics (Veľká Británia), Contemporary Aesthetics (USA – na internete), Empirical Studies of the Arts (USA, oficiálny časopis Medzinárodnej asociácie empirickej estetiky), Estetika (Čechy), Chronika Aisthetikes/Annales d'Esthétique (Grécko), IO – The Internet Magazine of Applied Aesthetics (Fínsko – na internete), The Journal of Aesthetic Education (USA), Journal of Aesthetics and Art Criticism (USA), Literature and Aesthetics (Austrália), Musik und Ästhetik (Nemecko), Polyaisthesis (Rakúsko), Revue d'Esthétique (Francúzsko), Rivista di Estetica (Taliansko), Studia estetyczne (Poľsko), Voprosy estetiky (Rusko), Zeitschrift für Ästhetik und Allgemeine Kunstwissenschaft (Nemecko). Medzinárodná

estetická asociácia publikuje teoretické texty v ročenke pod názvom Yearbook of Aesthetics. Na Slovensku neexistuje špecializované estetické periodikum. Estetike sa venovali a venujú iné odborné časopisy, napríklad Designum, Filozofia, Fragment, Organon F, Slovenské pohľady, Literárny týždenník, Kultúrny život, Výtvarný život, Hudobný život, Profil, Art life, Revue svetovej literatúry, Múzy v škole, Bibiana, Slovenská literatúra, Slovenské divadlo.

estetický diskurz 1. Spôsob myslenia v konkrétnej podobe estetiky. 2. Spôsoby používania estetickej terminológie, 3. metodologické prístupy k riešeniu estetických problémov. 4. Spôsob komunikácie medzi estetickými. Často sa odlišuje filozofický diskurz v estetike, lingvistický diskurz, semiotický diskurz a pod. *diskurz, *umelecký diskurz

estetický fenomén Akýkoľvek prírodný alebo ľudský jav, ktorý sa vzťahuje k sfére estetiky, je teda esteticky funkčný a koncentrujú sa okolo neho ďalšie estetické fenomény. Termín estetický fenomén na jednej strane predpokladá, že je možné vyčleniť základné stavebné prvky sféry estetiky, čiže javy, ktoré v sústave estetických vzťahov figurujú ako relatívne stále. Na druhej strane tento termín zjednodušuje vyjadrovanie, lebo umožňuje vylúčiť enumeráciu rôznych estetických fenoménov v estetických textoch v prípade, ak teoretik nepotrebuje rozlišovať konkrétny estetický vzťah. Nie je to *estetický stimul.

estetický ideál Predstava o estetickej dokonalosti, vrcholná estetická norma pre nejaký jav, predmet, situáciu, udalosť či ľudskú vlastnosť. Je to predstava o tom, aké by mali byť obsah a forma nejakého javu, aby z neho človek získal vrcholný estetický zážitok a aby bezo zvyšku spĺňal požiadavky estetického vkusu. Je prakticky nedosiahnuteľnou metou, pretože pri dosiahnutí sa stáva bežnou estetickou normou a ideál sa posúva ďalej. V estetickom vnímaní, v umeleckej tvorbe alebo v estetickej aktivite slúži ako vrcholné meradlo. K nemu človek prirovnáva aj ostatné estetické normy, ktoré vo vzťahu k ideálu vystupujú ako reálne požiadavky.

estetický kongres Celosvetové stretnutie estetikov, ktoré organizujú svetové estetické spoločnosti, najmä dve hlavné a najväčšie estetické spoločnosti. 1. medzinárodný estetický kongres sa konal 1913 v Berlíne. Ďalšie sa konali: 1939 v Paríži, 1956 v Benátkach, 1960 v Aténach, 1964 v Amsterdame, 1968 v Uppsale, 1972 v Bukurešti, 1976 v Darmstadte, 1980 v Dubrovniku, 1984 v Montreale, 1988 v Nottinghamu. Od r. 1992 organizuje International Association of Aesthetics tieto kongresy každé tri roky: 1992 v Madride, 1995 v Lahti, 1998 v Ľubľane, 2001 v Tokiu-Makuhari, 2004 v Rio de Janeiro, 2007 v Ankare, 2010 v Pekingu, 2013 v Krakove, 2016 v Soule, 2019 v Belehrade, 2023 v Belo Horizonte. International Association of Empirical Aesthetics organizuje tiež pravidelné kongresy, dnes už každé dva roky: 1965 v Paríži, 1966 v Rimini, 1968 v Mainzi, 1970 v Glasgowe, 1973 v Leuvene, 1976

v Paríži, 1980 v Montreale, 1983 v Cardiffe, 1985 v Santa Cruz, 1988 v Barcelone, 1990 v Budapešti, 1992 v Berlíne, 1994 v Montreale, 1996 v Prahe, 1998 v Ríme, 2000 v New Yorku, 2002 v Takarazuke, 2004 v Lisabone, 2006 v Avignone, 2008 v Chicagu, 2010 v Drážďanoch, 2012 v Taipei, 2014 v New Yorku, 2016 vo Viedni, 2018 v Toronte, 2021 v Londýne, 2022 vo Philadelphii, 2026 v Jene. Od r. 2009 organizuje svoje výročné konferencie aj European Society for Aesthetics: 2009 vo Fribourgu, 2010 v Udine, 2011 v Grenobli, 2012 v Brage, 2013 v Prahe, 2014 v Amsterdame, 2015 v Dubline, 2016 v Barcelone, 2017 v Berlíne, 2018 v Maribore, 2019 vo Varšave, 2022 v Taline, 2023 v Budapešti, 2024 v Neapole, 2025 v Aténach. Občasné nepravidelnosti bývajú zapríčinené objektívnymi dôvodmi, napr. epidémia covidu. *estetická spoločnosť

estetický názor Viac-menej racionálne sformulované a vyargumentované stanovisko, ktorým človek vyjadruje svoj vzťah k estetickým javom a svoje predstavy o nich. Je založený na predošlých skúsenostiach s estetickými hodnotami a priamo vyplýva z estetického vkusu. Býva súčasťou vkusových súdov a relatívne ľahko sa na základe estetických zážitkov mení. Stáva sa základom diskusií recipientov o estetických normách a o estetických hodnotách.

estetický objekt Pôvodne termín estetiky J. Mukařovského, rozšíril sa do iných koncepcií. Označuje významovú a hodnotovú štruktúru, ktorá sa utvára vo vedomí recipienta pri estetickom vnímaní. Vzniká pri stretnutí estetického predmetu (artefaktu), ktorý nesie estetickú funkciu, s estetickým vkusom človeka, ktorý je založený v kultúrnej tradícii. V estetickom objekte sa realizuje estetická funkcia predmetu a je priamym podkladom pre estetické hodnotenie. Nie je čisto subjektívny, súčasťou estetického objektu sa stávajú tie vlastnosti predmetu, ktoré sú schopné vyvolávať estetický zážitok. Vzniká však vo vedomí, preto môžu z jedného predmetu vznikať rôzne estetické objekty.

estetický odstup (dištancia) Termín psychológie E. Bullougha. Označuje postoj, v ktorom percipient odhliada od svojich osobných potrieb a vyraduje vnímaný jav mimo praktických súvislostí. Na základe estetického odstupu sa percipient zameriava na samotný vnímaný jav. Nie je to neosobný postoj, môže byť silno emocionálny. Optimálna miera estetického odstupu, ani príliš veľká, ani príliš malá, je nutná pre vznik estetického zážitku. Estetický odstup slúži ako kritérium pre odlíšenie krásneho od príjemného a je všeobecnou charakteristikou umenia, lebo poukazuje na ne-skutočný charakter umenia, teda na to, že umelecké dielo nie je skutočnosťou samou, ale len jej obrazom, modelom.

*nezainteresovanosť

estetický postoj Termín štrukturalistickej estetiky. Označuje jeden zo štyroch základných typov ľudského postoja k svetu. Je to hodnotiaci postoj, v ktorom sa človek zameriava na

predmet samotný a obohacuje celistvosť svojej osobnosti. Tento špecifický spôsob aktívneho ľudského zamerania na predmet je kladným vzťahom, spontánnym obdivom imanentnej štruktúry predmetu.

estetický predmet Jav, vec, alebo činnosť, ktoré nesú estetickú funkciu a sú usporiadané podľa určitých estetických noriem. Estetický predmet nie je totožný so všetkými vlastnosťami predmetu, ale sú to len tie kvality predmetu, ktoré spôsobujú, že je schopný vyvolávať estetický zážitok. V procese estetického vnímania sa stáva súčasťou estetického hodnotenia. Pretože jeho povahu si človek uvedomuje v procese estetického vnímania, rôzni ľudia rôzne chápu ten istý estetický predmet rôzne.

estetický stimul Podnet s estetickým charakterom, ktorý spúšťa estetickú situáciu. S týmto pojmom pracuje hlavne empirická (exaktná, experimentálna a psychologická) estetika, ktorá ho rozdeľuje na formálny a významový stimul. Za skutočne estetický označuje len taký stimul, ktorý obsahuje formálne aj významové podnety. Nie je to jednoduchý zmyslový vzruch, ale komplexnejšia reakcia zmyslových orgánov na komplexný podnet, napr. farebný kontrast, zvuk v určitom čase a pod. Empirická estetika opisuje estetický stimul analogicky psychologickému vzorcu „stimul – reakcia“, často s pomocou behaviorálnej psychológie. Často sa predpokladá, že analýza jednoduchých alebo aj zložitejších estetických stimulov zabezpečí estetike objektivitu skúmania. W. van Damme ho nazýva *formálno-sémantický stimul.

estetický subjekt Človek, ktorý vstupuje do estetického vzťahu, teda vykonáva nejakú estetickú činnosť: v receptívnom (recipientskom) estetickom subjekte prebieha estetické vnímanie; produktívny estetický subjekt buď formuje predmet tak, aby niesol estetickú funkciu, alebo je to umelec tvoriaci umelecké dielo. Estetickým subjektom teda nie je človek celý život, ale len počas niektorej z týchto činností. Každý estetický subjekt má určitý estetický vkus a schopnosť estetického zážitku. Ak je produktívnym estetickým subjektom, tak má aj zručnosti a schopnosti pre estetickú aktivitu alebo pre umeleckú tvorbu. Niekedy sa za estetický subjekt označuje človek, ktorý zaujal estetický postoj.

estetický súd *vkusový súd

estetický štát Štát, v ktorom žijú ľudia v harmónii svojich tvorivých síl, v slobode a družnosti. Základom tejto harmónie je estetický vkus a slobodná hra ľudských schopností. V živote ľudí sa uplatňujú estetické hodnoty ako jedny z hlavných cieľových hodnôt. Uplatnenie estetických hodnôt má pomáhať zdravému rozvoju človeka. Termín estetický štát označuje aj snahu teoreticky aj prakticky sa vrátiť k antickej tradícii polis ako dobrého a krásneho štátu. Označuje estetizáciu politiky, politizáciu umenia, estetizáciu životného

prostredia a životného štýlu, ako aj masmediálnu manipuláciu. Niekedy sa tzv. welfare state označuje za estetický štát. Termín estetický štát často nesie právny a erotický étos.

S termínom estetický štát pracuje najmä nemecká estetika. *kytherika

estetický vkus (taste, aesthetic taste) Schopnosť vnímať a hodnotiť umelecké diela a predmety s estetickou funkciou. Je to súbor estetických noriem, ktoré človeku umožňujú hodnotiť predmety istého druhu či istých kvalít, je teda neoddeliteľnou súčasťou procesov estetického vnímania. Estetický vkus má každý človek.. Vo vkuse človeka býva mnoho rozporov, ale obsahuje aj priority, teda predstavy o "krajšom", "menej krásnom" a o "škaredom". Estetický vkus má určitý rozptyl, takže človek dokáže vnímať a hodnotiť aj diela vzdialených dôb a kultúr. Nie je navždy daný, v priebehu života človeka sa mení. "Dobrý" a "zlý" vkus ako aj "vyvinutý" a "nevyvinutý" vkus jestvujú len z hľadiska určitého spoločenstva a určitej kultúry. Vkus sa formuje v prvom rade na základe estetických činností, ako je estetické vnímanie, umelecká tvorba a podobne. Pri jeho rozvoji môže zohrávať dôležitú úlohu cielená estetická výchova. Výrok "Proti vkusu žiadny dišputát" znamená, že každý má právo na svoj osobný estetický vkus. Vyjadrením vkusu na záver estetického vnímania je *vkusový súd.

estetický vzťah Taký vzťah k veciam, javom, udalostiam, v ktorom si človek všíma ich estetické funkcie, v ktorom vznikajú estetické zážitky, estetické hodnoty, alebo v ktorom človek formuje predmet tak, aby niesol estetickú funkciu. Človek, ktorý je v estetickom vzťahu ku skutočnosti, je estetickým subjektom. Dvoma neoddeliteľnými stránkami estetického vzťahu je estetická aktivita a estetické vedomie.

estetický súd *vkusový súd

estetický zážitok Pocit, ktorý je výsledkom estetického vnímania. Vzniká pri vnímaní predmetov s estetickou funkciou (alebo pri vnímaní umeleckých diel). Je výsledkom konfrontácie estetických noriem a estetickej funkcie. Jeho obsah, priebeh a hĺbka závisia od umeleckého diela či od estetického predmetu, od prostredia, kde vnímanie prebieha, od kultúrneho a sociálneho pozadia diváka a od momentálnej nálady diváka. Môže byť príjemný aj nepríjemný, plytký aj hlboký, dynamický aj pokojný, chladný aj hlboko citový, prerušovaný aj dlhodobý a pod. V estetickom zážitku recipient reflektuje predmet, seba samého aj svoj vzťah k predmetu. Predpokladom estetického zážitku je aspoň čiastočné alebo dočasné odhládanie od utilitárneho záujmu o predmet (*estetický odstup). Vyvrcholením estetického zážitku je *katarzia. Slovným vyjadrením estetického zážitku je spravidla *vkusový súd. Niekedy sa od estetického zážitku odlišuje *umelecký zážitok.

estetický zmysel *estetický cit

estetický znak 1. Termín estetiky V. Brožíka. Označuje predmet, ktorý sa stal súčasťou estetickej aktivity alebo estetického vnímania a nesie estetickú funkciu. Je to objekt, ktorý nesie stopy prítomnosti človeka vo svete, čiže je výsledkom estetického osvojovania. Nie je totožný s umeleckým znakom ani s umeleckým dielom. 2. Termín estetiky M. Benseho. Označuje znak, ktorý existuje len v jednom prípade, môže byť len raz použitý (= je singulárny).

estetický život *estét

estetika (aesthetics) **Veda o estetické.** Podľa klasickej definície veda o kráse, o krásne.

Predmetom jej skúmania je umelecké estetické, mimoumelecké estetické a prírodné estetické. Všíma si estetický vzťah človeka ku skutočnosti, estetickú aktivitu, estetické vedomie, umenie a umeleckú tvorbu.

Analyzuje estetickú funkciu predmetov, estetické hodnoty, estetickú kultúru, estetické názory, estetické normy, estetické ideály a kánony, estetický objekt, estetické potreby, estetické postoje, estetický predmet, estetický subjekt, estetické vnímanie, estetický vkus, procesy umeleckej tvorby, štruktúru umenia, umeleckú kultúru a kultúrnu tradíciu, sociálne, historické a kultúrne podmienky vzniku estetických vzťahov.

Ak sa v estetických a umeleckých hodnotách zdôrazňuje poznávacia funkcia, považuje sa estetika za **filozofiu zmyslového poznania**.

Ak sa za predmet estetiky považuje len umenie, vymedzuje sa ako filozofia umenia alebo ako **všeobecná teória umenia**.

Ak sa za jej predmet považuje len krásno, vymedzuje sa ako **filozofia krásna**.

Systematické estetické skúmania existujú v Európe od antiky.

Estetika sa dlho rozvíjala len v rámci filozofického a umenovedného myslenia, v prácach teoretikov umenia alebo v myslení umelcov.

Ako **samostatnú vedu** ju definoval a pomenoval A. G. Baumgarten v r. 1750.

Dnes sa klasifikuje ako samostatná vedná disciplína v skupine spoločenských vied (prípadne v skupine humanitných vied).

Je blízka **filozofii**, lebo využíva príbuzné metódy (abstrakcia, dedukcia, idealizácia a pod.) aj kategórie (vedomie, krása a pod.) a riešenie estetických problémov prináša svetonázorové dôsledky tak isto, ako ich prináša riešenie filozofických problémov.

Je blízka **vedám o umení**, lebo skúma umenie, avšak robí to inými metódami.

Je blízka etnológii, **kultúrnej antropológii**, kulturológii a religionistike, pretože analyzuje umenie v kontextoch iných kultúrnych fenoménov.

Je blízka **psychológii**, pretože sa zaoberá psychickými procesmi v estetickom vnímaní a v umeleckej tvorbe. Kvôli týmto vzťahom často siaha po poznatkoch a metódach iných vied.

V histórii, a hlavne v súčasnosti, preto estetika často nadväzuje aj komplexnejšiu **interdisciplinárnu** spoluprácu.

Estetika má úzky vzťah k **umeleckej praxi**, pretože vyhodnocuje vývin umeleckej tradície a zovšeobecňuje skúsenosti umelcov.

V rôznych historických obdobiach vystupuje estetika ako **normatívna** disciplína, keď sa snaží predpisovať pravidlá umeleckej tvorby.

Podľa šírky záberu a funkcie sa rozlišuje viacero druhov estetiky:

***všeobecná** estetika, ktorá sa zaoberá najvšeobecnejšími otázkami estetična; viaceré oblasti ***špeciálnej** estetiky (alebo ***aplikovanej** estetiky), analyzujúce jednotlivé umelecké druhy, napr. estetika hudby, estetika literatúry, tie však voľne prechádzajú do teórií umeleckých druhov;

***programová** estetika, vznikajúca u umelcov ako umelecká sebareflexia, ako zovšeobecňovanie vlastnej umeleckej tvorby, často však splýva s tvorbou umeleckých manifestov. Na základe ideologických, teoretických, politických i etických zdôvodnení sa niekedy formuje a normatívna estetika.

Na základe užšieho **zamerania predmetu** skúmania sa rozvinuli:

***antropologická** estetika, ***porovnávací** estetika, ***priemyslová** estetika, (viď) **psychologická** estetika, ***sociologická** estetika, ***štrukturálna** estetika, ***estetika životného prostredia**, ***fyziologická** estetika.

Na základe **prevažujúcich metód** skúmania sa rozvinuli:

***exaktná** estetika, ***experimentálna** estetika, ***filozofická** estetika, ***informačná** estetika, **porovnávací** estetika, **psychologická** estetika, **štrukturálna** estetika, ***, „estetika zdola“** a ***, „estetika zhora“**.

Praktické **využitie** nachádzajú poznatky estetiky hlavne v ***umeleckej kritike**, v ***estetickej** výchove, v historiografii kultúry a v ***kultúrnej politike**.

Programová estetika sa priamo uplatňuje v umeleckej tvorbe. ***estetika** (terminológia), ***dejiny estetiky**, ***estetika na Slovensku**

estetika divadla (nesprávne – divadelná estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu divadelného umenia. ***špeciálne estetiky**

estetika dizajnu (nesprávne – priemyslová estetika). Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzy dizajnerskej tvorby a diel. ***špeciálne estetiky**

estetika filmu (nesprávne – filmová estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu filmového umenia. *špeciálne estetiky

estetika hudby (nesprávne – hudobná estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu hudobného umenia. *špeciálne estetiky

estetika literatúry (nesprávne – literárna estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu literárneho umenia. *špeciálne estetiky

estetika médií (nesprávne – mediálna estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu elektronických médií. *špeciálne estetiky

estetika techniky (nesprávne – technická estetika, priemyslová estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzy techniky vcelku i jednotlivých technických vynálezov.
*špeciálne estetiky

estetika (terminológia)

- *aesthetica* – termín A. G. Baumgartena, označoval samostatnú vednú disciplínu, ktorá sa venuje zmyslovému poznaniu ako samostatnému druhu poznania, pochádza zo starogréckeho termínu *aisthētikós* (= zmyslovo vnímateľné veci),
- *criticism* – moderný anglický termín označujúci literárnu teóriu; vznikol v podobe *literary criticism* (= literárna teória), bez prívlastku „literary“ sa niekedy rozširuje na označenie estetiky,
- *filokalia* – antické grécke, stredoveké a v niektorých prípadoch aj novoveké pomenovanie pre estetiku ako lásku ku kráse,
- *filozofia krásy* – termín B. Bosanqueta na označenie estetiky, ktorú vymedzil ako filozofickú reflexiu krásy,
- *filozofia umenia* – termín G. W. F. Hegela, označoval estetiku, ktorú vymedzil ako filozofickú reflexiu umenia a umeleckých diel,
- *filozofia vkusu, die Geschmackskunde* – termín vymedzujúci estetiku ako filozofickú reflexiu estetického vnímania a vkusu, resp. ako vedu o vkuse, používal sa v 18. a 19. stor. pod vplyvom anglickej vkusovej školy (F. Hutcheson, A. A. C. Shaftesbury),
- *teória krásnych umení* – renesančný termín pre estetiku, ktorá sa vymedzovala ako všeobecná teória výtvarných umení, poézie a hudby
- *veda o krásne* – termín F. Th. Vischera, ktorý vymedzoval estetiku ako teóriu krásna,
- *všeobecná teória umenia* – termín nemeckých historikov umenia konca 19. storočia, označoval teóriu, ktorá skúmala zákonitosti spoločné všetkým umeniam a do značnej miery splyvala s estetikou, niekedy sa estetika označuje týmto termínom.

estetika výtvarného umenia (nesprávne – výtvarná estetika) Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu výtvarného umenia. *špeciálne estetiky

estetika zdola (aesthetics from below) Termín estetiky G. Th. Fechnera. Označuje estetiku založenú empiricky a experimentálne. Svoje teórie buduje na základe zberu konkrétnych faktov a pozorovania. Slúži ako nevyhnutný podklad pre *estetiku zhora – neruší ju teda, ale dopĺňa o vedecké dáta.

estetika zhora (aesthetics from above) Termín estetiky G. Th. Fechnera. Označuje filozoficky orientovanú deduktívnu disciplínu založenú na mysliteľových konceptoch, intuíciách a skúsenostiach. Pre seriózne a vedecké založenie svojich teórií nevyhnutne potrebuje metódy a výsledky *estetiky zdola.

estetika znútra Termín estetiky J. C. Pigueta. Označuje analýzu štruktúry umeleckého diela. *estetika zvonku

estetika zvonku Termín estetiky J. C. Pigueta. Označuje analýzu štruktúry umeleckého diela v kontexte estetického vnímania a estetických zážitkov. *estetika znútra

estetika životného prostredia Aplikácia estetickej terminológie a metód na analýzu životného prostredia. *špeciálne estetiky

estetika na Slovensku

Do prelomu 18. a 19. storočia sa na Slovensku len občas objavovali ojedinelé myšlienky o umení v inak zameraných dielach (napr. Ján Sambucus, Eliáš Láni, Michal Steigel, Ján Kollár).

Estetické myslenie na Slovensku sa ako systematická snaha začalo rozvíjať na prelome 18. a 19. storočia.

Prvé estetické diela boli písané po latinsky (Juraj Serdaheli, Matej Daniel Ševrlay, Matej Holko ml., Michal Greguš, Ludwig Schedius), alebo po maďarsky (Andrej Vandrák).

Až **od polovice 19. storočia** možno hovoriť o slovenskom estetickom myslení, keď začali vznikať aj po slovensky písané estetické teórie (Karol Kuzmány, Ľudovít Štúr, Peter Záboj Kellner-Hostinský, Tichomír Milkin).

Od prvých spisov reagovala slovenská estetika na svetový vývin, hlavne na nemeckú estetiku, filozofiu a psychológiu, avšak vznikali tu aj originálne a ucelené estetické systémy.

V prvej polovici 20. storočia sa objavil prvý pokus o reflexiu histórie slovenskej estetiky (Pavol Bujnák) aj snahy o hlbokú reflexiu čiastkových problémov estetiky (Štefan Krčméry, Edmund Gwerk).

Na Slovensku pôsobili estetici a filozofi **z iných krajín** (J. Mukařovský, N. O. Losskij), ktorí prinášali do slovenskej estetiky moderné témy.

Začali pôsobiť myšlienky **marxistickej estetiky** (Daniel Okáli), rozvíjali sa aj prvé estetické polemiky (v časopisoch Slovenské pohľady, DAV a pod.). Udomáčňovala sa formálna a štrukturálna metóda (Mikuláš Bakoš, Michal Považan).

Po 2. svetovej vojne prevládla marxistická estetika, avšak jej vulgárna podoba (Ladislav Szántó, Pavol Michalides, Anton Markuš) sa na Slovensku dlhodobo nepresadila.

V rámci slovenskej marxistickej estetiky sa od 60. rokov 20. storočia ako nosný prúd rozvíjalo **axiologické** estetické myslenie (Marian Városov, Vladimír Brožík, Teodora Kuklinková), semiotické prístupy (František Miko, Anton Popovič), prejavovalo sa aj kulturologické myslenie (Igor Hrušovský).

V posledných desaťročiach 20. storočia sa slovenská estetika rozvíjala v celej šírke tém a metodologických prístupov.

Na Slovensku naďalej prichádzajú estetici **zo zahraničia** (M. Jůzl, Z. Mathauser, R. Shusterman, J. Ślawiński, L. N. Stolovič, W. Welsch, R. Woodfield, V. Zuska a iní). Slovenská estetika využíva metódy **semiotiky** a teórie komunikácie (nitrianska škola), špecializuje sa aj na **populárnu** kultúru (Ľubomír Plesník, Juraj Malíček), prináša kategórie a témy **postmodernej** estetiky (Tibor Žilka, Peter Michalovič).

Slovenská estetika rozvíja **metodologickú** sebareflexiu (Ján Bakoš, Jana Sošková, Erich Mistrík), reflektuje **dejiny** estetiky (Oliver Bakoš, Viera Jakubovská) aj históriu slovenskej estetiky (Eva Bottánková, Jana Sošková, Ján Gbúr).

Snaží sa o vybudovanie **systému** estetiky (František Miko, Eugen Šimunek, Teodora Kuklinková, Marta Zágoršeková) a vznikajú prvé snahy o **interdisciplinárnu** spoluprácu (Erich Mistrík).

Objavujú sa aj snahy dlhodobo sa špecializovať vnútri estetiky na **čiasťkové** problémy (Ján Tazberík, Ján Albrecht).

Diferencujú sa **špeciálne estetiky**: estetika hudby (Jozef Kresánek, Roman Berger, Július Fújak, Jozef Cseres, Renáta Beličová, Peter Faltin), estetika literatúry (Alexander Matuška, Vincent Šabík, Ján Števček, Bohuslav Kováč, Dominik Tatarka), estetika filmu (Peter Mihálik, Peter Michalovič), estetika výtvarného umenia (Štefan Gero, Eva Kapsová, Tomáš Štrauss, Ľudo Petránsky), estetika divadla (Peter Karvaš, Dagmar Inšitorisová), estetika médií (Peter Karvaš, Ivan Stadtrucker, Marta Žilková), ako aj porovnávacia estetika (Július Pašteka).

Od druhej polovice 20. storočia sa rozvinula **reflexia zahraničných** estetických systémov (Marta Zágoršeková).

Slovenská estetika sa od 60. rokov 20. storočia systematicky venuje teórii **estetickéj výchovy** (Anna Fischerová, Marta Žilková) a od 70. rokov aj teórii umeleckej pedagogiky (Peter Krbaťa).

Do reflexie estetických tém sa púšťajú aj odborníci z iných vedných odborov (psychológia – Teodor Rosinský, Ján Vopálenský, právo – Ján Švidroň, informatika – Imrich Bertók a iní). Snahy o **experimentálne postupy** v estetike, ktoré sa prudko rozvíjajú vo svete (fMRI, evolučná biológia, psychologické experimenty a pod.) sa na Slovensku zatiaľ neukazujú, aj keď slovenskí estetiky niekedy pracujú s empirickými dátami z rôznych výskumov.

V druhej polovici 20. storočia sa naplno rozvinulo **prekladanie** svetových estetických diel do slovenčiny (Aristoteles, G. Bachelard, W. Benjamin, D. Diderot, S. Freud, M. Foucault, H. G. Gadamer, N. Goodman, G. W. F. Hegel, Horatius, D. Huisman, R. Ingarden, S. Kierkegaard, H. Lefébvre, J. Lotman, J. Ortega y Gasset, M. F. Ovsjannikov, Platón, G. V. Plechanov, H. Read, F. Schiller, R. Shusterman, V. B. Šklovskij, W. Tatarkiewicz, P. Virilio, W. Welsch a iní).

Štúdium estetiky sa rozvíjalo v prvej polovici 19. storočia na prešovskom a bratislavskom kolégiu.

Estetika sa na vysokých školách začala v 20. storočí rozvíjať najprv v rokoch 1929-1939 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského Bratislave (pod vedením J. Mukařovského a M. Nováka), ako samostatný estetický seminár od roku 1945 (pod vedením M. Bakoša a J. Mukařovského). Po perušení v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch opätovne ako **samostatný študijný odbor** od roku 1973 s výraznou orientáciou na filozofickú estetiku.

Na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove funguje estetika ako samostatný študijný program od roku 1990 (pod vedením J. Soškovej). Orientuje sa hlavne filozoficky, kultúrologicky a umenovedne. Na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre funguje ako samostatný študijný program od roku 1993 (pod vedením F. Miku, Ľ. Plesníka, E. Kapsovej a ďalších) – centrom záujmu sú procesy estetického vnímania, estetickéj výchovy a fungovanie populárnej kultúry.

Od roku 1969 sa na Filozofickej fakulte UK v Bratislave rozvíjalo univerzitné štúdium učiteľstva estetickéj výchovy.

Estetika a estetická výchova sa ako samostatné predmety vyučujú v rôznych odboroch štúdia na viacerých slovenských fakultách.

Na Slovensku vzniklo na prelome 80.-90. rokov 20. storočia niekoľko pokusov o vybudovanie **estetickéj spoločnosti** – Slovenská umenovedná spoločnosť so Sekciou pre estetiku, Slovenská estetická spoločnosť a Slovenská spoločnosť pre estetiku, ktoré krátko po

svojom vzniku zanikli. Od r. 2012 funguje Spoločnosť pre estetiku na Slovensku s centrálou v Prešove a od r. 2014 Slovenská asociácia pre estetiku s centrálou v Bratislave.

Špecializovaný časopis pre estetiku na Slovensku neexistuje ani v minulosti neexistoval, estetické teórie a úvahy sa uverejňovali a uverejňujú v príbuzných filozofických, umenovedných a humanitných časopisoch (Bibiana, DAV, Designum, Elán, Filozofia, Hudobný život, JeToTak, K&S, Kritika a kontext, Kultúrny život, Literárny týždenník, Múzy v škole, Organon F, Ostium, Profil, Revue svetovej literatúry, Romboid, Slovenská literatúra, Slovenské divadlo, Slovenské pohľady, Výtvarný život a iné).

Viac ako tridsať rokov vychádzal koncom 20. storočia v Nitre špecializovaný estetický zborník *O interpretácii umeleckého textu*, od roku 1998 vychádzal v Prešove špecializovaný zborník *Studia aesthetica* a od r. 2012 internetový časopis [ESPES](#).

Pracoviská, ktoré sa venovali systematickému rozvoju estetiky: Umenovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave (1973-1990), Ústav literárnej a umeleckej komunikácie (s rôznymi názvami) na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre od 1967, Katedra estetiky (s rôznymi názvami) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave od 1969, Výskumné a záznamové centrum Vysoké školy múzických umení v Bratislave (1979-1990), Katedra estetiky (s rôznymi názvami) na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove od 1994.

Na prelome 80.-90. rokov 20. storočia vznikli **programy pre estetickú výchovu** – Celospoločenský program estetického rozvoja (1989) a Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách (1999).

Estetická výchova sa rozvíja na základnej aj na strednej **škole** v rôznych predmetoch: Slovenský jazyk a literatúra, Dejepis, Výtvarná výchova, Hudobná výchova, Stretnutie s umením, Umenie a kultúra, Estetická výchova, Estetika a pod.

etiketa Súhrn pravidiel správania platných v určitom spoločenstve. Úzko súvisí so slušnosťou a so spoločenskými zvyklosťami, avšak neredukuje sa na ne. Je vonkajším vyjadrením vnútornej kultivovanosti človeka. Pretože je len vonkajškom, môže protirečiť vnútornému svetu človeka, a z toho dôvodu je možné ju v človeku aj vypestovať. Pravidlá etikety sa menia od generácie ku generácii a od doby k dobe. Do značnej miery sa v nej uplatňuje estetický vkus.

etnoestetika Štúdium estetických a umeleckých fenoménov s dôrazom na empirický a terénny výskum v spoločnostiach hlavne mimo euro-atlantickej civilizácie. *antropologická estetika

étos Termín antickej gréckej filozofie, etiky a estetiky. Označuje celkové správanie, zvyky a mravné dispozície človeka. Étos je možné umeleckými dielami ovplyvňovať v pozitívnom aj negatívnom zmysle. *étosová teória

étosová teória Teória, ktorá zdôrazňuje mravné, pedagogické a katartické pôsobenie umenia. Teória étosu je motívom antického gréckeho myslenia o umení, systematicky ju prvýkrát rozvinuli pytagorovci. Rozšírila sa na interpretáciu estetického pôsobenia akékoľvek umeleckého diela. Jej opozitom je *afektová teória.

eurytmia Termín antickej estetiky. Označuje také usporiadanie predmetu, ktoré rešpektuje estetické normy spoločenstva a súčasne vyvoláva pozitívny estetický zážitok. Niekedy je pre jej pôsobenie nevyhnutné narušiť striktnú symetriu a pravidelnosť predmetu. *krása (terminológia)

evolučná estetika Estetika zaoberajúca sa úlohou estetickej aktivity človeka a umenia v evolúcii človeka. *evolučná funkcia

evolučná funkcia Funkcia, ktorú plní umenie v evolúcii druhu homo sapiens. Vyčleňuje sa ich niekoľko a často sa líšia podľa umeleckého druhu, prípadne podľa koncepcie teoretika, takže presnejšie je hovoriť o súbore evolučných funkcií umenia. Rôzne koncepcie rozvíjajú estetici, psychológovia, antropológovia, biológovia alebo archeológovia: a) umenie a estetické aktivity človeka sú vedľajším produktom evolúcie, luxusom, ktorý nie je pre život človeka nevyhnutný, ale zotráva, lebo je veľmi príjemný (S. Pinker); b) umenie a estetické aktivity sa vyvinuli pre zdôrazňovanie niektorých aktivít alebo vecí, ktoré boli pre život pravekého človeka dôležité (E. Dissanayake); c) výtvarné umenia sa vyvinuli z ozdobovania vlastného tela človeka; d) umenie sa vyvinulo rozpracovaním súčastí pracovného rytmu do samostatnej činnosti (G. V. Plechanov); e) umenie sa vyvinulo v rámci sexuálneho výberu ako zdôrazňovanie sily, zručnosti a iných zvláštnych schopností človeka a je rozšírením tejto schopnosti do sveta imaginácie (D. Dutton); f) hudba sa vyvinula rozšírením funkcií a štruktúry jazyka (S. Mithen); g) umenie rozvíja schopnosť človeka riešiť problémy a adaptovať sa na realitu (S. Zeki); h) umenie podporuje sociálnu kohéziu (E. Dissanayake), i) príbehy, ktoré používa umenie, sú kognitívnou hrou na zdokonaľovanie vyšších kognitívnych funkcií (B. Boyd). *funkcie umenia

exaktná estetika Estetika, ktorá na analýzy estetického využíva exaktné vedecké metódy. Pracuje s analýzou empirických dát, so štatistickými a lingvistickými metódami a pod. Snaží sa nájsť tzv. tvrdé dáta v estetických procesoch. Hlavným predmetom jej záujmu je štruktúra umeleckého diela a procesy estetického vnímania. Prepracovala termín estetický stimul. Odmietla filozofické metódy ako hlavné metódy poznania a je ochotná ich využívať len na

zovšeobecňovanie získaných dát. Niekedy sa pod tento termín subsumuje aj *experimentálna estetika, *informačná estetika, *psychologická estetika a *neuroestetika. Niekedy sa toto označenie zamieňa za označenie *analytická estetika. *metódy estetiky

exemplifikácia Termín estetiky N. Goodmana. Označuje situáciu, v ktorej symbol odkazuje sám na seba, čím slúži ako vzorka určitých vlastností reálneho sveta. Je to nevyhnutný znak umeleckého diela.

experiment (v umení) Skúšanie nových spôsobov expresie v umení. Realizuje sa v niekoľkých smeroch, ktoré však spravidla prichádzajú súčasne: skúšanie nosnosti a znesiteľnosti nových tém, obsahov, ideí; overovanie neočakávaných účinkov umeleckého diela; overovanie nových formálnych postupov v tvorbe diela. V podstate každá umelecká tvorba obsahuje určitú mieru experimentovania.

experimentálna estetika Estetika, ktorá na analýzy estetická využíva reálny (nie myšlienkový) experiment. Estetické poznatky akceptuje až vtedy, ak sú experimentálne overené. Hľadá vzťahy stimulu a reakcie hlavne v procesoch estetického vnímania.

Prepracovala termín *estetický stimul. Niekedy sa pod tento termín subsumuje aj *psychologická estetika. Nie je s ňou totožná, pretože experimentálna estetika využíva aj metódy fyziológie, akustiky a sociálnej psychológie. Niekedy sa označuje za súčasť *exaktnej estetiky. *metódy estetiky

explicitná estetika Termín estetiky. W. Tatarkiewicz. Označuje explicitné estetické teórie na rozdiel od *implicitnej estetiky.

expozičia Úvodná časť plne rozvinutého *dramatického konfliktu – uvedenie do témy, postáv, prostredia.. Mimo dramatického umenia označuje termín expozičia úvodné uvedenie recipienta do umeleckého diela – buď navodením situácie, atmosféry, alebo zoznámením s hlavnými postavami, alebo uvedenie umelcových zámerov či zmyslu diela a pod.

expresia *výraz

expresívna funkcia Funkcia umenia. Prostredníctvom umeleckého diela môže umelec vyjadrovať obsahy svojho vedomia; prípadne recipient (alebo sociálna skupina) môžu prostredníctvom vcítania sa do diela prezentovať dielo ako vyjadrenie svojich predstáv. *funkcie umenia

Eysenck, Hans Jürgen (1916-1997) Nemecko-britský psychológ. Rozvíjal psychologickú estetiku, analyzoval hlavne individuálne preferencie v estetickom vnímaní. Získal veľa štatistických a experimentálnych dát o estetickom vkuse. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Genes, culture and personality: An empirical approach* (1989, s L. J. Eavesom, N. G. Martinom, Gény, kultúra a osobnosť: empirický prístup), *Genius: The*

natural history of creativity (1995, Génius: Prirodzená história tvorivosti), štúdie *Visual aesthetic sensitivity and its measurement* (1983, Vizuálna estetická senzitivita a jej meranie), *Personality and scientific aesthetics* (1988, Osobnosť a vedecká estetika).

fabula Schéma príbehu z umeleckého diela. Je to chronologicky a logicky usporiadaná schéma, ktorá neberie do úvahy digresie a detaily. V umeleckom diele existuje v podobe *sujetu. *narácia (narativita)

facere *umelecká tvorba (terminológia)

fádny Výrazová aj hodnotová kategória. Emocionálne nevýrazný, bez väčších kontrastov formálnych či obsahových. *všedný

Faltin, Peter (1939-1981) Slovensko-nemecký estetik. Venoval sa estetike hudby. Hlavné estetické diela – *Funkcia zvuku v hudobnej štruktúre* (1966), *Phänomenologie der musikalischen Form* (1979, Fenomenológia hudobnej formy), *Die Bedeutung aesthetischer Kategorie zwischen Musik und Sprache* (1985, Význam estetických kategórií medzi hudbou a rečou), štúdia *Zur Psychologie des ästhetischen Urteils* (1978, K psychológii estetického hodnotenia).

falzifikát (fake) Zámerne vytvorená kópia existujúceho umeleckého diela, alebo na základe dokonalej znalosti vytvorené akoby ďalšie dielo známeho umelca. Vydáva sa za dielo pôvodného umelca hlavne s úmyslom dobre ho predat'. Tvorba falzifikátu si vyžaduje dokonalé poznanie predlohy (resp. tvorivých postupov umelca). Existencia kvalitných falzifikátov vyvoláva zásadné problémy pri ich hodnotení a spochybňuje existujúce kritériá hodnotenia umeleckých diel.

fantastično Spôsob umeleckého sebvýjadrenia, ktoré spája prvky reálnej a vymyslenej skutočnosti, prípadne len vymyslenej skutočnosti. Ide o témy, idey, pocity, predstavy, vnemy a pod. Každá umelecká tvorba v sebe nesie prvky fantastična, v niektorých prípadoch (niekedy celých umeleckých smeroch) prevažuje. Zmyslom fantastična v umení je získať odstup od skutočnosti s cieľom kritizovať ju, parodovať, znevažovať, upozorňovať na skryté súvislosti v nej, symbolicky ju pretvárať, provokovať recipienta a pod.

fantázia *umelecká imaginácia

al-Fārābi (Abū Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Fārābi) (870-950) Arabský filozof, matematik, hudobník a estetik. Z teórie hudby odvodzoval všeobecné zákonitosti umeleckej tvorby. Venoval sa ontológii krásy ako atribútu boha. Estetické diela – *Kitab al-Musiqa* (10. st., Kniha o hudbe), *Kitab al-Huruf* (10. st., Kniha o slovách), *Kitab al-shi'r* (10. st., Kniha o poetike).

farebný kruh Zoskupenie farieb odvodené od farebného spektra.



Reprodukováno z: *The oxford companion to art*. H. Osborne (ed.) Oxford : Oxford university press, 1975. s. 258

Farkašová, Etela (1943) Slovenská filozofka a spisovateľka. Analyzuje estetické osvojovanie skutočnosti v umení, ako aj zmysel umenia pre človeka. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Teória poznania* (1980, s V. Černíkom a J. Viceníkom), *Uvidieť hudbu a iné eseje* (2003).

Fechner, Gustav Teodor (1801-1889) Nemecký psychológ a estetik. Založil experimentálnu estetiku, ktorú vybudoval na princípoch psychologického experimentu (preto sa považuje aj za zakladateľa psychologickéj estetiky). Skúmal pôsobenie formálnych podnetov na ľudskú psychiku (napríklad vnímanie trojuholníka) a estetických zážitkov. Venoval sa metodologickým otázkam estetiky. Pre experimentálnu estetiku vybudoval tri hlavné metódy – metódu výberu, metódu tvorby a metódu použitia, ktoré sa využívajú v estetických experimentoch. Rozlíšil *estetiku zdola a *estetiku zhora. Hlavné estetické diela – *Vorschule der Ästhetik* (1876, Úvod do estetiky), štúdie *Über die Frage des goldenen Schnittes* (1868, O otázke zlatého rezu), *Zur experimentalen Ästhetik* (1871, K experimentálnej estetike).

feministická estetika *ženská estetika

Feng, Peng (1965). Čínsky kurátor a estetik. Venuje sa interpretácii súčasného umenia a konfrontuje čínsku estetiku s euroatlantickou estetikou. Hlavné diela - *Return to beauty. 11 issues of contemporary aesthetics* (2009, Návrat ku kráse. 11 tém súčasnej estetiky). *Introduction to aesthetics* (2011, Úvod do estetiky).

Ficino, Marcilio (1433-1499) Taliansky filozof. Venoval sa teórii krásy, ktorú odvodzoval z krásy vesmíru a z jasu vecí. Hlavné estetické diela – *In Plotinum, in librum de Pulchritudine* (1641, O Plotinovi, o knihe O kráse), *Commentarium in Convivium* (1561, Komentáre k Hostine), *Oratio* (1576, Kázne).

Fidanza, Giovanni *Bonaventura

Fiedler, Konrad (1841-1895) Nemecký estetik. Umenie nepovažuje za prostriedok, ktorým by človek získal obraz o skutočnosti, ale v umení človek tvorí nové formy skutočnosti. V umení stúpa človek od beztvarovosti k tvaru, a tým vizuálne poznáva skutočnosť. Hlavné dielo – *Über den Ursprung der künstlerischen Tätigkeit* (1887, O pôvode umeleckej činnosti), *Aphorismen* (1914, Aforizmy).

figura Termín stredovekej a ranej novovekej estetiky s rôznymi význammi: 1. Tvar, ktorý zodpovedá podstate a prirodzenosti veci, čím ju robí krásnou. 2. Vonkajší vzhľad vecí, teda formálna krása. 3. Štruktúra častí veci, ktoré nesúvisia s jej podstatou. Táto štruktúra je v niektorých koncepciách dôležitá pre krásu veci, inokedy práve naopak, krása sa skrýva hlbšie. 4. Forma so všetkými komplikáciami, ktoré termín forma v sebe nesie. 5. V literárnej, hudobnej a výtvarnej teórii, v teórii tanca a inde označuje špecifické vyjadrovacie prostriedky.

Fila, Rudolf (1932) Česko-slovenský výtvarný umelec. Svoje estetické myslenie orientuje na funkcie umenia a zmysel umenia v živote človeka. Estetické diela – *Načo je nám umenie* (1991), *Cesty* (2002).

film *filmové umenie

filmová estetika 1. Estetické a umelecké princípy filmového umenia. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu filmu. *estetika filmu

filmové umenie Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je pohyblivý svetelný obraz so zvukom. Hlavným vyjadrovacím prostriedkom je záber kamery a strih. Je súčasťou audiovizuálnych umení. Na rozdiel od televízneho umenia nie je filmové umenie zacielené na pravidelnosť premietania a v menšej miere je orientované na tvorbu dokumentárnych diel. Z hľadiska vnímania je určené na kolektívne vnímanie. Filmové umenie je kolektívnym umením, ktoré vytvárajú veľké tímy ľudí spravidla pod vedením režiséra, ako aj scénickým umením. Je aj interpretačným umením, lebo filmové tímy spravidla realizujú vopred napísaný scenár.

Filodemos z Gadary (cca 110 pr.n.l. - cca 40 pr.n.l.) Grécky filozof, logik a estetik. Venoval sa stavbe umeleckého diela a hlavne jeho účinkom. Estetický zážitok pre neho v duchu aristotelizmu nie je možný bez vzťahu k cnosti a k dokonalému životu. Odmietal však priamu didaktickú užitočnosť. Estetické diela - *Perí musikés* (1. st. pr.n.l., O hudbe), *Perí poiemátor* (1. st. pr.n.l., O básnických dielach), *Perí rhetorikés* (1. st. pr.n.l., O rečníctve).

filokalia (= láska ku kráse) Jedno zo starších označení pre estetiku. Používalo sa napr. v antickom Grécku, použil ho A. Augustín, P. A. Florenskij, na Slovensku ho navrhol L.

Schedius. Niekedy sa používal na širšie označenie lásky ku krásnym veciam a nie pre vedu. V pravoslávnej tradícii sa používa na označenie lásky k dobru a duchovnej kráse.

filozofia krásy Termín estetiky B. Bosanqueta na označenie estetiky ako filozofickej reflexie krásy. *estetika (terminológia)

filozofia umenia 1. Oblasť filozofie, ktorá sa zameriava na umenie z hľadiska jeho postavenia v bytí a v živote človeka. Všíma si umenie vo všeobecných súvislostiach sveta, prírody, človeka tak, že výsledky analýz majú aj svetonázorové dôsledky. Skúma umenie s pomocou filozofických metód a filozofických kategórií. Umenie skúma z hľadiska ontologických súvislostí (umenie ako zvláštne bytie), epistemologických súvislostí (ako človek reflektuje umelecké dielo), antropologických súvislostí (človek ako tvorca umenia), zmysel umenia v živote človeka, axiologických súvislostí (hodnoty a kritériá hodnotenia umenia). Filozofia umenia sa pohybuje na hranici filozofie a estetiky. V anglo-americkej tradícii sa týmto názvom často označuje estetika. 2. Hegelovo ohraničenie estetiky na skúmanie umenia a vylúčenie prírodných estetických zákonitostí z estetických skúmaní.

filozofia vkusu Termín na označenie estetiky redukovanej na teóriu estetického vnímania a estetického vkusu. Používal sa pod vplyvom anglickej vkusovej školy. *estetika (terminológia)

filozofická estetika Estetika, ktorá na analýzy estetického využíva metódy, kategórie a poznatky filozofie. Pracuje napr. s metódami idealizácie, typizácie a pod., využíva filozofické kategórie ako vedomie, činnosť, bytie a pod. Spravidla priamo nadväzuje na určitú filozofickú koncepciu. Je najviac rozšírená v histórii a súčasnosti estetiky. Ako jej protiklad sa určuje *empirická estetika. *estetika zhora. *metódy estetiky

Fischer, Ernst (1899-1972) Rakúsky estetik. Umenie považoval za prostriedok poľudšťovania človeka. Vzniklo v pracovnom procese a na jeho rozvoj vplývali práca, jazyk, mágia a poznanie. Svoju magickú funkciu si umenie ponechalo dodnes. Hlavné diela – *Kunst und Menschheit* (1949, Umenie a ľudstvo), *Von der Notwendigkeit der Kunst* (1959, O nevyhnutnosti umenia), *Kunst und Koexistenz. Beitrag zu einer modernen marxistischen Ästhetik* (1966, Umenie a koexistencia. Príspevok k modernej marxistickej estetike).

Fischerová, Anna (1939) Slovenská estetička a teoretička kultúry. Venuje sa teórii estetickej výchovy a miestu umenia v kultúre, prekladá estetickú literatúru. Hlavné estetické diela – *Estetika a estetická výchova* (s T. Kuklinkovou a M. Zágoršekovou, 1980), *Antológia z dejín estetickej výchovy* (1987), *Estetické minimum* (s kolektívom, 1989), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry* (1998), *Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí* (2004).

Florenskij, Pavel A. (1882-1937alebo1943) Ruský kňaz a teológ. Podľa neho je boh najvyššou krásou, preto esteticky preniká cez celé bytie. Dokonalou cestou k dosiahnutiu krásy je askéza, ktorá jediná môže prenikať do transcendentálnej reality, a teda k estetickému. Ikony sú symbolom duchovnej skutočnosti a svedkom tejto skutočnosti. Rozpracoval témou *sofijnosť. Hlavné estetické diela – *Ikonostas* (1922, *Ikonostas*), *Obratnaja perspektiva* (1919, *Obrátená perspektíva*).

Flusser, Vilém (1920-1991) Česko-brazílsko-nemecký filozof a teoretik médií. Skúmal mediálnu kultúru, účasť technických prostriedkov v umeleckej tvorbe a súčasné procesy v kultúre. Tvorbu posudzoval z hľadiska prenosu a tvorby informácií a z hľadiska kódovania symbolov. V základoch tvorby je imaginácia, teda proces prekódovania algoritmov do obrazov. Za základnú estetickú kategóriu považoval pojem *zvyk, pretože estetické vnímanie sa pohybuje v hraniciach medzi obvyklým a neobvyklým. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Two approaches to the phenomenon of television* (1977, *Dva prístupy k fenoménu televízie*), *Für eine Philosophie der Photographie* (1983, *K filozofii fotografie*), *Nach der Postmoderne* (1992, *Po postmoderne*), *Automation und künstlerischen Kompetenz* (1992, *Automatizácia a umelecká kompetencia*).

forma Časť *štruktúry umeleckého diela. Estetická kategória s rozličným významom:

Vonkajšie vyjadrenie obsahov a tém v umeleckom diele. Niekedy sa posudzuje ako samostatný fenomén bez vzťahu k obsahu diela (ako tvar umeleckého diela), inokedy ako jednotný systém s obsahom diela, pretože je určitým spôsobom usporiadania obsahu.

Vonkajšia forma – vnútorná forma: **Vonkajšia forma** (materiál, napr. plátno a farby v maľbe, priestor, veľkosť, hluk a pod.) je vonkajším tvarom umeleckého diela (prípadne len umeleckého predmetu). **Vnútorná forma** (kompozícia, štruktúra umeleckého diela, rytmus, kontrast, podobnosť prvkov, vyváženosť prvkov a pod.) je usporiadaním obsahových zložiek. V rámci vnútornej formy sa niekedy odlišujú jej rôzne úrovne (od témy, cez znaky až po významy). Kategória formy tak môže označovať vonkajšie aj vnútorné usporiadanie umeleckého diela.

Vzťah obsahu a formy: Forma síce v zásade je organizáciou obsahu, a často vzniká len v dôsledku určitého charakteru obsahu. Mnohokrát však umelecké dielo vzniká práve v dôsledku snahy umelca určitým spôsobom utvárať formu. V striktnom oddeľovaní formy od obsahu sa komplikuje interpretácia estetického vnímania. Pri takomto odlíšení nie je zrejmé, čo viac ovplyvňuje výsledný estetický zážitok, či forma alebo obsah. Tak isto nie je zrejmé, ktoré súčasti estetického zážitku ovplyvňuje forma a ktoré obsah – a či ony vôbec oddelene ovplyvňujú rôzne súčasti zážitku.

Rôzne vrstvy obsahu a rôzne vrstvy formy: Nie je možné klásť vedľa seba jednotlivé vrstvy formy a s jednotlivými vrstvami obsahu, pretože všetky vrstvy formy sa pravdepodobne viažu so všetkými vrstvami obsahu. Tým sa však spochybňuje nevyhnutnosť samotného odlišovania rôznych vrstiev – to sa stáva bezúčelným, lebo nepomáha pri opise a analýze umeleckého diela.

Niektoré estetické koncepcie viažu estetickú funkciu na organizáciu formy. V takom prípade sa forma tiež výrazne oddeľuje od obsahu.

Interpretáciu kategórie formy komplikuje vzťah individuálneho umeleckého **diela** a kultúrnej **tradície**. Spôsoby a miera rešpektovania formových tradícií sa u rôznych umelcov a pri rôznych dielach zásadne líšia. Aj premeny tradície sú viac dôsledkom nerešpektovania ako rešpektovanie tradičných foriem

Termín **zrelá forma** označuje formu, ktorá plnohodnotne vyjadruje obsah diela. Termín nezrelá forma označuje formu, ktorá toho nie je schopná. Nezrelá forma je výsledkom nešikovnosti umelca. Jej výskyt komplikuje alebo narušuje estetické vnímanie.

Formalistické koncepcie v estetike považujú usporiadanie formy v diele za podstatné pre jeho hodnotu. *l'art pour l'art *, „obsahizmus“

Množstvo súvislostí klasickej kategórie formy, a najmä praktická nemožnosť odlíšiť ju od obsahu diela, komplikujú interpretáciu aj používanie tejto kategórie. Z toho dôvodu – najmä v poslednom storočí a hlavne v semiotickej estetikej tradícii – sa táto kategória často odmieta úplne a nahrádza sa vzťahmi znakov.

Niekedy sa termín forma **zamieňa** s inými termínmi: s termínom *umelecký druh, *umelecký rukopis, *umelecký štýl, *umelecký žáner, prípadne sa termínom forma označuje kombinácia žánru, štýlu a rukopisu.

formalizmus 1. Postup v umeleckej tvorbe, ktorý uprednostňuje formu na úkor vyjadrovania významov a obsahov. Môže mať rôzne stupne: Sústredený záujem o formu je dôležitý pre umeleckú tvorbu; prehnaný záujem o formu vedie k myšlienkovaj a citovej prázdnote umeleckých diel. 2. Estetická koncepcia, ktorá chápe umelecké dielo ako určitým spôsobom utváranú a usporiadanú formu. *, „obsahizmus“, *estetizmus, *akademizmus, *epigónstvo, *formálna analýza

formálna analýza Analýza umeleckého diela, ktorá sa zameriava v prvom rade na jeho formu. Hoci samotná formálna analýza nemôže postihnúť hodnotu diela, využíva sa veľmi často ako východisko ďalších analýz (najmä kompozičnej analýzy) aj významovej interpretácie diela. Niekedy sa nazýva aj tvarová analýza.

formálna metóda Postup v analýze umeleckého diela, ktorý sa zameriava na morfológickú analýzu, na analýzu vyjadrovacích prostriedkov z hľadiska ich stavby, z hľadiska ich vzájomných vzťahov a funkčnosti v diele. Venuje sa umeleckému štýlu, umeleckému žánru a hľadá spôsoby *ozvláštnenia skutočnosti v umeleckom diele. Umelecké dielo chápe ako postup, ktorý usporadúva umelecké vyjadrovacie prostriedky. Umelecká tradícia je hromadením takýchto postupov. Tvorcom formálnej metódy je *V. B. Šklovskij.

formálno-sémantický stimul Termín estetiky W. van Damma. Označuje taký podnet z určitého predmetu, ktorý spôsobí, že recipient už nechápe len význam, ale chápe jednotu formy a významu. Daný podnet prebudí recipientovo interiorizované kultúrne pozadie, a tak mu umožní chápať významovú štruktúru umeleckého diela. Pojem formálno-estetického stimulu znamená, že v estetickom vnímaní nejde o vnímanie čistej formy, ale o vnímanie „formy-s-významom“. *estetický stimul

forma účelnosti predmetu Termín estetiky I. Kanta. Vyjadruje, že v estetickom vnímaní síce vnímame, že predmet môže byť užitočný, ale toto vnímanie má formálnu povahu. Recipient si v tom totiž momente neuvedomuje skutočnú užitočnosť predmetu, iba ju predpokladá.

*účelnosť bez účelu, *nezainteresovanosť

formositas Termín stredovekej estetiky. Označoval ten odtieň krásy, ktorý súvisel s formálnym usporiadaním vecí. Bol blízky termínu *pulchritudo. *krása (terminológia)

formový pud Termín estetiky F. Schillera. Označuje ľudský pud, ktorý uprednostňuje rozum a abstrakcie. Jeho protikladom je *látkový pud a ich syntézou *hrový pud.

fotografia Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je svetlo a tieň na ploche. Je to priestorové umenie, ktoré je súčasťou výtvarných umení.

Foucault, Michel (1926-1984) Francúzsky filozof. Venoval sa vzťahom kultúrnej tradície a individuálnej umeleckej tvorby a dotkol sa metodologických otázok estetiky. Kultúrna tradícia ohraničuje umelcove možnosti. Umelci vlastne len vplietajú svoje diela do kultúrnych štruktúr, diskurzívnych formácií, ktoré existujú mimo nich. Analýza umenia potom má hľadať pravidlá formovania, diskurzy a konfigurácie výpovedí, ktoré fungujú v pozadí tvorby, teda v kultúre. Na to slúžia archeologická a genealogická metóda. Analyzujú vývin kultúry, ktorý pozostáva z množstva diskontinuít, zlomov. Analyzoval vzťah označovaného a označujúceho v umeleckom diele. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Les mots et les choses* (1966, Slová a veci), *L'archéologie du savoir* (1969, Archeológia vedenia), *Ceci n'est pas une pipe* (1973, Toto nie je fajka).

fraška Bezobsažne vtipné, nezmyselné a súčasne vonkajškové komické postupy, buffonáda. à humor

Francastel, Pierre (1900-1970) Francúzsky historik umenia. Analyzoval umenie v jeho sociálnych a kultúrnych kontextoch. Umelecké vyjadrovacie prostriedky tvoria v určitej dobe celistvé významové systémy, ktoré formujú umelcovo videnie sveta. Umelecké dielo je tak nástrojom, ktorý cez svet zmyslových predstáv bystrí ducha. Hlavné estetické diela – *L'art et technique aux 19 et 20 siècles* (1956, Umenie a technika v 19. a 20. storočí), *La figure at le lieu* (1967, Figúra a miesto), *Études de sociologie de l'art* (1970, Štúdie zo sociológie umenia).

Francés, Robert (1919-2012) Francúzsky psychológ. Experimentálne overoval rôzne stránky estetického zážitku. Venoval sa metodologickým otázkam experimentálnej a psychologickkej estetiky. V r. 1965 inicioval vznik Medzinárodnej asociácie empirickej estetiky. Hlavné estetické diela – *Perception de la musique* (1958, Vnímanie hudby), *Psychologie de l'esthétique* (1968, Psychológia estetického).

Freud, Sigmund (1856-1939) Rakúsky psychiater. Umeleckú tvorbu vysvetľoval ako sublimáciu potlačených pudových hnutí a zážitkov z detstva, chápal ju teda ako prejav neurózy. Rozlišoval dve estetické slasti – z formy diela a z jeho obsahu. Hlavné estetické diela – *Der Witz und Seine Beziehung zum Umbewussten* (1905, Vtip a jeho vzťah k nevedomiu), *Der Dichter und das Phantasieren* (1907, Básnik a fantázia), *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci* (1910, Spomienka z detstva Leonarda da Vinci), *Des Moses des Michelangelo* (1914, Michelangelov Mojžiš).

Freytag, Gustav (1816-1895) Nemecký spisovateľ a teoretik divadla. Dopracoval charakteristiku dramatického konfliktu do piatich štádií. Hlavné dielo – *Die Technik des Dramas* (1857, Technika drámy).

Fry, Roger (1866-1934) Americký estetik. Analyzoval umeleckú tvorbu. Považuje ju za reč emócií, v ktorej umelec vníma svet z diaľky a intenzívnejšie ako neumelec. V tvorbe sa formálne prvky diela pretvárajú na emócie, preto je pri estetickom vnímaní dôležité emocionálne prežívanie formy. Hlavné diela – *Vision and Design* (1920, Vízia a design), *The Artist and Psycho-analysis* (1924, Umelec a psychoanalýza), *Art and Commerce* (1926, Umenie a obchod).

Frye, Northrop (1912-1991) Kanadský literárny teoretik a estetik. Podrobne skúmal štruktúru literárneho diela s pomocou pojmu symbol. Za symbol považoval akúkoľvek jednotku literárneho diela, ktorú je možné analyzovať. Zdôrazňoval úlohu archetypov v umení. Hlavné estetické diela – *Anatomy of criticism* (1957, Anatómia kritiky), *The great code: The bible and literature* (1982, Veľký kód: Biblia a literatúra).

Fudžiwara no, Šunzei (Fudžiwara no, Tošinari) (1114-1204) Japonský literárny kritik a editor. Rozvíjal termíny *aware a *jûgen. Hlavné dielo – *Senzaiwakašu* (1183, Zbierka tisícich rokov).

Fujak, Július (1966) Slovenský hudobník a teoretik hudby. Venuje sa sémiotike umenia. Dielo s estetickými myšlienkami – *Tvorivosť v načúvaní hudobnému tvaru* (2000)

fukinsei Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje nenásilnú vyváženosť až asymetriu v ľudských výtvoroch. Takáto vyváženosť pôsobí prirodzene.

funkcia zrkadla Funkcia umenia. Recipient spoznáva v umeleckom diele seba, prípadne svoju sociálnu skupinu. Dielo tak funguje ako spätná väzba pre recipienta. *funkcie umenia

funkcia sebvýjadrenia Funkcia umenia. Umelec vyjadruje v diele obsahy svojej mysle.

*funkcie umenia

funkcie umenia Také vzťahy umenia, umeleckého diela k recipientovi a k sociálnej skupine, v ktorých umenie spôsobuje zmeny v psychike ľudí. Umenie (umelecké dielo) môže plniť rôznorodé funkcie: *agitačnú, *didaktickú, *ekologickú, *ekonomickú, *evolučnú, *expresívnu, *funkciu zrkadla, *funkciu sebvýjadrenia, *hernú, *humanizačnú, *ideologickú, *integračnú, *katarktickú, *kompenzačnú, *komunikačnú, *kultúrnu, *magickú, *mobilizačnú, *morálnu, *mytologickú, *náboženskú, *oslavnú, *osvetovú, *poznávaciu, *propagačnú, *provokačnú, *reklamnú, *relaxačnú, *reprezentačnú, *sebahodnotiacu, *stabilizačnú, *terapeutickú, *transcendentnú, *tvorivú, *úžitkovú, *vzdelávaciu, *zábavnú, *zážitkovú a mnoho ďalších. Množstvo možných čiastkových cieľov umožňuje zoznam funkcií rozširovať ďalej. Hlavnou je *umelecká funkcia. Mnohé umelecké diela plnia aj *estetickú funkciu. Niekedy sa funkcie umenia členia do skupín: estetické funkcie, evolučné funkcie, výchovné funkcie, ekonomické funkcie, sociálne funkcie, psychické funkcie. Prílišný dôraz na funkcie umenia môže vyústiť do normativizmu. Súhrn všetkých funkcií je platný len pre umenie ako celok v jeho histórii. Jednotlivé umelecké dielo je schopné plniť len niektoré z nich. Niektoré z nich sú prítomné prakticky v každom umeleckom diele (zážitková, kultúrna, expresívna, komunikačná a pod.). Akceptovanie funkcií umenia protirečí koncepcii *umenia pre umenie.

funkcionalizmus Spôsob tvorby kultúrnych artefaktov, ktorý uprednostňuje úžitkovú funkciu predmetov bez ohľadu na ich ostatné kvality. Snaží sa o tvorbu vecí maximálne užitočných. Odmieta estetickú funkciu aj snahy o formovanie predmetov v zhode s estetickými normami. Predpokladá, že funkcia aj norma automaticky vyplýva z užitočnosti veci. Odmieta akékoľvek dekorácie i ornamenty – forma musí byť podľa funkcionalistov úplne prispôbená funkcii.

fyzilogická estetika Estetika, ktorá vysvetľuje estetické fenomény prostredníctvom fyziologických reakcií človeka.

Gabliková, Suzi (1934) Americká estetička a výtvarná kritička. Rozvíja úvahy o zmysle súčasného umenia. Podľa nej umenie v 20. storočí premrhlo svoj morálny potenciál. Preto musí dnes umenie hľadať svoju novú hodnotu v angažovaní sa v sociálnych a ekologických problémoch. Hlavné diela – *Has modernism failed?* (1985, Zlyhala moderna?), *The reenchantment of art* (1995, Opätovné nájdenie zmyslu pre umenie), *Living the magical life* (2002, Žijúc magický život).

Gadamer, Hans Georg (1909-2002) Nemecký filozof a estetik. Hľadájúci súčasné zdôvodnenie umenia zaoberal sa pravdou v umení a koncepciou mimézis. Využíval termíny hra, symbol a festival. Podľa neho má krása sprostredkovať medzi ideálnym a reálnym. Umenie je výtvorom génia. U génia aj u recipienta prebieha voľná hra imaginácie. H. G. Gadamer rozvíjal hermeneutický prístup k umeniu: Zdôrazňoval nevyhnutnosť interpretácie pre adekvátne porozumenie umeleckému dielu. V interpretácii je dôležité zohľadniť pôvodné kultúrno-historické podmienky tvorby, ale jej súčasťou je aj emocionálna reakcia recipienta na dielo. Hlavné estetické diela – *Ästhetik und Hermeneutik* (1964, Estetika a hermeneutika), *Die Aktualität des Schönen* (1977, Aktualita krásneho), štúdia *Plato und die Dichter* (1934, Platón a básnici), dielo s estetickými myšlienkami – *Warheit und Methode* (1960, Pravda a metóda).

Gao Džianping (1955) Čínsky estetik. Venuje sa dejinám estetiky a výtvarného umenia, ako aj porovnávaní čínskej a západnej estetiky. Hlavné estetické diela – *Secrets in painting – a study of Chinese aesthetics* (1995 po čínsky, Tajomstvá maľby – štúdia o čínskej estetike), *Globalisation and Chinese art* (2009 po čínsky, Globalizácia a čínske umenie), *Globalism vs. Localism: aesthetics and art in comparative perspective* (2009 po čínsky, Globalizácia versus lokálne: estetika a umenie v komparatívnej perspektíve).

Garaudy, Roger (1913) Francúzsky filozof a estetik. Venoval sa vzťahu umeleckého diela a skutočnosti. Každé dielo vyjadruje vzťah človeka a sveta, preto možno o každom diele hovoriť, že je realistické. Nenapodobuje tvar skutočnosti, ale jej hlbšiu aktivitu. Hlavné estetické dielo – *D'un réalisme sans rivages* (1963, Realizmus bez brehov).

Gbúr, Ján (1953) Slovenský literárny teoretik a estetik. Venuje sa estetike literatúry a dejinám estetického myslenia na Slovensku. Hlavné estetické dielo – štúdia *Vizuálne a výtvarné v slovesnom texte* (1999).

geek (angl. slang.) Označuje človeka, ktorý sa pohybuje mimo mainstreamu. Často narúša normy stredných sociálnych vrstiev, ale hlavne estetické normy dominantnej kultúry.

Nezriedka žije v prostredí alternatívnych kultúr. Spravidla patrí k fanúšikom populárnej kultúry. Oproti nerdovi je sociabilnejší. *nerd

geidō-šisō Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje väzbu medzi umelcovou osobnosťou a charakterom umeleckého diela.

genetic fallacy (do slovenčiny ťažko preložiteľný termín označujúci falošnú predstavu o pôvode, genetický blud). Podľa metódy *close reading je pre pochopenie umeleckého diela potrebné zamerať sa na samotný text. Omylom by bolo skúmať spôsoby jeho vzniku alebo kontexty, v ktorých vznikol. Genetic fallacy je takýmto omylom. *affective fallacy
*intentional fallacy *linguistic fallacy

génius *umelecký génius

genealogická analýza Analýza umeleckého diela, ktorá si všíma proces vzniku diela.

genologická analýza Analýza umeleckých diel z hľadiska umeleckých druhov a žánrov. Jej cieľom je klasifikovať dielo, prípadne analyzovať premeny umeleckých druhov a žánrov.
*taxonomická analýza

gentleman Termín z histórie módy a z etikety. V estetike označuje človeka vybraného vkusu, ktorý dokáže uplatniť v spoločnosti, avšak môže byť *diletantom. Estetický význam termínu gentleman je blízky termínu *snob.

Gero, Štefan (1942) Slovenský teoretik umenia a estetik. Venuje sa štruktúre umeleckej kultúry a estetike výchovy. Hlavné diela – *Úvod do štúdia výtvarnej výchovy* (1989), *Úvod do teórie výtvarnej kultúry* (s kolektívom, 1997).

Geržová, Jana (1951) Slovenská teoretička výtvarného umenia a kurátorka. Venuje sa hlavne umenovednej a estetike terminológii. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia* (s I. Hrubaničovou, 1998).

die Geschmackskunde Nemecký termín 18.-19. stor. na označenie estetiky, ktorá sa vymedzovala ako všeobecná teória vkusu. *estetika (terminológia)

Ghose, Aurobindo Akroyd *Aurobindo

Ghoš, Aurobindo *Aurobindo

Gilpin, Willian (1724-1804) Anglický maliar a kňaz. Definoval termín *pitoreskný. Hlavné dielo – *Observations on the River Wye, and Several Parts of South Wales, etc. Relative Chiefly to Picturesque Beauty; made in the Summer of the Year 1770* (1782, Pozorovania rieky Wye a rôznych častí Južného Walesu a iných, vzťahované zvlášť k pitoresknej kráse a uskutočnené v lete roku 1770).

Glykofrýdi-Leontsíni, Athanasía (1946) Grécka estetička. Zaoberá sa dejinami gréckej estetiky. Hlavné diela -- *Νεοελληνική αισθητική* (1992, Novogrécka estetika), *Συστήματα*

καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική (2002, Systém krásnych umení v novogréckej estetike), *Αισθητική και τέχνη* (2006, Estetika a umenie), *Εισαγωγή στην αισθητική* (2008, Úvod do estetiky), *Νεοελληνική αισθητική και Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός* (2008, Novogrécka estetika a európske osvietenstvo).

Godár, Vladimír (1956) Slovenský skladateľ a hudobný teoretik. Venuje sa kultúrno-historickým súvislostiam umenia. Svoju semiotickú teóriu hudby odvodzuje od koncepcie (vid')Bonaventuru a F. de Saussura. Diela s estetickými myšlienkami – *Kacírske quodlibety* (1998), *De musica I., II.* (2013, 2014).

Goethe, Johann Wolfgang (1749-1832) Nemecký spisovateľ, filozof a estetik. Venoval sa funkcii umenia, štýlu a pravdivosti v umení. Rozpracoval termín alegória, ktorú odlišuje od symbolu. Umenie vychádza zo skúsenosti, v umeleckom štýle sa však prezentuje najhlbšie poznanie veci a sveta. Analyzoval symbolické pôsobenie farieb. Estetické myšlienky vyjadroval v drobných statiach písaných ako úvahy, rozhovory a listy.

Golaszewska, Maria (1926) Poľská estetička. Venuje sa teórii tvorivosti, estetickej kultúre, aktuálnym problémom kultúry a buduje systém estetiky. Organizovala život estetiky v Poľsku. Hlavné diela – *Twórczość a osobowość twórcy* (1958, Tvorba a osobnosť tvorcu), *Odbiorca sztuki jako krytyk* (1967, Prijemca umenia ako kritik), *Świadomość piękna* (1970, Vedomie krásy), *Zarys estetyki* (1973, Základy estetiky), *Człowiek w zwierciadle sztuki* (1977, Človek v zrkadle umenia), *Kultura estetyczna* (1979, Estetická kultúra), *Estetyka rzeczywistości* (1984, Estetika skutočnosti), *Estetyka i antyestetyka* (1984, Estetika a antiestetika), *Kim jest artysta?* (1986, Kým je umelec?), *Treatise on unmeasurability* (1991, Pojednanie o nemerateľnosti), *Estetyka pięciu zmysłów* (1997, Estetika piatich zmyslov), *Święto wiosny. Nauka o pięknie natury* (2000, Sviatok jari. Veda o prírodnej kráse), *Estetika współczesności* (2001, Estetika súčasnosti), *Estetyka możliwości* (2005, Estetika možného).

Goldman, Lucien (1913-1970) Rumunsko-francúzsky filozof, literárny vedec, sociológ. Analyzuje vzťahy umeleckého diela, kultúry a sociálnej situácie. Vníma ich vo vzťahu *homologie. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Pour une sociologie du roman* (1964, Za sociológiu románu).

Gombrich, Ernst Hans Josef (1909-2001) Rakúsko-britský teoretik umenia. Zaoberal sa problémami mimézis, konvencií a kánonov vo vývoji umenia, ako aj v umeleckej tvorbe a v estetickom vnímaní. Zvláštnu pozornosť venoval problémom interpretácie umeleckého diela. Zdôrazňoval, že každé estetické vnímanie sa deje na základe určitej kultúrnej tradície. Hlavné estetické diela – *Art and illusion* (1960, Umenie a ilúzia), *The sense of order* (1979,

Zmysel poriadku), *Ideals & idols* (1979, Ideály a idoly), *The preference of the primitive* (2002, Preferencia primitívneho).

Goodman, Nelson (1906-1998) Americký filozof a estetik. Vymedzoval umenie a umelecké dielo, zaoberal sa štruktúrou umeleckého diela a jeho adekvátnym pochopením. Každý predmet môže fungovať ako umelecké dielo. Preto nie je správna otázka, čo je umenie, ale kedy sa predmet stáva umeleckým dielom. Stáva sa ním pomocou symbolickej funkcie, ktorá závisí od *syntaktickej hustoty, *sémantickej hustoty, *relatívnej plnosti, *exemplifikácie a *komplexnej referencie. Hlavné estetické diela – *Languages of art* (1968, Jazyky umenia), *Ways of worldmaking* (1978, Spôsoby svetatvorby).

Gordon, Kate (1878-1963) Americká psychologička a estetička. Venovala sa empirickým výskumom estetického vnímania a estetického zážitku. Zvlášť ju zaujímali rôzne spôsoby vnímania tvarov a farieb. Hlavné estetické diela – štúdie *Esthetic of simple color arrangements* (1912, Estetika jednoduchého usporiadania farieb), *A study of esthetic judgement* (1923, Štúdia estetického hodnotenia).

gotický Výrazová kategória. V jazyku súčasných subkultúr označuje vyjadrenie temných a ťaživých stránok skutočnosti. Vyjadruje strach z tajuplnosti, des, úzkosť a hrôzu, Obsahuje tragický tón s morbidnými sklonmi. Jeho súčasťou je melanchólia, bezmocnosť, avšak aj groteskné a iróniu až sarkazmus.

graciózný Výrazová kategória. Označujúce niečo kúzelné, nenútené, preduchovnelé. Táto duchovnosť je však zmyslovo príjemná až rozkošná, poskytuje pôžitok.

grafika Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom sú čiara a plocha vytvárané pomocou tlače. Je to priestorové umenie a je súčasťou skupiny výtvarných umení. Cieľom grafiky je ozvlášťňovať náš vizuálny svet a pomocou zrkovného vnímania ukazovať ľudské pocity. Samostatnou oblasťou grafiky je tzv. úžitková grafika, ktorej cieľom je tvorba ilustrácií alebo tvorba komplexného vizuálneho štýlu firmy, osoby či spoločnosti.

S úžitkovou grafikou úzko súvisí tzv. propagačná grafika, venujúca sa rôznym formám propagácie produktov alebo firiem.

grandiózný Výrazová kategória. Veľkolepý, avšak skôr formou ako obsahom.

Grant, Allen *Allen, Charles Grant Blairfindie

Gravina, Giovanni Vincenzo (1664-1718) Taliansky právnik a estetik. Venoval sa teórii umeleckej tvorby a estetického vnímania, ktoré opisoval ako stav opojenia (à delirio). Hlavné estetické dielo – *Ragion Poetica* (1708, Pravda poetiky).

grazia à pôvab

Greguš, Michal (1753-1838) Slovenský filozof a estetik. Estetiku považoval za teóriu krásy. Hlavné estetické dielo – *Compendium aestheticae* (1826, Príručka estetiky).

Groos, Karl (1861-1946) Nemecký estetik a psychológ. Analyzoval funkcie umenia. Umenie považoval za hru, pretože obidve rovnako obsahujú pôžitok a pohybujú sa vo svete imitácie, hoci umenie napodobňuje skutočnosť. Hlavné estetické diela – *Der aesthetische Genuß* (1902, Estetický zážitok), *Beiträge zur Ästhetik* (1924, Príspevky k estetike), hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Die Spiele der Menschen* (1899, Ľudské hry).

Gros, Ján (1759-1839) Slovenský učiteľ. Prednášal filozofiu a estetiku na bratislavskom lýceu.

Grosse, Ernst (1862-1927) Nemecký teoretik literatúry a estetik. Analyzoval umenie z hľadiska jeho pôvodu a hľadal jeho estetické špecifikum. Vytváral klasifikáciu umení. Hlavné estetické dielo – *Die Anfänge der Kunst* (1894, Pôvod umenia).

Grosseteste, Robert *Robert Grosseteste

groteska Zrážka a zmiešanie protikladov a heterogénnych fenoménov, smiešne v tragickom, maximálne zveličenie až za hranice pravdepodobnosti, do absurdnosti a zvrátenosti. Spája ľudské, zvieracie a rastlinné motívy podľa zákonov fantázie, nie podľa zákonov reality. Je takým zámerným porušením estetických noriem dominantnej kultúry, ktoré nie je nebezpečné, dokonca môže byť vítané ako príjemná kuriozita. Niekedy vyvoláva strach, nie však strach zo smrti, ale strach z takého života. Často obsahuje podtóny hororu, satiry, karikatúry, bizarnosti a hrozného, blíži sa ku gýču a k burleske. Termín pochádza z talianskeho la grotta – jaskyňa, podľa antických podzemných kúpeľov, v ktorých boli v 16. storočí objavené „groteskné“ motívy.

groteskný Výrazová kategória. *groteska

Guyau, Jean Marie (1854-1888) Francúzsky filozof a estetik. Analyzoval sociálne funkcie umenia, umeleckú tvorbu, hľadal špecifikum estetična. Cieľom umenia je výraz života. Hlavné estetické diela – *Les problèmes de l'esthétique contemporaine* (1884, Problémy súčasnej estetiky), *L'art au point de vue sociologique* (1889, Umenie zo sociologického hľadiska).

Gwerk, Edmund (1895-1956) Maďarsko-slovenský maliar a teoretik umenia. V drobných textoch sa venoval hlavne sociálnej funkcii umenia.

gýč (Kitsch) Kultúrny predmet, ktorý sa vydáva za špičkovú estetickú alebo umeleckú hodnotu, hoci ňou nie je.

Prejavuje sa na ňom snaha tvorcu o predstavenie **nadčasovej idyly**, povrchných citov a snaha zapôsobiť za každú cenu. Je falošne precitlivosť. **Nespochybňuje** zaužívané kultúrne vzory

ani idey a stereotypy. Uspokojuje sa s imitáciou vzorov a nesnaží sa rozvíjať kultúrnu tradíciu.

Preto napodobuje len **vonkajšiu formu** kultúrnych produktov, nie ich myšlienkový svet. Často napodobňuje kvalitné materiály pomocou nekvalitných materiálov. Na rozdiel od epigónstva, ktoré preniká do vnútornej logiky umeleckých postupov, tvorba gýčiara napodobuje len povrch týchto postupov.

Gýč **manipuluje** s recipientom, lebo mu vnucuje svoje chápanie sveta ako jediné možné a jediné správne. Gýč výrazne využíva masová kultúra.

Gýč **parazituje** na objekte, ktorý zobrazuje v tom zmysle, že ho chce bezo zvyšku pripomenúť (napríklad mnohé suveníry).

Zobrazenie sveta je v gýči **konvenčné** a **stereotypné**. Preto neproblematizuje skutočnosť, ako to robí umelecké dielo, ale naopak, zjednodušuje a eliminuje konflikty a ťažkosti skutočnosti. Podnecuje **pasívne** a rutinné hodnotenie, uspokojenie sa s daným stavom. V konečnom dôsledku ničí estetický vkus a estetické vnímanie.

Porov. [pojmovú mapu](#) gýča.

habitus Termín etnológie P. F. Bourdieua. Označuje súbor osobných dispozícií, ktoré obsahujú dôsledky mocenských vzťahov, telesnosť človeka a estetické zručnosti. Získavame ho vo výchove a vzdelávaní. Funguje na osobnej úrovni ako súbor kategórií vnímania a hodnotenia, aj ako organizujúci princíp činnosti. Je úzko spojený s estetickým vkusom.

Hanslick, Eduard (1825-1904) Rakúsky hudobný kritik a estetik. Analyzoval umenie (a špeciálne hudbu) ako špecifický kultúrny fenomén. Špecifikum hudby videl v tom, že jej obsahom sú znejúce formy. Krása nemá iný účel ako samu seba. Hlavné estetické dielo – *Vom Musikalisch-Schönen* (1854, O hudobnom krásne).

Hanus, Ladislav (1907-1994) Slovenský kňaz a filozof. Venoval sa miestu umenia v kultúre. Umenie je nástrojom humanizácie a spiritualizácie človeka. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Človek a kultúra* (1975), *Kostol ako symbol* (1995).

Happala, Arto (1959) Fínsky estetik. Venuje sa estetike každodennosti a životného prostredia. Hlavné diela – štúdia *Aesthetics in a human environment* (s Pauline von Bonsdorff, 1999, Estetika v životnom prostredí človeka), štúdie *Truth, game and art: Heidegger and Gadamer on the ontology of the work of art* (1995, Pravda, hra a umenie: Heidegger a Gadamer o ontológii umeleckého diela), *Emotion, the role of experience in fiction* (1996, Emócia, úloha zážitku vo fikcii), *Estetyka codzienności* (2014, Estetika každodennosti).

harmónia Tradičná kategória estetiky s rôznym významom:

Usporiadanie predmetu, veci, udalosti alebo človeka, v ktorom sú navzájom formálne i obsahovo vyvážené buď jednotlivé časti navzájom, alebo aj časti voči celku. Časti celku môžu byť nesúrodé, až protikladné alebo kontrastné, avšak ich kontrasty sú v harmónii vyvážené. Je to jednota v mnohosti a v protikladnosti. Harmónia sa môže prejavovať kdekoľvek, nielen v ľudských dielach. Človek ju však môže vytvárať cieľavedome.

Harmónia formy, súzvuk jednotlivých častí kompozície, správne a **vyvážené** zostavenie častí podľa presných proporcií.

Niekedy sa harmónia označuje za **hlavný znak krásy** a jej charakteristiky sa považujú za charakteristiky krásneho predmetu.

Niekedy sa harmónia považuje za **matematicky** vyjadriteľnú a dokonalú proporciu.

V hudobnom umení 1. súhrn princípov súzvuku akordov, 2. teória o súzvuku akordov.

*harmónia (terminológia), *disharmónia

harmónia (terminológia)

- *concinntas* – termín L. B. Albertiho a renesančnej estetiky, označoval súlad, krásne usporiadanie,
- *consonantia* – termín estetiky Tomáša Akvinského a stredovekej estetiky, označoval súlad častí predmetu, ktorý bol výsledkom dokonalej proporcie, úplnosti a dokonalosti,
- *harmonía* – termín estetiky Pytagorovcov, označoval zmiešanie rôznym spôsobom naladených častí vesmíru, hudbu vermírných sfér vybudovaných na číselných proporciách, súvisí s *harmós* (= spojiť),
- *harmónia*, *harmony*, *harmonie*, *die Harmonie*, *garmónija*, *armonie* – moderné termíny v mnohých európskych jazykoch, pochádza v priamej línii z gréckeho *harmonía* (= súlad, dohoda, spôsob spojenia),
- *harmóton* – termín estetiky Sokrata, označoval proporcionálne spojenie častí, ktoré je pre človeka užitočné,
- *proportionalitá* – termín renesančnej estetiky, označoval harmóniu ako správne zosúladenie častí predmetu podľa určitých proporcií,
- *die Vergleichlichkeit* – termín estetiky A. Dürera, označoval vzájomné vyrovnávanie jednej veci s druhou.

harmónia farieb Snaha nájsť príjemné kombinácie farieb bez ohľadu na ich výrazové a zobrazovacie možnosti. Využívajú sa ich kontrasty, synestetické pôsobenie, symbolické pôsobenie a pod., preto je výrazne kultúrno-historicky premenlivá.

harmóttón termín Socratovej estetiky. Označoval účelné spojenie častí predmetu. *harmónia (terminológia)

Hartman, Geoffrey, H. (1929-2016) Nemecko-americký literárny teoretik a estetik.

Analyzoval umelecké dielo prostredníctvom pojmu dekonštrukcia. Hlavné diela – *The fate of readings and other essays* (1975, Osud čítania a iné eseje), *Criticism in the wilderness* (1980, Teória umenia v divočine), *Saving the text* (1981, Zachraňujúc text), *Easy pieces* (1985, Ľahké diela), *The fateful question of culture* (1997, Osudová otázka kultúry).

Hartmann, Eduard von (1842-1906) Nemecký estetik. Venoval sa teórii krásy, histórii estetiky a klasifikácii umení. Hlavné diela – *Philosophie des Schönen: Deutsche Aesthetik seit Kant* (1886, Filozofia krásy: Nemecká estetika po Kantovi), *Grundriss der Ästhetik* (1909, Základy estetiky).

Hartmann, Nicolai (1882-1950) Nemecký filozof a estetik. Špecializoval sa na teóriu estetickéhо hodnoty a štruktúru umeleckého diela. Hlavné estetické dielo – *Ästhetik* (1953, Estetika).

hasja Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – komické alebo humor. *rasa

haute couture (fr. vysoké krajčírstvo) Termín z francúzskej módy. Označuje ručne šité, kvalitné odevy vyrábané ako originály alebo v malých sériách. Pôvodne označoval len prácu najlepších módných salónov v Paríži, postupne zovšeobecnel na podobnú, a hlavne kvalitnú módnú produkciu z celého sveta.

Hečko, Pavel (1825-1895) Slovenský filozof a pedagóg. Uvažoval o funkciách umenia. Hlavné estetické dielo – štúdiá *Dôležitosť krásneho umenia vo výchove a v živote národov* (1872).

hedonická hodnota Termín estetiky a psychológie D. E. Berlyna. Označuje výsledok estetického vnímania, ktorý vzniká na základe posudzovania krásy a je kombináciou pôžitku a pocitu odmeny. Vyvolávajú ju *collative properties spolu s psychofyzickými premennými (napr. intenzita alebo jas) a ekologickými premennými (napr. naplnenie významom alebo asociatívna hodnota). V hedonickej hodnote realizuje umelecké dielo svoj potenciál vzrušovať recipienta.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831) Nemecký filozof. Vybudoval systematickú estetiku ako teóriu umeleckého diela. Dielo je vyjadrením idey v zmyslovo vnímateľnom materiále, je prvým stupňom najvyššej formy ducha, absolútneho ducha, na ceste ducha k sebapoznaniu. Umenie je teda aj určitým druhom poznania – cez umenie duch poznáva ideu, čiže seba samého. Umenie sa vo svojej histórii vyvíja od najnižšej formy (symbolická

umelecká forma), cez klasickú po najvyššiu, romantickú umeleckú formu – tieto premeny sú vyjadrením rozdielneho vzťahu medzi ideou a jej zmyslovým znázornením v zmysle postupného zdokonaľovania vo vyjadrení idey. Krása je zmyslovým zdaním idey, preto je umenie vyššou krásou a v prírode existuje len nedokonalé krásno. Zmyslom umenia nie je napodobovanie prírody, ani jednoduché emocionálne pôsobenie, hoci obsahuje aj tieto zložky. Zmyslom umenia je povzniesť ducha od jeho nižších foriem (napr. právo, morálka) k jeho najvyšším formám, k náboženstvu a k filozofii, čím umenie splní svoju historickú úlohu. Dokonalú jednotu idey a zmyslového materiálu dokáže vytvoriť len umelecký génius v originálnom diele, zatiaľ čo talent je len súborom schopností pre realizáciu tohto programu. Hlavné estetické dielo – *Vorlesungen über die Ästhetik* (1835, Prednášky o estetike).

Heidegger, Martin (1889-1976) Nemecký filozof a estetik. Rozpracoval teóriu krásy ako odkrývania bytia – v umení sa podľa neho odkrýva pravda sveta tým, že umelec pomenuje bytie. Je to odkrývanie aj uskutočnenie bytia, takže umenie aj tvorí dejiny národa. Umelec je médiom, cez ktoré prehovára pravda. Zdôrazňoval vecnosť umeleckého diela. Hlavné estetické diela – štúdia *Hölderlin und das Wesen der Dichtung* (1926, Hölderlin a podstata básnictva), *Der Ursprung des Kunstwerks* (1950, Zrod umeleckého diela).

Hennequin, Émile (1859-1888) Francúzsky literárny kritik a estetik. Hľadal súvislosti umeleckého diela a doby. Estetické dielo – *La critique scientifique* (1888, Vedecká kritika).

Herbart, Johann Friedrich (1786-1841) Nemecký filozof, psychológ a pedagóg. Vo svojej estetickej teórii nadväzoval na myslenie I. Kanta. Zaoberal sa estetickým vnímaním, ktoré považoval za syntézu rôznych zmyslových vnemov, a tie sa orientujú hlavne na formálne vzťahy v umeleckom diele. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami *Allgemeine praktische Philosophie* (1808, Všeobecná praktická filozofia).

Herder, Johann Gottfried (1744-1803) Nemecký filozof, básnik, historik, teológ. Hľadal objektívne základy krásy, ktorú spájal s pravdou. Hlavné estetické diela – *Über die neuere deutsche Literatur* (1767, O novej nemeckej literatúre), *Kritische Wälder* (1769, Kritické lesy), *Plastik* (1778, Plastika), *Kalligone* (1800, Kalligona).

herecký paradox Termín estetiky D. Diderota. Označuje zákonitosť umeleckej tvorby. Podľa nej herec vtedy vytvorí umelecké dielo, ak sa nenecháva unášať citmi svojej postavy, ale má od nich emocionálny odstup. Nemá ich na scéne precitovať, ale ich má hrať. *paradox básnika

hermeneutická estetika Označenie pre tých mysliteľov, ktorí vo svojej estetike využívajú metódy filozofickej a umenovednej hermeneutiky. *metódy estetiky

hermeneutický kruh Metodologický dôsledok hermeneutickej metódy, ktorý vidí celok artefaktu ako súbor častí, ktoré však v rámci celku získavajú iné významy, teda aj inú interpretáciu. Celok teda nespoznáme bez poznania častí, ale častí nespoznáme bez poznania celku. Hermeneutika sa nebráni existencii tohto kruhu. Súčasným riešením tohto problému je akceptovanie „pred-porozumenia“, ktoré sa vzťahuje k celku, prichádza pred interpretáciou a postupne sa v procese výkladu spresňuje, overuje, alebo vylučuje či mení.

hermeneutika Filozofická, teologická a estetická teória interpretácie a výkladu kultúrnych znakov, artefaktov a textov. Snaží sa nájsť originálne autorove intencie v artefakte, kultúrno-historické súvislosti artefaktu, odhaľuje predsudky a schémy v interpretácii. Využíva porozumenie artefaktu, jeho výklad a jeho začlenenie do kultúrno-historických súvislostí. Pretože aj interpret je vždy kultúrno-historicky zakotvený, uznáva hermeneutika nemožnosť absolútne objektívneho výkladu. → hermeneutický kruh

herná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo funguje ako prostriedok hry pre umelca alebo pre recipienta či sociálnu skupinu. Rozvíja schopnosti pre hru, prezentuje rôzne hry, podnecuje hrové činnosti. *funkcie umenia

heroický Výrazová kategória. Hrdinský, obetujúci sa, resp. výraz navodzujúci pocit vznešenej tragickosti. Odkazuje na ľudské sebaapresahovanie.

He Sie (2. pol. 5. st.) Čínsky maliar a teoretik umenia. Systematizoval princípy, ktorými sa má riadiť umelecká tvorba z hľadiska kompozície a vzťahu ku skutočnosti. Zdôrazňoval nevyhnutnosť duchovnej rezonancie umeleckého diela. Hlavné dielo – *Liu-fa* (záver 5. st., Šesť princípov).

Hildebrand, Adolf (1847-1921) Nemecký sochár a estetik. Analyzoval zmysel a funkcie umeleckého diela prostredníctvom analýzy zrkovného vnímania. Estetické dielo – *Das Problem der Form in der bildenden Kunst* (1893, Problém formy vo výtvarnom umení).

Hirn, Yrjö (1870-1952) Fínsky estetik. Hlavné dielo – *The origins of art* (1900, Pôvod umenia).

Hirsch Jr., Eric Donald (1928) Americký pedagóg a estetik. Venuje sa vývoju dieťaťa z hľadiska jeho estetickej aktivity a estetickej vnímavosti, ako aj hermeneutickej interpretácii. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Cultural literacy: What every American needs to know* (1987, Kultúrna gramotnosť: Čo každý Američan musí vedieť), *Validity and interpretation* (1967, Validita a interpretácia).

historizmus Postup v umeleckej tvorbe, ktorý sa vracia k starým majstrom a snaží sa ich napodobňovať. Uvedomuje si myšlienkové a historické súvislosti ich diel a nepreberá bezmyšlienkovito. Historizmus sa snaží vytvoriť novú (a pre neho súčasnú) kvalitu, ktorá

nachádza svoje východiská v starých postupoch, prípadne reprodukuje staré fantazijné, štylistické, myšlienkové pochody alebo technické postupy a aktualizuje ich. Oproti eklektizmu je jeho spájanie prvkov z diel majstrov alebo ich postupov tvorivé. Nie je preto totožný s *eklektizmom, aj keď sa môže naň premeniť.

hnusný Hodnotová kategória. V estetike označuje negatívnu emóciu odporu a znechutenia, ktorá sa môže stať súčasťou škaredých, tragických, groteskných aj komických estetických hodnôt. Pracuje s ňou umenie všetkých dôb, do popredia sa dostáva hlavne od umenia 20. storočia. V prípade zobrazovania hnusného, nechutného v umení, získava emócia hnusu pozitívny význam.

Hogarth, William (1697-1764) Anglický umelec a estetik. Analyzoval kánony umeleckej krásy a zdôvodnil existenciu *krásnej línie vo výtvarnom umení. Hlavné estetické dielo – *Analysis of beauty* (1745, Analýza krásy).

Holko ml., Matej (1757-1835) Slovenský kňaz a historik. Analyzoval príčiny vývinu umenia. Hlavné estetické dielo – rozprava *Observationes quedam Matthiae Holko de artibus elegantioribus et mythologia gentili atque christiana* (1825, Skúmania krásnych umení a kresťanskej mytológie).

Hollanda, Francisco da (1517-1585?) Portugalský estetik a umelecký historik.

Vyčlenil poéziu spolu s výtvarným umením a hudbou ako samostatnú skupinu umení, a túto skupinu pomenoval ako *krásne umenia. Diela s estetickými myšlienkami – *Dialogos em Roma* (1538, Dialógy z Ríma), *Da pintura antiga* (1548, O starej maľbe), *Da tirar polo natural* (1549, O maľovaní podľa prírody).

homogénne médium Termín estetiky G. Lukácsa. Označuje vyjadrovacie prostriedky, s ktorým pracujú umelecké druhy. Nie je to len materiál, ale materiál upravený pre potreby zážitkového sveta človeka – vo výtvarnom umení je to viditeľnosť, v tanci gesto, v literatúre poetický jazyk a pod. Umelecký druh je podľa Lukácsa určený vlastným homogénnym médium. Homogénne médium sa realizuje v konkrétnych umeleckých dielach.

homológia Termín sociológie umenia L. Goldmana. Označuje vzťah umeleckého diela a jeho sociálneho okolia, ktoré korešpondujú svojimi štruktúrami.

Horatius Flaccus, Quintus (65-8 pr.n.l.) Rímsky literárny teoretik a estetik. Analyzoval funkcie poézie, procesy umeleckej tvorby, umelecký štýl. Zdôrazňoval úlohu rozumu v umení. Hlavné diela – *Saturae* (30-35 pr.n.l., Satiry), *Carminae* (23-13 pr.n.l., Piesne), *Epistolae* (20-13 pr.n.l., Listy – z nich List Pisonovcom sa zvykne uvádzať pod názvom *Ars poetica* – O umení básnikom).

horizont očakávaní Termín rôznych estetických teórií 20. storočia. Označuje súbor očakávaní, s ktorými recipient pristupuje k umeleckému dielu. Tento súbor očakávaní je kultúrno-historicky determinovaný, preto jedno dielo vyvoláva v rôznych dobách rôzne estetické zážitky. Estetické vnímanie je procesom, v ktorom dielo provokuje u recipienta očakávaná, avšak často ich nenaplnia.

hororový Výrazová aj hodnotová kategória. Hrozný, vzbudzujúci strach.

Hostinský, Otakar (1847-1910) Český estetik, hudobný vedec a hudobný skladateľ. Budoval systém estetiky. Hlavné estetické diela – *Otakara Hostinského Estetika* (na základe poznámok napísal Z. Nejedlý, 1921, *Estetika Otakara Hostinského*), *O umění* (na základe poznámok napísal J. Císařovský, 1956, *O umení*).

Höge, Holger (1946) Nemecký psychológ a estetik. Publikuje štúdie o experimentoch v problematike estetického vnímania, o funkciách a pôsobení muzeálnych zbierok a o zlatom reze. Organizuje život experimentálnej estetiky. Hlavné diela – *Emotionale Grundlagen ästhetischen Urteilens* (1984, Emocionálne základy estetického súdu), štúdie *The golden section hypothesis – Its last funeral* (1997, Hypotéza zlatého rezu – jej posledný pohreb), *Iskusstvo i emocija* (1997, Umenie a emócia), *Estetica Experimental: Origenes, Experiencias e Aplicacoes* (2000, Empirická estetika: vznik, poznatky a aplikácie), *Museum and Identity* (2006, Múzeum a identita).

hra Aktivita človeka, pri ktorej človek koná bez donútenia, mimo každodenných všedných starostí a nemá na veci materiálny záujem. Pre hru je charakteristický zvlášť vyčlenený čas a priestor, určité vopred dané pravidlá a mnohokrát atmosféra tajuplnosti, pričom často nie je dopredu známy výsledok. Mnoho typov hier obsahuje voľnú improvizáciu. Zážitkovo je polyfunkčná. Človek sa hrá v každom veku svojho života. Estetické činnosti nesú v sebe prvky hry.

hraničné umelecké diela Umelecké diela, ktoré využívajú materiál a prostriedky rôznych umeleckých druhov, teda pohybujú sa na hranici rôznych umeleckých druhov. Iné hraničné umelecké diela rušia pevné hranice umenia a neumenia – umenia a gýča, umenia a predmetov úžitkovej spotreby, umenia a každodenného života. Zmyslom tvorby takých diel je hľadanie a prekračovanie hraníc druhu či umenia ako celku.

hrový pud Termín estetiky F. Schillera. Označuje syntézu a harmonizáciu krajností *formového pudu a *látkového (zmyslového) pudu. Označuje ľudský pud, v ktorom sa človek dostáva do estetického stavu a realizuje sa krása. Je to stav vnútornej rovnováhy človeka, v ktorom slobodne tvorí. Pud hravosti je svetom slobodnej hry imaginácie.

hrubý Výrazová aj hodnotová kategória. Surový, neslušný, opak vkusného, grobiansky. Oproti divokému sa viac viaže na obsah, ako na formu.

Hrušovský, Igor (1907-1978) Slovenský filozof. Venoval sa vývinovým zákonitostiam kultúry a vzťahu umenia k iným kultúrnym fenoménom. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Dialektika bytia a kultúry* (1975).

hudba *hudobné umenie

hudba sfér Termín estetiky Pytagorovcov. Označuje komplexný a harmonický hudobný zvuk, ktorý neustále vydáva kozmos. Pretože ide o neustály proces, nepočujeme ho.

hudobná estetika 1. Estetické a umelecké princípy hudobného umenia. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu hudby. *estetika hudby

hudobné umenie Skupina umení, ktorých hlavným umeleckým materiálom je zvuk. Vnímame ich sluchom a celým telom (tzv. kostné počutie, vnímanie rytmu a pod.), niekedy sú výrazne doplnené o zrakové podnety (napr. opera). Sú to časové umenia, lebo prebiehajú v čase, sú v čase aj prezentované, a sčasti aj priestorové umenia, pretože rátajú s účinkom priestoru. Cieľom hudobných umení je vyjadrovať najjemnejšie citové hnutia človeka. Sú to často interpretačné umenie, pretože hudobníci zväčša hrajú a spievajú podľa predlohy napísanej iným umelcom. Člení sa na inštrumentálnu hudbu, vokálnu hudbu, zmiešanú a spevohru. V súčasnosti často splýva so zvukovou kulisou.

Hugo zo sv. Viktora (1096-1141) Francúzsky alebo nemecký kňaz, teológ, filozof, estetik. Snažil sa o systematický opis krásy sveta, pričom postupoval od viditeľnej krásy ku kráse boha. Zmyslová krása je symbolom neviditeľnej krásy. Skutočnú krásu, krásu boha, je možné postihnúť len *estetickou kontempláciou. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *De tribus diebus* (cca 1125, O troch dňoch).

humanistická interpretácia Spôsob vysvetľovania kultúrnych artefaktov a umeleckých diel, ktorý rozpracovala poznaňská metodologická škola pod vedením *J. Kmitu. Táto interpretácia predpokladá, že kultúrny artefakt, ktorý má symbolickú povahu, vznikol v zmysluplnej činnosti. V postupe interpretácie sa vyčleňujú poznatky a hodnoty tvorca, ktoré umožnili činnosť.

humanizačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo rozvíja v človeku jeho pozitívne vlastnosti. *funkcie umenia

Humboldt, Wilhelm von (1767-1835) Nemecký filozof, jazykovedec a politik. Uvažoval o poslaní humanitných vied. V estetike rozvinul teóriu imaginácie ako podstatnej súčasti estetického vnímania, ktoré je výsledkom procesov medzi umelcom, umeleckým dielom a percipientom. Estetické dielo - *Ästhetische Versuche* (1799, Estetické skúmania).

Hume, David (1711-1776) Škótsky filozof a estetik. Venoval sa povahe vkusu, estetického vnímania. Pri hľadaní všeobecných princípov vkusu zdôrazňoval individuálne a regionálne rozdiely vo vkuse. Krása nie je kvalitou vec samotných, ale existuje hlavne v mysli, ktorá kontempluje krásu. Prízvukoval vplyv umenia na morálku spoločnosti. Hlavné estetické diela – *Of the delicacy of taste and passion* (1741, O jemnosti vkusu a vášne), *Of the standard of taste* (1757, O norme vkusu).

humor Smiešne, žart, vtip, v ktorom sa zdôrazňuje nečakanosť situácie, kombinácia hravého a vážneho. Niekedy sa ako menej vážny odlišuje od vážnejšieho *komického, môže byť aj hlúpejší ako komické, je však láskavejší k svojmu predmetu ako komické. Vysvetľuje sa podobne ako komické viacerými spôsobmi – ako prejav vnútornej rozporuplnosti javu alebo jazyka, ako rozpor ideálu a reality, ako prejav nadradenosti, ako uvoľnenie energie (táto posledná možnosť sa najviac rezervuje pre humor). Existuje viacero podôb, odtieňov a súvislostí humoru – *bizarný, *čierny humor, *fraška, *groteska, *irónia, *karikatúra, *paródia, *persifláž, *sardonický, *sarkazmus, *satira, *tragikomický, *travestia. Tie odtiene, ktoré majú najkritickejší podtón, sa už niekedy nepovažujú za súčasť humoru.

humorný Výrazová aj hodnotová kategória. *humor

Hurban, Jozef Miloslav (1817-1888) Slovenský kňaz, politik, spisovateľ, redaktor a literárny historik. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Slovensko a jeho život literárny* (40-te roky 19. st.).

Hurban-Vajanský, Svetozár (1847-1916) Slovenský advokát, redaktor a spisovateľ. Analyzoval vzťah spoločenského života a umenia. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Umenie a národnosť* (1886), *Náhľady a výhľady* (1897), štúdiá *Umenie v živote národov* (1912).

al-husn Termín estetiky Ibn Rušda. Označuje krásu, ktorá je predmetom lásky rozumných aj živočíšnych duší. Je založená na poriadku, kompozícii a symetrii. Racionálne duše nachádzajú s jej pomocou podobnosť konkrétneho objektu s bohom.

Husserl, Edmund Gustav Albrecht (1859-1938) Nemecký filozof. Okrajovo sa venoval estetike. Považoval ju za axiologickú disciplínu, ktorej predmetom je *estetická objektivita. Estetická reflexia postupuje analogicky ako eidetická redukcia. Hlavné estetické diela – rukopisy *Ästhetik* (1906, Estetika), *Ästhetische Objektivität* (1906, Estetická objektivita), *Ästhetik und Phänomenologie* (1918, Estetika a fenomenológia), *Zur Ästhetik (Kunst)* (cca 1918, K estetike [umeniu]).

Hutcheson, Francis (1694-1746) Anglický filozof a estetik. Cit pre krásu – vnútorný cit – vzniká z asociácie ideí a je prameňom relatívnosti krásy. V predmetoch je možné nájsť aj

absolútnu krásu vznikajúcu zo zákonitého usporiadanie predmetov, z jednoty v rozmanitosti. Vnútorňý cit pre krásu funguje v jednote s morálnym citom. Hlavné estetické dielo – *Inquiry concerning beauty, order, harmony, design* (1725, Skúmanie krásy, poriadku, harmónie a dizajnu), *Inquiry into the origin of our ideas of beauty and virtue* (1726, Skúmanie pôvodu našich ideí krásy a cnosti).

hymnický Výrazová kategória. Slávnostný a ceremoniálny.

hyperrealita Termín estetiky J. Baudrillarda a U. Eca. Označuje situáciu, v ktorej realitu nahradilo *simulakrum. V súčasnom svete už nevnímame realitu, ale len realitu spracovanú médiami. Produkované obrazy už nemajú žiadny vzťah k realite, sú čistými simulakrami. Pretože už neexistuje realita, prestala existovať aj ilúzia – existuje len hyperrealita.

chaotický Výrazová aj hodnotová kategória. Neusporiadaný, s vnútorným zmätkom. Chýbajú sčelujúce vzťahy.

Chomakov, Alexej S. (1804-1860) Ruský teológ a filozof. Vymedzil termín *sobornosť. Umenie je podľa neho vyjadrením ducha na základe božskej lásky.

chronotop (= časopriestor) Termín estetiky M. M. Bachtina. Označuje historický čas a priestor, ako sú stelesnené v umeleckom diele. Tento fakt umožňuje študovať umelecké dielo s pomocou kategórií času a priestoru. Čas a priestor v umeleckom diele úplne splývajú a nemožno ich oddeliť. Chronotop, ktorý sa manifestuje v rôznych naratívnych formách, je podstatný pre určenie žánru literárneho diela.

Chvatík, Květoslav (1930) Česko-nemecký estetik a historik umenia. Venuje sa štrukturalistickej estetike. Hlavné estetické diela – *Strukturalismus a avantgarda* (1970, Štrukturalizmus a avantgarda), *Tschechoslowakischer Strukturalismus* (1981, Československý štrukturalizmus), *Mensch und Struktur. Kapitel aus der neostrukturalen Ästhetik* (1987, Človek a štruktúra: Kapitola z neoštrukturalnej estetiky), *Strukturální estetika* (1994, Štrukturalna estetika).

Chytrý, Josef (1945) Kalifornský kultúrny historik. Rozvinul termín *estetický štát a prišiel s termínom *kytherika. Hlavné estetické dielo – *The aesthetic state: A quest in modern German thought* (1989, Estetický štát: Pátranie v modernom nemeckom myslení), *Cytherica: Aesthetic-political essays in*

Ibn Rušd, Abdúl al-Walíd Muhammad Ibn Ahmad Ibn Muhammad (Averroes) (1128-1198) Arabský filozof, teológ a lekár. Umenie považoval za takú formu sylogizmu, ktorá je fantazijným zobrazením reality. Jeho komentáre k Aristotelovi výrazne vplývali na islamskú estetiku. Hlavné estetické dielo – rukopis známy ako *Talkhis kitab al-shi'r* (12. st., Stredné komentáre k Aristotelovej Poetike).

Ibn Sina, Abū ‘Alī al-Husayn ibn ‘Abd Allāh ibn Sīnā al-Balkhī (Avicenna) (980-1037)

Perzský lekár, filozof, matematik a hudobník. Hudbu považoval za časť matematiky. Venoval sa estetickému vnímaniu zvukov a úlohe hudby v medicíne. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Kitab al Šifa* (1020, Kniha o uzdravovaní).

idea krásy Termín Platónovej estetiky. Označuje krásu ako súčasť najvyššej triády ideí – Pravda, Dobra, Krása. Všetky pozemská krása je len jej kópiou, umelecké diela sú potom len kópiami týchto kópií.

ideologická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako prostriedok ideologického boja. Túto funkciu často využívajú autoritatívne politické režimy, avšak využívajú ju aj umelecké skupiny na prezentáciu svojich zámerov. *funkcie umenia

idylický Výrazová kategória. Označuje pokojný, idealizovaný jav, ktorý neobsahuje vnútorné protirečenia. Spravidla má príchut’ nostalgie.

ikon Termín semiotiky. Označuje *znak, ktorý vznikol na základe určitej podobnosti s predmetom označovania.

ikonickosť výrazu Termín estetiky F. Miku. Označuje také vyjadrenie, ktoré sa zameriava na zobrazenie, odraz skutočnosti. Zdôrazňuje sa označovanie skutočnosti, ktorému sa podriadi výber prostriedkov na vyjadrenie. Jej výsledkom je zobrazenie. Neexistuje bez *operatívности výrazu. Zo vzťahu ikonickosti a operatívности sa u F. Miku odvíja systém estetických výrazových kategórií.

ikonodúlia Ideológia zástancov obrazov v obrazoboreckých sporoch. V opozícii k obrazoborectvu obhajuje existenciu obrazov dôvodiac, že nemajú samostatnú moc. Sú len zobrazením, a teda majú len odvodenú existenciu. *ikonoklazmus

ikonografia Termín umeleckej historiografie. 1. Systém obrazov a znakových zvyklostí v určitej kultúre. 2. Vedná disciplína zaoberajúca sa štúdiom týchto systémov. Študuje kultúrno-historické súvislosti medzi zobrazením a realitou, zobrazením a ideou.

ikonoklazmus (= obrazoborectvo) Odmietanie, až ničenie obrazov a prenasledovanie ich tvorcov. V jeho pozadí nie je zvažovanie umeleckej hodnoty obrazu, ale jeho funkčnosť náboženská, mocenská, rasová, národnostná a pod. Východiskom ikonoklazmu je presvedčenie, že obraz nie je len zobrazením, ale sám má skutočnú moc. Obrazoborci považujú za svojho hlavného nepriateľa modlárstvo. Podľa obrazoborcov sila estetického zážitku z obrazu vedie človeka k pôžitkárstvu. Ikonoklastická diskusia spresňuje poznanie a funkcie umeleckej, estetickej a znakovkej hodnoty obrazu. *ikonoklazmus, *ikonodúlia

ikonolatria Zbožšťovanie obrazov, uctievanie obrazov. V rôznych náboženstvách považované za modloslužobníctvo, čo tvorí východisko pre ikonoklazmus. Ikonolatria

nerespektuje estetickú ani umeleckú hodnotu obrazu, ale predpokladá prítomnosť nadprirodzených síl v ňom. Predpokladá jednotu materiálu a transcendentna, neodlišuje znakový nástroj a zobrazené. *ikonoklazmus

ikonológia Umelecko-historická disciplína zaoberajúca sa štúdiom znakových systémov, tém, zobrazení, významov, teda ikonografie v kultúrno-historickom kontexte. Systematicky ju rozpracovali C. Ripa, A. Warburg a E. Panofsky. Umelecké dielo chápe ako mnohovýrovňový fenomén a ako konkrétny historický dokument. V podaní E. Panofského je širšou vedou ako *ikonografia, lebo ikonológia sa nezaobráťva témou, ale rôznymi vrstvami významov.

ikonologická interpretácia Termín E. Panofského. Analýza rôznych vrstiev významu a symbolov v umeleckom diele vo väzbe na kultúrnu tradíciu a na proces tvorby.

ilúzia Vnem, predstav, alebo presvedčenie, ktoré nezodpovedajú skutočnosti a sú vlastne klamom. Z estetického hľadiska je súčasťou umeleckej konvencie – tvorba ilúzie je bežnou súčasťou umenia. Pracujú s ňou najmä rôzne verzie iluzionizmu a na tvorbe ilúzie je založená virtuálna realita. Často sa odsudzuje, lebo môže recipienta zavádzať. Apaté (gr.) označovalo iluzionistické umenie.

imaginácia *umelecká imaginácia

imaginárne Vytvorené fantáziou, neexistujúce. Môže aj nemusí si zachovávať väzbu na skutočnosť. Umenie neexistuje bez tvorby imaginárneho sveta. Imaginárne nie je totožné s nepravdepodobným, s absurdným ani s *ilúziou.

Imamiči, Tomonubu (Tomonobu) (1922-2012) Japonský estetik a filozof. Venoval sa teórii krásy. Hlavné estetické diela – *Aspects of beautiful and art* (1968, Aspekty krásy a umenia), *The localisation and the orientation of interpretation* (1970, Lokalizácia a orientácia interpretácie), *Essay on beauty* (1973, Esej o kráse), *Aesthetics in the Orient* (1980, Estetika v Oriente), *L'Esthétique contemporaine du Japon* (s Akira Tambom, 1988, Súčasná japonská estetika).

imitácia Verné napodobenie, falzifikát, kópia. Oproti mimézis je imitácia skôr verným napodobením vonkajších charakteristík ako podstaty, vnútornej logiky či významov javu (k čomu sa bližšie mimézis). Vyskytuje sa pri *ilúzii v umení, ale ilúzia vytvára komplexnejší obraz. Často sa odsudzuje ako zavádzanie recipienta. V umeleckej tvorbe je súčasťou *epigónstva, v umeleckej výchove je niekedy východiskom imitácia majstrov. V estetike sa často termín imitácia zamieňa s termínmi *napodobenie a *mimézis.

implicitná estetika Termín estetiky W. Tatarkiewicza. Označil ním súbor zákonitostí, pravidiel a princípov tvorby konkrétneho umelca, ktoré je možné zrekonštruovať z jeho umeleckých diel. Na rozdiel od *explicitnej estetiky netvorí teoretický systém.

improvizácia Umelecká tvorba bez vopred daného plánu. Je riadnou súčasťou umeleckej tvorby. Improvizujúci umelec nemá presne určený umelecký tvorivý zámer, umelecké prostriedky, umelecký materiál alebo podobu výsledného umeleckého diela. Umelec pracuje na základe vnútornej povahy tých prostriedkov či materiálu, ktoré sa mu vyskytnú. V priebehu tvorby necháva voľné pole svojej umeleckej imaginácii a výsledné umelecké dielo je do značnej miery výsledkom náhody. Zvlášť veľkú úlohu má improvizácia v takých umeleckých druhoch, ktorých diela vznikajú priamo pred divákom. Vysoká schopnosť improvizácie býva pripisovaná génium. Častá je kolektívna improvizácia.

index Termín semiotiky. Označuje taký *znak, medzi ktorým a predmetom označovania existuje reálny vzťah.

informačná estetika Označenie M. Benseho pre jeho vlastný prístup k estetickým fenoménom. Informačná estetika sa zaoberá estetickými znakmi a využíva pri tom teóriu komunikácie a štatistiku. *metódy estetiky

Ingarden, Roman Witold (1893-1970) Poľský estetik a filozof. Rozpracoval teóriu vrstiev umeleckého diela, v ktorom detailne rozlišoval materiálové, obsahové a významové zložky. Venoval sa aj teórii estetického vnímania a estetického hodnotenia. Priniesol termín *miesta nedourčenosti. Hlavné estetické diela – *Das literarische Kunstwerk* (1931, Literárne umelecké dielo), *O poznawaniu dzieła literackiego* (1937, O poznávaní literárneho diela), *Untersuchung zur Ontologie der Kunst* (1962, Skúmanie ontológie umenia), *Przeżycie, dzieło, wartość* (1966, Zážitok, dielo, hodnota), *Studia z estetyki I-III* (1966-1970, Štúdie z estetiky I-III), *Wykłady i dyskusje z estetyki* (1981, Prednášky a diskusie z estetiky).

inovácia Vznik niečoho nového v umeleckej tradícii. Inovácia znamená čiastočnú, napr. štylistickú obmenu, teda nie je prevratom v kultúrnej tradícii. Nemusí preto vždy znamenať originálny prínos. *originalita

insitný Výrazová aj hodnotová kategória. Prirodzený, detský, jednoduchý, neškolený, prostý, ale vo svojej prostote príjemný. Obsahuje prímes živelnosti a nekonvenčnosti.

inšpirácia Súčasť umeleckej tvorby: 1. Získanie určitého konkrétneho podnetu pre umeleckú tvorbu (životná situácia, iné umelecké dielo, veta, sen a pod.) 2. Stav psychiky umelca, v ktorom prichádza nápad, ako zamerať či zrealizovať umelecké dielo. Je často výsledkom nahromadenia podnetov aj systematickej práce. Prichádza v ktorejkoľvek fáze tvorby umeleckého diela. Ústi priamo do *umeleckého tvorivého zámeru, alebo je jeho súčasťou. Funguje ako intuitívne ujasnenie si postupu či pocitu. Niekedy sa považuje za neosobnú silu ovládajúcu umelca, inokedy za nadšenie sprevádzajúce celú umeleckú tvorbu. Inšpirované dielo pomáha recipientovi prehľbovať estetický zážitok.

inštitucionálna definícia umenia Vymedzovanie predmetu ako umeleckého diela na základe *inštitucionálnej teórie umenia.

inštitucionálna teória umenia Pomenovanie pre estetickú teóriu G. Dickieho. Vychádza z termínu *umelecký svet (artworld). Podľa inštitucionálnej teórie sa umeleckým dielom stane určitý artefakt vtedy, keď mu niekto prisúdi status umeleckého diela. Je to niekto, od koho sa očakáva, že bude tento artefakt esteticky vnímať a zároveň koná v zastúpení nejakej sociálnej inštitúcie.

inštrumentálna hudba Hudobný umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je zvuk vyludzovaný hudobnými nástrojmi. V európskom kontexte posledných storočí je interpretačným umením. Niekedy je umením jedného umelca, inokedy kolektívnym umením.

integrácia umení Predstava o prepájaní umeleckých prostriedkov a možností rôznych umeleckých druhov alebo reálne splývanie rôznych umeleckých druhov v opere, v multimedialných dielach, v happeningu a pod. Pri reálnej integrácii ide skôr o vzájomné využívanie umeleckých prostriedkov. *umelecké dielo budúcnosti, *Gesamtkunstwerk

integračná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo pomáha integrovať určitú sociálnu skupinu buď potvrdzovaním jej identity, alebo sústredovaním pozornosti jej príslušníkov na určité významy. *funkcie umenia

integritas Termín stredovekej estetiky. Označuje dokonalú formu, ktorej všetky časti sú v súlade. Bez ktorejkoľvek časti by celok nebol úplný. *krása (terminológia)

intelektuálny Výrazová aj hodnotová kategória. Zvažujúci štrukturálne a kompozičné vzťahy viac ako zmyslové pocity či emocionálnu hĺbku.

intencionalita Predpoklad, že umelecké dielo vzniká na základe umeleckého tvorivého zámeru. Významy diela sa potom odvodzujú z umelcových zámerov. Na základe tohto predpokladu vzniká sa často interpretácia umeleckého diela začína otázkou „čo tým chcel básnik povedať“. à intentional fallacy

intentional fallacy (do slovenčiny ťažko preložiteľný termín označuje falošnú predstavu o zámere, intencionálny blud) Termín M. C. Beardsleyho a W. K. Wimsatta. Označuje omyl, ktorý sa vyskytuje pri analýze a interpretácii umeleckých diel, keď sa hľadajú pôvodné zámery umelca, ako aj spôsoby, akými sú v diele vyjadrené jeho osobné zážitky. Podľa metódy *close reading je taká interpretácia chybná, pretože umelecké dielo tvorí samostatnú jednotku a je omylom analyzovať kvôli jej pochopeniu autorove zámery. *affective fallacy, *genetic fallacy *linguistic fallacy

intermediálny Týkajúci sa viacerých médií, alebo využívajúci viacero médií. Označuje umelecké aktivity, situácie a diela, ktoré využívajú vyjadrovacie prostriedky viacerých

umeleckých druhov - kombinujú napr. výtvarné, literárne a pohybové prostriedky. Na rozdiel od klasických umeleckých druhov využívajúcich rôzne vyjadrovacie prostriedky (napr. opera), pri intermediálnych aktivitách používajú umelci aj také prostriedky a techniky, ktoré sa v minulosti neprepájali (napr. elektronické médiá a literatúra). Termín intermediálny zdôrazňuje využívanie elektronických médií, pri ktorom sa mení aj povaha estetického vnímania i spôsob existencie umeleckého diela.

interpret Umelec, ktorý pre tvorbu svojho diela využíva určitú predlohu. V interpretačných umeniach slúžia ako predlohy neúplné zápisy diela, napr. notový zápis v hudbe, projekt stavby v architektúre, scenár vo filmovom umení. V každom umeleckom druhu môže ako predloha slúžiť aj iné umelecké dielo – napr. maľba starého majstra v maliarstve. Interpret nikdy nereprodukuje verne predlohu, pretože tá neobsahuje množstvo súvislostí realizovaného diela, je len schémou. Za plnohodnotné umelecké dielo sa niekedy považuje aj predloha, niekedy len jej interpretácia. Interpretácia môže mať podobu verného prepisu obsahu aj formy predlohy, ale aj podobu veľmi voľných variácií na témy z predlohy. Interpret sa považuje za plnohodnotného umelca tak ako autor predlohy.

interpretácia umeleckého diela 1. Umelecká interpretácia je realizáciou predlohy v umeleckom materiáli. Jej autorom je interpret alebo skupina interpretov, ktorí sú považovaní za plnohodnotných umelcov tak, ako autor predlohy a ich tvorba za plnohodnotnú umeleckú tvorbu. Ak sa umelecká interpretácia je len poslednou fázou umeleckej tvorby, ktorá sa začína u autora predlohy a končí u interpretov – vtedy sa predloha nepovažuje za plnohodnotné umelecké dielo. Predloha tvorí invariant diela, jednotlivé interpretácie sú jeho variantmi. Predloha sa považuje aj za potenciálny stav diela, interpretácia za jeho reálny stav. Umelecká interpretácia však môže aj radikálne pozmeniť významové pole predlohy. Vznikajú aj umelecké diela v podobe predlôh, ktoré nemajú byť nikdy realizované (tzv. knižné drámy a pod.). 2. Teoretická interpretácia je významovým a kultúrno-historickým výkladom umeleckého diela. Jej zámerom je pochopenie rôznych úrovní významu diela a ich kultúrno-historické ukotvenie. Ucelenosť teoretickej interpretácie komplikuje významová mnohostrannosť diela, ako aj medzikultúrne súvislosti a intertextualita. Otvorenými otázkami zostáva integrita diela, vzťah k umeleckému tvorivému zámeru a rešpektovanie individuálneho estetického vnímania. Ako podklad teoretickej interpretácii môže slúžiť *ikonologická interpretácia, à hermeneutika, à intentional fallacy, *psychoanalytická interpretácia

interpretačné umenia Skupina umení, ktoré pre svoj vznik využívajú predlohu. Najčastejšie sa k nim zaraďujú hudobné umenia, divadlo, niektoré žánre filmového, televízneho a

rozhlasového umenia, architektúra, tanečné umenie. Interpretačným umením môže byť aj literatúra v podobe recitácie, alebo sochárstvo, keď veľkú sochu realizuje tím ľudí na základe sochárovho návrhu. Vzťah interpretačných umení k predlohe variuje od dôsledného pridržovania sa predlohy až po veľmi voľné narábanie s jej obsahom i formou. Líšia sa tiež rôzne interpretácie jednej predlohy jedným umelcom. à interpret, à interpretácia

interpretačný umelec *interpret

intertextualita 1. Termín estetiky J. Kristevy. Označuje fakt, že každé umelecké dielo (= text) odkazuje na iné umelecké diela alebo priamo v sebe nesie citácie iných diel. Dielo do seba absorbovalo iné diela a transformovalo ich do svojich významov. Intertextualita je proces premien znakových systémov. Na vzniku intertextuality má podiel autor, kultúrna tradícia aj recipient a jeho estetické vnímanie. 2. V širšom význame termín označuje fakt, že dielo určitého umeleckého druhu nie je osamoteným kultúrnym artefaktom (textom). Popri ňom, pred ním a po ňom existuje množstvo iných diel, iných textov. Umelecké dielo vstupuje do vzťahov s inými textami – umelca tak pri tvorbe ovplyvňuje množstvo minulých aj súčasných umeleckých diel, významov, postupov a pod.

inventio (invencia) Termín rétoriky. Označuje zručnosť v nachádzaní adekvátnych rečníckych figúr pre konkrétnu situáciu. V estetike sa používa v širšom význame ako zručnosť (vynachádzavosť) v práci s umeleckým materiálom a so znakovými systémami. Nie je totožná s à originalitou.

inžinier ľudských duší Sovietska ideologická koncepcia. Autorom bol J. Oleša, presadzoval ju hlavne A. A. Ždanov. Označuje takú umeleckú tvorbu, v ktorej umelec pozitívne pôsobí na obecnosť v smere komunistckej revolúcie. Má to dosiahnuť historicky pravdivým zobrazením boja robotníckej triedy a ideologickým vplyvom na obecnosť v duchu socializmu. Umenie získava jednoznačné politické smerovanie.

irónia Výsmech, ktorý hodnotí jav vcelku pozitívne, ale neskrýva, že odsudzuje niektoré jeho stránky. Využíva protiklad doslovného znenia slov (doslovného významu obrazov) a myšlienky, ktorú chce sprostredkovať. Prezentuje opak očakávaného, rúca ilúzie, odmieta zaužívané a konvenčné symboly. Existuje viacero druhov irónie – tragická, hravá, nežná, sebaíronia a pod. Má blízko k à paródii. à humor

Isenberg, Arnold (1911-1965) Americký estetik. Venoval sa metodologickým otázkam teórie umenia a estetiky. *Aesthetics and theory of criticism* (s M. Mothersill, Estetika a teória umenia, 1973), štúdia *Critical communication* (1949, Komunikácia v teórii umenia).

Iser, Wolfgang (1926-2007) Nemecko-americký literárny teoretik a estetik. Zaoberal sa hlavne recipientovou reakciou na umelecký text (*recepčná estetika). Podľa neho recipient

môže voľne kontemplovat' nad textom – text vytvára priestor pre voľnú tvorbu a pre objavovanie významov recipientom. Pri odhaľovaní významov textu musí recipient využiť svoje skúsenosti, poznanie a imagináciu. Umelec, umelecký text a recipient sú tak v procese neustále sa premieňajúcich vzťahov, v ktorých vzniká význam. Rozpracoval aj termín *miesta nedourčenosti. Hlavné diela – *Die implizite Leser* (1972, Implicitný čitateľ), *Der Akt des Lesens: Theorie der ästhetischer Wirkung* (1976, Akt čítania: Teória estetického zážitku), *Die Fictive und das Imaginäre* (1991, Fikcia a imaginárno), *The range of interpretation* (2000, Rozsah interpretácie), *How to do theory* (2006, Ako sa robí teória).

Jakobson, Roman Osipovič (1896-1982) Rusko-česko-americký lingvista a estetik.

Analyzoval znakovú štruktúru umeleckého diela. Rozpracoval termín a poetická funkcia.

Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Novejšaja russkaja poezija* (1921, Najnovšia ruská poézia), *O češskom stiche preimusčestvenno v sopostavleniji s russkim* (1923, O českom verši zvlášť v porovnaní s ruským), *Staročeský verš* (1934, Staročeský verš), *Poetyka w świetle językoznawstwa* (1960, Poetika z pohľadu lingvistiky), *Fundamentals of language* (1956, Základy jazyka), článok *Co je poezie* (1934, Čo je poézia).

Jakubovská, Viera (1965) Slovenská estetička a teoretička umenia. Zaoberá sa dejinami estetiky. Hlavné estetické diela – *Dejiny estetického myslenia* (1995), *Antológia z dejín estetického myslenia I. II.* (2000-2001).

al-jamal Termín estetiky Al Farabiho. Označuje krásu ako jedno z mien boha popri jase a nádhere. Krása ma ontologický status: Čím viac sa vec blíži k svojej dokonalosti, tým krajšia je – boh je preto najkrajším, lebo je najdokonalejším bytím. Okrem toho u boha je krása podstatná a nie náhodná ako vo veciach.

Ján Damašký (Ióannés Damaskénos, Ján Mansúr) (cca675-754) Sýrsky mních a teológ.

V opozícii k obrazoborcom (*ikonoklazmus) obhajoval tvorbu obrazov. Obraz je podľa neho len materiálnym vyjadrením boha a jeho funkciou je sprostredkovať ľuďom poznanie boha. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Λόγοι ἀπολογητικοί πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας* (cca726-750, Kázne na obranu svätých obrazov), *Περί της ὀρθοδόξου πίστεως* (1. pol. 8. st., O pravej viere).

Janko, Richard (1955) Americký literárny historik a estetik. Venuje sa antickej gréckej kultúre, prekladá kľúčové diela z antiky, hlavne *Filodema z Gadary. Tzv. *Tractatus Coislinianus* považuje za stratený druhý diel *Aristotelovej Poetiky. Estetické diela - *Aristotle on comedy: towards reconstruction of Poetics II* (1984, Aristoteles o komédii: k rekonštrukcii Poetiky II), *Philodemus: the aesthetic works: On poems* (2001, Filodemos: estetické diela: O poézii), *Philodemus: the aesthetic works: On poems books3-4 with the fragments of Aristotle*,

On poets (2001, Filodemos: estetické diela: O poézii, kniha 3-4 s fragmentmi z Aristotelovho diela O básnikoch),.

jas (claritas, splendor) Termín stredovekej estetiky. Rozpracovali ho zvlášť Plotinos a Tomáš Akvinský. Označuje vnútornú žiaru veci, ktorou vnútorná krása preniká cez jej povrch. Touto silou jav vyjadruje svoje vnútro. *krása (terminológia)

Jaspers, Karl (1883-1969) Nemecký filozof. Skúmal umenie vo vzťahu k existencii človeka a k transcencii. Umenie je intuitívnym a symbolickým zrením šifrier transcencie, čím odhaľuje zmysel bytia. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Philosophische Weltorientierung* (1932, Filozofické orientácia vo svete), *Metaphysik* (1932, Metafyzika), *Von der Wahrheit* (1947, O pravde).

Jauß, Hans Robert (1921-1997) Nemecký estetik a literárny teoretik. Venoval sa vzťahu kultúrnej histórie a umeleckého diela i tomu, ako sa tento vzťah prejavuje v estetickom vnímaní, tvorca *recepčnej estetiky. Rozpracoval pojem *horizont očakávaní. V estetickom vnímaní je dielo rovnako aktívne ako recipient. Načrtol typológiu estetického zážitku – produktívna estetická prax, receptívna prax a komunikačná prax. Estetika by mala kombinovať historickú, štrukturálnu a psychologickú metódu analýzy umeleckého diela a estetického zážitku. Bránil aj pozitívnu úlohu, ktorú môže umenie zohrávať v spoločnosti. Hlavné estetické diela – *Literaturgeschichte als Provokation für die Literaturwissenschaft* (1970, Literárna história ako provokácia pre literárnu vedu), *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik* (1982, Estetická skúsenosť a literárna hermeneutika), *Die Theorie der Rezeption* (1987, Teória recepcie).

jazyk umenia *umelecký jazyk

jazyková hra Termín filozofie L. Wittgensteina. Označuje jazyk v súbore konkrétnych aktivít, ktoré sú kultúrno-historicky podmienené. V estetike sa využíva pri analýze vyjadrovacích prostriedkov a pri analýze umeleckej tvorby.

Je Sie (1627-1703) Čínsky literárny kritik a estetik. Rozpracoval termín *wen ako jednotu princípov a vzorcov vytváraných prírodou i umením. Hlavné dielo – *Juan ši* (17. st., O prameňoch poézie).

Jean Paul (Richter, Jean Paul Friedrich) (1763-1825) Nemecký učiteľ, spisovateľ a estetik. Venoval sa hlavne teórii humoru a teórii umeleckej tvorby. Hlavné estetické diela – *Vorschule der Ästhetik* (1804, Úvod do estetiky), štúdia *Über die natürliche Magie der Einbildungskraft* (1796, O prirodzenej mágii obrazotvornosti).

Jen Jü (12.-13. st.) Čínsky literárny teoretik. Hovoril o nevyhnutnosti aktívneho vkladu a bohatej filozofickej prípravy čitateľa pre vybudovanie plnohodnotného estetického zážitku.

Venoval sa aj spôsobom prípravy na umeleckú tvorbu. Zdôrazňoval aktívnu recepciu umeleckej tradície ako nevyhnutný predpoklad pre tvorbu. Hlavné dielo – *Canglang shihua* (cca 1200, Poznámky o poézii očami pustovníka v Canglane).

Jošida, Kanejoši *Kenkó

jūgen Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje sugestívnu (až mystickú) silu a hĺbku, ktorú možno nájsť vo veciach, v umeleckých dielach. Označuje aj zážitok, ktorý takéto veci vyvolávajú. Je to jemné naznačenie pominuteľnej významovej hĺbky a tichej krásy. Nie je možné ju ľahko vyjadriť v slovách, ale prejavuje sa prostriedkami umenia.

Jung, Carl Gustav (1875-1961) Švajčiarsky psychiater a filozof. Venoval sa súvislostiam umeleckej tvorby a umeleckého diela s kultúrnou tradíciou s pomocou pojmu *archetyp. V umení sa podľa neho neustále vracajú praobrazy, prvotné vzory, prastaré psychické štruktúry symbolov (archetypy) spoločné pre kolektívne nevedomie ľudstva v rôznych dobách. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Über der Beziehung der analytischen Psychologie zum dichterischen Kunstwerk* (1922, O vzťahu analytickej psychológie k básnickému umeleckému dielu), *Man and his symbols* (1964, Človek a jeho symboly).

Jůzl, Miloš (1928-1995) Český estetik a hudobný teoretik. Venoval sa experimentálnej estetike, teórii estetickej výchovy, teórii estetickej hodnoty a estetickej funkcie. Organizoval život estetiky v Čechách, prekladal estetickú literatúru. Estetické diela – *Das Wesen des Ästhetischen Erfassens der Realität* (1966, Podstata estetického uchopovania reality), *Estetické hodnocení* (1969, Estetické hodnotenie), *Úvod do estetiky* (s D. Prokopom, 1982, Úvod do estetiky), *Stati z obecné a hudební estetiky* (1988, State zo všeobecnej a hudobnej estetiky), *Základy estetiky* (1992, Základy estetiky).

Kagan, Mojsej Samojlovič (1921-2006) Ruský estetik. Venoval sa klasifikácii umení, vzťahom medzi umeleckými druhmi, spracoval jedny z najväčších dejín estetiky. Hlavné diela – *Morfologija iskusstva* (1960, Morfológia umenia), *Lekcii po istorii estetiki 1-4* (s kolektívom, 1973-1980, Prednášky z dejín estetiky 1-4), *Mensch – Kultur – Kunst: Systemanalytische Untersuchung* (1994, Človek – kultúra – umenie: systémová analýza).

kalā Termín klasickej indickej estetiky. Označuje umenie alebo výsledok akejkoľvek činnosti človeka, ktorá je výsledkom znalostí a zručností. Termín je blízky gréckemu ars. Indická estetika vyčleňovala okolo 18 umení, ktoré by sme mohli nazvať remeselnými, vykonávanými ako profesia, a 64 umení, ktoré človek vykonáva vo voľnom čase. Medzi umenia začleňovali maľbu, hudbu, varenie, mágiu, starostlivosť o kone, architektúru a pod.

Kalnická, Zdeňka (1953) Česká estetička. Venuje sa anglo-americkej a feministickej estetike, pojmu estetická skúsenosť, miestu archetypov a metafor v umení a kultúre. Hlavné

diela – *Kritická analýza niektorých súčasných výtvarno-estetických koncepcií* (1989), *Angloamerická, nemecká, francúzska a talianska estetika 70.-80. rokov 20. storočia* (1992), *Aesthetics of the four elements: Earth, water, fire, air* (s kolektívom, 2001, Estetika štyroch elementov: Zem, voda, oheň, vzduch), *Obrazy vody a ženy* (2002, Obrazy vody a ženy), *Třetí oko: filozofie, umění, feminizmus* (2005, Tretie oko: filozofia, umenie, feminizmus), *Water and women in past, present and future* (2007, Voda a ženy v minulosti, súčasnosti a budúcnosti), *Vybrané kapitoly z dějin estetiky 20. století* (2004, Vybrané kapitoly z dejín estetiky 20. storočia), *Symboli-aesthetic archetype* (2010, Symbolicko-estetický archetyp), *Concept and image. Intersections of philosophy and art* (2013, Pojem a obraz. Prieniky filozofie a umenia), *Prevprašenija o filozofiji z vidika spola: razpravi* (2018, Spochybňovanie filozofie z rodového hľadiska: rozprava), *Interpretace* (2019, Interpretácie), štúdie *Water, woman and seduction* (2002, Voda, žena a zvádzanie), *Feministická estetika* (2011).

kalokagatia Termín klasickej gréckej estetiky. Označuje nerozlíšiteľnú jednotu krásy a dobra. Vyjadruje predstavu o dokonalom bytí človeka, ktorý je mravný, vznešený, úspešný, plný životnej energie, múdry, zdravý, a teda vnútorne krásny. Krása je tu vlastne len vyšším stupňom dobra. To môžu dosiahnuť ľudia s dobrou výchovou a ušľachtilým pôvodom, ktorí sa fyzicky aj telesne a mravne zdokonaľujú a ktorým praje osud.

to kalón (kallos) Starogrécky termín označujúci krásu, krásne. Spájali ho s tým, čo je zmyslovo príjemné a láka, neskôr však doplnili aj dôležitosť vnútorného usporiadania a proporcie vecí. *krása (terminológia)

kánon Záväzná estetická norma.

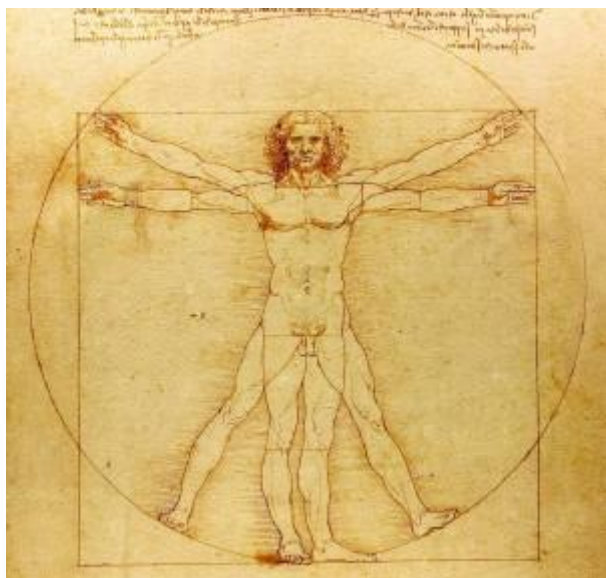
V širšom zmysle je to estetický **ideál** skostnatený do formúl, ktoré majú umelci nasledovať, aby vytvárali hodnotné diela. Mnohokrát sa prirodzene vyvinie v kultúrnej praxi, a potom je explicitne formulovaný. Obsahuje formové aj obsahové princípy.

V užšom zmysle je kánon presne stanovenou **mierou proporcií** v určitom celku, je to presne stanovený vzťah častí a celku (*modul).

Kánon presadzujú ako predpis najmä umelecké **akadémie** a školy, ale často ho presadzuje aj politická moc. Ak absentuje mocenský tlak, presadzuje sa kánon verejnou mienkou, princípmi umeleckého trhu, s pomocou mecenášov a i.

Kánon zjednodušuje estetické **vnímanie**, pretože ponúka známe veci, avšak práve preto ho môže celkom narušiť. Komplikuje vývoj estetických **noriem**, lebo ak sa stáva *vzorom, obmedzuje iniciatívu a originalnosť.

Funguje vo výtvarnom umení (*modulor), v hudobnom umení (byzantský bohoslužobný spev), v scénickom umení (jednota času, priestoru a deja v divadle, kánon katolíckej omše), v literatúre (vysoký a nízky štýl v klasicizme) a inde. Je blízky *akademizmu, *epigónstvu, *konvencii a *maniere.



Vitruviov [kánon ľudskej postavy](#) podľa Leonarda da Vinciho.

kanso Termín klasického japonského myslenia. Hoci ho nepoužívali ako výrazný estetický termín, označuje jednoduchosť. Znamená, že myšlienku je možné vyjadriť veľmi jednoduchými prostriedkami.

Kant, Immanuel (1724-1804) Nemecký filozof. Hľadal zdôvodnenie pre existenciu estetických súdov a pre svojbytnosť estetických kvalít skutočnosti. Odlíšil estetický súd od poznávania aj od pocitu príjemného, čím zdôvodnil samostatnosť estetiky ako vednej disciplíny, ako aj samostatnosť estetiky s pevným miestom medzi ľudskými teoretickými a praktickými činnosťami. Zdôvodňoval nadosobnú platnosť estetického vkusu pomocou kategórií účel, forma účelnosti a nezainteresovanosť. Odmietal racionálne zdôvodnenia konkrétnych estetických súdov. Vytvoril prvú komplexnú teóriu estetického vkusu. Krásu prírody síce uprednostňoval pred umeleckou krásou, ale človek ju môže podľa neho posudzovať len na základe chápania umeleckého ideálu. Rozlišoval voľnú krásu, podmienenú (odvodenú) krásu a umeleckú krásu. V teórii umeleckej tvorby vybudoval teóriu génia ako vrodenej duševnej vlohy. Génus pôsobí v umení ako príroda prostredníctvom predstáv svojej obrazotvornosti. Umelecká tvorba preto prebieha na základe pravidiel, ktoré vznikajú v jej priebehu a obsahuje prvky hry. Charakteristickou črtou génia je originalita. Naznačil aj klasifikáciu umení. Zvlášť analyzoval kategóriu vznešeného, ktoré podľa neho potrebuje už aj určitú mieru racionálneho zdôvodnenia. Estetické diela – *Beobachtungen über das Gefühl des*

Schönen und Erhabenen (1764, Pozorovania o pocite krásna a vznešeného), *Kritik der Urteilskraft* (1790, Kritika súdnosti). *podmienená krása *voľná krása

Kapsová, Eva (1954) Slovenská estetička a výtvarná teoretička. Zaoberá sa štruktúrou umeleckého diela a možnosťami interpretácie diela. Dielo analyzuje vo vzťahu k recipientovej interpretácii významov. Hlavné estetické diela – *Výrazové osobitosti výtvarného diela* (1997), *Konceptuálne tendencie vo výtvarnom umení* (2002).

karikatúra Zosmiešňujúca charakteristika, v ktorej sa zveličujú zvláštne črty javu, ale hlavne človeka. à humor

karneval Veselica, maškarný ples, bujná radosť, smiech.

karnevalový Hodnotová kategória. Zdôrazňuje neviazaný smiech, mnohokrát s parodickým podtónom, grotesknosť, burlesku a frašku, ale aj uvoľnené a dobromyseľné komično.

Karnevalový znamená aj nezáväzné zmiešanie týchto rôznorodých prvkov.

karuna Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – pátos alebo smútok. *rasa

Karvaš, Peter (1920-1999) Slovenský dramatik a teoretik divadla i médií. Venoval sa funkciám umeleckého diela v kultúrnych kontextoch a štruktúre umeleckého diela. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Úvod do základných problémov divadla* (1947), *K problematike estetickej kategórie komického* (1980), *Reštruktúracia umeleckých potrieb a premeny dramatických umení* (1982), *Priestory v divadle a divadlo v priestore* (1984), *Umenie drámy a fenomén televízie* (1992).

katastrofa Posledná časť, vyvrcholenie plne rozvinutého *dramatického konfliktu.

Vyriešenie konfliktu, uzavretie deja.

katartická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako prostriedok katarzie.

Podnecuje u recipienta také hlboké estetické zážitky, že on dospieva ku *katarzii. *funkcie umenia, *étosová teória

katarzia Vyvrcholenie estetického zážitku, pri ktorom človek prežíva hlboký morálny otras. Nemusí sa dostaviť vždy ani často, skôr ju človek prežíva zriedkavo. Prvý ju definoval Aristoteles, písal o nej ako o očistení vášní človeka tým, že pri estetickom vnímaní prežíva súcitiť a strach. Katarziu vyvoláva umelecké dielo. Niekedy sa zdôrazňuje, že katarzia očisťuje človeka od prebytočných citov, niekedy sa zdôrazňuje očistenie od negatívnych citov. Z katarzie človek vychádza často s pocitom, že je morálne lepší.

Kellner-Hostinský, Peter Záboj (1823-1873) Slovenský spisovateľ, kňaz, redaktor a filozof. Hľadal korene a identitu slovenskej kultúry. Hlavné estetické dielo – *Rozprawy večerné o umení staroslovenskom* (1879).

Kelly, Michael Americký estetik. Hlavné diela – editor *Encyclopedia of aesthetics*. 1-4 (1998, Encyklopédia estetiky, 1.-4. zv.), *Iconoclasm in aesthetics* (2003, Ikonoklazmus v estetike).

Kemal, Salim (1948-1999) Škótsky estetik a filozof. Venoval sa dejinám estetiky, špeciálne Avicennovi a Kantovi. Hlavné diela – *Kant and fine art* (1986, Kant a výtvarné umenie), *The poetics of Alfarabi and Avicenna* (1991, Poetika Al Farabiho a Avicennu), *Kant's aesthetic theory: an introduction* (1992, Kantova estetická teória: úvod).

Kenkó (Jošida, Kanejoši) (1283-1352) Japonský budhistický mních, básnik a estetik. V estetickom vnímaní zdôrazňoval pokojné hľadanie nevypovedaného, sugestívnosť a imagináciu oproti silným zážitkom. V estetickom formovaní vecí oceňoval neúplnosť, asymetriu, nepravidelnosť, jednoduchosť, prostotu oproti extravagancii a perfekcionizmu. Dôležitou vlastnosťou krásy sú podľa neho aj znaky pominuteľnosti vecí – či už jej nepevnosť a nestálosť, alebo zreteľné znaky opotrebovania (sabi). Hlavné estetické dielo – *Curezuregusa* (1333, Eseje o prázdnote).

Kierkegard, SÆren Aabye (1813-1855) Dánsky filozof. Hľadal špecifikum estetična, ktoré spájal so zmyslosťou, s konečnosťou až s hedonizmom a s iróniou. Nachádzal v ňom erotický podtext. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Über den Begriff der Ironie* (1841, O pojme irónie), *Enter – Eller* (1843, Buď – alebo), *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851, O mojej spisovateľskej práci).

kimojo Termín africkej estetiky. Označuje proces, v ktorom sa *nommo prezentuje prostredníctvom umeleckej tvorby, hlavne v orálnej tradícii afrických kultúr. Je syntézou ducha a tela.

Ki no, Curajuki (cca 866-946) Japonský básnik a estetik. Detailne analyzoval štruktúru umeleckého diela. Podľa neho je nutné hľadať zdroj estetických zážitkov hľadať v prírode – len precítením prírodných zákonitostí si umelec otvára cestu ku kvalitnému umeleckému dielu. Hlavné estetické dielo – *Kokin-waka-šú* (905, Úvod do antológie veršov waka).

Kišoňová, Renáta Slovenská filozofka a estetička. Venuje sa filozofii H. Bergsona a kognitívnym prístupom v estetike od I. Kanta po súčasnosť. Hlavné estetické dielo – *Kognitívna estetika* (1913), hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Introduction to philosophy* (2016, Úvod do filozofie).

klasický Hodnotová kategória. Označuje niečo, čo slúži ako vzor dokonalosti, vnútornej vyváženosti, kultivovanosti a harmónie, o ktorú sa má umelecká tvorba alebo estetická aktivita človeka snažiť. Zhoduje sa s estetickými normami, alebo v kultúrnej histórii spôsobil zásadný posun v tradícii, ktorá ho potom nasleduje, klasický predmet je začiatkom novej

tradície. Môže označovať typ určitej estetickej hodnoty. V širšom význame označuje niečo, čo sa stalo súčasťou kultúrnej tradície.

klasifikácia umení Členenie umeleckých druhov a žánrov podľa rôznych kritérií do príbuzných skupín. Hlavnými kritériami, z ktorých môžu vznikať až protikladné klasifikácie, sú: vzťah diela k zobrazovanej skutočnosti alebo širšie, charakter *mimézis, *umelecký materiál, *vyjadrovacie prostriedky, spôsob existencie diela z hľadiska priestoru a času, množstvo tvorcov, spôsob *estetického vnímania, zmysly, ktorými ich človek vníma, štylistické kritériá a pod. Až do novovekej histórie sa termín umenie v klasifikáciách nekryje so súčasnými *krásnymi umeniami. Od vied a remesiel sa súčasné umenia začali oddeľovať od 15. storočia. V snahe o komplexnú klasifikáciu sa od 19. storočia v klasifikáciách kombinuje viacero hľadísk. Hlavné klasifikácie:

- antické Grécko: *techné, *poiésis a *músiké,
- Plotinos: umenia vytvárajúce fyzické predmety, umenia spolupracujúce s prírodou, umenia napodobujúce prírodu, umenia zlepšujúce ľudskú činnosť, umenia čisto psychické,
- stredovek: *artes liberales, *artes vulgares a *artes mechanicae,
- M. F. Quintilianus: *teoretické umenia, *praktické umenia a *poetické umenia,
- F. da Hollanda: *krásne umenia,
- Ch. Batteux: krásne umenia a *mechanické umenia,
- G. W. F. Hegel: *symbolické umenie, *klasické umenie, *romantické umenia,
- M. Dessoir: priestorové umenia, časové umenia, napodobujúce umenia, vytvárajúce umenia,
- E. Souriau: *umenia prvého stupňa, *umenia druhého stupňa,
- Th. Munro: abecedný zoznam umení člení podľa rôznych kritérií – spôsoby zobrazovania, vyjadrovacie prostriedky, priestorové-časové-príčinné obsahy, kompozícia a pod.,
- M. S. Kagan: zobrazujúce a nezobrazujúce umenia, priestorové, priestorovo-časové a časové umenia.

klasická umelecká forma Termín estetiky G. W. F. Hegela. Označuje vrchol umeleckej tvorby, v ktorej sú idea a jej zmyslové znázornenie v dokonalej súhre, na rozdiel od *symbolickej a *romantickej umeleckej formy. Prejavuje sa vo všetkých umeleckých druhoch, ale najlepšie jej zodpovedá klasické umenie – sochárstvo.

klasické umenie 1. Umelecké diela, ktoré určitá kultúrna tradícia považuje za svoj vzor, ideál, ktoré treba nasledovať, alebo za vrchol vo svojej histórii (napr. grécke sochárstvo v európskej tradícii). 2. *klasická umelecká forma

klasik Umelec, ktorý vytvoril dielo hodné nasledovania alebo umelec, z ktorého už vyrástla určitá umelecká tradícia.

Kmita, Jerzy (1931) Poľský metodológ vied a teoretik kultúry. Rozpracoval teóriu *humanistickej interpretácie ako metódy na vysvetľovanie kultúrnych artefaktov. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej* (1971, Z metodologických problémov humanistickej interpretácie), *Kultura i poznanie* (1985, Kultúra a poznanie).

kokoro Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje srdce ako sídlo mysle a cítenia. Zo srdca vyviera náboženská aj literárna expresia.

koláž Termín na označenie postupu v umeleckej tvorbe alebo jej výsledku. Koláž je súborom rôznorodých prvkov a častí pochádzajúcich z rôznych zdrojov. Nemusia vo výsledku tvoriť ucelený tvar, avšak zväčša sú zoskupené tak, aby medzi nimi existovali nejaké vzťahy. Dielo, ktoré nie je kolážou, obsahuje vo svojej štruktúre rovnorodé prvky rovnakého pôvodu.

Termín vznikol vo výtvarnom umení a rozšíril sa na celé umenie, resp. prešiel do estetiky.

kolektívne umenia Skupina umení, na tvorbe ktorých sa zúčastňuje viac autorov. Zvyčajne sa medzi ne zaraďuje architektúra, divadlo, rozhlasové, televízne a filmové umenia, multimédiá, viacero žánrov tanečného umenia, mnoho žánrov hudobných umení a niektoré diela výtvarných umení. Za umelcov a autorov umeleckého diela sú považovaní všetci tvoriví pracovníci, ktorí sa tvorby zúčastnili, autorstvo je teda kolektívne. Za autorov diela sa nepovažuje pomocný technický personál, ako zlievač pri odlievaní sochy, produkčný vo filme, murár v architektúre a pod. Mieru autorského podielu nie je možné presne určiť, najväčší podiel sa pripisuje tomu umelcovi, ktorý riadi celý proces (napr. režisér, architekt) a tomu, kto spracoval predlohu, ak dielo vzniká na základe scenára, dramatickej hry a podobne.

kolízia Druhá časť plne rozvinutého *dramatického konfliktu. Prejavenie konfliktu, ktorý je nosný pre dramatické dielo.

Kollár, Ján (1793-1852) Slovenský a český básnik, filológ, kňaz. Hľadal špecifiká slovanskej kultúry v Európe. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Rozprawy o jménach, počátkach i starožitnostech národu slavského a jeho kmenů* (1830, Rozprava o menách, počiatkoch a starožitnostiach národa slovanského a jeho kmeňov), *O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečimi slovanskými* (1836, O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a náročiami slovanskými).

Kollár, Samuel (1769-1830) Slovenský historik a kňaz. Uvažoval o funkciách umenia.

kolorit Zafarbenie predmetu v závislosti od svetla, atmosféry, uhlu pohľadu a pod. Používa sa v prenesenom význame na označenie osobitého štýlu umelca v rôznych umeleckých druhoch.

komercializácia Zacielenie tvorby umeleckých diel na produkovanie finančného zisku.

Zanedbávajú sa umelecké a estetické kritériá, pretože cieľom nie je vznik estetickej umeleckej hodnoty. Tvorca sa snaží rešpektovať najviac rozšírený estetický vkus, pridrižiava sa zaužívaných umeleckých postupov a nerozvíja kultúrnu tradíciu. Komercializácia patrí k charakteristickým znakom masovej kultúry. Pod vplyvom umeleckého trhu sa charakteristiky umeleckej tvorby, talent umelca a hodnota diela stávajú druhotnými, hlavné je predat' produkt tvorby.

komický Výrazová aj hodnotová kategória. Oproti *humoru je komické hlbšie a obsahuje vážnejšie podtóny. Nemôže byť hlúpe, ako niekedy humor. Vo vzťahu k svojmu predmetu je komické kritickejšie ako humor. Vysvetľuje sa však podobne ako humor viacerými spôsobmi – ako prejav vnútornej rozporuplnosti javu alebo jazyka, ako rozpor ideálu a reality, ako prejav nadradenosti, ako uvoľnenie energie (posledná možnosť sa najviac rezervuje pre humor). Existuje množstvo podôb a variantov komického: *bizarný, *čierny humor, *fraška, *groteska, *ironia, *karikatúra, *paródia, *persifláž, *sardonickosť, *sarkazmus, *satira, *tragikomický, * travestia.

komparatívna analýza Analýza umeleckého diela, ktorá ho porovnáva s iným dielom z hľadiska rôznych ich rôznych zložiek. Využíva sa najmä pri významovej interpretácii diela, pretože umožňuje postihnúť jemné významové odtiene.

kompenzačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako kompenzácia zážitkov z ťažkých životných situácií recipienta. Prostredníctvom diela sa divák dostáva do iných svetov, zabúda na svoje ťažkosti a v konečnom dôsledku môže relaxovať. *funkcie umenia

komplexná referencia Termín estetiky N. Goodmana. Označuje situáciu, v ktorej symbol plní niekoľko funkcií. Nie je to viacznačnosť, ktorá by odkazovala k viacerým denotátom, ale mnohovýznamovosť, v ktorej sú významy vzájomne integrované a previazané. Je to nevyhnutný znak umeleckého diela.

kompozícia Formálne usporiadanie kultúrneho artefaktu alebo umeleckého diela, vzťahy medzi ich časťami. Je úzko spätá s obsahom a formou, niekedy sa ako formálna zložka považuje za to jediné, čo v skutočnosti v diele je. V umeleckých dielach kompozícia vzniká často neuvedomele a až po ich vytvorení je možné analyzovať proces, ako vznikalo usporiadanie častí diela. Je vnútornou formou umeleckého diela. V pozadí analýzy

kompozície je analýza umelcových zámerov a postupov. *štruktúra umeleckého diela, à kompozičná analýza

kompozičná analýza Analýza umeleckého diela, ktorá si všíma, organizáciu a vzájomné vzťahy hlavne formálnych súčastí diela. Ak je komplexná, vyústi do obsahovej analýzy, teda do komplexnejšej analýzy štruktúry diela. Často sa zamieňa za čisto formálnu analýzu, ktorá tvorí jej predstupeň.

komunikačná estetika Estetické teórie, ktoré chápu umeleckú tvorbu a recepciu ako komunikáciu, v ktorej prebieha výmena informácií. Využívajú kybernetické teórie, semiotiku, sociálnu psychológiu a matematické modelovanie.

komunikačná funkcia Funkcia umenia. Prostredníctvom umeleckého diela komunikuje umelec s recipientom, sociálna skupina s inou skupinou, recipient s iným recipientom.

*funkcie umenia

konflikt Zrážka protikladných alebo rozdielnych síl. V umení je konflikt často kľúčovým prvkom kompozície. Konflikt je nositeľom dramatickej situácie, v ktorej sa stretávajú rôzne ľudské povahy, pocity, významy. Zohráva významnú úlohu pri estetickom vnímaní, pretože často vyvoláva vstupnú emóciu alebo udržuje diváka v napätí. Neobmedzuje sa na divadlo, ale je možné nájsť ho vo všetkých umeleckých druhoch. Nevyskytuje sa v gýči.

„koniec umenia“ 1. Koncepcia G. W. F. Hegela. Umenie splnilo svoju úlohu vo vývine absolútneho ducha a odovzdalo štafetu v sebapoznávaní absolútneho ducha náboženstvu a filozofii. 2. Koncepcia A. Danta. Vyčerpala sa už expresívna funkcia umenia. Stále väčšiu úlohu v ňom zohrávajú teoretické zdôvodnenia umeleckej tvorby, preto odovzdáva štafetu filozofii, čiže teoretickej reflexii umeleckej tvorby.

konotácia Termín semiotiky. Označuje významy, asociácie a konvenčné predstavy prisudzované znaku. Na rozdiel od à denotátu nejde o doslovný význam znaku, ale o súbor asociácií, ktoré sú v oveľa väčšej miere späté s kultúrnymi kontextmi. *znak

konštruktivistický Výrazová aj hodnotová kategória. Kladie dôraz na konštrukciu, na premyslené spájanie častí a je blízky funkcionalistickému mysleniu.

kontemplácia *estetická kontemplácia

kontrast Usporiadanie foriem, ktoré sú si vzájomne protikladné. Ani jedna z nich nemôže existovať bez druhej, pretože až pri postavení vedľa seba vyniknú ich charakteristiky. Zvláštnosť jednej časti protirečí nejakej vlastnosti inej časti, popiera ju. Kontrast má ako vyjadrovací prostriedok zvláštnu silu a využíva sa vo všetkých umeniach.

kontrastný Výrazová aj hodnotová kategória. Obsahujúci formové alebo obsahové protiklady.

konvencia Zaužívaný spôsob vyjadrovania, komunikácie, tvorby umeleckých diel, vnímania. Je charakteristická tým, že určitá činnosť sa prestala vyvíjať, už sa len opakuje a jej postupy sú známe. Určitá miera konvencie v umení umožňuje nadväzovať na existujúce tradície. V prípade, ak konvencia už nerešpektuje umeleckú tradíciu a stáva sa formálnym a kánonom, približuje sa k a akademizmu. V prípade ak sa vyvíja individuálna konvencia, blíži sa a maniere.

konvenčný Výrazová aj hodnotová kategória. a konvencia

konzumný Výrazová aj hodnotová kategória. Ako výrazová kategória označuje také umelecké dielo, ktoré ponúka ľahko vnímateľné významy. Ako hodnotová kategória označuje taký estetický artefakt alebo umelecké dielo, ktoré majú nižšiu estetickú či umeleckú hodnotu a sú v prvom rade určené na ľahký predaj na umeleckom či kultúrnom trhu.

kópia Kultúrny predmet, ktorý vznikol len preto, aby reprodukoval iný predmet. Pred vznikom mechanickej reprodukcie pomáhala tvorba kópií šíriť tradíciu a len zriedkavo vznikali skutočné duplikáty. Využíva sa aj v umeleckej výchove. Preto kopírovanie nemusí byť v protiklade s originalitou, ale jej východiskom. Netvorivé robenie ústi do a epigónstva, úzko súvisí aj s a akademizmom a s tvorbou a gýča. Pri technickej, mechanickej reprodukcii je kópia duplikátom. Využíva sa aj pri *privlastnení.

Korsmeyer, Carolyn (1950) Americká filozofka a estetička. Venuje sa genderovým témam v estetike a fungovaniu hnsu medzi estetickými zážitkami. Všíma si ho v rôznych formách, napr. v humore, v horore, v tragédii. Analyzuje estetický zážitok z nechutného a odporného. Hlavné estetické diela - *Making sense of taste: Food and philosophy* (1999, Zmysel chuti: Jedlo a filozofia), *Gender and aesthetics: An introduction* (2004, Rod a estetika: Úvod), *Savoring disgusts: The foul and the fair in aesthetics* (2011, Pôžitok z nechutného: Odporné a fér v estetike), *Things: In touch with the past* (2019, Veci: Dotyk s minulosťou).

Kosík, Karel (1926-2003) Český filozof. Umelecké dielo chápal ako významovú štruktúru, ktorá žije svojím vlastným životom mimo bezprostrednej sociálnej podmienenosti. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Dialektika konkrétního* (1963, Dialektika konkrétneho).

Kováč, Bohuslav (1936-2006) Slovenský estetik a literárny historik. Venoval sa analýze rôznych umelecko-historických koncepcií a vývoju estetickej citlivosti. Hlavné estetické diela – *Svet dieťaťa a umelecká fantázia* (1964), *Alchýmia zázračného* (1968), *Zázračný svet detských kresieb* (1972), *Čítanie ako experiment so šťastím* (2000).

Köstler, Arthur (1905-1983) Maďarsko-francúzsko-anglický novinár, spisovateľ, psychológ a filozof. Venoval sa psychológii umenia. Estetické dielo – *The act of creation* (1964, Tvorivý čin). Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Insight and outlook: An inquiry into the*

common foundation of science, art and social ethics (1949, Vhľad a výhľad: Skúmanie spoločných základov vedy, umenia a sociálnej etiky).

krása Tradičná základná kategória estetiky, alebo tradičný predmet estetiky s rôznym významom:

Pôvodne označuje **intenzívne a pozitívne** hodnotenie estetickej kvality predmetu, prípadne taký zážitok.

Tradičné a **súhrnné** označenie pre estetickú funkciu, estetické normy, estetické zážitky a rôzne iné kvality estetických objektov, estetického vnímania, estetických hodnôt, umeleckých diel. Ak sa rezervuje len pre kladné stránky estetických javov, stavia sa v protiklade k nej termín škaredé. Na označenie jednoty oboch sa potom používa termín *estetično.

Krásu sa chápe aj ako **strešný** termín obsahujúci esteticky pozitívne aj negatívne kvality.

Dôvodom je skutočnosť, že v estetickom vnímaní nevyvoláva len príjemné pocity, ale vyvoláva aj nepríjemné zážitky, pocity ľútosti, tragédie, morálny otras. V tomto význame sa používa hlavne vo vzťahu k umeleckému dielu. Preto sa zvykne odlišovať od príjemného a od pôžitku. Oproti nim sa považuje za hlbšiu hodnotu, ktorá vyvoláva hlbšie pocity. Zvykne sa odlišovať aj od *pekného, ktoré sa považované za hodnotu povrchnej *páčivosti a ktoré je bližšie *ozdobe.

Považuje sa za jednu z troch veľkých **kategórií filozofie** – Pravda, Dobro, Krása. V takom chápaní je veľmi úzko spätá s morálne pozitívnymi hodnotami, niekedy aj vtedy, ak umenie zobrazuje negatívne javy života človeka. V prípade, ak sa oddelí od Dobra a Pravdy, považuje sa to za obrat k formalizmu, v modernej estetike za obrat k masovej kultúre, ku gýču.

Vymedzuje sa aj ako jedna zo **základných estetických kategórií** (alebo modifikácií estetického) vedľa *komického, *tragického, *vznešeného a v modernej dobe aj *škaredého.

Krásu je **hodnotou**, preto je pri jej vymedzovaní a určovaní vždy prítomné vedomie a ľudská prax. Závisí od estetického vnímania, od kultúrnej tradície a od konkrétnej kultúrno-historickej situácie.

Krásu sa úzko spája s **hrou** – aj pri vytváraní krásnych predmetov aj pri ich vnímaní.

Rozlišujú sa aj **stupne krásy** – zmyslová krásu blízka peknému, príjemnému a rozkoši, duševná krásu blízka morálnym hodnotám, duchovná krásu približujúca sa estetickému ideálu, k dokonalej krásu. Stupňovanie krásy sa určuje aj od krásy prírody, cez krásu človeka až po umeleckú krásu. Niekedy sa odmieta stupňovanie krásy a krásu sa vymedzuje buď ako existujúca alebo neexistujúca.

Rôzne sa vymedzuje **oblasť krásy** – niekedy sa krása rezervuje len pre svet, niekedy len pre človeka, niekedy len pre umenie. Vo všetkých prípadoch prechádzajú jej vymedzovanie od striktne subjektivistických, cez subjektívno-objektívne až po striktne objektivistické teórie. V posledných storočiach sa od krásy ako základného predmetu upúšťa a často sa ako predmet estetiky definuje **estetično**, estetická kvalita, estetická hodnota a pod. *krása (terminológia) *krásno *krásno (terminológia) *estetično *estetično (terminológia)

krása (terminológia)

- *aptum, aptitudo* – stredoveké termíny, zdôrazňovali účelnosť v kráse, formu primeranú svojmu účelu,
- *argutezza* – renesančný termín, označoval subtílnu krásu,
- *beauty, beauté, bellezza* – moderné termíny angličtiny, francúzštiny, španielčiny a taliančiny označujúce krásu, pochádzajú z latinského *bellum* (= pekný), čo bola skrátaná zdobnelina (*bonellum*) od *bonum* (= dobrý); *bellum* sa pôvodne používalo len na krásu žien a detí, postupne sa rozšírilo na všetku krásu,
- *bellum* – latinský termín na označenie krásy od renesancie,
- *claritas* – stredoveký termín, označoval krásu, ktorá žiari cez formu vecí,
- *congruentia* – stredoveký termín, označoval krásu ako harmonické usporiadanie v zhode s účelnosťou vecí,
- *consonantio* – stredoveký termín, označoval krásu ako súzvuk častí,
- *convenientia* – staroveký termín, označoval krásu ako vyváženosť častí, ako primerané pomery častí vecí,
- *dignitas* – stredoveký termín, označoval krásu, ktorej súčasťou je dôstojnosť,
- *decor, decorum* – staroveký a stredoveký termín, označoval krásu v najširšom chápaní, ktorá zahŕňa sice príjemné, pôvabné, ozdobné, ale zároveň účelné,
- *elegantia* – stredoveký a manieristický termín, označoval krásu s dôrazom na prílišnú jemnosť proporcií predmetu,
- *eurytmia* – termín gréckej antickej estetiky, označoval krásu, ktorá sa nepridržiava dokonalých proporcií, ale tie sú upravené tak, aby človeku poskytovali pôžitok,
- *formositas* – stredoveký termín, označoval krásu, ktorá vyplýva z vhodnej formy predmetu, úhladné, spanilé
- *al-husn* – termín Ibn Rušda, označoval krásu ako objekt lásky,
- *integritas* – stredoveký termín, označoval krásu, ktorá vyplýva z celistvosti predmetu,
- *al-jamal* – termín al-Farabiho, označoval krásu ako meno boha,

- *to kalón, kallos* – antický grécky termín pre krásu, krásne, príjemné, ale aj pre úplné = to, čo plne uskutočňuje svoje možnosti,
- *krása, krasota, krasivyy* – slovanské termíny (v slovenčine v minulosti aj ako *krásnosť, krásota*), ktoré majú korene v slovách *krášliť* (= ozdobovať), *nakrásne* (= priaznivá situácia, priaznivý prípad), *krásiti* (= konať po dobrom), všetky pochádzajú zo staroslovanských slov *krasá* (= červená farba), *krasiti* a z ruského *ukrašivat'* (= natierať farbou); *krasiti* sa však v cirkevnom jazyku používalo len na označenie pekného, nádherného,
- *ładny* – poľský termín pre pekné a krásne, pochádza zo staropoľského *ładny, lagoditi* (= urovnávať, usporadúvať),
- *pankalia* - stredoveký termín, označoval všadeprítomnú krásu sveta,
- *piękny, piękność* – poľský termín pre krásny, krásu, *pekný* – v iných slovanských jazykoch termín pre pekné, má korene v staroslovanskom *pěkrъ* (= ladný), čo pochádza z latinského *pulchro*, ako aj v staroslovanskom koreni *piek-* (= starať sa, dbať)
- *pulcher, pulchrum, pulchritudo* – termín antického Ríma a stredoveku, označoval vlastnú krásu (oproti príliš širokým definíciám), zdôrazňoval formálnu krásu, správnu proporciu ako základ krásy a zahrnoval síce vonkajšiu aj vnútornú krásu, avšak s dôrazom na vonkajšie formálne usporiadanie,
- *schön, die Schönheit* – moderný nemecký termín, označuje krásne, krásu, pochádza z *ansehnlich* (= čo je viditeľné, svetlé, oslnivé) a zo starogermánskeho *skauni, sgeu-* (= jasný, priehľadný, vhodný, súci, použiteľný),
- *speciositas* – stredoveký termín, označoval krásu, ktorá vyplýva z vhodného tvarovania predmetu,
- *splendor* – stredoveký termín, znamenal, že forma predmetu je jasná, priehľadná, lahodne a proporcionálne usporiadaná, preto krásna,
- *suavitas* – renesančný termín, označuje lúbežnosť v kráse,
- *vaghezza* – renesančný termín, označoval pôvab,
- *venustas* – stredoveký a renesančný termín, označuje krásu, ktorá je bližšia pôvabu, čaru, lebo je pridanou ozdobou predmetu,
- v mnohých jazykoch existujú dve verzie tohto výrazu – aj ako prídavné meno označujúce krásnu vec, aj ako podstatné meno, všeobecný pojem krásy.

* krásno (terminológia)

krása človeka Súhrnné označenie esteticky pozitívnych kvalít duchovného aj telesného usporiadania človeka. Môže mať mravný základ, vtedy hovoríme o mravnej kráse alebo o duchovnej kráse. Môže mať základ vo vonkajšom vzhľade človeka, vtedy hovoríme skôr o peknom ako o krásnom človeku. Úzko súvisí s dokonalosťou a vnútornou harmóniou človeka, ale neobmedzuje sa na ňu.

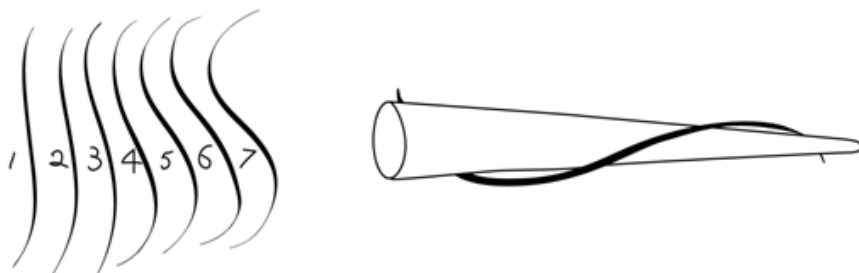
krása ľudských predmetov Obvyklé súhrnné označenie pre esteticky pozitívne kvality predmetov vytvorených človekom.

krása prírody Obvyklé súhrnné označenie pre tie vlastnosti prírody, ktoré človek hodnotí ako esteticky pozitívne. Nejestvuje v prírode bez účasti človeka. Vzniká ako transfer ľudských estetických noriem do prírody, a to buď aktívnym pretváraním prírody alebo projekovaním svojich zážitkov a pocitov do prírody.

krása umenia * umelecká krása

krása vesmíru (pankalía, pulchritudo mundi) Teória starogréckych stoikov a stredovekej kresťanskej estetiky, podľa ktorej celý svet je krásny. Za kritériá krásy sa zväčša pokladá jeho harmonické a účelné usporiadanie. V stredoveku prispieva ku kráse vesmíru teória, že sú to stopy Boha. Je to forma *panestetizmu.

krásna línia Termín estetiky W. Hogartha. Je podľa neho ideálom krásy vo výtvarnom umení. Je možné ju stvárniť ako líniu obkľúčujúcu kužeľ, teda ako nepravidelnú vlnovku (resp. aj ako líniu č. 4 na obrázku).



krásne umenia 1. Termín F. da Hollandu. Označoval výtvarné umenia, poéziu a hudbu. 2. Termín Ch. Batteuxa. Označoval skupinu umení, ktorých cieľom je páčiť sa. Zaradil sem hudbu, maliarstvo, sochárstvo, poéziu a tanec. V tejto verzii sa termín rozšíril. Protikladom sú *mechanické umenia.

krásno Moderný termín pre * krásu. Na rozdiel od slova krása sa začal v posledných storočiach používať preto, aby sa zabránilo pozitívnemu odtieňu slova krása, krásny, ktorý – spojený s pozitívnym pôžitkom – predpokladá aj svoj protiklad, škaredé, škaredý. Termín krásno je abstraktnejší. Využíva sa vo filozofických a estetických textoch vtedy, ak je potrebné zdôrazniť objektívny charakter krásy, podstatu krásy, hodnotovú a zážitkovú

neutrálnosť fenoménu, o ktorom sa hovorí. V takom význame je bližší termínu * estetično.

* krásno (terminológia) * krása (terminológia) * estetično (terminológia)

krásno (terminológia) Mnohé jazyky odlišujú termín krása a krásno:

- francúzština – *beauté* (krása), *beau* (krásny; krásno),
- španielčina – *beleza* (krása), *bello* (krásno),
- taliančina – *beleza* (krása), *lo bello* (krásno),
- nemčina – *die Schönheit* (krása), *das Schöne* (krásno),
- angličtina – *beauty* (krása), *the beautiful* (krásno; musí byť s určitým členom, bez *the* je slovo *beautiful* len prídavným menom krásny),
- ruština – *krasota* (krása), *prekrasnoje* (krásno),
- chorvátština – *ljepost* (krása), *ljepo* (pekne, krásne, krásno),
- poľština – *piękność* (krása), *piękno* (krásno)
- čeština – *krása*, *krásno*.

*krása * krása (terminológia) * estetično * estetično (terminológia)

krásny Výrazová aj hodnotová kategória. Označuje predmet, ktorý nesie hodnotu * krásy, alebo predmet, ktorý v estetickom vnímaní vyvoláva pocit krásy.

Krbat'a, Peter (1944) Slovenský psychológ a teoretik hudby. Analyzuje umelecký talent a procesy umeleckej tvorby. Využíva interdisciplinárnu metodológiu, do úvah o estetických problémoch vnáša aj exaktné prírodovedné postupy. *Estetické dielo – Psychológia hudby (nielen) pre hudobníkov* (1994).

Krčméry, Štefan (1892-1955) Slovenský literárny vedec, spisovateľ, publicista a estetik. Analyzoval hlavne mimoumelecké estetično a ľudovú kultúru. Hlavné estetické diela – štúdie *Články a úvahy z estetiky a poetiky* (1973), štúdie *Estetické reflexie* (1975).

Kreft, Lev (1951) Slovinský estetik. Venuje sa hlavne estetike športu a analyzuje povahu marxistickej estetiky. Hlavné estetické diela – štúdie *Sport as a drama* (2012, Šport ako dráma), *Aesthetics of sport: an overview* (2016, Estetika športu: prehľad).

Kresánek, Jozef (1913-1986) Slovenský hudobný teoretik, skladateľ a estetik. Venoval sa analýze umeleckej tvorby, estetického zážitku a funkcií umeleckého diela. Hlavné estetické diela – *Sociálna funkcia hudby* (1961), *Estetická výchova* (1971), *Úvod do systematiky hudobnej vedy* (1980), *Základy hudobného myslenia* (1977), *Hudba a človek* (1992).

kresba Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom sú čiara a plocha. Je súčasťou skupiny výtvarných umení a je to priestorové umenie. Cieľom kresby je ozvlášťňovať náš vizuálny svet a pomocou zrkového vnímania ukazovať ľudské pocity.

Kristeva, Julia (1941) Bulharsko-francúzská literárna teoretička, psychoanalytička, lingvistka a estetička. V kultúrnych artefaktoch odlišuje semiotickú vrstvu spojenú s telom, rytmom, pohybom od symbolickej vrstvy spojenej s jazykom a inými štruktúrami pre tvorbu významu. V týchto kontextoch treba brať do úvahy úlohu tela, rodových rozdielov a kultúrno-historický kontext, v ktorom vzniká *intertextualita. Rozpracovala metódu *sémanalýzy. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Séméiotiké: recherches pour une sémanalyse* (1969, Semiotika: výskum sémanalýzy), *Le texte du roman* (1970, Text románu), *La révolution du langage poétique* (1974, Revolúcia poetického jazyka), *Desire in language* (1980, Potešenie z jazyka), *Histoires d'amour* (1984, História lásky), *Soleil noir* (1987, Čierne slnko), *Le temps sensible* (1994, Zmysel času), *Proust: questions d'identité* (1998, Proust: otázky identity).

kritický súd Uzáver *umeleckej kritiky, v ktorom kritik prisúdi umeleckému dielu jeho umeleckú hodnotu, alebo ho zaradi do umeleckej tradície alebo prisúdi dielu určité miesto v tvorbe daného umelca. Na rozdiel od *vkusového súdu je v základe kritického súdu aj odborná analýza diela.

kríza Tretia časť plne rozvinutého *dramatického konfliktu. Vyvrcholenie konfliktu, z ktorého už niet cesty späť, len k jeho vyriešeniu.

Križák, Bohuslav *Bosý, Michal

Kšemendra (1010-1070) Indický stredoveký spisovateľ a teoretik literatúry. Rozpracoval termín *aucitja. Hlavné estetické dielo – *Aucitjavicāracarcā* (1059, Úvaha o primeranosti).

Kuczyńska, Alicja (?) Poľská estetička. Venuje sa dejinám estetiky, hlavne estetike renesancie. Hlavné diela - *Filozofia i teoria piękna Marsilia Ficina* (1970, Filozofia a teória krásy Marsilia Ficina), *Przemiany wyobraźni w historii recepcji kultury renesansu* (1970, Premeny zobrazenia v histórii recepcie renesančnej kultúry), *Piękno. Mit i rzeczywistość* (1972, Krása. Mýtus a skutočnosť), *Człowiek i świat. Wątki antropologiczne w poetykach włoskiego renesansu* (1976, Človek a svet. Antropologické motívy v poetikách talianskej renesancie), *Wzory modne w życiu codziennym*, (1983, Módné vzory v každodennom živote), *Sztuka jako filozofia w kulturze włoskiego renesansu* (1988, Umenie ako filozofia v kultúre talianskej renesancie), *Piękny stan melancholii. Filozofia niedosytu i sztuka* (1999, Krásny stav melanchólie. Filozofia hladu a umenie),

Kučerová, Stanislava (1927) Česko-slovenská estetička a filozofka. Venuje sa estetikej výchove a problematike estetických hodnôt. Hlavné estetické dielo – *Obecné základy estetické výchovy* (1966, Všeobecné základy estetickej výchovy), hlavné diela s estetickými

myšlienkami – *Hodnoty a výchova* (1969, Hodnoty a výchova), *Člověk – hodnoty – výchova* (1996, Človek – hodnoty – výchova).

Kuklinková, Teodora (1930-2012) Slovenská estetička. Rozpracovala teóriu estetickej hodnoty. Hlavné diela – *Hľadanie meradiel estetickej hodnoty* (1971), *Estetika a estetická výchova* (s M. Zágoršekovou a A. Fischerovou, 1980), štúdiá *Slovenská marxistická estetika* (1985).

Kulka, Jiří (1952) Český psycholog, terapeut, teoretik hudby, estetik a grafológ. Venuje sa psychológii umenia a umeleckej tvorby, analýze umeleckého diela. Hlavné estetické diela – *Úvod do estetiky* (1980, Úvod do estetiky), *Komplexní analýza uměleckého díla*, (1986, Komplexná analýza umeleckého diela), *Psychologie umění* (1990, Psychológia umenia), *Estetické myšlení Leoše Janáčka* (1990, Estetické myslenie Leoša Janáčka).

Kulka, Tomáš (1948) Česko-izraelský filozof a estetik. Venuje sa filozofii umenia a zvlášť hraničným estetickým hodnotám. Rozpracoval termín *estetická intenzita. Hlavné dielo – *Umění a kýč* (1994, Umenie a gýč), *Umění a falzum* (2004, Umenie a falzifikát).

kultivovaný Hodnotová kategória. Vycibrený, zušľachtený, zdokonalený, ľudskou činnosťou. Týka sa prírodných predmetov, diel ľudských rúk aj človeka samotného.

kultúra Súhrn ľudských predstáv, znakov činností, artefaktov a inštitúcií, v ktorých sociálna skupina sústreďuje svoje chápanie sveta a svoje skúsenosti. Prostredníctvom kultúry spoločenstvo odovzdáva svoje skúsenosti ďalším generáciám. Okrem ideí a diel obsahuje aj sociálne regulatívy správania ľudí (napríklad hodnoty, normy), sociálne inštitúcie (napríklad manželstvo, výchova) a utvára sa na základe kultúrnej tradície, ktorú spoločenstvo prebralo z minulosti. Niekedy sa rozlišuje tzv. materiálna kultúra – stolovanie, bývanie, výroba predmetov a podobne, v ktorých sú ľudské predstavy spredmetnené, a tzv. duchovná kultúra – umelecké, náboženské, vedecké a iné podobné hodnoty, čiže duchovný a emocionálny život spoločenstva. Duchovná kultúra je spredmetnená v systémoch symbolov, v systéme poznania, v jazyku, vo zvykoch, v ideológiách a pod. Rozlišuje sa aj tzv. predmetná kultúra – kultúrne predmety a tzv. činnosťná kultúra – zapojenie týchto predmetov do činnosti človeka. Kultúra vzniká spolu s človekom a človek vzniká a mení sa zároveň s kultúrou. Každý človek sa rodí do určitej kultúry obsahujúcej skúsenosť predošlých generácií. Kultúra obsahuje viacero subkultúr. Niekedy sa termín kultúra, kultúrny používa ako synonymum termínu kultivovanosť, kultivovaný.

kultúrna epocha Kultúra určitého obdobia a priestoru. Je charakteristická vedúcou ideou, ktorá presakuje cez väčšinu druhov a oblastí kultúrnej tvorby v danej dobe a ovplyvňuje ich obsahy i formy. V jej rámci sa rozvíja umelecký sloh. Priestorové aj časové hranice dobovej

kultúry sú neurčité. Existujú rôzne kritériá pre periodizáciu kultúrnych epoch – geografické, štylistické, politické, ekonomické a pod.

kultúrna funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo rozvíja kultúrnu tradíciu. Je prakticky prítomná v každom umeleckom diele. *funkcie umenia

kultúrna identita Sebareflexia sociálnej skupiny a jej sebaobraz, pomocou ktorého sa vyčleňuje oproti iným skupinám. Je výsledkom pôsobenia rôznych sociálno-ekonomických a kultúrno-historických faktorov a vzniká v krížení viacerých kultúr. Nesie funkciu komunikačnú, vymedzujúcu a funkciu transferu kultúrnych obsahov ďalším generáciám.

kultúrna politika Politická aktivita štátu alebo politického zoskupenia zameraná na riadenie kultúrneho života spoločnosti. Je to súbor legislatívnych aktivít, politických rozhodnutí, ideologických vplyvov a teoretických analýz. Je súčasťou politiky aj umeleckej kultúry. Mnohokrát vytvára kánony.

kultúrna tradícia Časť minulých predstáv, činností a diel ľuďstva, ktorú určité spoločstvo chápe ako svoju duchovnú minulosť, v ktorých nachádza východiská a podnety pre svoju kultúrnu tvorbu. Nie je to celok minulej kultúrnej tvorby, ale len tá jej časť, z ktorej si spoločstvo vyberá obsahy a artefakty. Obsahuje idey, symboly a obrazy, ktoré si súčasne kolektívne vedomie osvojuje, i formálne rámce, v ktorých kolektívne vedomie existuje. Niekedy sa označuje ako kultúrne dedičstvo.

kultúrne dedičstvo *kultúrna tradícia

kultúrny predmet Dielo ľudských rúk alebo prírodný výtvor vybraný človekom, ktoré získali určitú hodnotu a stali sa súčasťou kultúrnej tradície. Na to, aby sa vec stala kultúrnym predmetom, musí niesť pečať ľudskej aktivity či ľudských významov.

kultúrny priemysel 1. Termín T. W. Adorna a M. Horkheimera. Označuje súhrn kultúrnych inštitúcií a priemyslových činností, ktorý vytvárajú štandardizované kultúrne hodnoty, ako aj súhrn výsledkov týchto činností (= hodnotovo nivelizované kultúrne artefakty). 2. Komplex inštitúcií a ľudských činností zacielených na masové produkovanie a predaj kultúrnych predmetov. Vytvára predpoklady pre masovú tvorbu kultúrnych predmetov, ich reklamu, marketing, predaj a masové konzumovanie a priamo sa týchto činností zúčastňuje. Do kultúrneho priemyslu sa zapájajú rozhlasové, televízne, vydavateľské, reklamné, filmové, hudobné, módné a iné inštitúcie. V podmienkach masovej kultúry sa mení na priemyselnú veľkovýrobu kultúrnych predmetov.

kulturológia (teória kultúry) Vedná disciplína analyzujúca kultúru ako spoločenský, hodnotový, inštitucionálny a symbolický systém. Hraničí s estetikou, filozofiou, sociológiou, etnografiou a históriou.

kuntu Termín africkej filozofie a estetiky. Označuje vonkajšie vyjadrenie, a tým aj artikuláciu *nommo, hlavne v orálnej tradícii.

kuriozita Vzácný predmet alebo myšlienka, ktorý pochádza z neobvyklých súvislostí, z ďalekých krajín alebo dôb. Kuriozita sa vymyká platným estetickým normám dominantnej kultúry, ale v protiklade k à bizarnému ich nenarúša, lebo sa hodnotí ako vec mimo ich systému. V protiklade k à rarite sa pri kuriozite zdôrazňuje jej vzdialený pôvod.

Kusý, Miroslav (1931) Slovenský filozof a politológ. Venoval sa poznávacej funkcii umenia, ktorú považoval len za jednu z jeho funkcií. Nechcel ju redukovat' na problém zrozumiteľnosti diela. Uvažoval aj o probléme pokrokovosti v umení. Estetické dielo – *Umenie a poznanie* (1964).

Kuwajama, Gyokušū (1746-1799) Japonský maliar a estetik. Podľa neho je možné z ťahov štetca spoznať umelcovu osobnosť (*geidō-šisō). Hlavné estetické dielo – *Kaidžihigen* (1799, Moje skromné názory na maľbu).

Kuzmány, Karol (1806-1866) Slovenský kňaz, spisovateľ, prekladateľ, redaktor a estetik. Umenie má podľa neho sprostredkovať krásu. Pokúsil sa o stručnú systematizáciu estetiky. Estetické dielo – *O kráse* (1836), dielo s estetickými myšlienkami - *Ladislav* (1836).

kvetnatý Výrazová aj hodnotová kategória. Ozdobný, pestrý, nadužívajúci vyjadrovacie prostriedky. Neporušuje však hranice vkusného. Je blízky *elegantnému a *brilantnému.

Kvokačka, Adrián (1974) Slovenský estetik. Venuje sa estetike I. Kanta a estetike environmentu. Hlavné diela - *Kantov pojem vznešeného* (2021), štúdie *Miesto vznešeného v posthistorickom umení* (2008), *Why beauty and how?* (2020), *What kind of aesthetics are we looking for and why?* (2021).

kyberpriestor (cyberspace) Priestor dát existujúcich v elektronickej podobe, prepojený do sietí, ktorý vznikol prostredníctvom elektronických médií a celosvetový rozmer získal internetom. Prostredníctvom počítačov, mobilných telefónov a iných komunikačných sietí sa stal súčasťou každodenného života. Hoci simuluje realitu, popiera zákonitosti trojrozmerného priestoru a lineárneho času.

kytherika Termín J. Chytrého. Označuje jednotu estetiky a politiky s dôrazom na esteticko-erotickú dimenziu. Reflektuje moderné diskusie o estetizácii politiky a politizácii umenia, odvoláva sa na tradíciu koncepcie estetického štátu a odkazuje na prepájanie estetického a erotického étosu v európskom myslení. Termín vznikol z názvu ostrova Kythéra (stredisko kultu bohyně Afrodity v antickom Grécku).

Lacan, Jacques Marie Émile (1901-1981) Francúzsky lekár, psychiatier a filozof. Odlišoval symbolickú, imaginatívnu a reálnu rovinu ľudskej skúsenosti. Do estetického myslenia

vniesol chápanie nevedomia ako symbolickej štruktúry, organizovanej podľa zákonitosti jazyka. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Les psychoses: Seminar III* (1955-56, Psychózy: Seminár III), *Écrits* (1966, Spisy), *Le séminaire livre XX: Encore* (1975, Knižka seminárov: Opäť).

ladnosť (decor, decorum, aptum) Termín starovekej a stredovekej estetiky. Označuje predmet, ktorý je krásny svojou účelnosťou, vyváženosťou, harmonickým skladom častí. à primeranosť

Lafargue, Paul (1842-1911) Francúzsky politik a novinár. Písal články, v ktorých analyzoval vzťahy umenia a sociálneho prostredia.

lahodný Výrazová kategória. Uhladený, príjemný, nekonfliktný, elegantný.

Lajčiak, Ján (1875-1918) Slovenský kňaz a teoretik kultúry. Analyzoval funkcie a štruktúru kultúry. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Slovensko a kultúra* (1920).

Lalo, Charles (1877-1953) Francúzsky estetik. Zdôrazňoval kultúrno-historickú a sociálnu podmienenosť estetického zážitku aj výrazových prostriedkov umenia. Umelecká tvorba prebieha ako hra výrazových prostriedkov. Z analýzy tejto hry je možné vypracovať typológiu umeleckých postupov. Hlavné diela – *Esquisse d'une esthétique musicale scientifique* (1908, Skica k vedeckej hudobnej estetike), *Les sentiments esthétiques* (1910, Estetické zážitky), *Introduction à l'esthétique* (1912, Úvod do estetiky), *L'art et la vie sociale* (1921, Umenie a sociálny život).

Langerová, Susan Knauth (1895-1985) Americká estetička a filozofka. Rozpracovala termín à významová forma, ktorý jej umožnil analyzovať symbolické štruktúry v umení. Hľadá špecifiká tvorby umeleckých symbolov, ktoré odlišuje od znakových procesov používaných v jazyku. Hlavné estetické diela – *Philosophy in a new key: a study of symbolism of reason, rite and art* (1942, Filozofia v novom kľúči: štúdia o symbolizme v rozume, rituáli a umení), *Feeling and form: a theory of art, developed from Philosophy in a new key* (1953, Cítienie a forma: teória umenia odvodená z Filozofie v novom kľúči), *Problems of art* (1957, Problémy umenia).

Láni, Eliáš (1575-1618) Slovenský spisovateľ a kňaz. Vystupoval proti obrazoborectvu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Scutum libertatis christianae* (1595, Záštitá kresťanskej slobody), *Defensio libertatis christianae* (1599, Obrana kresťanskej slobody).

lapidárny Výrazová aj hodnotová kategória. Úsečný, pádny, oproti aforistickému je chladnejší a menej vtipný.

l'art pour l'art *umenie pre umenie

látkový pud Termín estetiky F. Schillera. Označuje ľudský pud preferujúci zmysly, hmotu a skutočnosť. Jeho protikladom je *formový pud a ich syntézou *hrový pud.

Leder, Helmut Rakúsky psychológ a psychológ umenia. Venuje sa hlavne teórii vizuálneho vnímania. Rozpracoval vplyvnú teóriu estetického vnímania založenú na poznatkoch psychológie a neurovedy. Využíva ju najmä súčasná experimentálna estetika. Hlavné estetické diela - štúdie *A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgements* (s kol., 2004, Model estetického vnímania a estetického hodnotenia), *Private and shared taste in face recognition* (2016, Osobný a kolektívny vkus v rozoznávaní ľudských tvárí).

Lefébvre, Henri (1901-1991) Francúzsky filozof, estetik a sociológ. Analyzoval umenie v jeho sociálnych funkciách. Hlavné estetické diela – *Introduction á l'esthétique* (1948, Úvod do estetiky), *Contribution á l'esthétique* (1953, Príspevok k estetike).

Lenin (Uľjanov), Vladimír Il'jič (1870-1924) Ruský sovietsky politik, filozof a ideológ. Vo svojich článkoch požadoval priame prepojenie umenia so straníckymi záujmami.

Leonardo da Vinci (1452-1519) Taliansky renesančný učenec, umelec, vynálezca, estetik. Rozpracoval teóriu umenia ako poznávania sveta a teóriu umeleckých druhov. Konfrontoval umelecké druhy, uprednostňoval umenie budované na základe presných proporcií. Za hlavné hodnoty umenia považovať vernosť prírode, dokonalosť rozumového a tvorivého poznania prírody a harmonické usporiadanie diela. Hlavné estetické dielo – *Trattato della pittura* (1651, Traktát o maliarstve).

Lessing, Gotthold Ephraim (1739-1781) Nemecký umelecký kritik, dramatik a estetik. Analyzoval výrazové prostriedky umenia, hľadal hranice medzi umeleckými druhmi a spôsoby interpretácie umenia. Rozpracoval termín *plodný okamih, ako hlavný princíp výtvarného umenia. Hlavné estetické diela – *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie* (1766, Laokoon alebo o hraniciach maliarstva a poézie.), *Hamburgische Dramaturgie* (1767-1769, Hamburgská dramaturgia).

Lifšic, Michail Alexandrovič (1905-1983). Ruský estetik a filozof. Analyzoval Marxovu a Engelsovu estetiku, polemizoval s umením 20. st. Diela – antológia *Marks i Engel's ob iskusstve* (1933, Marx a Engels o umení), *Lenin o kul'ture i iskusstve* (1938, Lenin o kultúre a umení), kritických prác o súčasnom umení *Kríza škaredého* (1968, Krízis bezobrazija), *Umenie a súčasný svet* (1978, Iskusstvo i sovremennyy mir), *Vo svete estetiky* (1985, V mire estetiky) a štúdií *Karl Marks i voprosy iskusstva* (1931, Karol Marx a otázky umenia), *Prečo nie som modernistom* (1966, Počemu ja ne modernist).

linguistic fallacy (do slovenčiny ťažko preložitelný termín označuje falošnú predstavu o význame slova v interpretácii, lingvistický blud) Termín N. Carrola. Označuje omyl, ktorý sa vyskytuje pri analýze a interpretácii umeleckých diel, keď sa interpretácia buduje na základe významov slov a viet. N. Carrol argumentuje, že významy, ktoré slovám bežne pripisujeme

("slovníkové významy") nestačia na interpretáciu umeleckého diela (ani literárneho diela). Do interpretácie treba zahrnúť aj širší kultúrny kontext, širšie komunikačné kontexty diela a pod. *affective fallacy *genetic fallacy

lingvistická estetika Označenie pre tých mysliteľov, ktorí vo svojej estetike využívajú lingvistické analýzy. Kvôli prevažujúcim semiotickým metódam sa táto tendencia označuje častejšie ako *semiotická estetika. *metódy estetiky

Liou Sie (465?-522?) Čínsky literárny teoretik a estetik. Podrobne rozpracoval teóriu štruktúry umeleckého diela, jednotlivé umelecké žánre a štýly, zmysel umeleckej tvorby. Uvažoval o umeleckej imaginácii, pre ktorú postuluje nevyhnutnosť starostlivo načúvať realite a rozumieť hnutiam vlastnej mysle. Zmyslom imaginácie je hľadanie skrytého poriadku vo veciach. Umenie je tak procesom neustálej zmeny a zachovania tradície. Uvažoval o vzťahu umeleckej literatúry a iných druhov písomností. Hlavné dielo – *Wen-sin tiao-lung* (6. st., Literárne myslenie podobné tepaniu nádherného draka).

Lippardová, Lucy (1937) Americká historička a kritička výtvarného umenia. Uvažuje o funkciách umenia, hľadá špecifiká ženského pohľadu na umenie a študuje kultúrne aktivity, ako je turizmus či fungovanie kultúry v priestore. Hlavné estetické diela – *From the Center: Feminist Essays on Women's Art*, (1976, Z centra: Feministické eseje o ženskom umení), *Mixed blessing: New art in multi-cultural America* (1990, Premiešané požehnanie: Nové umenie v multikultúrnej Amerike), *The lure of the local* (1997, Vábenie lokálneho), *On the beaten track: Tourism, art and place* (1999, Na vyšľapanej ceste: turizmus, umenie a miesto).

Lipps, Teodor (1851-1914) Nemecký psychológ a estetik. Podrobne rozpracoval teóriu estetického zážitku ako vcítania. Umelecké dielo je vytvorené ako jednota v mnohosti, a táto forma vyvoláva v recipientovi pocity slasti. Slasť prebieha ako proces, v ktorom recipient nachádza vo forme umeleckého diela svoje vlastné činnosti a pocity – jednotlivé prvky diela vidí ako reprezentáciu svojich pocitov, a tak projikuje do diela svoju silu a energiu. Pretože jednotlivé prvky diela sa tak stávajú symbolmi pocitov, je možné vytvoriť niečo ako slovník vyjadrovacích prvkov v umení. Hlavné estetické dielo – *Ästhetik. Psychologie des Schönen und der schönen Kunst* (1903-1906, Estetika. Psychológia krásy a krásneho umenia).

literárna estetika 1. Estetické a umelecké princípy literatúry. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu literatúry. *estetika literatúry

literary criticism *criticism

literatúra Skupina umení, ktorých hlavným umeleckým materiálom je písaný alebo recitovaný jazyk. Niekedy pracuje literatúra s jazykom aj ako s grafickým prostriedkom, vtedy už hraničí s výtvarnými umeniami. Jej cieľom je zobrazíť celú hĺbku duševného života

človeka. Obyčajne sa člení na hlavné umelecké druhy – *epika, *lyrika a *dráma. Vo forme recitácie a drámy patrí už k interpretačným umeniam.

liturgická estetika Termín estetiky V. V. Byčkova. Označuje tendenciu v estetickom myslení pravoslávneho okruhu, ktorá sa venuje symbolickému charakteru liturgie a analyzuje využívané umelecké prostriedky.

Li Ze-chou (1930) Čínsky estetik. Venuje sa teórii estetického zážitku a teórii krásy. Hlavné diela – *Meisue lundži* (1980, Zbierka estetických esejí), *Čongguo meisue ši* (1984, História čínskej estetiky), *Mei de ličeng* (1994, Cesta krásy).

Locher, Paul John (1941-2024) Americký psychológ a estetik. Skúmal tvorivé procesy v umení s pomocou psychologických experimentov. Hlavné estetické diela – *New directions in aesthetics, creativity, and the arts* (s C. Martindalom, L. Dorfmanom a D. Leontievom, 2007, Nové smery v estetike, tvorivosti a umeniach), *Evolutionary and neurocognitive approaches to the arts* (s C. Martindalom a V. M. Petrovom, 2007, Evolučné a neurokognitívne prístupy k umeniam).

Lombroso, Cesare (1835-1909) Taliansky psychiater, lekár a kriminalista. Presadzoval teóriu, že základom génia (aj umeleckého génia) je vrodená psychická choroba. Ovplyvnil všeobecné povedomie o blízkosti geniality a šialenstva, umelcov a psychicky chorých. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami - *L'Uomo di genio* (1888, Geniálny človek).

Longinos (Pseudo-Longinos, Dionýzios Longinos) Neznámy autor uvádzaný najčastejšie pod menom Longinos. (asi 1. st.). Systematicky spracoval kategóriu vznešeného cez analýzu rôznych jazykových štýlov. Dielo – *Peri hypsous* (asi 1. st., O vznešenom).

Losev, Alexej Fjodorovič (1893-1988) Ruský estetik. Venoval sa antickej estetike a systému estetických kategórií. Hlavné diela – *Muzyka kak predmet logiki* (1927, Hudba ako predmet logiky), *Antičnaja muzikaľnaja estetika* (1960, Antická hudobná estetika), *Istoria antičnoj estetiki 1-8* (1963-1988, Dejiny antickej estetiky 1-6), *Problema simvola i realističeskoje iskusstvo* (1976, Probléma symbolu a realistické umenie), *Estetika vozroždenija* (1978, Estetika renesancie), *Istorija estetičeskich kategorij* (s V. P. Šestakovom, 1965, Dejiny estetických kategórií).

Losskij, Nikolaj Onufrijevič (1870-1965) Ruský filozof. Estetické dielo – *Mir kak osuščestvlenije krasoty. Osnovy estetiki*. (1947, Svet ako uskutočnenie krásy. Základy estetiky).

Lotman, Jurij Michajlovič (1922-1993) Estónsky teoretik a historik literatúry, filmu a kultúry, semiotik, estetik. Rozvíjal semiotickú analýzu umeleckého diela, využíval interdisciplinárne súvislosti, budoval semiotiku kultúry. Kultúra je špecifická tým, že generuje

zmysel, čiže neopakuje, ale vytvára originálne diela. Dielo sa nevyčerpáva textom, ale je to vzťah textu a celej kultúry. Priniesol termín *sekundárny modelujúci systém. *Lekcii po struktural'noj poetike* (1964, Prednášky zo štrukturálnej poetiky), *Struktura chudožestvennogo teksta* (1970, Štruktúra umeleckého textu), *Stat'ji po tipologii kul'turi* (1970, State o typológii kultúry), *Analiz poetičeskogo teksta* (1974, Analýza poetického textu), *Semiotika kino i problemy kinoestetiki* (1973, Semiotika filmu a problémy filmovej estetiky), *Kul'tura i vzryv* (1992, Kultúra a výbuch), *Universe of mind: A semiotic theory of culture* (1990, Svet mysle: Semiotická teória kultúry), *Vnutri mysljaščich mirov. Čelovek – tekst – semiosfera – istorija* (1996, Vnútri myslenia. Človek – text – semiosféra – história).

Lotze, Rudolf Herman (1817-1881) Nemecký lekár, psychológ a estetik. Rozvíjal termín vcítanie, ktoré chápal ako premietanie našej fantázie do vecí. Hlavné estetické diela – *Geschichte der Aesthetik in Deutschland* (1864, Dejiny estetiky v Nemecku), *Grunzüge der Aesthetik* (1888, Základy estetiky).

Lu, Či (261-303) Čínsky básnik a estetik. Venoval sa procesom umeleckej tvorby, rozlišujúc jej hlavné fázy, ako aj fungovaniu umeleckej inšpirácie. Umenie, ktoré vyviera z inšpirácie, imaginácie a meditácie, je spôsobom hľadania pravdy. Hlavné dielo – *Wen fu* (302, Epická báseň o literatúre).

Lukács, György (1885-1971) Maďarsko-nemecký estetik, filozof a politik. Venoval sa teórii románu, dejinám estetiky a budoval systematický estetický systém. Umenie odráža realitu, avšak Lukács zdôrazňuje fiktívnosť umenia oproti vede. Každý umelecký druh sa vyjadruje prostredníctvom svojho *homogénneho média. Hľadá špecifickú oblasť estetických kvalít, ktorú vymedzuje pomocou centrálnej kategórie *zvláštne. Poetický jazyk lokalizuje do *signálnej sústavy 1'. Hlavné estetické diela – *A lélek és formák* (1910, Duša a forma), *Die Theorie des Romans* (1916, Teória románu), *Essays über Realismus* (1948, Eseje o realizme), *Adalékok az estétika történetéhez* (1953, Príspevky k dejinám estetiky), *Der historische Roman* (1955, Historický román), *Das Besondere als zentrale Kategorie der Ästhetik* (1956, Zvláštne ako centrálna estetická kategória), *Die Eigenart des Ästhetischen* (1963, Špecifikum estetična).

lumen *jas

Lunačarskij, Anatolij Vasiljevič (1875-1933) Ruský politik a estetik. Hľadal špecifiká estetiky, ktorú považoval za vedu o bezprostrednom afekcionálnom hodnotení. Krásu spájal s príjemným, rytmickým a s tým, čo zvyšuje energiu v človeku. Písal o vzťahoch umenia a revolúcie. Hlavné estetické diela – *Osnovy pozitivnoj estetiki* (1904, Základy pozitívnej estetiky), *Desjatiletije revolucii i kul'tury* (1927, Desaťročie revolúcie a kultúry), *Iskusstvo*

kak vid človečeskogo povedenija (1931, Umenie ako druh ľudského správania), *O plane i karaktere iskusstvovedčeskich issledovanij* (1929, O pláne a karaktere umenovedných skúmaní).

Lyotard, Jean-François (1907-1998) Francúzsky filozof. Analyzoval umenie v moderne a v postmodernej situácii. Podľa neho moderné umenie presunulo dôraz z krásy na vznešeno, ktoré nemá povznášať, ale intenzifikuje emocionalitu. Umenie nenapodobuje skutočnosť, ale je simulakrum, prezentuje neurčitosť a neuchopiteľnosť sveta, predvádza neobvyklé kombinácie. Obrazotvornosť ustupuje do pozadia, posilňuje sa úloha rozumových ideí v umení. Estetika sa má viac venovať procesom príjmu umenia ako ich tvorbe. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Discours, figure* (1971, Diskurz, postava), *L'Assassinat de l'expérience par la peinture* (s Jacquesom Monorym, 1984, Zabitie skúsenosti maľbou), *Que peindre? Adami, Arakawa, Buren* (1987, Čo maľovať? Adami, Arakawa, Buren), *Leçons sur l'analytique du sublime* (1991, Prednášky o analytike vznešeného).

lyrický Výrazová aj hodnotová kategória. Vyjadrujúci city a nálady, skutočnosť výrazne pretavenú cez emocionalitu. Väčšinou to znamená vyjadrovanie v obrazoch, nie v epickej šírke.

lyrický subjekt Termín literárnej teórie, ktorý sa rozšíril do estetiky. Označuje subjekt, z hľadiska ktorého je báseň napísaná. Vystupuje v prvej osobe singuláru. Výpoveď lyrického subjektu sa môže zásadným spôsobom líšiť od osobnostných skúseností a predstáv umelca, hoci z nich vychádza. V estetike sa využíva na odlíšenie umelcových každodenných predstáv o svete od toho, čo je vyjadrené a spredmetnené v umeleckom diele.

lyrika Literárny umelecký druh. Hlavným umeleckým materiálom je jazyk vo forme viazanej reči – v minulosti hlavne viazaný verš, dnes už aj voľný verš. Pracuje aj s voľným monologickým (spravidla) i dialogickým rozprávaním. V takom prípade sa od epiky a drámy odlišuje hlavne väčšou obraznosťou, podstatne väčším využívaním metafor a podstatne väčšou subjektivitou. Spravidla nepracuje s dejom a následnosťou udalostí. Ak sa dej objavuje, nerozvíja sa do takej šírky ako v epike. O situácii sa spravidla nerozpráva, ani sa nepredvádza, ale sa vyjadrujú pocity, ktoré situácia vyvoláva.

ľúbivý * páčivý

ľubozvučný Výrazová kategória. Znejúci príjemne a lahodne.

ľudovosť Termín marxistickej estetiky. Označuje požiadavku, aby sa umelci venovali témam, ktoré sú zrozumiteľné ľudu a aby vyjadrovali vo svojich dielach záujmy ľudu.

magická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako prostriedok magických praktík.

*funkcie umenia

Machotka, Pavel (1936-2019) Česko-americký psycholog, maliar a estetik. Experimentálne a empiricky skúma procesy umeleckej tvorby. Estetické diela – *Cézanne: landscape into art* (1996, Cézanne: Od krajiny k umeniu), *Style and psyche* (1999, Štýl a psychika), *Light, form and sensuality* (Svetlo, forma a zmyselnosť, 2002), *Painting of our inner world. The psychology of image making* (2003, Maľovanie nášho vnútorného sveta. Psychológia tvorby obrazov), *On site with Paul Cézanne in Provence* (2006, Cézannove miesta v Provence), *Cézanne: The Eye and the Mind* (2008, Cézanne: Oko a myseľ).

mainstream (angl. hlavný prúd) Kultúrno-historický, kultúrologický a estetický termín na označenie najrozšírenejšej podoby v určitom čase a priestore. Táto vrstva kultúra je najviac rozšírená, aj najviac a najľahšie akceptovaná, pretože sa pridrižiava štandardizovaných spôsobov vyjadrenia. Zodpovedá všeobecne akceptovanému vkusu. V poslednom polstoročí sa považuje za blízky masovej kultúre a svetu masových médií, preto nesie aj hanlivý podtón.

majestátny Výrazová aj hodnotová kategória. Impozantný, zároveň urodzený a dôstojný.

majster Umelec schopný vytvoriť kvalitné umelecké dielo. Nie je totožný s ã umeleckým géniom. Dielo majstra sa vydáva za vzor hodný nasledovania. ã majstrovstvo

majstrovstvo Schopnosť umelca vytvoriť kvalitné umelecké dielo na úrovni štandardnej v danej kultúre. Obsahuje v sebe zručnosti pre remeselné spracovanie materiálu, ale aj rozvinutú umeleckú obrazotvornosť a schopnosť rozvíjať kultúrnu tradíciu. Je hodné nasledovania, pretože dodrižiava štandardy na vysokej úrovni (nielen na úrovni mechanického opakovania), až ich tvorivo uplatňuje. ã umelecké majstrovstvo, ã majster

malebný Výrazová aj hodnotová kategória. Označuje zaujímavé usporiadanie obsahu a osobitosťou tvarov. Zdôrazňuje príjemnú organizáciu zovňajška človeka alebo prostredia. Obsahuje prímes príjemného, elegantného a pitoreskného. Neprovokuje, nevyžaduje dynamiku. Zväčša vyhovuje dominantnému vkusu. Nezriedka hraničí s gýčom.

maliarstvo Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je farba nanesená na ploche. Je to priestorové umenie a je súčasťou skupiny výtvarných umení. Cieľom maliarstva je ozvlášťňovať náš vizuálny svet (sústreduje sa v prvom rade na naše farebné a tvarové videnie), pomocou zrakového vnímania prenikať do ľudských pocitov, rozvíjať schopnosť vizuálneho vnímania.

Maliček, Juraj (1974) Slovenský estetik a teoretik kultúry. Venuje sa hlavne populárnej kultúre. Hlavné dielo – *Vademecum popkultúry* (2008), *Popkultúrny hrdina vo virtuálnej realite* (s M. Maličkovou a P. Zlatošom, 2008), *The pleasure of appearance and knowledge - pop culture as experience* (2016, slovensky 2021, Rozkoš zdania a poznania - pop kultúra ako skúsenosť).

Malíčková, Michaela (1972) Slovenská estetička. Venuje sa teórii hry. Hlavné diela – *Aspekty morfológie hry* (1998), *Hra(nie) len ako estetický fenomén* (2008), *Upír ako maska inakosti* (2013).

Mammata (2. pol. 11. st.) Indický estetik a teoretik literatúry. Synkreticky a systematicky opísal hlavné aspekty umeleckej tvorby – umelca, umeleckú tvorbu, štruktúru umeleckého diela. Hlavné dielo – *Kavjaprakasa* (2. pol. 11. st., Svetlo poézie).

Man, Paul de (1919-1983) Belgicko-americký teoretik literatúry a estetik. Venoval sa teórii interpretácie umeleckého diela s pomocou pojmu dekonštrukcia. Odmietol à estetickú ideológiu. Literárne dielo je druhom rétoriky, preto treba v diele analyzovať trópy, z ktorých sa skladá. Literárne dielo kladie čitateľovi pri čítaní prekážky v podobe figúr a obrazov. Hlavné estetické diela – *Blindness and insight* (1971, Slepota a vhl'ad), *Allegories of reading: Figural language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust* (1979, Alegórie čítania: Figuratívny jazyk u Rousseaua, Nietzscheho, Rilkeho a Prousta), *The rhetoric of romanticism* (1984, Rétorika romantizmu), štúdiá *The resistance to theory* (1986, Odpor voči teórii), *Die Ideologie des ästhetischen* (1993, Estetická ideológia).

Mandoki, Katya (1947) Mexická estetička a výtvarníčka. Venuje sa problémom každodennej estetiky a využíva sémiotické metódy. Hlavné estetické diela – *Prosaica; introducción a la estética de lo cotidiano* (1994, Prozaickosť; úvod do estetiky každodennosti), *Estética cotidiana y juegos de la cultura* (2006, Estetika každodennosti a kultúrne hry), *Estética y comunicación* (2006, Estetika a komunikácia), *Prácticas estéticas e identidades sociales* (2006, Estetické činnosti a sociálne identity), *La construcción estética del Estado y de la identidad nacional* (2007, Estetická konštrukcia štátnej a národnej identity), *Everyday Aesthetics* (2007, Estetika každodennosti).

manía Termín Platónovej estetiky. Označuje básnickú inšpiráciu, vznešený ošiaľ. Bez nej nie je možné vytvárať básnické diela. Je v protiklade s umeleckou zručnosťou, ktorá bez inšpirácie nevedie k vzniku umeleckého diela.

maniera Postup v umeleckej tvorbe, keď umelec opakovanne vo svojej tvorbe využíva rovnaké formálne postupy bez ohľadu na myšlienky a význam umeleckého diela. Umelec imituje samého seba, postupuje podľa jednej šablóny. Postup tvorby tu nezávisí od umeleckého tvorivého zámeru. Mnohokrát ide o zlovyk, ale môže ísť aj o špekuláciu, o snahu opakovať tie postupy, ktoré už niekedy mali u obecnstva úspech. Rafinované formálne postupy sú hodnotené vyššie ako významy či myšlienky alebo funkcie umeleckého diela. K maniere často vedie *akademizmus.

manieristický à maniera

Mansúr, Ján *Ján Damascénsky

Mao Ce-tung (1893-1976) Čínsky politik. Presadzoval umenie slúžiace ľudovým masám a priamo zaangažované v boji za komunizmus. Názory na umenie sú sústredené v tzv. Červenej knižke, výbere citátov z jeho prejavov.

Maquet, Jacques Jérôme Pierre (1919) Francúzsko-americký antropológ a filozof. Študuje úlohu a funkcie umenia v spoločnosti. Priniesol termín * estetické ťažisko. Estetické diela – *Introduction to aesthetic anthropology* (1971, Úvod do estetickej antropológie), *The aesthetic experience: an anthropological looks at visual arts* (1986, Estetický zážitok: pohľad antropológa na výtvarné umenia).

Marcel, Gabriel (1889-1973) Francúzsky filozof. Zaoberal sa podstatou hudby a jej fungovaním v ľudskom živote. Podľa neho skladateľ vyjadruje v diele ľudskú skúsenosť. Medzi dielom a poslucháčom môže vzniknúť podobné emocionálne nastavenie, blízke môžu byť aj svetonázory skladateľa a poslucháča. Hudobnú ideu (základ diela) nemožno síce oddeliť od jeho formálnej stránky, ale je to emocionálny a duchovný obsah hudby. Svoje estetické názory vyjadroval v množstve článkov o hudbe a skladateľoch, ktoré boli po jeho smrti sústredené v knižke *L'Esthétique musicale de Gabriel Marcel* (1980, Hudobná estetika Gabriela Marcela).

Marcuse, Herbert (1898-1979) Nemecký filozof. Uvažoval o vzťahu umenia a moci. Estetická dimenzia skutočnosti má politický význam. Nový estetický poriadok je harmóniou pudov a rozumu. Hlavné estetické diela – *The aesthetic dimension* (1978, Estetická dimenzia), *Die Permanenz der Kunst* (1977, Stálosť umenia), diela s estetickými myšlienkami – *Eros and civilization* (1955, Eros a civilizácia), *Kultur und Gesellschaft* (1965, Kultúra a spoločnosť).

Margolis, Joseph (1924) Americký filozof a estetik. Venuje sa ontológii umeleckého diela. Umelecké dielo je fyzikálnym predmetom, ktorý vzniká na pozadí kultúry. Pri hodnotení diela sa nevyhneme relativizmu a je dôležité zapojiť interpretáciu. Analyzoval rôzne druhy interpretácie. Hlavné estetické diela – antológia *Philosophy looks at the arts* (1962, Filozofický pohľad na umenie), *The language of art and art criticism* (1965, Jazyk umenia a teórie umenia), *Art and philosophy* (1980, Umenie a filozofia), *Culture and culture entities* (1984, Kultúra a kultúrne entity), *Interpretation radical but not unruly: the new puzzle of the arts and history* (1995, Radikálna, ale nie nezmyselná interpretácia: nová záhada umení a histórie), *What, after all, is a work of art?* (1999, Čo napokon znamená umelecké dielo?).

Marchianò, Grazia (1941) Taliansky estetik a filozof. Venuje sa hlavne histórii estetiky. Hlavné estetické diela – *L'armonia estetica* (1973, Estetická harmónia), *La cognizione*

estetika tra Oriente a Eccidente (1987, Západ a Východ v estetike), *La creatività* (1988, Tvorivosť), *La pluralità estetica* (2001, Estetická pluralita).

Martin, Lillian Jane (1851-1943) Americká psychologička a estetička. Robila empirické analýzy estetického vnímania, komického a skúmala detaily estetického vnímania podľa princípov G. Th. Fechnera. Hlavné estetické diela - *Psychology of the aesthetic I. Experimental prospecting in the field of the comic* (1905, Psychológia estetického I. Experimentálne hľadanie v oblasti komického), *An experimental study of Fechner''s Principles of aesthetics* (1906, Experimentálna štúdia k Fechnerovým Princípom estetiky).

Martindale, Colin (1943-2008) Americký psychológ a estetik. Venoval sa experimentálnemu výskumu umeleckej tvorby, rozvíjal pojem prototypu. Na základe empirických dát nachádzal v dejinách umenia cyklicky sa opakujúce cykly – od prirodzenejšej, snovejšie orientovanej umeleckej tvorby založenej na hlbších úrovniach ľudského vedomia, k racionálnejšej, abstraktnejšej tvorbe a naopak. Estetické diela – *Romantic progression: The psychology of literary history* (1975, Romantický progres: psychológia literárnej histórie), *The clockwork muse: The predictability of artistic change* (1990, Múza ako hodinový stroj: O predpovedateľnosti umeleckej zmeny), *Evolutionary and neurocognitive approaches to the arts* (s J. P. Locherom a V. M. Petrovom, 2007, Evolučné a neurokognitívne prístupy k umeniam).

Marx, Karol (1818-1883) Nemecký filozof a ekonóm. Spolu s F. Engelsom bol autorom vplyvnej teórie umenia. Umenie považoval za súčasť spoločenskej nadstavby závislej od výrobnnej základne spoločnosti. Načrtol teóriu estetickej činnosti a estetického vedomia ako dvoch nevyhnutných súčastí estetického osvojovania sveta človekom. Za dôležitejšiu z nich považoval estetickú činnosť, ktorú chápal ako slobodné spredmetnenie ľudských bytostných síl. V tomto spredmetnení sa ruší odcudzenie človeka svetu, len tak môže človek formovať podľa zákonov krásy. Presadzoval realistické umenie. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Ökonomisch-philosophische Manuskripte* (1844, Ekonomicko-filozofické rukopisy), *Die heilige Familie* (s F. Engelsom, 1845, Svätá rodina), *Die deutsche Ideologie* (s F. Engelsom, 1845-1846, Nemecká ideológia), 1959 – korešpondencia K. Marxa a F. Engelsa s Ferdinandom Lassalleom.

masmédiá (masové médiá) Systém v kultúre od 20. storočia, ktorý obsahuje technické prostriedky pre masové šírenie obsahov komunikácie, technológia práce s týmito prostriedkami, ako aj inštitúcie zabezpečujúce masové šírenie informácií. Patrí k nim televízia, rozhlas, film, periodická tlač, niekedy sa za ne považujú aj rôzne nosiče informácie (gramoplatne, magnetofónové kazety, videokazety, CD, DVD) a sčasti nesie charakter

masmédiá aj internet. Pomocou nich je možné šíriť informácie a iné obsahy komunikácie z jedného centra do celého sveta. Pracuje s nimi masová kultúra a je na ne napojený kultúrny priemysel. Sú významným prostriedkom štandardizácie vedomia. Televízia a rozhlas patria dnes k najtypickejším aj najsilnejším masmédiám. S ich pomocou vzniká dnes vo svete jednotná informačná vrstva.

masová komunikácia Činnosť, v ktorej tvorcovia informácie využívajú masmédiá na šírenie obsahov komunikácie v priestore a pre čo najväčší počet ľudí. V doterajších podmienkach je masová komunikácia v podstate jednosmerná, spätnú väzbu podporuje v minimálnej miere. Je dôležitým prostriedkom manipulácie s verejnosťou. Napriek tomu zásadným spôsobom podporuje rozvoj civilizácie tým, že pomáha vytvárať celosvetovú jednotnú informačnú vrstvu.

masová kultúra Súhrnkultúrnych predmetov, predstáv a činností, ktoré využívajú masovú komunikáciu a predávajú sa ako tovar. Jej cieľom nie je tvorba špičkových hodnôt, ale tvorba vecí, ktoré sa dobre predajú. Preto nadbieha vkusu širokých vrstiev obyvateľstva. Zľavuje z nárokov na myšlienkovú hĺbku a snaží sa o uniformitu svojich produktov aj zážitkov obecnstva. S cieľom čo najlepšie predat' svoje produkty často manipuluje s estetickými zážitkami a estetickým vkusom ľudí. Jedným z jej cieľov je aj manipulácia a jedným z jej výsledkov je štandardizácia vedomia. Výrazne využíva možnosti kultúrneho priemyslu. Súvisí s rozširovaním voľného času ľudí, ktorý im umožňuje často prijímať kultúrne produkty. Bez masovej komunikácie by nebola mysliteľná, lebo by nemohla masovo šíriť a predávať svoje produkty. Rozvíja sa preto až v druhej polovici 20. storočia spolu s prostriedkami masovej komunikácie. Jej pozitívny význam je v tom, že mnohí ľudia sa len cez masovú kultúru stretávajú s umeleckými hodnotami.

masové médiá *masmédiá

matematická estetika Označenie pre tendenciu v estetike, ktorá využíva matematické metódy (formálno-logické, algebraické a hlavne štatistické). Pretože v nej prevažujú metódy z kybernetiky a teórie informácie, označuje sa táto tendencia častejšie ako *informačná estetika. *metódy estetiky

materiál Termín estetiky ruskej formálnej školy. Označuje prírodné fakty, ktoré umenie povyšuje na estetický fakt. Zapojenie materiálu do umeleckých postupov je procesom tvorby umeleckého diela.

Mathauser, Zdeněk (1920-2007) Český estetik. Venoval sa hlavne semiotickej analýze umeleckého diela a umeleckej situácie. Vytvoril *štvorec umeleckej špecifickosti, ktorý je modelom umeleckej situácie. Hlavné diela – *Literatúra a anticipácia* (1982), *Metodologické*

meditace aneb Tajemství symbolu (1989, Metodologické meditácie alebo Tajomstvo symbolu), *Estetické alternativy* (1994, Estetické alternatívy), *Mezi filosofií a poezií* (1995, Medzi filozofiou a poéziou), *Estetika racionálního zření* (1999, Estetika racionálneho zrenia), *Básnické nápovědi Husserlovy fenomenologie* (2006, Básnické našepkávanie Husserlovej fenomenológie).

Matuška, Alexander (1910-1975) Slovenský literárny kritik. Analyzoval štruktúru umeleckého diela, jeho funkcie a súvislosti s kultúrnou históriou. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti* (1934), *Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho* (1934), *Vajanský prozaik* (1937).

McCormick, Peter J. (1940) Kanadský estetik a filozof. Venuje sa zmyslu umenia a fenomenologickej estetike, zvlášť R. Ingardenovi. Hlavné estetické diela – *Fictions, philosophies and the problems of poetics* (1988, Fikcie, filozofie a problémy poetiky), *On the aesthetics of Roman Ingarden* (s B. Dziemidokom, 1989, O estetike Romana Ingardena), *Modernity, aesthetics and the bounds of art* (1990, Modernita, estetika a hranice umenia).

McIver Lopes, Dominik (?) Americký estetik. Venuje sa hodnote obrazu v umení, analyzuje hranice umenia a elektronické formy umenia. Estetické diela - *Understanding pictures* (1996 Porozumieť obrazom), *Knowing art* (2007, s M. Kieranom, Poznávajúc umenie), *Sight and sensibility: evaluating pictures* (2007, Pohľad a senzibilita: hodnotenie obrazov), *Philosophy of computer art* (2009, Filozofia počítačového umenia), *Beyond Art* (2014, Za umením).

McLuhan, Marshall (1911-1980) Kanadský teoretik médií a estetik. Analyzoval masové a elektronické médiá a ich fungovanie v kultúre. Podľa neho samotné médium formuje podstatu posolstva, ako to vyjadril vo formulke – „the medium is the message“ (médium samotné je správou). Hlavné diela – *Understanding Media: The extension of man* (1964, Porozumenie médiám: Rozšírenie človeka), *The medium is the message* (s Q. Fioreom, 1967, Médium je správou), *The laws of media* (1988, Zákony médií), *The global village: Transformations in world life and media in the 21st century* (s B. R. Powersom, 1989, Globálna dedina: Transformácia života vo svete a médiá v 21. storočí).

mecenáš Človek, ktorého bohatstvo mu umožňuje podporovať umeleckú tvorbu vybraných umelcov. Podpora môže mať formu nákupu umeleckých diel, vytvárania podmienok pre tvorbu, ale aj priameho vyplácania honorárov a dôchodkov. Mecenáši často aktívne zasahujú do tvorby – od výberu motívov až po stanovovanie presných kánonov. Motívy pre podporu umenia sú rôzne – od rozmaru, cez snahu o vybudovanie si pomníka až po nezištné snahy o rozvoj kultúry. Ako mecenáš sa správa často aj štát, súkromné nadácie a občianske združenia,

cirkev, vydavatelia, galeristi, umelecké agentúry a rôzne iné inštitúcie. V posledných desaťročiach sa skôr hovorí o sponzoroch.

médium 1. Vyjadrovací prostriedok určitého umeleckého druhu (tón, farba, verš a pod.). 2. Spoločenská inštitúcia a systém inštitúcií, ktoré slúžia na rozširovanie správ, informácií, obsahov vedomia. *masmédiá, *elektronické médiá

mediálna estetika 1. Estetické a umelecké princípy masových a elektronických médií. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu masových a elektronických médií. *estetika médií

mechanické umenia (artes mechanicae) Termín stredovekej a renesančnej estetiky. Označuje skupinu umení (niekedy nazývaných aj *služobné umenia – oproti slobodným umeniam), ktoré pre svoj vznik vyžadujú zápasenie s hmotou a manuálnu prácu. Najčastejšie vyčleňovali sedem z nich: tkáčstvo, zbrojárstvo, plavba, lov, medicína, divadlo, architektúra, avšak vyskytovali sa tu aj životospráva, umenie vyjednávania, nástrojárstvo.

mei Termín klasickej čínskej estetiky. Označuje krásu v úzkom prepojení na morálne dobro.

Mejlach, Boris Solomonovič (1909-1987) Ruský literárny vedec a estetik. Venoval sa metodologickým otázkam estetiky, interdisciplinárnej spolupráci estetiky a teórii umeleckej tvorby. Estetické diela – *Sodružestvo nauk i tajny tvorčestva* (1968, Spolupráca vied a tajomstvá tvorby), *Talent pisatel'a i processy tvorčestva* (1969, Talent spisovateľa a procesy tvorby), *Na rubeže nauki i iskusstva* (1971, Na hranici vedy a umenia), *Künstlerisches Schaffen und Rezeptionsprozess: Zur Methodologie der komplexen Erforschung von Kunst und Literatur* (1977, Umelecká tvorba a proces vnímania – K metodológii komplexného skúmania umenia a literatúry).

melodický Hodnotová kategória. Označuje takú výstavbu hudobného diela, v ktorom sú tóny harmonicky spojených intervalmi a tvoria súvislý celok. Prenesene označuje ľubozvučnosť hudby aj literárneho textu.

meot Termín klasickej kórejskej estetiky. Označuje také formálne kvality javov, ktoré sú neobvyklé až absurdné, avšak štýlové, unikátne a elegantné. Je to ľahká a subtilná deformácia existujúcich štandardov.

Merleau-Ponty, Maurice (1908-1961) Francúzsky filozof a estetik. Venoval sa teórii percepcii umeleckého diela, do ktorej zahrnoval vnímanie celým telom. V každom telesnom pohybe sú obsiahnuté významy, takže tele je expresívne médium. Umelecké dielo je tak gestom, v ktorom nemožno odlíšiť význam od nástroja. Zaoberal sa aj vzťahom umeleckého a vedeckého poznania. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Phénoménologie de la perception* (1945, Fenomenológia vnímania), *Sens et nonsens* (1948, Zmysel a nezmysel),

štúdie *Le doute de Cézanne* (1939, Pochybovanie Cézanna), *L'Oeil et l'esprit* (1964, Oko a duch).

metafora Prenesenie významu z jedného slova na iné na základe analógie. Prináša prekvapujúce spojenia a vyvoláva prekvapujúce zážitky. Považuje sa za základný spôsob umeleckého vyjadrenia, niekedy sa stotožňuje s obraznosťou vôbec. Hoci je dôkladne analyzovaná v poetike, využívajú ju všetky umelecké druhy.

metódy estetiky Metódy **analýzy a interpretácie estetických fenoménov**, umeleckej tvorby a umeleckých diel s pomocou estetických kategórií.

V histórii estetiky je najviac rozšírená **filozofická abstrakcia**, v ktorej využíva najmä idealizáciu, konkretizáciu a typizáciu. Kvôli pretrvávajúcemu a prevažujúcemu využívaniu týchto metód dodnes v literatúre prevláda filozofická estetika.

Úzky vzťah k **vedám o umení** dlho poskytoval estetike dostatok dát pre jej reflexie, avšak blízkosť k filozofickým metódam sťažovala spracovanie týchto dát.

Komplikovaný vzťah k **empirickým dátam** riešila estetika rôznymi spôsobmi, najmä od 19. storočia sa snaží budovať vlastné experimenty, vlastné spôsoby zberu a analýzy empirických dát. Využila pritom najmä poučenie a spoluprácu s fyziológiou, psychológiou a sociológiou, neskôr s lingvistikou a matematikou, v súčasnosti sa prudko rozvíjajú výskumy s pomocou funkčnej magnetickej rezonancie pri mapovaní mozgu

Postupne sa rozvinula **interdisciplinárna** spolupráca estetiky, ktorá nahrádza obmedzenia jej vlastných, filozofizujúcich metód v zachytávaní analyzovanej reality. Pod vplyvom metód preberaných z iných vied vznikli v estetike celé školy a tendencie.

Estetika **dnes** využíva celú šírku metód:

- filozofické metódy,
- metódy umenoved (najmä historiografické, biografické, komparatívne, ikonografické),
- metódy iných spoločenských vied (v prvom rade experimentálne metódy psychológie, semiotické metódy lingvistiky, empirické metódy pre zber dát v sociológii),
- metódy niektorých prírodných vied (najmä experimentálne metódy fyziológie, akustiky a optiky, medicíny).
- matematické metódy (štatistické, kybernetické a algebraické).

Pomenovanie konkrétnej podoby estetiky sa niekedy mení podľa hlavných metód, ktoré daní myslitelia prevažne využívajú: *analytická estetika, *empirická estetika, *exaktná estetika, *experimentálna estetika, *filozofická estetika, *hermeneutická estetika, *informačná estetika, *lingvistická estetika, *matematická estetika, *morfologická estetika, *neuroestetika,

*porovnávacia estetika, *psychologická estetika, *semiotická estetika, *sociologická estetika, *štrukturálna estetika, *estetika zdola, *estetika zhora.

miera Termín s meniacim sa významom. 1. Označoval vnútornú vyváženosť, súlad až symetriu častí krásneho celku. 2. Označuje *primeranosť usporiadania, teda vnútornú jednotu, ktorá vychádzala z číselných vzťahov vo veci. Vymedzuje vec a udáva jej harmóniu. Spolu s *tvorom (species) a *poriadkom (ordo) bola v stredovekej estetike považovaná za základ krásy. 3. Označuje presné a vyvážené proporcie, ktoré je možné merať a podľa nich vytvárať krásne umelecké diela. Stojí v opozícii s prehnaným, výstredným a nepokojným. 4. Niekedy splýval s kategóriou *harmónie, a vtedy označuje jednotu v mnohotvárnosti. Rozpad miery sa chápal aj ako rozklad umenia a umeleckých foriem. 5. Hoci sa v histórii skoro stále spájal s číslom a číselným vyjadrením, až od 20. storočia získava presné matematické vyjadrenie. Cieľom je presne uchopiť zákonitosti tvorby estetických artefaktov alebo umeleckých diel.

*estetická miera

miesta nedourčenosti Termín estetiky R. Ingardena, H. R. Jaußa a W. Isera. Označuje relatívnu otvorenosť významov umeleckého diela, teda fakt, že autor diela nevypovie všetko explicitne. Táto významová otvorenosť umožňuje recipientovi, aby v estetickom vnímaní diela konkretizoval takéto miesta. Plnohodnotné fungovanie diela je závislé od takejto konkretizácie, pretože až v nej vzniká estetický predmet, čiže artefakt začína fungovať ako umelecké dielo. Existencia väčšieho počtu miest nedourčenosti môže byť na škodu diela (R. Ingarden), ale môže aj otvárať nové možnosti pre recipienta (W. Iser).

Mihálik, Peter (1945-1987) Slovenský filmový teoretik a estetik. Venoval sa semiotike filmu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Úvahy o metodológii výskumu filmového diela* (1974), *Kapitoly z filmovej teórie* (1974).

Michalovič, Peter (1960) Slovenský estetik a teoretik filmu. Využíva metódy štrukturalizmu a postštrukturalizmu, reflektuje problémy súčasnej kultúry. Estetické diela – *Úvod do štrukturalizmu a postštrukturalizmu* (s P. Minárom, 1997), *Az idióma keresése* (Hľadanie idiómu, 1997), *Orbis terrarum est speculum ludi* (1999), súbor štúdií *Krátke úvahy o vizualite a filme* (2000), *Dal segno al fine (Románové podoby Erosa)* (2003), *De disciplina et arte* (s kolektívom, 2005), *Znaky, obrazy a stíny slov: úvod do (jednej) filozofie a sémiologie obrazů* (s V. Zuskom, 2009), *Znaky, obrazy a tieň slov: úvod do (jednej) filozofie a sémiologie obrazov*, *Rozprava o westerne* (s V. Zuskom, 2014).

Michelis, Panajotis (1903-1969) Grécky architekt, teoretik architektúry a estetik.

Organizoval život estetiky v Grécku. Estetické diela – *An aesthetic approach to Byzantine art*

(1955, Estetické skúmanie byzantského umenia), súbor štúdií *Aieshteikos: Essays in art, architecture and aesthetics* (1977, Estetik: Eseje o umení, architektúre a estetike).

Miko, František (1920-2010) Slovenský estetik, literárny vedec a jazykovedec. Rozvinul teóriu umeleckej tvorby ako komunikácie medzi umelcom a recipientom. Venuje sa aj teórii štýlu, ktorý úzko viaže na výraz. Umelecký text analyzuje z hľadiska recipienta, pričom zdôrazňuje zážitkovosť vnímania. Rozpracoval teóriu interpretácie umeleckého diela a systém estetických výrazových kategórií. Vybudoval najväčšie slovenské estetické pracovisko – Ústav literárnej a umeleckej komunikácie na Filozofickej fakulte UKF v Nitre. Hlavné diela – *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl* (1969), *Text a štýl* (1970), *Malý výkladový slovník výrazovej sústavy* (1972), *Od epiky k lyrike* (1973), *Tvorba a recepcia* (s A. Popovičom, 1978), *Style, literature, communication* (1978, Štýl, literatúra, komunikácia), *Hodnoty a literárny proces* (1982), *Analýza literárneho diela* (1987), *Umenie lyriky. Od obrazu k zmyslu* (1988), *Aspekty literárneho textu* (1989), *Význam, jazyk, semióza* (1994).

mikroestetika Termín estetiky M. Benseho, ktorý tak označuje svoje snahy zachytiť metódami semiotiky a štatistiky estetickú mieru diela a jeho estetickú informáciu.

Mikroestetika sa zaoberá najjednoduchšími prvkami umeleckého diela. Tieto elementy sú maximálne redukovanými zložkami materiálu diela. Z ich kombinácií vznikajú elementárne znaky v diele a až tieto znaky niečo označujú. Mikroestetika neanalyzuje pevne dané objekty, ale analýza elementov diela jej slúži na to, aby zachytila estetický stav diela. Oproti mikroestetike sa makroestetika podľa M. Benseho zaoberá ucelenými časťami diela, prípadne dielom ako celkom, musí preto brať do úvahy aj emocionálny svet percipienta, čím makroestetika stráca na exaktnosti.

Milkin, Tichomír (Donoval, Ján) (1864-1920) Slovenský kňaz, básnik a literárny teoretik. Písal literárnu kritiku a analyzoval literárne diela z hľadiska vnútornej vyváženosti. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – štúdie *O prostonárodnom básnictve slovenskom* (1890), *O nadprirodzenom živle v básnictve* (1891).

mimézis (napodobenie) Napodobenie skutočnosti v umení. Jeden zo základných termínov estetiky. Obsahuje viacero významov. 1. Označuje preberanie významov, udalostí alebo postáv zo skutočnosti okolo nás do umeleckého diela. Ako skutočnosť vystupuje svet okolo umelca, umelcov psychický život, ako aj umelecká obrazotvornosť. 2. Označuje fakt, že umenie preberá tvary a formy skutočnosti do svojich obrazov, a v tomto zmysle sa zamieňa s *imitáciou. Na rozdiel od imitácie je mimézis súčasne spredmetnením umelcových predstáv a je procesom, ktorý rešpektuje aj zvláštnosti umeleckého materiálu. Umenie je súčasne aj výrazom doby a dobovej kultúry. Oproti prostej imitácii nesie so sebou mimézis aj

predvedenie, ukazovanie, vysvetľovanie, interpretáciu skutočnosti. 3. Niekedy sa mimézis stotožňuje s princípom marxistickej estetiky – s teóriou *odrazu skutočnosti v umení. 4. Obsah termínu mimézis ovplyvňoval hodnotenie významu umenia v živote človeka. Ak je umenie len napodobovaním skutočnosti, stojí umenie nižšie ako príroda, lebo je len jej tieňom. V takom prípade zavádza diváka, lebo sa tvári ako skutočnosť, avšak nie je ňou. Môže s prírodou súperiť, lebo dokáže dekódovať vnútornú krásu prírody, napodobovať jej vnútorné zákonitosti, a tak vylepšovať prírodu. Môže však byť aj vyššie ako príroda, ak napodobuje stopy božskej krásy na zemi. Iné významy viedli k oslave umenia preto, lebo napodobenie malo zabezpečovať realistickosť diela, alebo na základe mimézis mohlo umelecké dielo slúžiť ako poznávanie skutočnosti.

V rôznych významoch mimézis je nutné riešiť problém podobnosti, funkcie umeleckého diela, zmyslu umeleckej exprese, problém pravdy v umení, problém podielu recipienta, problém tvorby skutočnosti, problém konvencií a tradície, otázky povahy umeleckých vyjadrovacích prostriedkov a ich podielu na mimézis. Ak sa umelecké dielo prevracia na *simulakrum, mimézis sa stráca. *diegesis

mimoumelecké estetické Súhrn estetických vzťahov, predmetov a situácií, ktoré nie sú prírodnými útvarmi ani umeleckými dielami. Táto oblasť života človeka obsahuje aj také fenomény, ktorých prvotným zmyslom nie je byť estetickými fenoménmi (napr. úžitkové predmety, šport, každodenné praktické situácie), ale aj také fenomény, pre ktoré je estetická funkcia prvoradá (napr. dekorácia) alebo veľmi dôležitá (napr. móda), prípadne vyvážená s úžitkovou funkciou (napr. design). Niekedy sa do oblasti mimoumeleckého estetického zahrnuje aj *prírodné estetické. *estetické *umelecké estetické

Mistrík, Erich (1954) Slovenský estetik. Venuje sa metodologickým otázkam estetiky, teórii umeleckej tvorby, presahom umeleckej kultúry a iných vrstiev kultúry a teórii estetickej výchovy. Využíva interdisciplinárnu metodológiu. Estetické diela – *Umelecká tvorba v dejinách nemarxistickej estetiky* (1982), *Umelecká tvorba v dejinách marxistickej estetiky* (1982), *Vstup do umenia* (1994), *Aesthetics and civics* (1996, Estetika a občianstvo), *Slovník společenských věd* (s kolektívom, autor estetických hesiel, 1997), *Encyclopaedia Beliana* (estetické heslá od 3. zv., od 2003), *Estetický slovník* (2007), *Estetická výchova ako nástroj sebareflexie* (2016), štúdie – *Zákony umeleckej tvorby a ich modifikácia v televízii* (1983), *The relativity of talent* (1991, Relatívnosť talentu), *Umenie a deti* (2001), *Potrebuje postmoderna termín vznešeno?* (2003), *Human being transcending itself: Creative process in art as a model of our relation to the ultimate reality* (2011, Človek presahujúce seba: Tvorivý proces v umení ako model nášho vzťahu k základom skutočnosti), *Marian Váross o estetickej funkcii*

(2014), *Identita podľa estetiky* (2016), *Art/aesthetic education and civic education* (2016, Estetická výchova a občianska výchova), *Je nutná zmena umeleckej pedagogiky?* (2017), *Umenie a kultúra* (2019), učebnice estetiky – *Základy estetiky a etikety* (1994), *Umenie a kultúra* 1-3 (2009-2012), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Kultúra a multikultúrna výchova* (s kolektívom, 1999), *Slovenská kultúra v multikulturalizme* (2005), *Dobry život a kult tela* (2008).

Mistrík, Jozef (1921-2000) Slovenský jazykovedec. Venoval sa estetickým kvalitám jazyka, umeleckým vyjadrovacím prostriedkom, kompozícii umeleckého diela a estetickému vnímaniu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Štylistika* (1969 a ďalšie zásadne prepracované vydania), *Hovory s recitátorom* (1971), *Exakte Typologie von Texten* (1973, Exaktná typológia textov), *Úvahy s recitátorom* (1974), *Žánre vecnej literatúry* (1975), *Kapitolky zo štylistiky* (1977), *Dramatický text* (1979), *Rečnicke umenie* (1994).

Mistrík, Miloš (1953) Slovenský divadelný teoretik. Venuje sa štruktúre umeleckého diela a estetickému funkciu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Kapitoly o hereckom umení* (1994), *Analýzy hereckej syntézy* (1995).

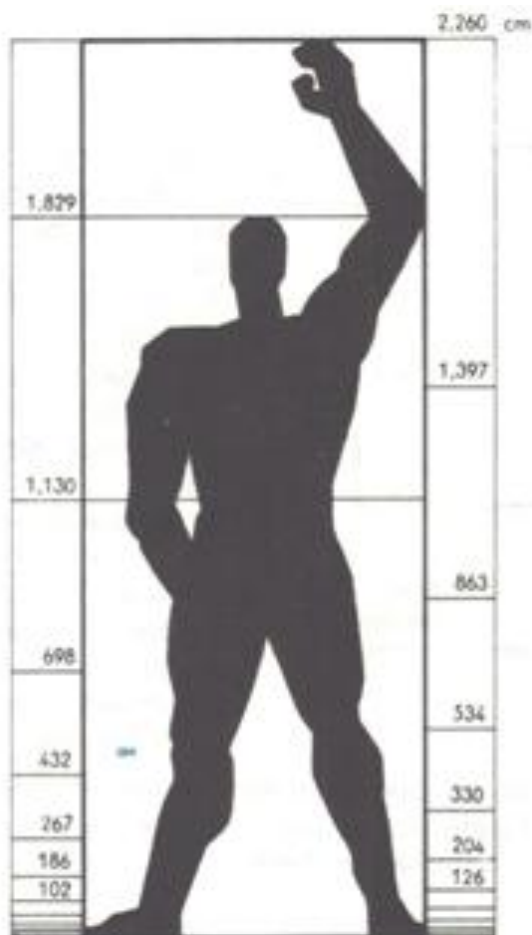
móda 1. Odievanie a ozdobovanie tela. V tomto zmysle je to vecný termín. Móda však zasahuje všetky oblasti životného štýlu (napr. nábytok, design, automobilový priemysel) a obliekanie je spravidla len jedným z výrazov módy. Oproti *modernému je móda povrchnejšia. 2. Bežný, súčasný a rozšírený estetický vkus. V tomto zmysle je to hodnotiaci termín. Obidva významy úzko súvisia, pretože odievanie je veľmi výrazne ovplyvňované vkusom rozšíreným v spoločnosti a súčasne sa tvorcovia módy snažia cieľavedome formovať estetický vkus súčasnosti. V oboch prípadoch ide aj o presadzovanie určitého *kónu. *módnosť, *staromódnosť

moderný Tá časť kultúrnej tradície, ktorú spoločnosť stále považuje za súčasnú a pritom odlišnú od minulosti. Spravidla je to nový kultúrny fenomén, avšak môže to byť aj fenomén vybraný z existujúcej kultúrnej tradície. Jeho protikladom môže byť *klasický alebo *staromódnosť. Má hlbší význam ako *móda, lebo modernosť nie je založená len na rozšírenosti estetického vkusu. Princíp modernosti vzniká na základe hlbkej premeny kultúry a využíva ho skoro každá doba. Moderná povaha kultúrneho predmetu je však len dočasná, po istom čase prichádzajú nové hodnoty a pôvodný predmet sa začne považovať za staromódnosť.

módnosť Aktuálnosť, súčasnosť, kultúrny fenomén rešpektovaný existujúcim estetickým vkusom. Oproti *móde je módnosť hodnotiacim termínom. Jeho protikladom je *staromódnosť. Princíp módnosti sa uplatňuje vo všetkých umeleckých druhoch a v celej kultúre. Módnosť ovplyvňuje aj výber z kultúrnej tradície.

modul Jednotka miery alebo vyjadrenie presnej proporcie, ktorý sa využíva vo výtvarnom umení. Býva založený na presných matematických proporciách alebo na mierach ľudskej postavy. *kánón

modulor Termín Le Corbusiera. Označuje systém proporcií, ktoré sa vzťahujú k ľudskému telu a využívajú sa v architektonickej tvorbe.



Reprodukované z Crhák, F. – Kostka, Z.: *Výtvarná geometria*. Bratislava : SPN, 1984. s.154

modus *miera

Mokrejš, Antonín (1932) Český estetik a filozof. Zaoberá sa ontológiou umeleckého diela a funkciami umenia. Hlavné estetické diela – *Umění, skutečnost, poznání* (1966, Umenie, skutočnosť, poznanie), *Filosofie a život – život a umění* (1995, Filozofia a život – život a umenie), *Umění: a k čemu?* (2002, Umenie: a načo?).

Moles, Abraham (1920-1992) Francúzsky fyzik, filozof, psychológ a estetik. Rozvíjal teóriu estetického vnímania ako interaktívnu komunikáciu, venoval sa teórii gýča. Rozvíjal experimentálne postupy v estetike. Estetické diela – *Theorie de l'information et perception esthétique* (1958, Teória informácie a estetické vnímanie), *Art et ordinateur* (1971, Umenie a počítač), *Le Kitsch: L'art du bonheur* (1971, Gýč: Umenie šťastia), *Psychologie du Kitsch*

(1977, Psychológia gýča), diela s estetickými myšlienkami – *L'affiche dans société urbaine* (1969, Plagát v mestskej spoločnosti), *Sociodynamique de culture* (1973, Sociodynamika kultúry).

mono no aware Termín japonskej klasickej estetiky. Označuje citlivosť na veci, v ktorej človek bezprostredne, bez účasti jazyka, vníma celistvosť sveta a života ako jednotu božstva, vecí a zážitku. Je to citlivosť na smútok obsiahnutý v celku sveta a vecí. Možno ho preložiť aj ako krása smútku.

morálna funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo prezentuje, potvrdzuje alebo odmieta a ironizuje určité sociálne normy. Prostredníctvom tejto funkcie pôsobí umenie na morálny vývin sociálnej skupiny. Často sa prepája s *integračnou funkciou. *funkcie umenia

Moravčíková, Erika (1983) Slovenská teoretická kultúry a médií. Analyzuje súčasnú mediálnu kultúru a procesy v postmodernej kultúre. Estetické dielo – *Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave* (2013).

Morawski, Stefan (1921-2004) Poľský estetik. Venoval sa vymedzovaniu estetiky, histórii estetiky a súčasným trendom v umení. Hlavné diela – *Rozwój myśli estetycznej od Herdera po Heinego* (1957, História estetického myslenia od Herdera po Heineho), *Między tradycją a wizją przyszłości* (1966, Medzi tradíciou a víziou budúcnosti), *Absolut i forma* (1966, Absolútno a forma), *O przedmiocie i metodzie esetyki* (1973, O predmete a metóde estetiky), *Il marxismo a l'estetica* (1973, Marxizmus v estetike), *Inquiries into the fundamentals of aesthetics* (1974, Skúmania základov estetiky), *Na zakręcie: od sztuki do po-sztuki* (1985, Na zákrute: od umenia do po-umenia), *Główne nurty estetyki XX wieku* (1992, Hlavné prúdy estetiky 20. storočia), *The troubles with postmodernism* (1996, Problémy s postmodernizmom), *Crisis of culture* (1999, Kríza kultúry), *Niewdzięczne rysowanie mapy... O postmodernie(izmie) i kryzysie kultury* (1999, Nevďačné kreslenie mapy... O postmoderne(izme) a kríze kultúry).

morfologická estetika Iné označenie pre *štrukturálnu estetiku. *metódy estetiky

Moritz, Karl Philipp (1756-1793) Nemecký estetik. Zaoberal sa teóriou umeleckej tvorby a teóriou krásy. U umelca sa stretávajú v harmónii aktívna formatívna sila a pasívna emocionálna sila. S ich pomocou umelec tvorí krásny objekt, ktorý svojou organizáciou imituje prírodu. Krásna vec je krásnou vtedy, ak ju posudzujeme nezaujato, len pre pôžitok z nej samej, mimo jej praktických účelov. Hlavné diela – *Versuch einer Verinigung alle schönen Künste und Wissenschaften unter dem Begriff des in sich selbst Vollendeten* (1785, Pokus zjednotiť všetky krásne umenia a vedy pod jednej pojem, ktorý je sám osebe dokonalý), *Über die bildende Nachahmung des Schönen* (1788, O tvorivej imitácii krásy).

Morpurgo-Tagliabue, Guido (1917-1997) Taliansky estetik a filozof. Venoval sa hraniciam a rozdielom estetického a umeleckého predmetu. Podľa neho umelecké dielo vzniká na základe obrazného vnímania a má hodnotovú povahu. Spracoval aj dejiny modernej estetiky. Hlavné estetické diela – *Il concetto dello stile* (1951, Pojem štýlu), *L'Esthétique contemporaine* (1960, Súčasná estetika).

Morris, Charles William (1901-1979) Americký semiotik a filozof. Analyzoval jazyk umenia, ktorý od jazyka vedy odlišoval tým, že umelecký jazyk nepotrebuje denotát, hoci nesie význam. Význam vzniká z kombinácie znakov a hľadanie nových kombinácií je zmyslom umenia. Hlavné estetické diela – štúdie *Aesthetics and theory of signs* (1939, Estetika a teória znakov), *Science, art and technology* (1939, Veda, umenie a technika), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Foundations of the theory of signs* (1938, Základy teórie znakov), *Signs, language and behavior* (1946, Znaky, jazyk a správanie).

Morris, William (1834-1896) Anglický estetik, výtvarník, organizátor umeleckého života, spisovateľ a politik. Analyzoval vzťahy umenia a priemyslu. Preferoval neodcudzenú remeselnú prácu a úžitkové umenie, v ktorom videl ideálnu jednotu umenia a práce.. Predpokladal, že každý človek je schopný umeleckej tvorby. Hlavné estetické diela – *Hopes and fears for art* (1881, Nádeje a obavy o umenie), *Art and socialism* (1884, Umenie a socializmus), *Architecture, industry and wealth* (1902, Architektúra, priemysel a bohatstvo). **Motokiyo, Zeami (Motokijo, Kanze)** (cca1363-1443) Japonský dramatik, herec, teoretik umenia a divadelný organizátor. Venoval sa znakovkej štruktúre umeleckého diela a štruktúre umeleckej tvorby. Umelecovu zručnosť spájal so schopnosťou sebareflexie umelca. Centrálnym pojmom jeho estetiky je jûgen – rozpracoval teóriu tichej vnútornej krásy sugestívne vyjadrovanej prostriedkami umenia. Hlavné dielo – *Fuši kaden* (cca 1400, Správa od kvetov: Ako vyzerá vietor?).

Motoori, Norinaga (1730-1801) Japonský lekár, historik, teológ, politológ a estetik. Rozvíjal teóriu umeleckej expresie. Básnická aj náboženská expresia sú aktom srdca (*kokoro) a umelec musí mať pravé srdce. Do centra japonskej estetiky a kultúry vniesol termín *mono no aware ako zvláštnosť japonského národného charakteru. Hlavné dielo s estetickými názormi – *Kodžiki den* (1798, Komentáre ku Kodžiki).

mravná krása Hodnotenie človeka a jeho činov tak, že morálne pozitívne hodnoty získavajú aj esteticky pozitívne hodnotenie. Vonkajšia krása, prípadne vnútorné bohatstvo človeka hodnotené esteticky pozitívne sa spájajú s morálnou dokonalosťou. Niektoré koncepcie jednoznačne spájajú krásu s mravnosťou. *kalokagathia

Mukařovský, Jan (1891-1975) Český estetik a literární teoretik. Rozvíjel teorii vnitřní skladby a fungování uměleckého díla. Venoval se aj analýze imanentního vývinu umění, estetické funkce, estetické normy a estetické hodnoty. Hlavním nástrojem pro analýzu uměleckého díla byla pro něho kategorie estetické funkce. Estetickou funkci kládl do protikladu k praktickým a teoretickým funkcím předmětu. Estetický postoj však chápal spolu s praktickým a teoretickým jako jeden ze základních lidských vztahů k světu. Fungování estetické normy vnímal v jejím neustálém porušování a novom nastolování. Přeměnlivost zdůrazňoval aj při umělecké hodnotě. Umělecké dílo chápal jako znak, který nie je len artefaktom, ale je estetickým objektom vo vedomí percipientov. Hlavné estetické diela – *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936, Estetická funkcia, norma a hodnota ako sociálne fakty), štúdie – *Estetika jazyka* (1940, Estetika jazyka), *O jazyce básnickém* (1940, O básnickom jazyku), *Místo estetické funkce mezi ostatními* (1942, Miesto estetické funkcie medzi ostatnými), *Záměrnost a nezáměrnost v umění* (1943, Zámernosť a nezámernosť v umení), *Umění* (1943, Umenie).

de Mul, Jos (1956) Holandský estetik a filozof. Venuje sa dejinám estetiky. Hlavné estetické dielo – *Romantic desire in (post)modern art and philosophy* (2004, Romantická túžba v (post)modernom umení a filozofii), *Cyberspace Odyssey. Towards visual ontology and anthropology* (2010, Kyberpriestorová Odysea. K vizuálnej ontológii a antropológii), *The rebirth of tragedy out of the spirit of technology* (2013, Znovuzrodenie tragédie z ducha technológie).

multikulturalizmus 1. Stav spoločnosti, v ktorej vedľa existujú radikálne odlišné kultúry. 2. Ideológia aj politický program preferujúce spolužitie kultúr. 3. Cieľový stav vývoja, v ktorom kultúry kooperujú. 4. Teória medzikultúrnych vzťahov.

multikultúrna výchova Výchovné pôsobenie zamerané na rozvoj chápania iných kultúr, na rozvoj tolerance voči iným kultúram a v konečnom dôsledku na rozvoj medzilidskej tolerance. Pracuje s kultúrnymi predmetmi a je zacielená na všetky vekové kategórie. Východiskom multikultúrnej výchovy je spoznávanie iných kultúr, avšak jej vlastným cieľom je dosiahnuť emocionálne pochopenie inej kultúry a mierovú spoluprácu príslušníkov rôznych kultúr. Snaží sa odkrývať predsudky a podnecovať pochopenie pre kultúrne rozdiely. Rôzne kultúry chápe ako prirodzene rovnocenné, berie však do úvahy ich historické a sociálne súvislosti, ich rôzne spôsoby sebavyjadrenia.

multimédiá Technológia založená na počítačovej technike, v ktorej sa prepája zvuk, obraz, video, hudba, výtvarné umenie a jazyk. Ich povaha umožňuje, aby fungovali interaktívne, teda dávajú užívateľovi možnosť zasahovať do existujúcich produktov, alebo mu umožňujú

vlastnú multimediálnu tvorbu. Multimédiá sa rozvinuli mimo umenia, kde sa aj najviac využívajú, a to najmä vo vzdelávacích aktivitách. Pre umenie sa od 60. rokov 20. storočia stávajú vyjadrovacím prostriedkom a postupne sa rozvíjajú do samostatného umeleckého druhu.

Munro, Thomas (1897-1974) Americký estetik. Odmietal filozofickú estetiku ako špekulatívnu a proklamoval nevyhnutnosť analýzy umeleckých foriem a štýlov. Vybudoval systematickú klasifikáciu umení. Zastával nevyhnutnosť zapojenia psychologických analýz do estetiky. Estetické diela – *The arts and their inter-relations* (1949, Umenia a ich vzájomné vzťahy), *Toward science in aesthetics* (1956, Rozvíjanie vedeckej estetiky), *Art education* (1956, Estetická výchova), *Oriental aesthetics* (1965, Orientálna estetika), štúdia – *Scientific method in aesthetics* (1928, Vedecká metóda v estetike).

músiké Termín antickej gréckej estetiky. V protiklade k *poiésis označoval tie ľudské činnosti, ktoré ochraňovali múzy, teda komédiu, tragédiu, tanec, hudbu, astronómiu, epiku, históriu, lyriku, milostnú poéziu, astronómiu.

myjabi Termín japonskej klasickej estetiky. Označuje kultivovanosť, dobrý vkus v chápaní krásy, v spôsobe života, v správaní, v citlivosti. Súčasťou myjabi je aj radosť z drobných krásnych a konečných vecí. Odlišuje vyššiu spoločnosť od nižších sociálnych vrstiev.

myslenie v obrazoch à obrazné myslenie

mytologická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo prezentuje mýtus a pomáha jeho upevňovaniu vo vedomí sociálnej skupiny. V masmédiách sa niekedy umelecké diela využívajú na tvorbu nových mýtov. *funkcie umenia

mýtus Obrazný výklad ľudskej skúsenosti osvetľujúci zmysel ľudskej existencie. Sústreďuje vnímanie reality spoločenstvom, ale pretvára ho do príbehov. Súbor mýtov vytvára mytológiu.

náboženská funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži na potvrdzovanie náboženskej viery. Často sa prepája s *integračnou funkciou a s *morálnou funkciou. *funkcie umenia

nadinterpretácia Termín estetiky U. Eca. Označuje takú interpretáciu umeleckého diela, ktorá z neho odvodzuje (do neho vnáša) súvislosti, významy presahujúce možnosti umeleckého diela. R. Rorty vidí možnosti nadinterpretácie v každom kvalitnom vnímaní diela, preto ju celkom neodmieta.

naivný Výrazová aj hodnotová kategória. *insitný

napätie V umeleckom diele označuje situáciu, ktorá hrozí konfliktom, ale ten sa ešte naplno nerozvinul. Termín napätie označuje dve kvality umenia: 1. Spôsob výstavby umeleckého diela, keď v diele pôsobia protikladné idey, udalostí alebo iné časti štruktúry diela. Môže

pôsobíť pri vytváraní vnútornej harmónie umeleckého diela. 2. Označuje kvalitu estetického zážitku, vzrušenie, ktoré si divák odnáša z diela. Určitý stupeň napätia je prítomný v každom estetickom zážitku.

napodobenie *mimézis

narácia (narativita) 1. Rozprávanie o súbore udalostí spojených časovou, priestorovou, príčinnou alebo inou logikou v umeleckom diele. 2. Príbeh, ktorý je výsledkom rozprávania.

*fabula, *sujet

národná kultúra Súhrn ľudských predstáv, činností, inštitúcií, diel, znakov, hodnôt, v ktorých určitý národ vyjadruje a zhromažďuje svoje chápanie sveta a svoje skúsenosti. Vzniká na základe *kultúrnej tradície.

naturalistický Výrazová aj hodnotová kategória. Mechanicky, alebo čo najvernejšie kopírujúci skutočnosť.

názov diela Označenie diela, ktoré vyjadruje buď hlavnú ideu umelca, alebo jeho zámer, alebo významy umeleckého diela, prípadne iná identifikácia diela umelcom. Hoci je neoddeliteľnou súčasťou diela, predsa len tvorí jeho samostatnú časť. Napovedá alebo dopovedá významy, ktoré sa umelcovi spájajú s dielom, označuje dominantu diela alebo žáner, prípadne chce orientovať percipientovo vnímanie. Vzniká cieľavedome ako dopovedanie diela, aj náhodne alebo ako vtip. Poskytuje percipientovi koncentrovanú informáciu o diele.

nekonvenčný Výrazová aj hodnotová kategória. Popierajúci dominantné estetické normy. Môže útočiť na dominantný vkus, alebo ho len provokovať.

nenormované estetické Termín štrukturalistickej estetiky. Označuje tú oblasť estetická, kde sa ono prejavuje ako prechodný jav bez nároku na všeobecnú platnosť. Nie je regulované ani upravované estetickou normou, je v podstate náhodným faktom. Prináša však do normovaného estetického porušovanie estetickej normy, a tak zabezpečuje vývin a premeny estetická. *normované estetické

nerd (angl. slang.) Termín na označenie osobnosti, ktorá sa pohybuje mimo mainstreamu, narúša sociálne a estetické normy dominantnej kultúry a sociálnych stredných vrstiev. Často označuje intelektuála zahľbeného do sveta ideí, ale nešikovného prípadne nezrelého v komunikácii a praktických veciach. Oproti geekovi má termín nerd intelektuálnejší podtón a znamená aj vysoké výkony vo svete ideí. Môže však pôsobiť aj hanlivo a označovať osobnosť oveľa viac asociálnu ako *geek.

neuroestetika Estetika analyzujúca estetické fenomény z pohľadu biologickej a psychologickej teórie mysle. Vysvetľuje estetické procesy procesmi na úrovni neurónov v

mozgu. Využíva hlavne medicínske metódy experimentu, prioritne funkčnú magnetickú rezonanciu, ale pokúša sa aj napojiť na genetický výskum. Kľúčová stránka <https://neuroaesthetics.net/>

nevyčerateľnosť v kontraste Termín estetiky S. D. Rossa. Označuje skutočnosť, že umelecké dielo je súčasťou množstva súvislostí, mnohých z nich úplne protikladných. Závisí od „poriadku“, v ktorom je umiestnené a na základe ktorého ho posudzujeme, akú hodnotu mu prisúdime a aké významy v ňom nachádzame. Nevyčerateľnosť týchto „poriadkov“ vytvára množstvo kontrastov a je prameňom mnohovýznamovosti diela, nevyčerateľnosti jeho významov. Preto nemožno význam diela nikdy úplne vyčerpať. Aby sa dielo celkom nerozpadlo a bolo vôbec v interpretácii uchopiteľné, je nevyčerateľnosť doplnená integritou diela, ktorú je možné tiež opísať ako istý „poriadok“.

nezainteresovanosť Termín označujúci, že recipient nemá osobný praktický záujem na predmete, ktorý mu poskytuje estetický zážitok. Považuje sa za podmienku vzniku konkrétneho estetického vnímania. *estetický odstup, *účelnosť bez účelu, *forma účelnosti predmetu

Ngai, Sianne (1971) Americká estetička a literárna kritička. Zaoberá sa súčasnými procesmi v kultúre, ktoré skúma v kontexte médií a sociálnej psychológie. Pre kultúru po postmoderne považuje za hlavné kategórie *šasovstvo (ang. zany), roztomilý (ang. cute) a zaujímavý. Analyzuje aj negatívne estetické zážitky. Estetické diela – *Ugly feelings* (2005, Škaredé emócie), *Our aesthetic categories - zany, cute, interesting* (2012, Naše estetické kategórie - šasovstvo, roztomilý, zaujímavý).

Nifo, Agostino (1473-1538) Taliansky filozof. Napísal najstaršie známe dejiny estetiky. Hlavné dielo – *De pulchro* (1531, O kráse).

Nikeforos (758-829) Byzantský mních, polyhistor a filozof. Vystupoval proti ikonoklazmu zdôrazňujúc, že uctievanie obrazov nie je modlárstvo. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Epikrisis* (814, Uzávery).

Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1844-1900) Nemecký filozof a estetik. Estetiku úzko prepájal s etickými úvahami. V gréckej kultúre analyzoval všeobecné princípy prejavujúce sa v umení: *Dionýzsky živel je princípom vášne, opojenia, utrpenia, tanca, hudby a nespútanej tvorivosti, *apolónsky živel je princípom harmónie, krásy, snových vízií, jasnosti, normotvornosti. Hudbu považoval za vrchol umení. Estetické diela – *Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1871, Zrod tragédie z ducha hudby), *Menschliches, Allzumenschliches* (1879, Ľudské, príliš ľudské), diela s estetickými myšlienkami – *Unzeitgemäße Betrachtungen* (1876,

Nečasové úvahy), *Also sprach Zarathustra* (1883-1892, Tak vravel Zarathustra), *Götzen-Dämmerung* (1889, Súmrak modiel).

nízky Výrazová kategória. Negatívny jav, ktorý sa esteticky vyjadruje cez rôzne odtiene škaredého, alebo ako krajný prípad škaredého. Je blízky vulgárnemu, brutalite. Dominantný vkus ho odmieta a netoleruje ho ako iné odtiene škaredého.

„nízke umenie“ Hodnotiaci termín na označenie umenia s nižšou umeleckou hodnotou, ktoré nie je možné zaradiť do tzv. *, „vysokého umenia“. Termín mal ambície stať sa opisným. Obsah tohto termínu je veľmi premenlivý – užšie ako iné termíny súvisí s mocenskými a módnymi premenami v kultúre, preto sa tak často označuje umenie, ktoré v danom čase a priestore protirečí rozšírenému estetickému vkusu. Niekedy sa označuje ako „poklesnuté umenie“, „pseudoumenie“, „zábavný priemysel“. Má viacero významov: 1. Umenie s nižšou umeleckou hodnotou. Nepatrí medzi vznešené produkty tzv. vysokej kultúry. Nepožaduje sa od neho, aby rešpektovalo umeleckú tradíciu. 2. Ľudové umenie. Jeho charakteristikou je skutočnosť, že nereflektuje alebo len veľmi vzdialene prijíma podnety z umenia aristokracie a vládnuvich vrstiev. 3. Tvorba vznikajúca v masovej kultúre. Jej charakteristikou má byť myšlienková plytkosť, orientácia na tzv. masového diváka, a teda využívanie jednoduchšej alebo všeobecne známej ikonografie tak, aby bola prístupná aj neškolenému estetickému vnímaniu. Hraničí s brakom, gýčom a mimo-umeleckými produktmi, napr. s reklamou. 4. Umenie populárnej kultúry. Jeho charakteristikou má byť nedostatok ambícií zaradiť sa medzi tvorbu umeleckých špičiek, preferencia zábavných a relaxačných funkcií umenia. Často cieľavedome využíva gýč a brak. 5. *amatérske umenie.

nommo Termín africkej filozofie a estetiky. Označuje magickú tvorivú silu slova, ktorá je jednotou dobra a krásy ako neoddeliteľných súčastí tvorivej sily sveta. Obsahuje mužský aj ženský princíp, ktoré tvoria dve stránky tvorivých síl. Artikuluje sa v *kuntu. Prostredníctvom tejto artikulácie (hlavne s pomocou pohybu) je možné prebúdzat energiu skrytú vo veciach.

nonartificiálny Termín hudobnej teórie, ktorý prechádza do estetiky. Označuje hudobné umelecké útvary, ktoré nie je možné chápať ako relatívne samostatné a uzavreté produkty, resp. ich notačne fixovať. Sú to voľné piesňové, improvizované a tanečné útvary, ktoré vznikali predovšetkým v európskej ľudovej hudbe a v mimoeurópskych kultúrach. Hranice nonartificiálnosti sú veľmi nepresné, niekedy sa takto označuje všetka hudba mimo tzv. vážnej hudby, prípadne mimo tzv. vážnej hudby 16.-20. storočia. *artificiálny

Nordau, Max (Südfeld, Simon Maximilian) (1849-1923) Nemecký filozof, spisovateľ, novinár a politik. Priniesol termín „die Entartung“ (zvrhnutie sa, degenerácia), ktorým označoval tendencie v kultúre záveru 19. storočia – mysticismus, symbolizmus a životný

štýl fin de siècle. Posudzoval ich ako fyzickú a mentálnu degeneráciu, chorobu storočia a obraňoval hodnoty viktoriánskeho Anglicka. Termín „die Entartung“ neskôr použili nacisti (*entartete Kunst). Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Entartung* (1892-1893, Degenerácia).

norma *estetická norma

normativizmus Snahy a teórie vyskytujúce sa v umeleckej kritike, vo vedách o umení, v kultúrnej politike i v estetike, ktoré sa snažia formulovať *estetické normy, aké by malo spĺňať kvalitné (hodnotné) umelecké dielo. Vzniká ex post a odvodzuje kánony z existujúcej tradície pre budúce diela, alebo sa snaží formulovať kánony na základe iných, mimoestetických oblastí (morálka, politika a pod.). Niektoré politické systémy zadávajú objednávku pre umelecké a estetické teórie, aby formulovali normy.

normatívna estetika Estetická teória, ktorá sa snaží formulovať viac či menej záväzné estetické a umelecké *kánony a normy. Normy sú zväčša mimoestetické a uplatňujú sa hlavne na umelecké diela, zriedkavo aj na mimoumelecké aktivity človeka. Opakujúca sa snaha v histórii estetiky, v niektorých prípadoch podložená ideologicky i teoreticky. Využíva ju kultúrna politika na celoštátnej úrovni, niekedy s ňou pracuje umelecká kritika, alebo sa formuluje na úrovni riadenia umeleckých akadémií. Vzniká niekedy aj z *programovej estetiky. Nezriedka sa spája s mocou na rôznych úrovniach riadenia spoločnosti. Normatívnou estetikou nie sú snahy nachádzať kultúrno-historické princípy v umeleckej či mimoumeleckej tradícii pre potreby historického výskumu.

normované estetično Termín štrukturalistickej estetiky. Označuje tú oblasť estetična, ktorá má nárok na všeobecné uznanie. Je neustále porušované nenormovaným estetičnom, ktoré bráni stagnácii estetična. Reguluje ho estetická norma. *nenormované estetično

Novák, Mirko (1901-1980) Český estetik. Hľadal špecifikum estetiky a umenia a venoval sa dejinám estetiky. Hlavné diela – *Základy vědy o umění* (1928, Základy vedy o umení), *Vznik pojmu krásna v řecké filosofii* (1932, Vznik pojmu krásna v gréckej filozofii), *Kantův kriticismus a problém hodnoty* (1936, Kantov kriticizmus a problém hodnoty), *Česká estetika* (1941, Česká estetika), *Otázky estetiky v přítomnosti i minulosti* (1963, Otázky estetiky v prítomnosti i minulosti), *Od skutečnosti k umění* (1965, Od skutočnosti k umeniu).

Novitz, David (1945-2001) Novozélandský estetik. Venoval sa vzťahu menia a každodenného života. Hlavné diela – *Pictures and their use in communication* (1976, Obrazy a ich využitie v komunikácii), *Knowledge, fiction and imagination* (1987, Poznanie, fikcia a imaginácia), *The boundaries of art* (1992, Hranice umenia).

obchod s umením *umelecký trh

objektívny korelát Termín estetiky T. S. Eliota. Podľa neho každej emócii alebo idei zodpovedá určitá reálna situácia, skupina javov alebo udalostí. Tieto reálne fakty sú vzorcom emócie vyjadrenej v diele.

obraz Termín s rôznymi význammi: 1. Zobrazenie skutočnosti v umeleckom diele. Tento význam súvisí s pojmom *mimézis. Zvädza vidieť v umeleckom diele len mimoumeleckú skutočnosť bez ohľadu na povahu diela a zámyery tvorcu. 2. Výsledok umeleckej obrazotvornosti. V tomto význame je jednotou zmyslovo vnímateľnej skutočnosti (napríklad maľba koňa s postavami, text, zvuk) a významov, ktoré sú do nej vtelené (napríklad bieda utečencov vo vojne, bolesť, žiaľ). Je metaforický, znakový. V druhom význame je v obraze sústredená odlišnosť umenia od iných ľudských činností. 3. Umelecké dielo ako celok. V treťom význame označuje dielo ako špecifické stvárnenie skutočnosti alebo vyjadrenie obsahu umelcovho vedomia. Štruktúra obrazu vzniká na základe princípov metafory, na základe slobodnej hry umeleckej obrazotvornosti s umeleckými prostriedkami. Obraz má estetickú funkciu. 4. Maľba, kresba, fotografia a iné dielo dvojrozmerných výtvarných umení.

obrazné myslenie 1. Termín marxistickej estetiky. Označuje poznávanie skutočnosti prostredníctvom obrazov. Odlišuje sa tak forma poznania skutočnosti v umení oproti vedeckému poznaniu. Niekedy sa uvažuje aj o špecifickom predmete obrazného myslenia oproti vedeckému mysleniu. Používa sa aj v podobe umelecké myslenie alebo myslenie v obrazoch. 2. Termín estetiky R. Arnheima. Označuje zobrazovanie skutočnosti v najširšom zmysle, ktoré využíva znakové nástroje.

obrazoborectvo *ikonoklazmus

obrazotvornosť Schopnosť a činnosť psychiky, ktorej funkciou je vytvárať zmyslovo vnímateľné veci, v ktorých sú spredmetnené myšlienky, predstavy a pocity umelca, reflexiu skutočnosti, teda obrazy. Estetika spravidla ako synonymá používa termíny fantázia, imaginácia, alebo predstavivosť. Je vlastná každému človeku v rôznej miere, mnohé estetické teórie predpokladajú u umelcov vyšší rozvoj obrazotvornosti ako u iných ľudí. *umelecká imaginácia

obsah Časť *štruktúry umeleckého diela. Kategória s rozličným významom:

Súhrn **tém, myšlienok, predstáv, významov, obrazov** reality, ktoré je možné nájsť v umeleckom diele. Niekedy sa posudzuje ako samostatný fenomén bez vzťahu k *forme diela (ako myšlienkové vnútro umeleckého diela), inokedy ako jednotný systém s formou diela, pretože iné usporiadanie formy by zmenilo aj obsah.

Obsah **nie je oproti forme prvotný**, voči forme diela je prvotná len predbežná predstava o diele. V priebehu umeleckej tvorby sa aj obsah dotvára podľa možností vznikajúcej formy. Obsah vzniká, resp. sa dotvára spolu s formou diela.

Obsah nemožno dôsledne **prerozprávať**, lebo pri jeho premene na slovné a vecné vyjadrenie stratí svoju vnútornú kompozíciu, stratí svoju formu, čím sa stratí jeho obrazný charakter, v dôsledku čoho sa zmení aj sám obsah. Tento fakt je zrejmý zvlášť pri abstraktných umeniach, ako je hudba, preto sa niekedy používajú termíny hudobný obsah – za obsah sa považuje hudobný spôsob vyjadrenia emócií, literárny obsah – za obsah sa považuje sujet, fabula alebo reflexie lyrického subjektu, filozofický obsah – za obsah sa považuje svetónázor vyjadrený v diele a pod.

Pri **podrobnejšom členení** sa termín obsah niekedy nahrádza termínmi významová vrstva, *téma, významový element, informácia a pod.

Obsahom umeleckého diela môže byť akákoľvek súčasť sveta. Estetický zážitok z diela nemá človek len pri vnímaní obsahu, ale pri vnímaní **obsahovo-formovej jednoty** diela. Aj o estetickú hodnotu diela nerozhoduje len jeho obsah, ale vždy obsahovo-formová jednota. Termín obsah patrí k najzložitejším estetickým termínom, pretože zvädza k nahrádzaniu zvláštností umeleckých diel ich mimoumeleckou realitou. Preto sa často od neho upúšťa a nahrádza sa termínom *význam, znaky, a pod.

Prílišné uprednostňovanie obsahu oproti forme vedie k **nedoceňovaniu** estetických kvalít diela a často k premene diela na služku momentálnych požiadaviek spoločnosti.

*„obsahizmus“

„**obsahizmus**“ Konceptia, podľa ktorej je v umeleckom diele dôležitý obsah a nie jeho forma. Kvalita diela, úroveň umeleckej tvorby a hodnota diela sa posudzujú len, alebo hlavne, podľa jeho obsahu. Estetické vnímanie je podľa tejto koncepcie jednoznačne závislé od prezentovaných tém. *formalizmus

obsahová analýza v umení Analýza obsahu umeleckého diela. Všíma si rôzne vrstvy obsahu (tému, fabulu, sujet a pod.). Používa sa ako východisko pre významovú interpretáciu diela. Niekedy sa ako obsahová analýza označuje akákoľvek analýza umeleckého diela, ktorá sa nezameriava na formálne súvislosti diela.

obscénnosť Termín estetiky J. Baudrillarda. Podľa neho súčasná masmediálna kultúra stiera hranice medzi vonkajškom a vnútrom, takže sa v médiách prezentujú najintímnejšie procesy nášho života. Neexistuje už oddelenie scény od predstavenia a od divákov. Všetko je okamžite na scéne a všetkými viditeľné, všetko je priehľadné, všetko sa stáva objektom drsnej prezentácie a komunikácie. Súčasťou obscénnosti je odcudzenie súkromného sveta,

zvýraznenie detailu na úkor chápania celku. Obscénym sa nestáva len sex v pornografii, ale každá informácia. V súčasnej komunikácii sa tak všetko stáva obscénnym.

obscénny Výrazová aj hodnotová kategória. Zvýrazňujúci detaily ľudského tela a ľudského sexuálneho života tak, aby sa vzbudilo sexuálne vzrušenie. Cieľom obscénneho je s pomocou provokácie alebo šoku upozorniť na základné antropologické skutočnosti ľudského života. Pohybuje sa na hranici estetických kvalít a *pornografie. Na rozdiel od *erotického sa zameriava na detaily fyzickej stránky človeka, menej sa všíma vzťah telesnosti a emocionality. Na rozdiel od pornografie nechce vždy len sexuálne vzrušiť, ale kladie si aj estetické či umelecké ciele.

odporný Výrazová kategória. Protivný, budí odpor, je nechutný. Oproti ošklivému je silnejšie, nemožno ho prekonať a definitívne ho odvrhujeme. Prehnaná podoba nízkeho.

odraz Termín marxistickej filozofie, ktorý prešiel do marxistickej estetiky. Označuje teóriu, že umelecké dielo odráža skutočnosť okolo neho. Termín nadobúda rôzne významy – od jednoduchého zrkadlenia skutočnosti, cez snahu vysvetliť dielo ako odraz objektívnej aj subjektívnej reality, až po splývanie termínu odraz s bohatou históriou termínu *mimézis. Odraz skutočnosti v umení sa niekedy považoval za anticipáciu podstatných procesov v spoločnosti – u čoho vyplývala požiadavka, aby umelecké dielo odrážalo triedny boj v spoločnosti.

Okáli, Daniel (1903-1987) Slovenský literárny kritik a publicista. Uvažoval o sociálnych funkciách umenia. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Literárna teória a kritika davistov* (1976), *O prekonávaní krízy v našej literatúre* (1981).

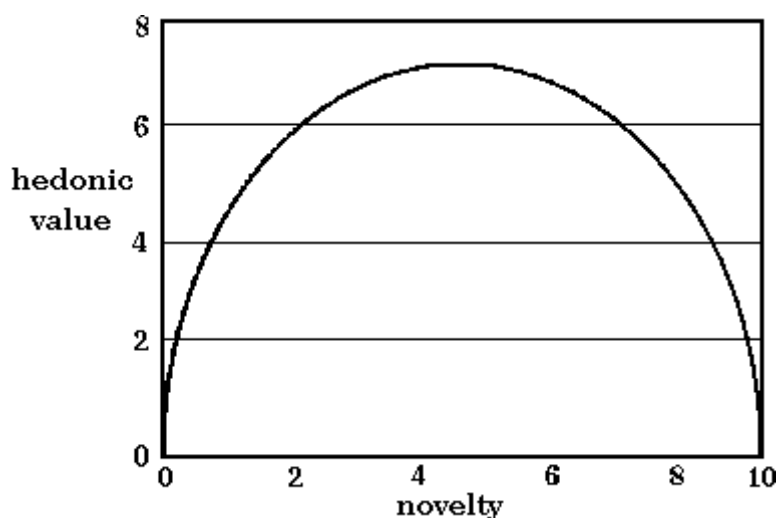
okúzľujúci Výrazová kategória. Čarovný, podmanivý, uchvacujúci, pôsobiaci magicky a neodolateľne. Takéto pôsobenie je trochu záhadné, recipient môže mať pocit nadprirodzenosti, pretože ho jav fascinuje a nemôže sa od neho odtrhnúť. Môže niesť odtieň *rozprávkového, zázračného, *romantického. Okúzľujúco nezriedka pôsobí aj *pôvab.

Oleša, Jurij (1899-1960) Ruský spisovateľ. Autor temínu *inžinier ľudských duší, ktorý sa stal oficiálnou požiadavkou pre tvorbu socialistického realizmu.

operatívnosť výrazu Termín estetiky F. Miku. Označuje také vyjadrenie, ktoré sa orientuje na komunikáciu a jej podriaďuje všetky využité prostriedky. Jej výsledkom je efektívna komunikácia. Neexistuje bez *ikonickosti výrazu. Zo vzťahu operatívnosti a ikonickosti sa u F. Miku odvíja systém výrazových kategórií.

optimálna zložitost' Termín estetiky D. E. Berlynea. Označuje vzťah medzi pôžitkom z umeleckého diela a jeho zložitosťou. Optimálny stupeň zložitosti (novosti) vyvoláva optimálny estetický zážitok. Estetický zážitok sa znižuje s prílišným poklesom alebo

s prílišným rastom zložitosti (novosti) i s prílišným poklesom alebo s prílišným rastom zložitosti (novosti).



Graf reprodukováný z *Music Cognition Handbook*: [A Glossary of Concepts](#).

ordo *poriadok

organický celok Termín estetiky New criticism. Označuje umelecké dielo ako súhrn rozporných a protikladných častí, ktoré sú vo vzájomných napätiach. Sú vzájomne previazané tak, že tvoria harmonický celok, pretože prispievajú k centrálnej téme diela.

Órigenés z Alexandrie (185-254) Grécky mních, teológ a filozof. Venoval sa štruktúre biblického textu a rozviedol teóriu viacerých vrstiev vo význame literárneho diela – doslovný, morálny a alegorický. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Peri archón* (zač. 3. st., O princípoch).

originalita Novosť a neopakovateľnosť ľudských činov a produktov. Jeden z kľúčových termínov estetiky posledných storočí. Ak sú kultúrny produkt či umelecké dielo originálne, znamená to, že dielo vzniklo v neopakovateľnej situácii, v ktorej sa ideálne stretli schopnosti umelca, jeho myšlienky a predstavy o umeleckom diele, umelecký materiál a umelecké prostriedky, ktoré mal k dispozícii, kultúrna tradícia, na ktorú nadväzoval a súčasne vzniklo umelecké dielo posúvajúce estetické normy a vyvolávajúce hlboké estetické zážitky. Kvôli tejto zložitosti je neopakovateľná, nemožno ju stotožňovať s novosťou, ktorá sa zakladá len na ľubovôli akýchkoľvek nápadu tvorcu. Originálne dielo sa vo svojej komplexnosti nedá vytvoriť nanovo, môžu vznikať už len jeho kópie, alebo ďalšie originálne diela rozvíjajúce toto dielo. Originalita je vrcholným produktom tvorivosti. Originalitu naruša *akademizmus, *epigónstvo a nevyskytuje sa v *gýči. V umení 20. storočia sa originalita umelca stala jedným z hlavných cieľov. *inovácia à inventio

ornament Ozdoba, ktorej cieľom je skrášliť predmet. Nesúvisí s funkciou predmetu a na rozdiel od dekorácie je nadbytočný. Môže brániť praktickému využitiu predmetov a zavadzať. Prílišné uprednostňovanie ornamentu sa stáva formalizmom. Funkcionalizmus nekompromisne odmietal ornament a uprednostňoval len také tvary, ktoré sú bezprostredne prakticky použiteľné.

Ortega y Gasset, José (1883-1955) Španielsky estetik a filozof. Analyzoval umenie začiatku 20. storočia, ktoré sa podľa neho stalo len formálnou hrou. Priniesol teóriu dehumanizácie umenia. Hlavné dielo – *La deshumanización del arte* (1925, Dehumanizácia umenia).

ortodoxná estetika Termín estetiky V. V. Byčkova. Označuje estetiku Byzancie a pravoslávnej tradície v Rusku.

Osborne, Harold (1905-1987) Anglický estetik. Venoval sa teórii krásy a estetického vnímania. Hlavné diela – *Theory of beauty. An introduction to aesthetics* (1952, Teória krásy. Úvod do estetiky), *Aesthetics and criticism* (1955, Estetika a teória umenia), *Aesthetics and art theory. An historical introduction* (1968, Estetika a teória umenia. Historický úvod), *The art of appreciation* (1970, Umenie vnímania).

oslavná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo oslavuje osobu, ideu, štát a pod. Môže tak slúžiť posilňovaniu moci. Často sa prepája s integračnou funkciou. funkcie umenia

Ossowski, Stanisław (1897-1963) Poľský sociológ, metodológ, teoretik kultúry, estetik. Venoval sa funkciám umeleckého diela v kultúre. Estetické dielo – *U podstaw estetyki* (1933, Základy estetiky).

osvetová funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo rozširuje poznatky, pohľady na svet medzi menej vzdelaných recipientov. Často sa prepája s náboženskou funkciou a so vzdelávacou funkciou. Na rozdiel od vzdelávacej funkcie však osvetová ráta s recipientmi menej vzdelanými v danej problematike. funkcie umenia

ošklivý Výrazová kategória. Vzbudzujúci neprijemné pocity, protiviaci sa. Oproti odpornému je slabší, prekonávame ho, lebo je možné ho preformovať. Nie je protikladom krásneho, lebo môže byť aj neexistenciou krásy či škaredého.

otvorené dielo Termín estetiky U. Eco. Označuje proces, v ktorom recipient na základe podnetov z umeleckého diela interpretuje jeho významy. Stáva sa tak aktívnym recipientom. Interpretácia je potenciálne neohraničená, z čoho vyplýva, že umelecké dielo je potenciálne otvorené. Denotáty sa premieňajú na konotácie. U. Eco odlišuje dva stupne otvorenosti – prvý vyplýva zo schopností recipienta, druhý je daný štruktúrou diela. Veľké umelecké dielo principiálne nemôže byť uzavreté.

Ovsjannikov, Michal Fjodorovič (1915-1987) Ruský estetik. Venoval sa hlavne dejinám estetiky. Hlavné diela – *Očerki istorii esetičeskich učenij* (so Z. V. Smirnovou, 1963, Náčrt histórie estetických teórií), *Kratkij slovar' po estetike* (s V. P. Razumnym, 1963, Krátky estetický slovník), *Istorija estetičeskoj mysli* (1978, História estetického myslenia).

ozdoba *ornament *dekorácia

ozvláštnenie Termín estetiky ruskej formálnej školy. Je to situácia, v ktorej človek prestáva vnímať svet okolo seba či seba samého rutinne, ale pozrie sa na svet akoby novými očami. Je to pohľad z iného uhla či neobvyklý pocit. Ruší konvenčný prístup k svetu, vyvoláva nové a neobvyklé predstavy. Zmyslom umenia preto nie je, aby človeka viedlo k spoznávaní vecí, ale k ich novému a skutočnému „videniu“.

páčiť sa Výrok „Páči sa mi“ je najjednoduchšou podobou kladného *vkusového súdu. Človek ním potvrdzuje, že má príjemný pocit z vnímania predmetu, a na základe tohto pocitu prisudzuje predmetu estetické kvality. Často nie je rozumovo zdôvodnený ani podložený dôkladnou znalosťou javu. Napriek tomu nezriedka slúži ako východisko pre tvorbu estetického názoru.

páčivý (ľúbivý) Výrazová kategória. Vnucuje sa, aby sa páčil a naozaj sa páči na prvý dojem, bez dôkladnejšieho hodnotenia.

Paetzold, Heinz (1941-2012) Nemecký estetik a filozof. Venoval sa súčasnej nemeckej estetike, estetickej reflexii postmodernity a teórii symbolu. Hlavné estetické diela – *Neomarxistische Ästhetik* (1974, Neomarxistická estetika), *Ästhetik des deutschen Idealismus* (1983, Estetika nemeckého idealizmu), *Profile der Ästhetik* (1990, Estetické profily), *Ästhetik der neueren Moderne* (1994, Estetika novej moderny), *Symbol, culture, city* (2000, Symbol, kultúra, mesto).

Palacký, František (1798-1876) Český politik, historik a filozof. V estetike sa venoval teórii krásy. Estetické dielo – *Krásověda čili O kráse a umění* (1819-1923, Veda o kráse, čiže O kráse a umení).

panestetizmus Estetický názor, podľa ktorého môžeme nájsť krásu a estetické hodnoty všade okolo nás. Svet je podľa tohto názoru krásny ako celok. Uprednostňuje estetický pohľad na skutočnosť a na ľudský život oproti iným prístupom. V praktickom živote je blízky stanovisku *estéta. (viď)pankalia

pankalía *krása vesmíru

Panofsky, Erwin (1892-1968) Nemecko-americký historik umenia. Rozvinul *ikonológiu ako širšiu vedu oproti *ikonografii a rozpracoval *ikonologickú interpretáciu. Zaoberal sa dejinami estetického myslenia. Hlavné estetické diela – *Idea: Ein Beitrag zur*

Begriffsgeschichte der älteren Kunsttheorie (1924, Idea: Príspevok k histórii pojmu staršej teórie umenia), *Studies in iconology* (1940, Štúdie z ikonológie), *Meaning in the visual arts* (1955, Význam vo výtvarnom umení).

pantomíma Umelecký druh na hranici tanca a divadla. Pohyb herca bez slov, niekedy s hudbou, ale aj bez nej. Vyjadrovacím prostriedkom je pohyb, gesto a mimika herca – míma, často v spojení s hudbou a scénou. Voľne prechádza do *výrazového tanca alebo do *divadla.

paradox Termín estetiky New criticism. Označuje protikladné významy, ktoré môžu niesť jednotlivé časti umeleckého textu, tie však vytvárajú novú kvalitu. Nie je to negatívna vlastnosť, ale nevyhnutná kvalita hodnotného umeleckého diela. Preto by mal recipient paradoxy v texte hľadať. Je to možné s pomocou metódy *close reading. *ambiguita

paradox básnika Termín estetiky Henri Bremonda. Označuje zákonitosť umeleckej tvorby. Podľa nej básnik pri písaní básne neprežíva skutočné city, ale má od nich odstup. Odstup od skutočnosti zaručuje, že vytvorí skutočnú krásu. *herecký paradox

Pareyson, Luigi (1918-1991) Taliansky estetik a filozof. Venoval sa aj ontológii a interpretácii umeleckého diela. Analyzoval dielo z hľadiska vzťahov umelca a štruktúry diela. Venoval sa aj dejinám nemeckej klasickej estetiky. Estetické diela – *Vita, arte, filosofia* (1947, Život, umenie, filozofia), *L'estetica dell'idealismo tedesco* (1950, Estetika súčasného idealizmu), *Estetica: teoria della formatività* (1954, Estetika: teória formotvornej činnosti), *L'estetica a i suoi problemi* (1961, Estetiky a jej problémy), *Teoria dell'arte* (1965, Teória umenia), *I problemi dell'estetica* (1966, Problémy estetiky), *Conversazioni di estetica* (1966, Rozhovory o estetike), *L'esperienza artistica* (1974, Umelecký zážitok).

Pariláková, Eva (1976) Slovenská estetička. Venuje sa interpretácii umeleckého diela a antropologickej estetike. Hlavné estetické diela - *Pole, strom, kríž... a monitor (K problematike archetypálnych symbolov v súčasnej kultúre)* (2008), *Nádej umenia v dobe hyperestetiky (Antropologické aspekty súčasného umenia)* (2021).

paródia Výsmech a karikovanie do absurdnosti. Prehnaná karikatúra. à humor

Parsons, Michael (1936) Britsko-americký pedagóg. Venuje sa estetickej výchove, psychológii umenia, vývoju vnímania obrazov. Hlavné diela – *How we understand art: A cognitive developmental account of aesthetic judgment* (1987, Ako rozumieme umeniu: Estetický súd z hľadiska kognitívneho vývoja), *Aesthetics and education* (s H. G. Blockerom, 1993, Estetika a výchova).

pastiš 1. Povrchná napodobenina iného umeleckého diela, ktorá preberá povrchové vlastnosti originálu, ale nereprodukuje významovú hĺbku. Je oveľa povrchnejšia ako *plagiát. 2.

Ironizujúca napodobenina, ktorá zámerne karikuje originál.

Pašteka, Július (1924) Slovenský teoretik dramatických umení a estetik. Venuje sa porovnávacej estetike. Hlavné estetické dielo – *Estetické paralely umenia* (1976).

Pašteková, Michaela (1982) Slovenská estetička, kurátorka, speváčka. Venuje sa estetike fotografie a povahe súčasných vizuálnych médií.

pátos Výrazová kategória. Prudké vzrušenie, vzletný výraz, ktorý neskrýva veľkú hĺbku a emocionálne oduševnenie. Môže aj nemusí mať veľkú dynamiku. Kombinuje tragické a vznešené. Môže mať pozitívny aj negatívny význam.

patetický Výrazová aj hodnotová kategória. *pátos

Paul, Jean *Jean Paul

Pavlov, Todor (1890-1977) Bulharský filozof, estetik, publicista a politik. Venoval sa povahe estetiky, jej predmetu, cieľom, metódam a postaveniu v spoločenských vedách. Estetiku buduje na základe teórie odrazu. Hlavné estetické diela – *Obšta teorija na izkustvoto* (1938, Všeobecná teória umenia), *Osnovni vāprosi na estetikata* (1949, Základné otázky estetiky).

pekný Výrazová kategória. Vyvoláva príjemné estetické zážitky na základe svojej uhladenosti a pôvabného spracovania. Spravidla nedráždi, neprovokuje a vyhovuje dominantnému vkusu. Predmet, jav alebo udalosť hodnotíme ako pekné na základe ich povrchových vlastností. Byť pekným ešte neznamena byť à krásnym, hoci v mnohých prípadoch tieto dve hodnotenia úzko súvisia. à krása (terminológia)

perfectio Termín stredovekej estetiky. Označuje *dokonalosť. U Tomáša Akvinského z nedostatku perfectio vzniká škaredosť predmetu.

peripetia Štvrtá časť plne rozvinutého *dramatického konfliktu. Ťažkosti a prekážky, ktoré stoja v ceste vyriešeniu konfliktu prejaveneho v kríze.

Perniola, Mario (1941) Taliansky estetik. Analyzuje estetické problémy v období masovej kultúry. Hlavné diela – *L'alienazione artistica* (1971, Umelecké odcudzenie), *La società dei simulacri* (1980, Spoločnosť simulakra), *Disgusti. Nuove tendenze estetiche* (1999, Hnus. Nové estetické tendencie), *L'estetica del Novecento* (1997, Estetika 20. storočia), *L'arte e la sua ombra* (2004, Umenie a jeho tieň), *Strategie del bello. Quarant'anni di estetica italiana* (1968-2008) (2009, Stratégie krásy. Štyridsať rokov talianskej estetiky (1968-2008)).

persifláž Jemná skrytá irónia, ktorá využíva skryté napodobenie zosmiešňovaného javu.

Petránsky, Ľudo (1943) Slovenský výtvarný historik a teoretik. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Princípy moderného umenia* (1988).

Petrov, Vladimir M. (1937-2002) Ruský estetik a informatik. Venovalsa informačnej a experimentálnej estetike. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Information and Creation: Integrating the „Two cultures“* (1995, Informácia a tvorba: Integrácia „Dvoch

kultúr“), *Evolutionary and neurocognitive approaches to the arts* (s C. Martindalom a J. P. Locherom, 2007, Evolučné a neurokognitívne prístupy k umeniam).

Pchej-sien *Ču C'-čching

Piguet, Jean-Claude (1924-2000) Francúzsky muzikológ a estetik. Venoval sa princípom estetickej analýzy umeleckého diela. Hlavné diela – *Decouverte de la musique* (1948, Objavenie hudby), *De l'esthétique a la métaphysique* (1959, Od estetiky k metafyzike), štúdia *Langage et l'art* (1967, Jazyk a umenie).

pitoreskný Výrazová kategória. Zvláštny, exotický, disharmonický s nádychom hrubosti až primitívnosti, odzrkadľujúci miestne zvláštnosti.

plagiát Napodobenina iného umeleckého diela, v ktorej sa tvorca snaží využívať postupy tvorca originálu. Oproti *pastišu v prvom význame si všíma aj hlbšie roviny pôvodného diela. Niekedy vzniká preto, aby ho tvorca vydával za originál, alebo aby sa tvorca plagiátu vydával za autora nápadu, preto je oproti pastišu aj sankcionovaný autorským právom. Využíva sa aj v *privlastnení.

plastický Výrazová aj hodnotová kategória. Živo vypracovaný a pôsobivý. Nesie odtiene *dokonalosti a *elegantného.

Platón (427-347 pr.n.l.) Antický grécky filozof. Vybudoval estetickú teóriu ako nevyhnutnú súčasť filozofického obrazu sveta. Krásu chápal ako najvyššiu, absolútnu ideu spolu s Pravdou a Dobrom. Krása je preto objektívna, pozemské krásne veci sú len jej napodobeninami, jej tieňmi. Človek sa k nej môže dostať prostredníctvom božského nadšenia (*manía), ktoré ho vedie od telesných vecí cez duchovné až po najvyššiu ideu Krásy. Za umenie považoval len tie druhy, v ktorých videl božské nadšenie, ako napr. v poézii, iné – zobrazujúce umenia – považoval za remeselné zručnosti, ako napr. sochárstvo, ktoré je dokonca napodobením napodobenín (= napodobením vecí). Umenie kazí ľudí, lebo je len hrou a zatieňuje skutočnú krásu, prípadne odvádza ľudí od vznešených vecí. Preto aj vylúčil umelcov z ideálneho štátu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Symposion* (387 pr.n.l., Hostina), *Faidros* (387 pr.n.l., Faidros), *Hippias Meizôn* (394-390 pr.n.l., Hippias Väčší), *Politeiá* (360-347 pr.n.l., Ústava).

Plechanov, Georgij Valentinovič (1859-1918) Ruský filozof, estetik a literárny kritik. Odvodzoval vznik umenia z pracovnej činnosti a skúmal vplyv materiálnych podmienok na umenie. Zdôrazňoval prioritu obsahu v umení. Hlavné estetické diela – *Pis'ma bez adresa* (1899-1900, Listy bez adresy), *Iskusstvo i social'naja žizn'* (1912-1913, Umenie a spoločenský život).

Plesník, Ľubomír (1957) Slovenský estetik. Zaoberá sa štruktúrou umeleckého diela a jeho interpretáciou z hľadiska rekonštrukcie významov recipientom. Rozvíja aj metodologickú sebareflexiu estetiky a organizuje život estetiky na Slovensku. Hlavné diela – *Pragmatika textu* (1991), *Pragmatická estetika textu* (1995), *Estetika inakosti* (1998), *Estetika jednakosti* (2001), *Slovník estetických výrazových kategórií* (s kolektívom, 2008), *Kapitoly z recepcnej estetiky* (2012), *Osnovné tematické algoritmy v slovesnom umení (s intersemiotickými a interdisciplinárnymi presahmi)* (v kolektíve, 2016), *Výberový tematický tezaurus* (s kolektívom, 2022).

plodný okamih Termín estetiky G. E. Lessinga. Označuje určitý okamih v prebiehajúcich udalostiach, ktorý musí zachytiť umelec v diele. Tento okamih v deji nie je statickým obrazom, ale nesie v sebe náznak ďalšieho vývinu, ktorý však necháva voľné pole pre fantáziu diváka. Termín ďalej rozvinul Th. W. Adorno v termíne *apparition.

Plotinos (okolo 203 - okolo 270) Starogrécky filozof. Rozvinul teóriu krásy ako vyžarovania božstva v zmyslovom materiále. Hlavné estetické diela – *Peri toy kalloy* (cca 260, O krásnom), *Peri toy noitoy kalloys* (cca 260, O duchovnej kráse).

počítačové umenie Výtvarné, literárne alebo hudobné umenie, pri ktorom sa ako hlavný nástroj používajú informačné technológie. Nevzniká automaticky, ale na základe pokynov tvorcu sa využívajú automatické informačné procesy.

podmienená krása (napojená, fixovaná, závislá krása, pulchritudo adhaerens) Termín estetiky I. Kanta. Označuje krásu účelných ľudských výtvorov alebo človeka. Pri tejto práci má človek predstavu o účele veci, a tak spája krásu s dobrom. Táto krása závisí od predstavy o dokonalosti veci, závisí od intelektuálnych pravidiel. *voľná krása

podvrh *falzifikát

poetická funkcia Termín estetiky R. Jakobsona. Označuje také usporiadanie umeleckého jazyka, ktoré sústreďuje pozornosť vnímateľa z významu na samotný znak. Vzniká kombináciou jazykových prostriedkov.

poetické umenia Termín M. F. Quintiliana. Označoval tie umenia, ktorých výsledkom sú na rozdiel od *praktických umení pretrvávajúce výtvory, ako napr. maliarstvo. *teoretické umenia

poetika 1. Časť literárnej vedy, ktorá sa skúma tvorbu a štruktúru literárneho diela. Popri analytických cieľoch niekedy má aj normatívne ambície. 2. Metaforicky sa poetikou nazýva aj súbor vyjadrovacích prostriedkov určitého autora, umeleckého smeru alebo diela.

poiein *umelecká tvorba (terminológia)

poiésis Termín antickej gréckej estetiky. Spočiatku označoval každú ľudskú tvorbu, neskôr len takú tvorbu, ktorá vyviera z inšpirácie, na rozdiel od *techné a od *músiké.

pokrok v umení Téza, podľa ktorej sa umenie vyvíja k vyšším štádiám. Existuje vo viacerých podobách: 1. Umenie skvalitňuje svoje vyjadrovacie prostriedky. Podľa G. W. F. Hegela je pokrok umenia výrazom vývinu absolútneho ducha. Preto umenie smeruje od nižších foriem k vyšším (symbolická – klasická – romantická umelecká forma). 2. Umenie stále presnejšie vyjadruje spoločenskú realitu. Podľa marxistickej estetiky umenie sleduje vývin spoločensko-ekonomických formácií. Najpokrokovejšou formou umenia je marxistickej estetiky umelecká metóda socialistického realizmu, pretože tá odráža najpokrokovejšiu sociálno-ekonomickú formáciu – socializmus a budúce vývinové tendencie spoločnosti. 3. Umenie zohráva stále aktívnejšiu úlohu v spoločnosti. Podľa umeleckých avantgárd umenie aktívne ovplyvňuje spoločenský pokrok. 4. Umenie je stále slobodnejšie. Od 14. stor. sa v Európe radikálne posilňuje individuálne postavenie umelca, uvoľňujú sa jeho väzby na spoločnosť a jeho tvorba stále viac závisí len od jeho vôle.

Poledňák, Ivan (1931) Český estetik a muzikológ. Venuje sa hudobnej estetike a semiotickej estetike. Hlavné estetické diela – *Stručný slovník hudební psychologie* (1984, Stručný slovník hudobnej psychológie), *Základy hudební semiotiky*, 3 zv. (1992, Základy hudobnej sémiotiky), *Hudba jako problém estetiky* (2006, Hudba ako problém estetiky).

pole kultúrnej produkcie (literárne pole, umelecké pole, vedecké pole a pod.) Termín sociológie P. Bourdieua. Označuje systém objektívnych vzťahov medzi účastníkmi tvorby kultúrnych predmetov – umelci, obecenstvo, inštitúcie a pod. Je historicky premenlivé a zásadne ovplyvňuje podobu akéhokoľvek estetického či kultúrneho produktu. Samostatné polia kultúrnej produkcie sa v umení vyvinuli až na prelome 19. a 20. st.

polyaisthesis Konceptia estetickej výchovy W. Roschera. Estetická výchova založená na princípoch polyaisthesis viacvrstevnatá: a) Multimedialná – kombinuje recepciu aj produkciu estetických artefaktov cez hranice žánrov a techník. b) Interdisciplinárna – prekračuje hranice vied a umeleckých druhov. c) Integratívna – integruje kultúrne tradície rôznych dôb a regiónov. d) Interkultúrna – snaží sa vnímať rôzne spôsoby ľudského sebavyjadrenia a podporuje medzikultúrne porozumenie. e) Sociálne-komunikatívna – chce prekračovať hranice sociálnych skupín a tried.

polysémia Termín poetiky a semiotickej estetiky. Označuje mnohovýznamové možnosti slova. Konkrétny význam závisí od kontextu, v ktorom sa slovo nachádza, čo je princíp poézie. Z poetiky prešiel termín polysémie do estetiky a označuje mnohovýznamovosť znakov v ktoromkoľvek umeleckom druhu.

Poničan, Ján Rob (1902-1978) Slovenský spisovateľ a publicista. Presadzoval, aby umenie slúžilo boju proletariátu. Jeho estetické myšlienky sú roztratené v drobných článkoch.

Popovič, Anton (1933-1984) Slovenský estetik a literárny teoretik. Rozpracoval teóriu umeleckého prekladu a špeciálne sa venoval teórii umeleckej komunikácie. Z hľadiska umeleckej komunikácie analyzoval umelecké dielo aj estetické vnímanie. Hlavné diela – *Poetika umeleckého prekladu* (1971), *Teória umeleckého prekladu* (1975), *Tvorba a recepcia* (s F. Mikom, 1978).

populárna kultúra Súhrn kultúrnych predmetov, predstáv a činností, ktoré vznikajú, aby boli súčasťou života čo najširšieho obecnstva, ktorému sú aj zrozumiteľné. Tieto kultúrne produkty sú určené na uspokojovanie každodenných kultúrnych potrieb, teda aj na masové šírenie a vnímanie. Preto je často ich štruktúra založená na existujúcich kultúrnych vzorcoch, nie sú orientované na to, aby prerážali nové cesty kultúrnej tvorby. Sú orientované na bezprostrednú reakciu obecnstva, často rešpektujú estetický vkus širokých vrstiev. Na rozdiel od masovej kultúry sa populárna kultúra neorientuje hlavne na trh a predaj svojich produktov, hoci to v nej zostáva dôležité. Na rozdiel od masovej komunikácie nenadbieha estetickému vkusu, nepôsobí preto tak silno na štandardizáciu vkusu ako masová kultúra. Súčasťou populárnej kultúry nie sú len produkty určené pre dominantné sociálne vrstvy, ale obsahuje aj mnoho prvkov subkultúr či zvyšky ľudového umenia. Často je považovaná za kultúrnu nižšej hodnoty, pre svojich tvorcov a prijímateľov mnohokrát predstavuje jediné kultúrne artefakty v živote. Niekedy cieľavedome využíva gýč a brak.

poriadok (ordo) Termín stredovekej estetiky. Označuje vzájomnú harmonizáciu vecí, ktoré tak nie sú v protikladoch. Popri miere (*modus) a tvare (*species) je jedným z nevyhnutných predpokladov krásy.

pornografia Obrazový alebo jazykový produkt, ktorého hlavným alebo jediným cieľom je vzbudiť sexuálnu žiadostivosť, pud. Detailne opisuje pohlavný akt. Vylučuje metafory a obrazy, ktoré by mohli predlžovať prístup k sexuálnemu vzrušeniu. Vo svojich formách často využíva formy umenia, nesnaží sa však o myšlienkovú hĺbku umenia. *erotický, *obscénny

porovnávacía estetika Analyzuje rozdiely, podobnosti a vzťahy umeleckých druhov a žánrov. *metódy estetiky

porozumenie Situácia, v ktorej percipient chápe význam umeleckého diela. Nie je to stav, ale záver procesu či samotný proces porozumenia. Interpretuje sa rôznymi spôsobmi: 1. V hermeneutickej estetike postupné budovanie významov na základe percipientovej predbežnej hypotézy o významoch. 2. Vo fenomenologickej estetike postupné budovanie

rôznych významových vrstiev diela, resp. výsledok konkretizácie nedopovedaných myšlienok autorom diela. 3. V estetike new criticism výsledok precízneho čítania textu. 4. V recepcnej estetike výsledok recipientovej kontemplácie nad textom, v ktorej objavuje významy alebo tiež výsledok konkretizácie nedopovedaných myšlienok autorom diela. 5. V ikonológii postupné prenikanie do hlbších významových rovín diela. 6. V marxistickej estetike pochopenie podstatných tendencií vo vývoji spoločnosti, ktoré prezentuje umelecké dielo. 7. U rôznych estetikov načúvanie pravde bytia, jej pochopenie a poznanie pomocou umeleckého diela (E. Heidegger, T. W. Adorno, G. W. F. Hegel, B. Croce a i.).

poslucháč *recipient

posolstvo *umelecké posolstvo

postup Termín estetiky V. B. Šklovského. Opisuje umeleckú tvorbu ako hromadenie a objavovanie nových postupov pre spracovanie umeleckých vyjadrovacích prostriedkov. Umelec nevytvára obrazy, ale nanovo usporadúva tie, ktoré má k dispozícii.

potenciál vzrušivosti (arousal potential) Termín estetiky D. E. Berlynea.

Poussin, Nicolas (1594-1665) Francúzsky maliar a estetik. Synteticky vyjadril estetický ideál klasicizmu, preferoval myšlienku idey krásy, ktorú majú umelci nasledovať. Jeho myšlienky sa stali ideologickým základom tvorby umeleckých akadémií. Vyjadroval ich v listoch a rôznych poznámkach. Hlavné estetické diela – *Lettres et propos sur l'art* (1664, Listy a myšlienky o umení), *Le vite de pittori, scultori ed architetti moderni* (sústredené G. P. Bellorim, 1672, Životy moderných maliarov, sochárov a architektov).

Považan, Michal (1913-1952) Slovenský literárny kritik, publicista, teoretik slovenského nadrealizmu. Súborné hlavných estetických textov – *Z literárnych štúdií a článkov* (1953), *Novými cestami* (1963).

poznávacia funkcia Funkcia umenia. Umelec tvorí dielo na to, aby hlbšie spoznal určité súvislosti v realite, alebo umelecké dielo prezentuje širokej verejnosti určité poznatky.

Niekedy sa poznávacia funkcia považuje za hlavnú funkciu umenia. *funkcie umenia

pôvab (grazia) Jav vyoláva estetický zážitok svojou nenútenosťou, prirodzenou a nenásilnou vnútornou usporiadanosťou. Je to ľahkosť mladosti a sviežosti. Protirečí prílišnej komplikovanosti štruktúry alebo premúdrelosti. Úzko súvisí s *okúzľujúcim, *pekným a *príjemným. Môže niesť odtieň (vid')elegantného.

pôvabný Výrazová kategória. *pôvab

praktické umenia Termín M. F. Quintiliana. Označoval umenia, ktoré sú založené na činnosti a na rozdiel od *poetických umení nevytvárajú pretrvávajúci predmet, napr. tanec.

*teoretické umenia

prāmana Termín klasickej indickej estetiky. Označuje ideálny tvar, pravdu v umeleckom diele. Nevzniká naturalistickým zobrazením javu, ale duchovným splynutím s javom tak, aby umelec pochopil vnútornú pravdu zobrazovaného, aby si v tvorbe vytvoril vnútorný model zobrazovaného. Vyjadrujú ju kánony umeleckého zobrazovania. Úzko súvisí s termínom *sādrśja.

pratibhā Termín klasickej indickej estetiky. Označuje umelecké osvetlenie, inšpiráciu, víziu, imagináciu. Je to nevyhnutná, a pritom kľúčová schopnosť a súčasne aj sila umelca. Pratibhā však môže vytvárať umelecké diela len v spolupráci so svojimi ďalšími nevyhnutnými vlastnosťami – remeselnou zručnosťou, koncentráciou, skúsenosťami a vrozeným talentom.

pravda (pravdivosť) v umení *umelecká pravda

presný Výrazová aj hodnotová kategória. Dôkladný, správny, úplný.

prêt-à-porter (fr. pripravený na nosenie) Termín z francúzskej módy označujúci konfekčné oblečenie vyrábané vo veľkých sériách, ktoré sa spravidla orientuje na aktuálnu sezónnu módu.

priemyslová estetika 1. Estetické a umelecké princípy priemyslového umenia, dizajnu a techniky. 2. Nepresné označenie tvorby v priemyslovom dizajne, nahradzuje sa termínom *dizajn. 3. Nepresné označenie pre estetickú reflexiu dizajnu (*estetika dizajnu). Zaoberá sa nasledovnými témami: účel a funkcia predmetu, vzťah úžitkových hodnôt a funkcií k estetickým hodnotám a funkciám, charakter tvaru a materiálov v dizajne, uplatňovanie priemyslových noriem v dizajne.

príjemný Výrazová kategória. Predmet alebo jav, ktorý v zmyslovom vnímaní vyvoláva pozitívne pocity. Pre vznik príjemného pocitu nemusí ísť vnímanie do veľkej myšlienkovej hĺbky.

primeranosť Termín starogréckej, starorímskej a stredovekej estetiky s rôznymi odtieňmi významov. *aptum (aptitudo), *congruentia, *convenientia, *decor (decorum), *ladnosť, *miera

primitívny Výrazová aj hodnotová kategória. Jednoduchý, nedokonalý až hrubý.

Prinzhorn, Hans (1886-1933) Nemecký psychiater a umelecký historik. Hľadal hranice medzi umeleckou genialitou (tvorbou) a psychickou chorobou. Nestotožňoval ich, ale odlišoval. Hlavné dielo - *Bildneri des Geisteskranken* (1922, Výtvarná tvorba duševne chorých).

prírodná krása *prírodné estetično

prírodné estetično Estetické kvality, fenomény, situácie, ktoré človek nachádza v prírode, alebo ich aktívne z prírodných útvarov vytvára. Nie je prvotné oproti umeleckému

a mimoumeleckému estetickému, ale vzniká na ich základe – prenosom estetických pocitov, noriem a aktivít do prírody, vstupom estetickej funkcie do prírody. Je preto výrazne kultúrno-historicky podmienené. Viac ako iné oblasti sa prírodné esteticko viaže na fyziologické a biologické danosti človeka. Termín dnes nahradzuje starší termín prírodná krása. Niekedy sa zahrnuje pod spoločný pojem *mimoumelecké esteticko spolu s inými ľudskými estetickými fenoménmi. *esteticko, *umelecké esteticko

privlastnenie (appropriácia) Proces v umeleckej tvorbe, keď umelec používa časti iných umeleckých diel, prípadne ich využije celé a svojším spôsobom upraví. Svojím privlastnením tieto diela (alebo ich časti) včleňuje ich do nových súvislostí a interpretuje po novom. Pri privlastnení sa využíva aj *kópia, *plagiát, *reprodukcia a pod.

profesionál 1. Človek, ktorý sa určitou činnosťou živí. 2. Človek, ktorý dosiahol vysoký stupeň majstrovstva vo svojej tvorbe. *majstrovstvo.

programová estetika Estetické myslenie tvorcov umenia. Je väčšinou výkladom vlastnej tvorby alebo širšou reflexiou vlastnej tvorby v kontexte umenia. Zväčša vzniká počas tvorby alebo ako spätná reflexia vlastného diela, len výnimočne pred vlastnou tvorbou ako teoretické vyjadrenie umeleckého programu tvorcu. Slúži na sebareflexiu umelca, na výklad jeho tvorby obecnstvu alebo na korigovanie názorov panujúcich o umelcovi v umeleckom či v teoretickom svete. Má výrazné normatívne ciele. Existuje v podobe nesystematických úvah a poznámok, alebo v podobe systematických úvah, často naberá podobu umeleckého manifestu. Často nepracuje s estetickými termínmi, ale má výrazný metaforický charakter. Niekedy prerastá do systematickej, vedeckej estetiky.

propagačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo propaguje myšlienku, tvorcu, mecenáša alebo sponzora, idey sociálnej skupiny a pod. *funkcie umenia

proporcia (consonantia) Termín starovekej, stredovekej a renesančnej estetiky. Označoval také kvantitatívne charakteristiky a vzťahy častí predmetu, ktoré z neho robia krásny predmet. Predmet usporiadaný podľa krásnej proporcie mal dokonalú štruktúru. V neskoršej estetike termín proporcia nahradil termín harmónia označujúci len jeden z predpokladov krásy, v súčasnej estetike sa už aj termín harmónia používa vo vzťahu ku kráse minimálne.

*harmónia, *harmónia (terminológia)

proportionalita Termín renesančnej estetiky. Označoval správne zosúladenie častí predmetu podľa určitých proporcií. *harmónia (terminológia)

prostriedky masovej komunikácie *masmédiá

protoestetické kvality 1. Najjednoduchšie estetické štruktúry, ktoré sa opakujú v rôznych kultúrach – rytmus, symetria, dôraz a pod. využívajú ich všetky umenia a sú súčasťou

akejkoľvek estetickej činnosti človeka. 2. Termín E. Dissanayake. Predverbálne, pedsymbolické, medzi kultúrne, časovo organizované a emocionálne nasýtené činnosti človeka, ktoré vznikli v evolúcii hominidov. Vyskytujú sa už v počiatočnej interakcii matky a novorodenca ako rytmické pohyby, zvýšený a spevavý hlas, opakovanie jednoduchých viet, zdôrazňovanie slov a zvukov. Vznikajú nevedome a fungujú v rôznych podobách v každej ľudskej kultúre. Vyjadrujú súdržnosť, priťahujú pozornosť dieťaťa aj matky a sú príjemné. Podobné charakteristiky majú aj prvé výtvarné prejavy v počiatkoch vývoja druhu homo. Autorka zdôvodňuje pomocou protoestetických kvalít evolučný zmysel umeleckej (estetickej) činnosti.

prototyp Označuje taký objekt, ktoré je charakteristický pre skupinu objektov, obsahuje ich hlavné, typické alebo priemerné vlastnosti. Experimentálna estetika systematicky hľadá súvislosti medzi prototypickosťou predmetu a jeho estetickým vnímaním.

provokácia Postoj, čin alebo produkt ľudskej činnosti, ktorý má u svojho diváka vyvolať šok, odpor, hlboký zážitok a iné psychické otrasy. Patrí k častým vyjadrovacím prostriedkom umenia. Provokácia narúša stereotypy v estetickom vnímaní, prípadne upozorňuje na umelca.

provokačná funkcia Funkcia umenia. Umelec svojím dielom chce v sociálnej skupine vyprovokovať určitú reakciu. Spravidla sa snaží ironizovať alebo detronizovať zaužívané spôsoby vnímania skutočnosti, mnohokrát sa prepája s *morálnou funkciou. *funkcie umenia

Pseudo-Dionýzios Areopagita (okolo 500) Neznámy sýrsky mních, teológ a filozof, pomenovaný podľa Dionýzia Areopagitu (postava z Nového Zákona a biskup?), ktorému pôvodne pripisovali jeho texty. Ako prvý prisúdil krásu Bohu a urobil z nej absolútnu vlastnosť totožnú s dobrom. Rozpracoval teóriu umeleckej tvorby ako tvorbu symbolov, ktoré slúžili na približovanie sa k Bohu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Perí tés uránias hierarchiés* (cca 500, O nebeskej hierarchii), *Peri theiôn onomatôn* (cca 500, O božích menách).

Pseudo-Longinos *Longinos

Pseudo-Plutarchos (2. alebo 3. st.) Neznámy rímsky teoretik. Venoval sa hudobnej teórii, zmyslu hudby a umenia v živote človeka, vzťahmi hudby a iných umení. Estetické dielo - *Perí mousikés* (prelom 2. a 3. st., O hudbe).

psychoanalytická interpretácia Jeden z druhov teoretickej interpretácie umeleckých artefaktov s pomocou teórií a kategórií psychoanalýzy. Zdôrazňuje úlohu umelca, resp. skrytých štruktúr kolektívneho nevedomia.

psychagogia Podľa antických Grékov usmerňovanie duše rétorikou, hudbou, tancom a pod. Z tejto predstavy sa vyvinula teória o výchovnom pôsobení umenia.

psychológia umenia Hraničná vedná disciplína, ktorá využíva pojmy a metódy psychológie, estetiky a teórie jednotlivých umení. Ciele jej výskumov využívajú všetky tieto vedné disciplíny. Analyzuje a interpretuje umenie z hľadiska psychologických poznatkov. Skúma umelecké fenomény z hľadiska psychických funkcií človeka, psychické procesy počas tvorby umeleckého diela a v estetickom vnímaní, skúma štruktúru umeleckého diela a vyjadrovacie prostriedky umenia z hľadiska ich pôsobenia na človeka. Niekedy sa za psychológiu umenia označuje *psychologická estetika.

psychologická estetika Estetika, ktorá na analýzy estetická využíva psychologické metódy, kategórie a poznatky. Analyzuje premeny psychiky v estetických vzťahoch – najmä v umeleckej tvorbe a počas estetického vnímania. Vysoko preferuje experimentálne metódy, využíva však aj introspekciu, biografickú metódu, analýzu umeleckých sebareflexií a pod. Na rozdiel od širšie postavenej *experimentálnej estetiky obmedzuje svoje metódy a poznatky na tie, ktoré jej poskytuje psychológia. Niekedy sa označuje za súčasť *exaktnej estetiky.

*metódy estetiky

pulcher *pulchrum

pulchritudo adhaerens *podmienená krása

pulchritudo mundi *krása vesmíru

pulchritudo vaga *voľná krása

pulchrum (pulcher, pulchritudo) Stredoveký termín na označenie krásy formy. Na rozdiel od à decor nemusí nutne obsahovať primeranosť veci jej účelu, stačí, ak je vec pekne sformovaná. *krása (terminológia)

pútavý Výrazová kategória. Označuje, že umelecké dielo recipienta zaujalo, že je schopné s určitou intenzitou pritaľnúť pozornosť recipienta. Pútavosť je predpokladom estetického vnímania, lebo bez tejto vlastnosti recipient nesústredí svoju pozornosť na vnímanie diela.

quadrivium (artes reales) Termín stredovekej estetiky. Označoval skupinu reálnych slobodných umení – aritmetika, geometria, astronómia, hudba (tú nechápali ako hudobnú tvorbu a produkciu v dnešnom zmysle, ale hlavne ako muzikológiu a akustiku). *slobodné umenia

Quatremère de Quincy, Antoine-Chrysostom (1755-1849) Francúzsky teoretik a historik výtvarného umenia. Formuloval princípy klasicistického umenia. Estetické diela – *Considérations morales sur la destination des ouvrages de l'art* (1815, Morálne úvahy o poslaní umenia), *Recueil des notice lues dans les séances publiques de l'académie des beaux-arts* (1834, Zbierka poznámok na verejné zasadania akadémie krásnych umení).

Quintilianus, Marcus Fabius (cca 35-cca 100) Rímsky rétor. Venoval sa klasifikácii umení. Dielo s estetickými myšlienkami – *Institutio oratoria* (po 90, Rečnícke vyučovanie).

raga (rag) Termín klasickej indickej estetiky. Vyšiel z indickej hudobnej teórie. Označuje spôsob vyjadrenia emócií, s ktorým sa spája ovplyvňovanie poslucháčovho emocionálneho sveta. Je to melodická štruktúra, symbolicky zviazaná s určitou časťou dňa alebo roka a s určitou emóciou. Výsledkom jej pôsobenia je *rasa.

rámcovanie znaku Termín estetiky J. Cullera. Označuje nutnosť chápať, posudzovať a interpretovať umelecké dielo (ako štruktúru znakov) vždy v kultúrno-historických a sociálnych kontextoch. Dielo (znak) sa tak dostáva do určitého rámca, ktorý zásadným spôsobom určuje charakter diela. Vonkajšie kontexty sa stávajú vnútornou súčasťou diela a je takmer nemožné odlíšiť vonkajšie a vnútorné súvislosti. Tento fakt sa prejavuje i pri interpretácii diela a recipient musí aj sám rámcovať znaky diela.

Rameau, Jean-Philippe (1683-1764) Francúzsky hudobník, teoretik hudby a estetik. Rozvinul *afektovú teóriu. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Traité de l'harmonie rédiute à ses principes naturels* (1722, Traktát o harmónii redukovanej na jej prirodzené princípy), *Nouveau système de musique théorique* (1726, Nový systém teoretickej hudby), *Démonstration du principe de l'harmonie* (1705, Ukážka princípov harmónie).

Rancière, Jacques (1940) Francúzsky filozof. Analyzuje diferencie estetického a politického, hľadá ich vzájomné vzťahy a miesto estetických hodnôt v súčasnom svete. Hlavné estetické diela – *L'Inconscient esthétique* (2001, Estetické nevedomie) *Malaise dans l'esthétique* (2004), *The politics of aesthetics* (2006, Politika estetična), *Politique de la littérature* (2007, Politika literatúry), *The future of the image* (2007, Budúcnosť obrazu), *Dissensus: On politics and aesthetics* (2010, Rozpor: O politike a estetike), *(Aisthesis, Scènes du régime esthétique de l'art* (2011, Aisthesis, Estetický režim umenia).

rarita Vzácnosť, výnimočná vec alebo myšlienka. V protiklade ku *kuriozite sa pri rarite zdôrazňuje kríženie a porušovanie estetických noriem. V protiklade k *bizarnému však nemusí byť zámerným porušovaním noriem.

rasa Termín klasickej indickej estetiky. Označuje emocionálnu odozvu pri estetickom vnímaní aj ako uvedomenie si tejto odozvy. Je podstatou estetického vnímania a môže byť príjemným aj nepríjemným pocitom. Zodpovedá tomu, čo je vyjadrené v umeleckom diele, alebo čo vnímame v prírode. Rasa je konečným a žiadúcim vyústením umeleckej tvorby. Preto nie je len obyčajnou psychickou reakciou na dielo, ale je to pôsobenie, ktoré rozohráva komplexnejšiu estetickú reakciu človeka – tým sa odlišuje od naturálnej, každodennej emocionálnej odozvy na reálne fakty nášho života. Konotácie tohto termínu nesú aj významy

ako vkus, pôžitok. Môže byť stelesnením ducha života v umeleckom diele. Používa sa ako synonymum termínu *bhava, pretože jedna bez druhej neexistujú, avšak rasa je jednoduchšou odozvou na jednoduchšie estetické podnety. Indická estetika rozlišovala deväť rôznych rasa: *adhbata, *bhajanak, *hasja, *karuna, *rudra, *šanta, *šringara, *vira, *vibhaca.

Read, Herbert (1893-1968) Anglický estetik, teoretik estetickej výchovy a výtvarného umenia. Rozvíjal teóriu funkcií umeleckého diela a princípy modernej estetickej výchovy. V umení a vo výchove hľadal možnosti zjednotenia intuície a intelektuálneho poriadku. Hlavné estetické diela – *Art and industry* (1934, Umenie a priemysel), *Art and society* (1937, Umenie a spoločnosť), *Education through art* (1943, Výchova umením), *The philosophy of modern art* (1952, Filozofia moderného umenia), *Icon and idea: the function of art in the development of human consciousness* (1955, Obraz a myšlienka: funkcia umenia vo vývoji ľudského vedomia), *The forms of things unknown* (1960), *The origins of form in art* (1967, Vývoj formy v umení), *Art and alienation* (1967, Umenie a odcudzenie).

realistický Výrazová aj hodnotová kategória. Zodpovedá skutočnosti v základných vzťahoch. Dobré odpozorovaný zo skutočnosti, a preto pôsobivý.

receptia *estetické vnímanie, *interpretácia

recepčná estetika 1. V širšom význame estetika, ktorá sa zaoberá v prvom rade procesmi estetického vnímania. 2. V pôvodnom, užšom význame označenie estetiky školy H. R. Jauša a W. Isera. Vychádza z predpokladu, že čitateľ literárneho textu stojí pred mnohoznačným textom a v estetickom vnímaní mu dielo kladie stále nové otázky. Čitateľ tak mení svoje očakávania voči textu, dopĺňa si *miesta nedourčenosti, a tak vytvára individuálne konkretizácie diela. Komunikácia medzi dielom a čitateľom je otvoreným procesom.

recipient Súhrnný termín pre ľudí vnímajúcich umelecké diela (poslucháč, divák, čitateľ a pod.) Recipient pristupuje pred umelecké dielo s určitými očakávaniami a v komunikácii s dielom (*estetické vnímanie) vzniká *estetický zážitok. Človek sa stáva recipientom až pri vnímaní diela, avšak je potenciálnym recipientom vždy, pretože v sebe nesie predchádzajúce estetické skúsenosti, má určité estetické názory a potreby a má určité očakávania od diela či od vnímania.

reklama Činnosť zameraná na propagáciu tovaru s cieľom priviesť diváka ku kúpe tovaru. Je súčasťou kultúrneho priemyslu. Orientuje sa na rýchle získanie zákazníka väčšinou bez toho, aby sa diváka viedla k hlbšiemu poznávaniu predmetu. Snaží sa s divákmi manipulovať. Využíva prostriedky masovej komunikácie a úzko spolupracuje s masovou kultúrou.

reklamná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo propaguje konkrétne výrobky za účelom ich lepšieho predaja. *funkcie umenia

relatívna plnosť Termín estetiky N. Goodmana. Označuje fakt, že symboly v umeleckom diele sú komplexné a ich časti majú v diele rôzne významy. Je to nevyhnutný znak umeleckého diela.

relaxačná funkcia Funkcia umenia. Tvorbou umeleckého diela umelec oddychuje, jeho vnímaním oddychuje recipient. Spravidla však pri tejto funkcii ide o to, že recipient využíva umelecké dielo na svoju vlastnú relaxáciu, na oddych od pracovných a iných všedných starostí. *funkcie umenia

remeslo V estetike označuje zručnosť v práci s umeleckým materiálom. Môže označovať: 1. Kvalitne urobené umelecké dielo, čo sa vyjadruje slovami „kvalitné remeslo“. Remeslo tu znamená vysokú úroveň zručnosti umelca. 2. Umelecké dielo urobené síce technicky kvalitne, ale bez väčšej myšlienkovvej hĺbky, čo sa vyjadruje slovami „obyčajné remeslo“. Remeslo tu znamená vysokú úroveň manuálnych zručností umelca, ale nízku úroveň umeleckej obrazotvornosti.

reprezentácia *zobrazenie

reprezentačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo reprezentuje svojho mecenáša, určitú sociálnu skupinu alebo svojho majiteľa. *funkcie umenia

reprodukcia Obraz, kópia skutočnosti, predmetu alebo udalosti inými prostriedkami. Môže mať podobu čisto technickej kópie hoci aj iného umeleckého diela, ale aj podobu majstrovsky urobenej kópie za účelom jej predaja ako originálu. Tvorba reprodukcii slúži na rozvoj remeselnej zručnosti umelcov. Využívanie reprodukcii iných diel alebo ich častí vo vlastnom diele (*privlastnenie) slúži na vyjadrenie vzťahu (prijatia či dištancu) umelca k umeleckej tradícii.

rétorika 1. Rečnícky prejav, ktorý je určitým spôsobom sformovaný a funguje v ľudskej komunikácii. Má svoje vyjadrovacie prostriedky jazykové, pohybové, zvukové a scénické. V mnohých situáciách využíva aj pôsobenie na estetický vkus. 2. Veda o rečníctve. Pretože analyzuje aj estetické kvality rečníckych prejavov, je blízka estetike a literárnej vede.

Reynolds, Joshua (1723-1792) Anglický umelec, riaditeľ umeleckej akadémie, kritik a estetik. Venoval sa princípom a štýlom umeleckej tvorby, obhajoval a zvodňoval neo-klasicistický estetický ideál. Estetické dielo - *Discourses* (1769-1790, Rozpravy).

Richard zo sv. Viktora (?-1173) Anglicko-francúzsky mních, teológ a filozof. Venoval sa estetickému zážitku, ktorý chápal ako jeden zo stupňov kontemplácie. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *De gratia contemplationis (Benjamin major)* (okolo 1160, O kontemplácii milosti), *Liber de verbo incarnato* (okolo 1160, Kniha o vtelenom slove).

Richards, Ivor Armstrong (1893-1979) Americký filozof a estetik. Zakladateľ *semiotickej estetiky. Zmysel umenia a krásy videl v harmonizácii protikladných impulzov. Hlavné estetické diela – *Principles of literary criticism* (1924, Princípy teórie literatúry), *Science and poetry* (1926, Veda a poézia), *Practical criticism: a study of literary judgment* (1929, Praktická teória literatúry: teória hodnotenia literatúry), hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *The meaning of meaning* (s C. K. Ogdenom, 1923, Význam významu).

Richter, Jean Paul Friedrich *Jean Paul

Ripa, Cesare (Campani, Giovanni) (1560?-1623?) Taliansky majordóm. Venoval sa opisu symbolov. Zakladateľ à ikonológie. Dielo – *Iconologia* 1-5 (1764-1767, Ikonológia 1.-5. zv.).

Robert Grosseteste (1168-1253) Anglický kňaz, filozof a prekladateľ. Krásu odvodzoval od matematických a geometrických zákonitostí ako aj od svetla. Vnímal ju ako objektívnu vlastnosť sveta. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Hexameron* (1243, Hexameron), *De lineis* (okolo 1240, O čiarach).

rodinné podobnosti (family resemblances) Termín filozofie L. Wittgensteina. Označuje podobné črty rôznych fenoménov, ktoré sa prepletajú ako medzi členmi rodiny. Ovpľývajú interpretáciu faktu. V estetike sa využíva pri analýzach vyjadrovacích prostriedkov a kultúrnej tradície.

romantická umelecká forma Termín estetiky G. W. F. Hegela. Označuje také umenie, v ktorom idea (na rozdiel od *symbolickej a *klasickej umeleckej formy) prekračuje svoje zmyslové znázornenie a pokračuje smerom k svojim ďalším, vyšším prejavom, ktoré prekračujú hranice umenia. Prejavuje sa vo všetkých umeleckých druhoch, ale najlepšie jej zodpovedajú hudba a literatúra (zvlášť poézia).

romantické umenie *romantická umelecká forma

romantický Výrazová aj hodnotová kategória. Vysnívaný, rojčivý, poetický, blúznivý, zahľadený do seba a unikajúci z reality.

Rosenblattová, Susan *Sontagová, Susan

Rosenkranz, Johan Karl Friedrich (1805-1879) Nemecký estetik a filozof. Ako prvý systematicky rozpracoval kategóriu škaredého. Podľa neho škaredé neodlučiteľne patrí ku krásnemu ako jeho negatívny dvojník. Škaredé posúva krásu ku komickému a komické ku kráse. Karikatúru považuje za presné vyjadrenie tejto dvojitej podoby škaredého. Hlavné dielo – *Ästhetik des Häßlichen* (1853, Estetika škaredého).

Roscher, Wolfgang (1927-2002) Rakúsky hudobník, hudobný kritik, hudobný pedagóg a estetik. Tvorca projektu *polyaisthesis. Hlavné diela – *Musik, Kunst, Kultur als Abenteuer* (1994, Hudba, umenie, kultúra ako dobrodružstvo), štúdie – *Integrative Musikpädagogik*

(1983, Integratívna hudobná pedagogika), *Polyaisthesis – Polyästhetik – Polyästhetische Erziehung* (1986, Polyaisthesis – polyestetika – polyestetická výchova).

Rosinský, Teodor (1937) Slovenský psychiater a psychotronik. Analyzuje umenie z hľadiska jeho energoinformačných potenciálov a vrstiev. *Estetické dielo – Človek, bytie a umenie* (1993).

Ross, Stephen David (1935) Americký filozof a estetik. Rozpracoval termín * nevyčerpatel'nosť v kontraste. Hlavné diela – *Literature and philosophy: an analysis of the philosophical novel* (1969, Literatúra a filozofia: analýza filozofického románau), *A theory of art: inexhaustability by contrast* (1982, Teória umenia: nevyčerpatel'nosť v kontraste), *The gift of beauty: The good as art* (1996, Dar krásy: Dobro ako umenie), *The world as aesthetic phenomenon: the image in abundance, the wonder of the earth* (2007, Svet ako estetický fenomén: nadbytok obrazov, zázrak zeme).

rozhlasové umenie Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je herec so svojim hlasom a zvukomalebné prístroje. Je to zvukové umenie prebiehajúce v čase. Spravidla vzniká na základe scenára, takže mnoho jeho diel patrí k interpretačným a kolektívnym umeniam.

rozprávkový Výrazová aj hodnotová kategória. Fantastický, zázračný, z neskutočného sveta. Konotácie môžu byť príjemné alebo strašidelné.

rôznoreč Termín estetiky M. M. Bachtina. Označuje existenciu rôznych spôsobov reči, ktoré ľudia používajú a ktoré existujú vedľa seba v kultúre. Sú výsledkom pôsobenia rôznych sociálnych podmienok, preto majú socio-ideologický základ. Ich koexistencia sa vyznačuje stavmi napätia a súťaživosti, ktoré podporujú dostredivé aj odstredivé tendencie. V texte literárneho diela preto prehovárajú rôzne hlasy rôznych sociálnych skupín a román (najlepšie vyjadrenie rôznoreči) je vždy dialógom. Podľa Bachtina sa štúdium umeleckého diela nemôže obmedzovať na analýzy semiotickej štruktúry diela, ale jeho znakovú štruktúru treba vždy vidieť v sociálnych a ideologických súvislostiach.

rudra Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – hnev alebo zlosť, zúrivosť. *rasa

Rúfus, Milan (1928) Slovenský básnik, esejista, prekladateľ. Uvažuje o zmysle a funkciách umenia. Hlavné estetické diela – *Človek, čas a tvorba* (1968), *O literatúre* (1974), *Epištoly staré i nové* (1996), *Život básne a báseň života* (2002).

rukopis Termín estetiky R. Barthesa. Je individuálnym umelcovým spôsobom, ako konštruuje svoje text. Je uprostred medzi jazykom a štýlom, ktoré sú dané. V rukopise sa

umelec angažuje za niečo, preto využíva jazyk a zaužívané štýly v zmysle svojich zámerov. Je výsledkom slobodnej voľby.

Ruskin, John (1819-1900) Anglický estetik, teoretik výtvarného umenia a filozof. Umenie analyzoval vo vzťahu k jeho morálnej hodnote. Kritizoval industriálnu spoločnosť za to, že ničí remeselnú výrobu kultúrnych predmetov. Hlavné estetické diela – *Modern painters 1-5* (1843-1862, Moderní maliari), *The seven lamps of architecture* (1849, Sedem lúč architekúry), *The stones of Venice 1-3* (1851-1853, Kamene Benátok), *Political economy of art* (1857, Politická ekonómia umenia), *Lectures on art* (1870, Prednášky o umení).

rutinný Hodnotová kategória. Zručný, šikovný, pohotový k výkonu. Hraničí s manierou.

rytmus Časová alebo priestorová organizácia prvkov a častí celku, ktorá strieda rovnaké alebo analogické zložky v opakujúcich sa intervaloch. Niektoré prvky sú zdôraznené (zväčšené-zmenšené, svetlejšie-tmavšie, posunuté v priestore-vracajúce sa späť, vyvážené-nevyvážené a pod.). Ako vyjadrovací prostriedok ho využívajú všetky umenia. Jeho cieľom je zdôraznenie niečoho, vyvolanie napätia, navodenie pocitu monotónnosti alebo naopak dynamiky, pripútanie pozornosti diváka a pod.

sabi Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje krásu predmetov, na ktorých je zjavné ich používanie, alebo ich vek. Je to pokojná a tichá krása staroby, spustnutosti, miznutia, vädnutia, melanchólie, samoty. Je v nej kus jednoduchosti, ktorá však vzniká prirodzene, nie z ľudskej vôle.

sadhana Termín klasickej indickej estetiky. Označuje kultiváciu umeleckého talentu. Táto kultivácia je jednotou praktických cvičení (rozvíjajú remeselnú zručnosť umelca a znalosť umeleckého materiálu), celoživotného zánietenia pre tvorbu, ako aj cvičení v psychickej koncentrácii. Všetko spoločne prebieha pod vedením majstra.

sadô Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje umenie čajového obradu.

sādrśja Termín klasickej indickej estetiky. Označuje korešpondenciu reality a umeleckého diela v zmysle analógie obsahu aj formy. Nie je výsledkom obyčajného detailného pozorovania sveta, ale výsledkom duchovného splynutia so svetom. Úzko súvisí s termínom *pramāna.

Sainte-Beuve, Charles-Augustine (1804-1869) Francúzsky literárny kritik a estetik.

Vybudoval tzv. biografickú metódu v estetike – umelecké diela vysvetľoval na základe faktov zo života umelcov. Jeho myšlienky sú roztratené v menších článkoch.

Saito, Yuriko Americká estetička. Venuje sa estetike každodenného života a japonskej estetike. Hlavné publikácie - *Everyday aesthetics* (2008, Estetika každodennosti), *Aesthetics*

of familiar life. Everyday life and world making (2017, Estetika každodenného života.

Každodenný život a tvorba sveta).

Sambucus, Ján (1531-1584) Slovenský básnik, vydavateľ, prekladateľ, historik. Myšlienky o umení zaradil do súboru symbolov vyjadrujúcich múdrosť svojej doby. Dielo s estetickými myšlienkami – *Emblemata* (1564, Emblémy).

Santayana, George (1863-1952) Španielsko-americký estetik, filozof a spisovateľ.

Rozpracoval pojem estetická skúsenosť. Krása je hodnotou, ktorú odlišuje od morálnej hodnoty. Je objektivizovaným pôžitkom, lebo ju považujeme za vlastnosť predmetu. Umenie považuje za nádherné stelesnenie rozumu. Estetické diela – *The sense of beauty* (1896, Zmysel pre krásu), *Reason in art* (1905, Rozum v umení).

sardonický Hodnotová kategória. Křčovitý, trpký výsmech so zlostným podtónom. à humor

sarkastický Hodnotová kategória. *sarkazmus

sarkazmus Štiplavá a ostro demaskujúca irónia. à humor

Sartre, Jean Paul (1905-1980) Francúzsky spisovateľ, filozof a estetik. Uvažoval o zodpovednosti umelca voči dobe. Preto je povinnosťou umeleckého diela angažovať sa v spoločnosti. Pomáha rozširovať slobodu. Hlavné estetické diela – *L'imagination* (1936, Imaginácia), štúdia *Qu'est-ce que la littérature?* (1947, Čo je to literatúra?), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *L'être et le néant* (1943, Bytie a ničota), *Les mots* (1963, Slová).

Sasaki, Ken-ichi (1943) Japonský estetik. Venuje sa francúzskej klasickej estetike a interkultúrnym vzťahom. Organizuje život estetiky v Japonsku a medzinárodne. Hlavné diela – *Bigaku jiten* (1984, Estetický slovník), *Aesthetics according to non-Western principles* (1998, Estetika podľa nie-západných princípov), *Taitoru-no maryoku* (2001, Magická sila titulku).

satira Posmech, výsmech. Môže byť zlostná aj láskavá. Jej hraničné podoby sú *sardonické a *sarkastické. à humor

satirický Hodnotová kategória. *satira

scénické umenia Skupina umení, v ktorých je jedným z hlavných vyjadrovacích prostriedkov scéna. Scéna je priestorom, ktorý je relatívne ohraničený, spravidla (nie vždy) aj zvlášť upravený pre prezentáciu umeleckého diela a odohráva sa v ňom dramatická situácia. Scénické umenia neexistujú bez scény. Sú to spravidla interpretačné umenia a spravidla aj kolektívne umenia. Patrí sem hlavne divadlo, filmové umenie, televízne umenie a tanečné umenie.

Scruton, Roger (1944-2020) Anglický filozof, estetik a publicista. Venoval sa estetickým problémom súčasnej kultúry. Kultúru a umenie vnímal v úzkej súvislosti s politickými a

inými spoločenskými pohybmi. Kritizoval modernu a postmodernu. Estetické diela – *Art and imagination* (1974, Umenie a imaginácia), *The aesthetics of architecture* (1979, Estetika architektúry), *The aesthetic understanding* (1983, Estetické porozumenie), *Classical Vernacular* (1994, Klasický štýl), *The aesthetics of music* (1997, Estetika hudby), *An intelligent person's guide to modern culture* (1998, Sprievodca inteligentného človeka po modernej kultúre), *Music as an art* (2018, Hudba ako umenie).

sebahodnotiaca funkcia Funkcia umenia. Recipient alebo sociálna skupina hodnotia samých seba prostredníctvom umeleckého diela. Táto funkcia sa prepája s *funkciou zrkadla, s *integračnou funkciou aj s *morálnou funkciou. *funkcie umenia

sebavyjadrenie Proces, v ktorom umelec vyjadruje svoje emócie, idey a fantáziu v umeleckých vyjadrovacích prostriedkoch. Spravidla nie je spontánnym gestom, ale vzájomným stretom a prispôbovaním sveta emócií a sveta vyjadrovacích prostriedkov – emócie umelca sa artikulujú, zjasňujú a prispôbujú sa vybraným prostriedkom a súčasne si umelec vyberá prostriedky vhodné pre vyjadrenie jeho vnútorného sveta. Mnohokrát prispôbuje umelec sebavyjadrenie aj potenciálnemu recipientovi.

sedem mechanických umení *mechanické umenia

sedem slobodných umení *slobodné umenia

sekundárny modelujúci systém Termín estetiky J. Lotmana. Označuje skutočnosť, že umelecké dielo nereprodukuje realitu, ale konštruje vlastnú realitu na základe prirodzeného jazyka. Termíny prirodzeného jazyka v ňom dostávajú iný význam, ktorý nie je kópiou, ale modelom reality.

sémanalýza Termín estetiky J. Kristevy. Vznikol ako kombinácia termínov semiotika a psychoanalýza. Označuje metódu analýzy umeleckých diel (literárnych textov) tak, aby sa v analýze textov prekročili hranice jazyka a lingvistickej analýzy a aby sa do analýzy začlenili aktivity tela, ktoré sú plnohodnotnou súčasťou tvorby významu (rytmus, pohyb a pod.)

sémantická hustota Termín estetiky N. Goodmana. Označuje situáciu v ktorej existuje viacero symbolov pre relatívne blízke javy. Je to nevyhnutný znak umeleckého diela.

sémantická organickosť Termín estetiky G. della Volpe. Označuje vnútornú súdržnosť a sebestačnosť umeleckého textu, ktorý pre svoju existenciu nepotrebuje vzťahovať jednotlivé slová a pojmy k vonkajšiemu svetu, ako je to vo vedeckom texte. Význam jednotlivých znakov sa rodí z celku diela.

sémantické gesto Termín estetiky J. Mukařovského. Označuje zámer umelca, na základe ktorého sa zjednocujú a dotvárajú jednotlivé prvky umeleckého diela. Nie je možné ho z diela vyabstrahovať, dotvára význam diela.

semionaut Termín estetiky N. Bourriauda. Označuje súčasného umelca, ktorý pracuje so znakmi vytrhnutými z ich pôvodných kontextov a nachádza medzi nimi nové spojenia. Je to cestovateľ medzi znakmi.

semiotická analýza Analýza umeleckého diela z hľadiska jeho znakov a významovej štruktúry. Analyzuje rôzne typy znakov v diele, ich denotáty a konotácie, spôsoby vyjadrovania a označovania, vyjadrovacie prostriedky. Často analyzuje umelecké dielo ako súčasť umeleckej komunikácie. Člení sa na sémantickú analýzu – analýza vzťahu významu a denotátu, syntaktickú analýzu – analýza vzťahov medzi znakmi, pragmatickú analýzu – analýza vzťahov znakov a diváka, resp. spoločnosti.

semiotická estetika Estetika, ktorá analyzuje umelecké dielo ako znakový systém fungujúci v umeleckej komunikácii. Skúma dielo z hľadiska syntaxe znakov – ich vzájomné vzťahy, z hľadiska ich sémantiky – významy znakov a diela ako celku, z hľadiska pragmatiky – fungovanie a využitie znakov diela. Využíva metódy lingvistiky. Analyzuje denotáty a konotácie umeleckého diela, jeho polysémiu, spôsoby kódovania v tvorbe a dekódovania v estetickom vnímaní, intertextualitu diela. *metódy estetiky

Sen no, Rikjū (1522-1591) Japonský čajový majster. Ideál krásy hľadal v *sabi.

sentimentálny Výrazová kategória. Subjektívne precítený s melancholickým podtextom. V estetike sa niekedy tento termín rezervuje pre taký typ vnímania, v ktorom sa zastavuje estetické vnímanie, ruší sa estetický zážitok a nastupuje naturálne vnímanie.

Serdaheli, Juraj (1740-1808) Uhorský estetik. Publikoval prvé systematické estetické texty na Slovensku. Hlavné diela – *Aesthetica sive doctrina boni gustus 1-2* (1778, Estetika alebo veda o dobrom vkuse), *Ars poetica* (1783, Umenie básnické).

sexi Človek, fenomén alebo produkt, ktorý je príťažlivý, lákavý, pôvabný, šarmantný.

Pôvodne termín z oblasti erotiky, ktorý sa používal najmä vo vzťahu k ženám. V reklame a v dizajne získal estetický význam a rozšíril sa na akékoľvek produkty.

Shaftesbury, Anthony Ashley-Cooper (1671-1713) Anglický filozof a estetik. Zdôvodňoval existenciu vnútorného zmyslu, ktorým človek rozlišuje pravdu, krásu a dobro.

Prostredníctvom tohto zmyslu má človek budovať svoju vnútornú harmóniu. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Characteristics of men, manners, opinions, times* (1711, Charakteristiky ľudí, mravov, názorov a čias).

show Atraktívne verejné predstavenie spravidla s výraznými hudobnými, svetelnými, zvukovými alebo pohybovými a filmovými efektmi. Využíva dramatické efekty, pompéznosť a teatrálnosť. Nezriedka obsahuje aj cirkusové prvky. Vyrástla zo scénických umení, ktoré bežne pracujú s vizuálnymi a pohybovými efektmi.

Shusterman, Richard (1949) Americký filozof a estetik. Venuje sa povahe umeleckého diela a zdôvodňuje estetické hodnoty populárnej kultúry. Priniesol koncept *somatickej estetiky. Hlavné estetické diela – *The object of literary criticism* (1984, Predmet literárnej kritiky), *Analytic aesthetics* (1989, Analytická estetika), *Pragmatist aesthetics* (1992, Pragmatická estetika), *La fin de l'expérience esthétique* (1999, Koniec estetického zážitku), *Surface and Depth: Dialectics of Criticism and Culture* (2002, Povrch a hĺbka: Dialektika teórie umenia a kultúry), *Body Consciousness: A Philosophy of Mindfulness and Somaesthetics* (2008, Vedomie tela: Filozofia zmysluplnosti a somatická estetika), *Thinking through body. Essays in somaesthetics* (2012, Myslenie telom. Esteje o somatickej estetike).

Schedius, Ludwig (1768-1847) Uhorský estetik a spisovateľ. Vytvoril jednu z prvých systematických estetických teórií na našom území. Venoval sa charakteristikám estetického objektu. Presadzovala termín à filokália. Estetické dielo – *Principia philocaliae seu doctrina pulchri* (1828, Základy filokálie alebo vedy o kráse).

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph (1775-1854) Nemecký filozof. Umeniu prisudzoval zásadné miesto v systéme sveta. Umelec – génius – síce koná nevedome, ale vo svojej tvorbe a diele vytvára absolútno – syntetizuje prírodu a slobodu, nevedomú a vedomú činnosť. Krása je tak prejavom konečnosti v nekonečnosti. Hlavné estetické diela – *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur* (1807, O vzťahu výtvarných umení k prírode), *Philosophie der Kunst* (1859, Filozofia umenia). Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *System des transcendentalen Idealismus* (1800, Systém transcendentálneho idealizmu), *Bruno, oder über das gottliche und natürliche Prinzip der Dinge. Ein Gespräch* (1802, Bruno, alebo o božskom a prirodzenom princípe vecí. Rozhovor).

Schiller, Friedrich (1759-1805) Nemecký spisovateľ a estetik. Venoval sa hlavne estetickej výchove. Jej cieľom je harmonizovať v človeku jeho *formový pud a *látkový pud, čo je možné dosiahnuť umením, ktoré vyviera z *hrového pudu. Hra je podmienkou realizácie umeleckého diela, vnútornej harmonizácie človeka i vzniku krásy. Venoval sa aj niektorým estetickým kvalitám – pôvab, vznešené a pod. Estetické diela – *Über den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen* (1792, O základe pôžitku z tragických predmetov), *Über Anmut und Würde* (1793, O pôvabe a dôstojnosti), *Kallias oder über die Schönheit* (1793, Kallias alebo o kráse), *Über das Pathetische* (1793, O patetickom), *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen* (1795, Listy o estetickej výchove človeka), *Über naive und sentimentalische Dichtung* (1796, O naivnej a sentimentálnej poézii), *Über das Erhabene* (1801, O vznešenom).

Schlegel, August Wilhelm von (1767-1845) Nemecký jazykovedec, estetik a básnik.

Analyzoval podstatu umenia a estetického vkusu a budoval periodizáciu dejín umenia.

Estetické diela – *Vorlesungen über dramatischen Kunst und Literatur* (1801-1811, Prednášky o dramatickom umení a literatúre), *Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst* (1894, Prednášky o krásnej literatúre a umení).

Schlegel, Friedrich von (1772-1829) Nemecký filozof, estetik, historik umenia a básnik. Vo svojich nesystematických poznámkach hľadal podstatu, zmysel umeleckého diela a spôsoby jeho uchopenia v umeleckej historiografii. Estetické diela – *Kritische Fragmente* (1797-1800, Kritické fragmenty), *Gespräch über die Poesie* (1800, Rozhovor o poézii).

Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst (1768-1834) Nemecký filozof a teológ. Snažil sa o vytvorenie systému estetiky. Zakladateľ hermeneutiky, ktorú chápal ako umenie pochopenie textov, aj ako proces tohto pochopenia. Opisoval metódy interpretácie umeleckého diela. Estetické dielo – *Vorlesungen über die Ästhetik* (1842, Prednášky o estetike). Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Über den Begriff der Hermeneutik* (1819, O pojme hermeneutiky).

Schopenhauer, Arthur (1788-1860) Nemecký filozof. Umeniu pripisuje dôležitý význam v procese vôle k životu, ktorá koná sebadeštruktívne. Umenie je liekom proti tomuto utrpeniu, a tým rieši problém bytia. Kontempláciou uchopuje predmet a dáva nám tým chvíľkový pokoj. Najvyšším umením je hudba. Umelecký génus tvorí kontempláciou. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Die Welt als Wille und Vorstellung 1-4* (1819-1844).

Siao Kang (503-551) Čínsky literárny teoretik. Venoval sa funkcii umeleckého diela. Podľa neho umenie nemá slúžiť praktickým cieľom, ale má byť bezprostredným vyjadrením pocitov. Hlavné dielo – antológia *Jutai sinjong* (1. pol. 6. st., Nové piesne z nefritovej terasy).

Sibley, Frank (1923-1996) Britský estetik. Skúmal špecifickú estetiku a estetiky ako vedy. Odlišoval estetické a ne-estetické vlastnosti sveta. Hlavné diela - štúdie *Aesthetic concepts* (1959, Estetické kategórie), *Aesthetic and non-aesthetic* (1965, Estetické a ne-estetické), *Objectivity and aesthetics* (1968, Objektivita a estetika).

signálna sústava 1' („jedna s čiarkou“) Termín estetiky G. Lukácsa. Označuje poetický jazyk, ktorý využíva tak predstavy, ako aj myslenie v pojmoch. Preto je jeho sídlo medzi prvou a druhou signálnou sústavou človeka.

Simmel, Georg (1858-1918) Nemecký filozof a sociológ. Charakterizoval moderné kultúrne procesy v spojitosti so sociálnou situáciou a postavením jednotlivca. Umelecké dielo prezentuje vnútorné tajomstvá umelca, prezentuje prúd života. Hlavné estetické diela – *Der*

Konflikt der modernen Kultur (1918, Konflikt modernej kultúry), *Zur Philosophie der Kunst* (1922, K filozofii umenia).

simulakrum Procesy v neskorej moderne, v postmodernej a masmediálnej kultúre, keď znak stráca vzťah k realite. Stráca sa možnosť chápať skutočnosť cez znak. Znak už len simuluje, nič mimo seba neoznačuje, vzťah ku skutočnosti len predstiera a funguje ako imanentný a sebestačný fenomén.

slávnosť Termín estetiky H.-G. Gadamera. Označuje takú situáciu, v ktorej sa uvoľňuje tlak každodennosti. Túto udalosť prežívajú ľudia ako obraznú udalosť a jej súčasťou je úcta k predmetu slávnosti. Pocit návratu dopĺňa ľudské prežívanie času. Slávnosť je podľa H.-G. Gadamera jednou z troch nevyhnutných charakteristík umenia, popri hre a symbole.

slipstream (okrajový prúd, prúd na okraji) Termín kultúrnej histórie, kultúrológie a estetiky označujúci alternatívnu vrstvu kultúry v určitom čase a priestore. Sú to nekonformné a štandardnému vkusu odporujúce produkty, často provokujúce a ponúkajúce alternatívne pohľady na svet. Slipstream môže byť blízko populárnej kultúre, ale často aj alternatívnym kultúram, často však jeho hodnoty prechádzajú do mainstreamu.

slobodné umenia (artes liberales) Termín starovekej, stredovekej a renesančnej estetiky. Označoval také umenia, ktoré si pre svoj vznik nevyžadovali fyzickú, manuálnu prácu. Hodnotili ich vyššie ako *služobné a *mechanické umenia. V staroveku k nim patrili napríklad poézia, v stredoveku sa blížili skôr vede, patrila sem napríklad gramatika. *trivium a *quadrivium

sloh Historický súbor analogických vyjadrovacích princípov, spôsobov tvorby, umeleckých zámerov a pohľadov na svet, ktorý vyviera z jednotných svetonázorových princípov a obsahuje analogické etické normy. *umelecký sloh

služobné umenia (artes vulgares) Termín starovekej estetiky. Označoval umenia, ktoré pre svoj vznik potrebovali manuálnu, fyzickú prácu. Boli menej hodnotné ako *slobodné umenia. Patrili medzi ne napr. sochárstvo, maliarstvo, V stredoveku ich pomenovali ako *mechanické umenia.

Smith, Jeffrey K. Americký a novozélandský psychológ a estetik. Venuje sa psychológii estetického vnímania a tvorivosti v umení. Hlavné publikácie - *The Cambridge Handbook on the Psychology of Aesthetics and the Arts* (s p. P. L. Tinion, 2014, Cambridgeská príručka psychologickéj estetiky a psychológie umenia), *The museum effect: How museums, libraries, and institutions educate and civilize society* (2014, Efekt múzea: Ako múzeá, knižnice a inštitúcie vzdelávajú a civilizujú spoločnosť)..

„smrt' autora“ Konceptia estetiky R. Barthesa. Znamená znižovanie úlohy umelca v tvorbe umeleckého diela. Cez autora (spisovateľa) v tvorbe prehovára jazyk a priestor textu. Preto už autor nedáva dielu svoj jednoznačný význam. Divák môže v interpretácii a v estetickom vnímaní prisudzovať dielu rôzne významy.

snenie Termín estetiky G. Bachelarda. Označuje umeleckú imagináciu ako zdroj umeleckej tvorby. Pohyb snenia je analogický pohybu hmoty a hlavne jej štyroch základných živlov – ohňa, vzduchu, vody a zeme. Umelecká obrazotvornosť tak v umeleckom diele zachytáva pohyb samotnej hmoty. Prežívaním svojho snenia tak umelec realizuje jednotu subjektu a objektu.

snob Človek, ktorý sa zaoberá umením a kultúrou povrchrne a pre efekt. Záleží mu na tom, aby prezentoval vybraný vkus. *snobizmus

snobizmus Estetický vzťah ku skutočnosti, pri ktorom človek len navonok ukazuje hlboký zmysel pre kultúrne hodnoty. Snob neprežíva estetický zážitok, ale rôznymi spôsobmi ukazuje, že ho prežíva – buď kúpou kultúrnych predmetov, alebo rozprávaním o nich a pod. Snob starostlivo sleduje najnovšie trendy v kultúre a často sa zameriava v prvom rade na módné či moderné kultúrne predmety. Snobizmus však môže mať aj podobu predstieraného záujmu o staré či klasické umenie. Cieľom snoba nie je prežiť estetický zážitok, ale vlastniť kultúrne predmety a vystavovať na obdiv svoj estetický vkus. Do snobizmu často vyústi postoj estéta.

sobornost' (= vzájomnosť, spoločenstvo, ľudia žijúci vospolok a svorne) Termín ruskej pravoslávnej teológie a klasickej ruskej náboženskej estetiky. Označuje nadpersonálny charakter estetického vedomia, v ktorom platia nadindividuálne pravidlá určované náboženským životom komunity. Sobornost' nevyjadruje autoritatívny princíp, ktorý by kládla cirkev, ale všeobecne prijímané pravidlo, ktoré je prirodzeným výsledkom duchovnej jednoty spoločenstva. Charakter a vnímanie krásy závisia od sobornosti, pretože v nej je žriedlo tvorivej aktivity a v nej sú zachované ikonografické formy a schémy.

sociálno-psychologická analýza Analýza umeleckého diela, ktorá sa zameriava na sociálnu psychológiu postáv vystupujúcich v diele alebo na jeho pôsobenie v kolektívnom vedomí.

sociológia umenia Oblasť sociológie, ktorá skúma umenie ako sociálny jav. Skúma umenie ako analogón sociálnej reality, sociálne postavenie umelca a recipienta, sociálne podmienky tvorby a recepcie umeleckého diela. Využíva metódy sociológie, ale pracuje aj s poznatkami estetiky a umenoved.

sociologická estetika 1. Hraničná disciplína medzi sociológiou a estetikou, blízka sociológii umenia. Využíva sociologické metódy pre získavanie estetických poznatkov. 2. Nepresné

označenie pre analýzy sociálnych súvislostí umeleckých fenoménov v estetike. *metódy estetiky

sofijnosť Termín klasickej ruskej náboženskej estetiky. Označuje božský pôvod umenia, teda prezentáciu transcendentnej reality v materiálnom svete. V tomto pôvode umenia sa zachováva hlboká jednota umenia, krásy a múdrosti.

sochárstvo Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom sú trojrozmerný objem, plocha hmoty a priestor. Je to priestorové umenie a je súčasťou skupiny výtvarných umení. Cieľom sochárstva je ozvlášťovať náš vizuálny svet, priestor a životné prostredie.

Solovjov, Vladimir Sergejevič (1853-1900) Ruský filozof, spisovateľ, mystik. Zaoberal sa krásou v prírode a zmyslom umenia. Umenie má podľa neho premieňať telesný život na duchovný. Hlavné estetické diela – *Obščij smysl iskusstva* (1890, Všeobecný význam umenia), *Pervyj šag k položitel'noj estetike* (1894, Prvý krok k pozitívnej estetike), štúdia *Krasota v prirode* (1889, Krása v prírode).

somatická estetika Koncepcia R. Shustermana. Termín označuje teoretické uvažovanie o estetických a umeleckých fenoménoch tak, aby sme zahrnuli komplexnú skúsenosť a komplexnú aktivitu ľudského tela. Estetické fenomény sa tak neobmedzujú len na kontempláciu alebo na zmyslové vnímanie, ale aktívne sa ich zúčastňuje celý človek. Estetický zážitok nie je niečo vnútorné, čo by bolo ovplyvnené reakciou zmyslov alebo aj celého tela ako vonkajšej štruktúry voči zážitku. Estetický zážitok je výsledkom komplexného reagovania a aktivity človeka.

Sontagová (Rosenblattová), Susan (1933-2004) Americká teoretička umenia, spisovateľka a estetička. Odmietala interpretáciu diela výlučne na základe jeho obsahu a snažila sa zrušiť hranice medzi tzv. vysokým a populárnym umením. Analyzovala metaforu a iné spôsoby zobrazovania reality v umení. Estetické diela – *Against interpretation* (1966, Proti interpretácii), *Styles of radical will* (1969, Štýly radikálnej vôle), *On photography* (1977), *Under the sign of Saturn* (1980, V znamení Saturna), *Regarding the pain of others* (2003, Vo vzťahu k bolesti iných).

Sošková, Jana (1950-2021) Slovenská estetička. Venuje sa dejinám slovenskej estetiky, metodológii estetiky, presadzuje interdisciplinárne prístupy v estetike. Organizuje život estetiky na Slovensku. Hlavné diela – *Estetika Michala Greguša* (1998), *Od teoretickej ku aplikovanej estetike* (2001), *Estetika a filozofia umenia Svätopluka Štúra* (2017).

Souriau, Étienne (1892-1979) Francúzsky estetik. Estetiku považuje za vedu o formách, pretože umenie poznáva formy. Odlišuje rôzne stupne formy. Hlavné diela – *L'Avenir de esthétique* (1929, Budúcnosť estetiky), *Le clefs pour l'esthétique* (1970, Kľúče k estetike), *La*

correspondance des arts. Éléments d'esthétique comparée (1947, Vzťahy medzi umeniami. Základy komparatívnej estetiky), hlavný redaktor *Vocabulaire d'Esthétique* (1990, Estetický slovník).

species *tvar

speciositas Stredoveký termín pre takú krásu, ktorej zdroj je vo vhodnom formovaní a tvarovaní predmetu. *krása (terminológia)

spektakulárny Hodnotová kategória. Efektný, prehnane atraktívny a pompézny. Obsahujúci prvky veľkolepého predstavenia pred verejnosťou. Označuje umelecké dielo, ktoré chce silou-mocou zapôsobiť ako predstavenie, nemusí ísť teda o divadelné predstavenie, ale o akékoľvek dielo, ktoré využíva prehnané scénické, vizuálne, pohybové, jazykové a zvukové prostriedky.

Spencer, Herbert (1820-1903) Anglický sociológ, psychológ a estetik. Umenie je fyziologickou a biologickou činnosťou, slúžiacou ako hra na obnovenie síl človeka. Vznik a fungovanie krásy sa riadi princípom kontrastu a princípom ekonomie síl. Venoval sa aj psycho-fyziologickým rozborom estetického vnímania. Hlavné estetické diela – *The Philosophy of Style* (1952, Filozofia štýlu), *Use and beauty* (1852, Úžitok a krása), *Personal beauty* (1854, Krása osobnosti).

spevohra Umelecký druh, ktorý využíva vyjadrovacie prostriedky a umelecký materiál hudby, divadla. Je na hranici hudobného umenia a divadla. Je to spravidla interpretačné umenie, kolektívne umenie a scénické umenie.

splendor *jas

spoločenský tanec Sústava rytmických pohybov jednotlivca, mužov so ženami, skupiny mužov či skupiny žien. Pohyby majú spravidla určitú štruktúru – od prísne formalizovanej až po kombináciu určitých pohybov a voľnej improvizácie. Slúži na zábavu, komunikáciu a socializáciu. Hoci je výrazne esteticky sformovaný, nemá umelecké zámery. Podriadiť sa zákonitostiam etikety.

Sprigg, Christopher St. John *Caudwell, Christopher

Sri Aurobindo *Aurobindo

stabilizačná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo svojim pôsobením upevňuje sociálny poriadok buď tým, že ho podporuje a prezentuje ako vhodný či najlepší, alebo tým, že ho pomáha prebudovať tak, aby bol stabilnejší. Spravidla sa prepája s *integračnou funkciou, prípadne s *morálnou funkciou. *funkcie umenia

Stadtrucker, Ivan (1935) Slovenský teoretik médií a žurnalista. Analyzoval štruktúru a fungovanie médií, hlavne televízie. Hlavné estetické dielo – *Čas projektívnej kultúry* (1982).

staromódny Ten, ktorý vyšiel z *módy alebo už nie je *moderný. Označuje fenomén, ktorý súčasný estetický vkus odmieta v prospech nového fenoménu.

Steigel, Michal (1769-1829) Slovenský filozof. V úvode k rozprave *Mateja Holku ml. sa venoval vývinu krásy v histórii umenia.

Steiger, Emil (1873-1953) Švajčiarsko-nemecký literárny historik. Venoval sa podstate a štruktúre umeleckého diela. Estetické diela– *Das dichterische Kunstwerk* (1921, Básnické umelecké dielo), *Grundbegriffe der Poetik* (1946, Základné pojmy poetiky).

stereotyp Pravidelné a monotónne opakovanie. Umenie pracuje so stereotypom vtedy, ak chce niečo zdôrazniť. Skutočný stereotyp v umení narúša estetický zážitok.

Stibral, Karel (1971) Český estetik a výtvarník. Venuje sa estetickej reflexii prírody v spoločnosti a v umení. Estetické diela - *Proč je příroda krásná. Estetické vnímání přírody v novověku* (2005, Prečo je príroda krásna. Estetické vnímanie prírody v novoveku), *Darwin a estetika. Ke kontextu estetických názorov Charlesa Darwina* (2006), *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu* (s kolektívom, 2009, Česká estetika prírody v stredoeurópskom kontexte), *John Ruskin a příroda* (2011), *O malebnu. Estetika přírody mezi zahradou a divočinou* (2012, O malebnom. Estetika prírody medzi záhradou a divočinou), *Estetika přírody. K historii estetického ocenění krajiny* (2019, Estetika prírody. K histórii estetického hodnotenia krajiny).

Stolovič, Leonid Naumovič (1929-2013) Rusko-estónsky estetik a filozof. Venuje sa teórii estetickej a umeleckej hodnoty a teórii krásy. Hlavné diela – *Predmet estetiki* (1961, Predmet estetiky), *Kategorija krasoty i social'nyj ideal* (1969, Kategória krásna a spoločenský ideál), *Priroda estetičeskoj cennosti* (1972, Podstata estetickej hodnoty), *Filosofija krasoty* (1978, Filozofia krásy), *Umiraet li iskusstvo* (1982, Či umenie umiera), *Estetičeskaja i chudožestvennaja cennost'* (1983, Estetická a umelecká hodnota), *Iskusstvo i igra* (1987, Umenie a hra), *Krasota. Dobro. Istina* (1994, Krása. Dobro, Pravda), *Filosofija. Estetika. Smech* (1999, Filozofia. Estetika. Smiech).

stranickosť Termín marxistickej estetiky. Označuje taký postoj umelca v jeho tvorbe, keď svojimi dielami podporuje určitú stranu v politickom boji. Podľa tohto princípu umelec nemôže zostať v spoločenských zápasoch nestranným.

strašidelný Výrazová kategória. Vyvoláva v prvom rade strach. Môže obsahovať trochu ironický odstup od predvádzaných javov.

strnulý Hodnotová kategória. Nepružný, skostnatený, neschopný vývoja. Je blízky maniere.

stupnica Zoradenie vyjadrovacích prostriedkov v určitom systéme podľa určitých princípov. V hudobných umeniach zoradenie tónov podľa výšky, vo výtvarných umeniach zoradenie farieb podľa odtieňov alebo prechodov vo farebnom spektre.

suavitas Termín estetiky od antického Ríma do manierizmu. Označuje povrchný pôvab, ľúbernosť tvaru vecí. *krása (terminológia)

subkultúra Relatívne samostatná časť kultúry určitej spoločnosti, ktorá je často v opozícii k dominantnej kultúre. Z hľadiska kultúry väčšiny reprezentuje odchýlku od normy. Subkultúry vytvárajú rôzne sociálne skupiny (napríklad umelecké vrstvy, mládež) alebo rôzne názorové skupiny (napríklad anarchisti, punk, skinheads, hippies, počítačoví hackeri). Úzko súvisí so životným štýlom, ktorý býva často hlavným prejavom subkultúry. Zmyslom subkultúry je vyjadrenie životných pocitov, prípadne usporiadanie svojho života podľa nich.

súborné umelecké dielo (das Gesamtkunstwerk) Termín, ktorý sa zaužíval v súvislosti s estetikou R. Wagnera a označuje jeho koncepciu *umeleckého diela budúcnosti. Termínom Gesamtkunstwerk sa dnes už označujú rôzne prepojenia umeleckých druhov – architektúra, happening, multimédiá, termín sa používa aj na označenie komplexného designu diela (ktorý je prepracovaný do najmenšieho detailu), niekedy sa uvažuje o živote ako o Gesamtkunstwerku a pod.

subtilný Hodnotová kategória. Delikátne a starostlivo vypracovaný. So zmyslom pre mieru, teda nie perfekcionisticky.

súd vkusu *vkusový súd

Südfeld, Simon Maximilian *Nordau, Max

Su Dongpo *Dongpo Juši

Suger (1081-1151) Francúzsky kňaz, spisovateľ, mecenáš. Oceňoval nádheru umenia ako cestu k osvieteniu duchovným svetlom. Diela s estetickými myšlienkami – *De consecratione* (1. pol. 12. st., O vysvätení), *Gesta Sugerii abbatis* (okolo 1150, Skutky opáta Sugera).

sujet Príbeh, ktorý prezentuje umelecké dielo. Oproti *fabule obsahuje sujet aj prostredie a rozprávača a mnohokrát nie je logicky, kauzálne ani chronologicky radený. Je konkrétnou umeleckou realizáciou fabuly. *narácia (narativita)

Sulzer, Johann Georg (1720-1779) Švajčiarsko-nemecký matematik, filozof a estetik. Autor prvého estetického slovníka. Hlavné diela – štúdie *Analyse de génie* (1759, Analýza génia), *De l'énergie dans les ouvrages des beaux arts* (1767, O energii diel krásnych umení), *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzelnen, nach alphabetischen Ordnung der Kunstwörter aufeinanderfolgenden Artikeln abgehandelt* (1792, Všeobecná teória umenia abecedne zoradená v jednotlivých pojmoch z umenia).

Su, Š' *Dongpo Juši

Sychra, Antonín (1910-1969) Český hudobný teoretik a estetik. Ako jeden z prvých v bývalom Československu analyzoval umelecké dielo s pomocou teórie informácie, sémantiky, kybernetiky, experimentálnych a štatistických metód. Jeho zámerom bola exaktná analýza umeleckej expresie a estetického zážitku. Hlavné estetické dielo – štúdia *Kapitola z experimentálneho výskumu výrazu v hudbe a reči* (1962, Kapitola z experimentálneho výskumu výrazu v hudbe a v reči).

symbol Termín semiotiky. Označuje taký *znak, medzi ktorým na jednej strane a predmetom označovania na druhej strane je arbitrárny vzťah. Sú k sebe voľne, na základe konvencie priradené. Je jedným z hlavných vyjadrovacích prostriedkov a zvláštností umenia a je súčasťou *štruktúry umeleckého diela. Prostredníctvom symbolu môže umenie vytvárať inotaje, obrazy, ukazovať nedopovedané myšlienky a pocity. V umeleckom symbole sa stretáva kultúrna tradícia s individuálnymi predstavami umelca a zmyslovo vnímateľná skutočnosť.

symbolická forma Termín filozofie E. Cassirera. Tvorbu symbolov považuje za špecifickú vlastnosť človeka. V jej základe je reflexia a označovanie vecí menami. Symbol je vnútorným psychickým, a teda nepravým obrazom veci a odlišuje sa od signálov či iných znakov. Symbolické formy sú vyjadrením týchto obrazov, ale zároveň obrazy vecí existujú len v týchto symbolických formách. Človek sa pohybuje len vo svete symbolických foriem. Aktivita ľudského ducha smeruje k vytváraniu rôznych systémov symbolických foriem – jazyk, mýtus, náboženstvo a umenie.

symbolická sympatia Termín estetiky V. Bascha. Označuje proces empatie.

symbolická umelecká forma Termín estetiky G. W. F. Hegela. Označuje takú umeleckú formu, v ktorej sa idea ešte nedokáže naplno prejavíť v zmyslovej forme a hľadá svoje dokonalé vyjadrenie, na rozdiel od *klasickej a *romantickej umeleckej formy. Prejavuje sa v každom umeleckom druhu, avšak najlepšie jej zodpovedá symbolické umenie – architektúra.

symbolické umenie (viď) symbolická umelecká forma

symetria 1. Termín antickej gréckej estetiky označujúci aritmeticky a geometricky určené proporcie. Vyjadruje, že krása sa rodí z proporcií, ktoré je možné číselne vyjadriť. 2. Teória týchto proporcií. 3. V modernej estetike a teórii umenia zrkadlové rozmiestnenie bodov alebo častí obrazu okolo osi.

synestézia Psychofyzologický mechanizmus, pri ktorom sa kombinuje podráždenie viacerých zmyslov. Často ho využívajú rôzne umelecké druhy.

syntaktická hustota Termín estetiky N. Goodmana. Označuje situáciu, v ktorej malá zmena v štruktúre predmetu už vytvára z predmetu iný symbol. Je to nevyhnutný znak umeleckého diela.

syntetické umelecké druhy Umelecké druhy, ktoré využívajú umelecké prostriedky viacerých umeleckých druhov. Ich tvorby sa najmä pri technických umeniach zúčastňujú veľké tímy tvorcov. V podobe úžitkového umenia existujú dlhé stáročia, posledné storočia európskej kultúry prinášajú stále nové, napr. multimediálne umenie, televízne umenie.

syntéza umení Praktické prepájanie umeleckých prostriedkov rôznych umeleckých druhov. Jej výsledkom sú syntetické umelecké druhy. *integrácia umení.

Szántó, Ladislav (1894-1974) Slovenský filozof a publicista. Umenie považoval za formu poznávania sveta. Hlavné estetické dielo – článok *Proletárska podstata románu Pole neorané* (1932).

Šabík, Vincent (1937) Slovenský literárny vedec a estetik. Venuje sa štruktúre a funkciám umeleckého diela. Hlavné estetické diela – *Indície imaginárneho* (1972), *Diskurzy o estetike* (2003), *Homo aestheticus – Človek estetický. Portréty estetikov* (2011).

Šabouk Sáva (1933-1993) Český estetik. Rozvíjal semiotické prístupy k umeleckému dielu (a umelecký sémantém), analyzoval štruktúru diela v troch vrstvách – hmotná, významová, obsahová. Hlavné diela – *Jazyk umění* (1969, Jazyk umenia), *Břehy realismu* (1973, Břehy realizmu), *Umění, systém, odraz* (1973, Umenie, systém, odraz), *Člověk a umění v struktuře světa* (1974, Človek a umenie v štruktúre sveta), *Umělecká informace* (1989, Umelecká informácia).

Šafárik, Pavol Jozef (1795-1861) Slovensko-český spisovateľ a literárny vedec. Venoval sa povahe krásy a jej vzťahu k forme umeleckého diela. Hlavné estetické dielo – *Výtah z řečí při začetí čtení metrických* (1819, Výber z prednášok na úvod štúdia metriky). Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie* (1818, Počiatky českého básnictva, zvlášť prozódie), *Slovanské starožitnosti* (1837, Slovanské starožitnosti).

šanta Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – mier a pokoj. *rasa

šarmantný Estetická hodnotová kategória. Príťažlivý kvôli svojmu vzhľadu aj kvôli pôvabnému, roztomilému a príjemnému správaniu. Uplatňuje sa len na krásu človeka.

šašovstvo (angl. zany) Termín estetiky Sianne *Ngai. Označuje fenomén kultúry, umenia a médií po postmoderne. Šašo (a jeho princíp správania - šašovstvo, klaunovstvo) je charakteristické bláznivou iróniou, alebo bezmyšlienkovitým vystrájaním, ktorá prekračujú hranice normálneho do absurdnosti, alebo do povrchnosti.

šensi Termín estetiky Liou Sieho. Používa ho ako komplexné označenie umeleckej imaginácie. Je zložený z dvoch termínov: „šen“ (termín klasickej čínskej filozofie, kde znamená božské a duchovné – u Liou Sieho označuje svetlo imaginácie v umeleckej tvorbe) a „si“ (mysel’).

Šen Jüe (441-513) Čínsky básnik a estetik. Zaoberal sa štruktúrou umeleckého diela.

Šestakov, Vjačeslav Pavlovič (1935) Ruský sovietsky estetik. Venoval sa histórii estetiky. Hlavné diela – *Istorija estetičeskich kategorij* (s A. F. Losevom, 1965, Dejiny estetických kategórií), *Garmonija kak estetičeskaja kategorija* (1973, Harmónia ako estetická kategória), *Ot etosa k afektu. Istorija muzykal’noj estetiki ot antičnosti do 18 veka* (1975, Od étosu po afekt. História hudobnej estetiky od antiky do 18. storočia), *Očerki po istorii estetiki* (1979, Poznámky k dejinám estetiky), *Estetika renesansa 1-2* (1981, Estetika renesancie 1.-2. zv.), *Estetičeskije kategorii. Opyt sistematičeskogo i istoričeskogo issledovanija* (1983, Estetické kategórie. Pokus o systematické a historické skúmanie).

Ševrlay, Matej Daniel (1783-1840) Slovenský literárny vedec a estetik. Analyzoval vyjadrovacie prostriedky umenia, budoval systematickú rétoriku a poetiku. Estetické diela – *Rhetorica* (1818, Rétorika), *Poetica* (1822, Poetika).

Šimunek, Eugen (1924-2000) Slovenský estetik. Venoval sa teórii umeleckej hodnoty, kritériám hodnotenia umeleckého diela a pokúsil sa vybudovať estetický systém. Hlavné diela – *Problémy estetiky hudobnej interpretácie* (1959), *Estetika vývoja súčasnej hudby* (1960), *Teória umeleckej hodnoty* (1968), *Úvod do teórie umeleckej hodnoty* (1969), *Problémy estetiky* (1973), *Estetika a všeobecná teória umenia* (1976), *Filozofické problémy estetiky* (1976), *Estetika umeleckej tvorby* (1980), *Kritériá umeleckej tvorby* (1988).

Šindelář, Dušan (1927) Český estetik a výtvarný teoretik. Venuje sa estetickému vnímaniu a okrajovým estetickým fenoménom. Hlavné diela – *Problém krása v současném umění a estetike* (1958, Problém krásna v súčasnom umení a estetike), *Estetické vnímání* (1961, Estetické vnímanie), *Estetická funkčnost a funkce* (1967, Estetická funkčnosť a funkcia), *Móda, vkus, styl* (1968, Móda, vkus, štýl), *Tržiště estetiky* (1969, Trhovisko estetiky), *Filosofie užité tvorby* (1971, Filozofia úžitkovej tvorby), *Estetika situací* (1976, Estetika situácií), *Estetika užité tvorby* (1978, Estetika úžitkovej tvorby), *Jistoty umění* (1979, Istoty umenia), *Tvořivá estetika* (1982, Tvorivá estetika), *Myšlení v obrazech aneb obrazy myšlení* (1986, Myslenie v obrazoch alebo obrazy myslenia), *Paradox umění* (1986, Paradox umenia).

šizen Termín klasického japonského myslenia. Označuje prírodu. Je to príroda sformovaná takým spôsobom, pri ktorom ju človek neznásilňuje a jeho prítomnosť pôsobí prirodzene. Hoci sa nepoužíval ako výrazný estetický termín, niesol v sebe estetický odtieň.

škaredý Výrazová aj hodnotová kategória. Je súhrnným označením pre záporné, neprijemné kvality estetických javov ako protiklad krásy, krásneho. Vymedzuje sa ako beztvaré, neforemné, nedokonalé, hnusné, odpudzujúce, narúšajúce normu a mieru. Často dostáva morálne negatívne hodnoty ako zlý, nehanebný, zlostný. Niekedy sa vymedzuje len ako nedostatok krásy. Dnes sa spravidla nechápe sa ako absolútny protiklad krásneho, ale len ako jeden z pólov estetickej hodnoty. Na označenie jednoty oboch pólov sa preto niekedy používa termín krásno alebo estetično. Niekedy označuje absenciu estetickej hodnoty, priemernosť, všednosť, čiže jav, ktorý nie je ani krásny ani ošklivý.

škaredý (terminológia)

- *aischros* – grécky termín, označoval škaredé, hanebné, poburujúce, obscénne, vôbec nie ušľachtilé,
- *áschimos* – grécky termín, označoval škaredé, beztvaré, neprijemné,
- *bezobrazije* - ruský termín, označuje škaredosť,
- *brutto, brutezza* – talianske renesančné termíny, označovali zlé, ošklivé, resp. ošklivosť,
- *brzydki* – poľský termín, označuje ošklivé, škaredé,
- *hässlich, das Hässlichkeit* - nemecký termín, znamená škaredý, ošklivý, hnusný, resp. škaredosť, ošklivosť,
- *ošklivý* – český termín, ktorý sa v Čechách používa na označenie škaredého, na Morave sa častejšie používa termín škaredý,
- *skatós* – grécky termín, označoval fekálie, odvodzuje sa z indoeurópskeho sker(d) – špina, lajno, a považuje sa za predchodcu rôznych slovanských foriem slova škaredý, šeredný, szkaradny (poľ.), skarednyj (rus.) a pod.,
- *turpis* – latinský termín, označuje škaredé, hnusné, hanebné, nemorálne, má teda silný etický význam,
- *ugly* – anglický termín, označuje škaredé, veľmi nepekné, strašidelné, hrozné,
- *urodlivij* – ruský termín na označenie škaredého, beztvareho; označuje niečo, čo sa chybné vyvíja, mimoriadne nepekné, odsúdeniahodné a podlé.

Šklovskij, Viktor Borisovič (1893-1984) Ruský literárny vedec a estetik. Rozpracoval teóriu *ozvláštnenia skutočnosti v umení. V umení považoval za najdôležitejší *postup, akým bolo umelecké dielo vybudované. Estetické diela – *Voskresenije slova* (1914, Vzkriesenie slova), *Sentimental'noje putešestvije* (1923, Sentimentálna cesta), *ZOO* (1923, ZOO), *O teorii prozy* (1925, O teórii prózy), *Technika pisatel'skogo remesla* (1927, Technika spisovateľského

remesla), *Chudožestvennaja proza* (1959, Umelecká próza), *Tetiva. O neschodstve schodnogo* (1971, Tetiva. O odlišnosti podobného).

špeciálne estetiky Označenie pre aplikáciu estetických metód skúmania a estetickej terminológie na skúmanie jednotlivých umeleckých druhov a iných ľudských estetických aktivít. Odlíšenie špeciálnych estetik predpokladá, že jednotlivé umelecké druhy či estetické aktivity obsahujú špecifické estetické problémy, ktoré je možné riešiť len metódami všeobecnej estetiky. Uzávery špeciálnej estetiky majú potom platnosť len pre daný umelecký druh či aktivitu a pomáhajú bližšie ich špecifikovať. Voľne prechádzajú do teórií týchto umeleckých druhov a do teórie čiastkových oblastí estetických ohdnôt. Niekedy sa považujú za samostatné vedné disciplíny. *estetika divadla, *estetika dizajnu, *estetika filmu, *estetika hudby, *estetika literatúry, *estetika médií, *estetika techniky, *estetika výtvarného umenia, *estetika životného prostredia

šringara (šingara, srngara, zrngara) Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – pocit romantickej alebo erotickej lásky. *rasa

štandardizácia vedomia Pôsobenie masovej kultúry, ktorá vedie svoje obecnstvo k rovnakým pocitom, k rovnakým predstavám o svete a k rovnakým riešeniam problémov. Cieľom tejto činnosti je vychovať čo najviac konzumentov pre produkty masovej kultúry, čiže čo najviac týchto produktov predat'.

štatistická analýza umeleckého diela Analýza umeleckého diela štatistickými prostriedkami. Všíma si matematicky vyjadriteľné pomery medzi obsahovými, formálnymi a inými prvkami diela. V minimálnej miere berie do úvahy kultúrny kontext, sústreďuje sa na štruktúru a kompozíciu diela. Snaží sa vylúčiť subjektívne hľadisko v hodnotení diela.

Števíček, Ján (1929-1996) Slovenský literárny vedec a prekladateľ. Detailne analyzoval literárne diela. Dielo s estetickými myšlienkami – *Estetika a literatúra* (1977).

Štraus, Tomáš (1931) Slovenský estetik a umelecký kritik. Venuje sa najmä teórii umeleckej tvorby a súčasným procesom v umení. Rozpracoval termín à obrazné myslenie. Hlavné estetické diela – *Umelecké myslenie* (1962), *Provokácie* (1996), *Od predstavy k skutočnosti diela* (1998), *Toto posrané 20. storočie* (2006), *Toto čudesné 21. storočie* (2009).

Štruktúra umeleckého diela

Celok jednotlivých častí umeleckého diela, ich súhra i rozporuplnosť, ich vnútorný **poriadok** a **systém** vzájomných vzťahov. **Súhra** jednotlivých častí umeleckého diela v diele, prípadne ich premena v estetickom vnímaní.

Opisuje sa rôznymi kategóriami:

1. **Forma a obsah.** Vystupujú ako protikladné zložky – obsah je dôležitejší, prílišná preferencia formy potláča obsah. Alebo ako neoddeliteľné zložky – forma je len formou určitého obsahu, obsah je vždy nejakým spôsobom sformovaný. Obsah sa niekedy chápe ako vnútorná náplň formy, forma ako vonkajší tvar obsahu. Majú odlišné **funkcie** – obsahu sa prisudzuje funkcia vyjadrovať skutočnosť a forme funkcia formovať skutočnosť.

*formalizmus, *,,obsahizmus“

2. **Vrstvy** umeleckého diela. Spravidla sa člení na materiálovú, tematickú a významovú vrstvu. **Materiálovú** vrstvu tvorí hmota, z ktorej je dielo urobené. Nesie ďalšie vrstvy.

Tematickú vrstvu tvoria základné myšlienky a idey, ktoré vnímame pri prvom pohľade na dielo a do diela ich priamo včlenil umelec. Niekedy sa ešte člení na vonkajšiu tému – zobrazené objekty, a vnútornú tému – vzťahy medzi objektmi. Tematická vrstva obsahuje vyjadrovacie prostriedky. Z nej vyrastajú významy diela. **Významovú** vrstvu spoluvytvára recipient v interakcii svojho vedomia s materiálovou a tematickou vrstvou diela. Významová vrstva sa označuje aj za ideu diela. Materiálová vrstva je súčasťou prírody vstupujúcej do diela, skutočne estetickými a umeleckými sú až tematická a významová vrstva.

3. **Umelecký artefakt a umelecký obraz.** Artefakt tu označuje predmet vytvorený umelcom. Umelecký obraz (niekedy sa až tento fenomén nazýva umeleckým dielom) vzniká pri interakcii recipienta s artefaktom. Nie je celkom zrejmé, či umelecký artefakt je už plnohodnotným umeleckým fenoménom.

4. **Umelecké dielo a umelecký obraz.** Umelecké dielo je vonkajším, fyzickým nositeľom umeleckého obrazu. Slúži na to, aby sa v estetickom vnímaní mohol rozvinúť umelecký obraz. Umelecký obraz je ideovou náplňou diela a vzniká v interakcii umelca a recipienta.

5. **Významová štruktúra.** Umelecké dielo nie je jedným superznakom, ale štruktúrou zloženou zo znakov včlenených do diela umelcom. Je zložitým významovým **systémom** („textom“), ktorého významy sa tvoria z rôznych druhov znakov. Dielo niečo označuje (denotuje) a recipient si dotvára konotácie. Komplexný význam diela nie je nikdy vyčerpaný, pretože znaky včlenené do štruktúry diela vníma recipient na pozadí svojich osobných skúseností a svojho kultúrno-historického postavenia. Dielo je preto **otvoreným** systémom.

6. **Obraz (odraz) a výraz.** Umelecké dielo je štruktúrou zobrazenia a výrazu. Má ku skutočnosti mimetický vzťah – zobrazuje ju, resp. odráža jej vlastnosti, ale súčasne vyjadruje obsahy umelcovho vedomia, prípadne skupinové alebo dobové idey a predstavy. Niekedy sa kladie dôraz na odraz skutočnosti v diele, inokedy sa za skutočne estetický fenomén považuje až výraz.

7. **Kompozícia**. Označuje systém zložiek diela, ich určitý poriadok, vzťahy medzi nimi a vzájomné proporcie. Označuje sa aj za zákonitosť výstavby diela.

8. **Materiál, významy a hodnota**. Umelecké dielo je vytvorené z určitého materiálu, ktorý je určitým spôsobom tvarovaný, lebo ho umelec používa ako vyjadrovací prostriedok. Materiál nesie určité významy včlenené do diela umelcom. Recipient si v interakcii s významami diela utvára **umeleckú hodnotu** diela pre seba. Materiál samotný ešte nie je plnohodnotným umeleckým fenoménom, takými sa stávajú až významy a hodnota.

Prakticky všetky koncepcie priznávajú **celku** umeleckého diela **prevahu** nad jeho jednotlivými zložkami a za plnohodnotné umelecké dielo považujú výsledok interakcie všetkých zložiek štruktúry.

*forma, *kompozícia, *obraz, *obsah, *odraz, *výraz, *znak

štruktúrálna estetika Zameranie estetického výskumu na rôzne formy estetických kvalít v prírode a v kultúre. Niekedy sa používa označenie morfológická estetika. *metódy estetiky

Štúr, Ľudovít (1815-1856) Slovenský spisovateľ, politik, filozof, literárny vedec, publicista. Uvažoval o kultúrnej identite, o funkciách umenia v národno-oslobodzovacom boji, o vývoji umenia. Zdôvodňoval špecifikum slovenskej kultúry a jednotu slovanskej kultúry. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* (1846), *Náuka reči slovenskej* (1846), *O národných písniach a povéstech plemen slovanských* (1853, O národných piesňach a povestiach slovanských plemien), *Slavjanstvo i mir budúceho* (1867, Slovanstvo a svet budúcnosti).

Štúr, Svätopluk (1901-1981) Slovenský filozof. Umenie nenapodobňuje skutočnosť, ale je zmnožením života. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Rozprava o živote* (1946).

štvorec umeleckej špecifickosti Termín estetiky Z. Mathausera. Označuje model umeleckej situácie, ktorý zohľadňuje semiotické, ontologické, tvorivé a morfológické súvislosti umeleckého diela.

štýl Spôsob výrazu, súhrn individuálnych obsahovo-formových zvláštností v tvorbe človeka. Vzniká v uvedomelej aj neuvedomelej selekcii vyjadrovacích prostriedkov. Je vnútorne organizovaným systémom. Štýl ako spôsob prejavu osobnosti vzniká na základe zákonitostí individuálnej psychiky, vo vzťahu k adresátovi a so zreteľom na obsah komunikácie. Človek má aj svoj vlastný životný štýl, ktorý sa prejavuje v rôznych aktivitách človeka. V kompozícii umeleckého diela sa prejavuje ako určité (individuálne) usporiadanie vyjadrovacích prostriedkov – je prejavom individuálnej umeleckej tvorby.

štylistika Jazykovedná a literárnoviedná disciplína, ktorá analyzuje jazykové štýly, ich vyjadrovacie prostriedky a fungovanie v komunikácii. Analyzuje aj estetické hodnoty rôznych

štýlov (hlavne umeleckého štýlu), tvorbu znakov a významu, využíva preto metódy a poznatky estetiky a literárnej vedy.

štylistická analýza Analýza umeleckého diela, ktorá si všíma štýlotvorné prvky v diele, rukopis autora a osobitosti, akými využíva vyjadrovacie prostriedky.

Šuhajda, Ľudovít Matej (1806-1872) Slovenský kňaz, publicista, literárny teoretik. Všímal si štruktúru umeleckého diela. Estetické dielo – *De natura poeseos suis in classe humanitatis auditoribus* (1851, O povahe poézie pre poslucháčov v humanitných triedach).

Švidroň, Ján (1952) Slovenský právnik. Analyzuje umenie z hľadiska právnych aspektov tvorivosti. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Tvorba a právo* (1991).

Taine, Hippolyte (1828-1893) Francúzsky literárny kritik a historik, estetik a filozof.

Umelecké dielo a umelca analyzoval vo vzťahu k spoločenským podmienkam, momentálnej kultúrno-historickej situácii a k rase. Umenie je zrkadlom doby. Hlavné estetické dielo – *Philosophie d'art 1-4* (1865-1869, Filozofia umenia 1-4).

tajomný Výrazová kategória. Záhadný, plný niečoho neznámeho, nepreskúmaného. Oproti *rozprávkovému je menej dynamický.

Take no, Jōō (1502-1555) Japonský básnik, estetik. Rozvíjal teóriu jednoty človeka a prírody v estetickom formovaní prostredia. Opisoval obrad pitia čaju. Čajový obraz (sadō) podľa neho slúži ako model takého formovania ľudského správania, ktoré je v súlade s kozmom. Hlavné estetické dielo – *Hatto* (1550, Pravidlá sadō).

talent *umelecký talent

tanečné umenie Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je tanečník so svojím telom, scéna a hudba. Na rozdiel od divadla neprebíha na základe literárneho scenára či drámy, hoci určitá predloha je spravidla prítomná. Je to časové a priestorové umenie. Je spravidla interpretačným umením a scénickým umením. V súčasnosti sa niekedy označuje aj ako *výrazový tanec. Nie je totožné so *spoločenským tancom. *pantomíma

Tatarka, Dominik (1913-1989) Slovenský spisovateľ a publicista. Vysvetľoval kultúru ako vzťah medzi ľuďmi a ako uctievanie. Súbor textov s estetickými myšlienkami – *Kultúra ako obcovanie* (1996).

Tatarkiewicz, Władysław (1886-1980) Poľský estetik, historik umenia a filozof. Venoval sa teórii estetického zážitku, umeleckého diela a dejinám estetiky. Hlavné estetické diela – *Skupienie i marzenie* (1951, Sústreďenie a snívanie), *Historia estetyki 1-3* (1960-1967, Dejiny estetiky 1-3), *Dzieje sześciu pojęć* (1975, História šiestich pojmov).

Tazberík, Ján (1952) Slovenský estetik. Zaoberá sa umeleckou kultúrou. Hlavné dielo – *Dialektika umeleckej kultúry* (s V. Brožíkom, 1988).

taxonómia umenia 1. Delenie umeleckých druhov a žánrov podľa určitých kritérií.

*klasifikácia umení 2. V estetike J. Voleka postup, ktorý na základe pevne určených kritérií vytvára taxonomické zoskupenia termínov – tie členia svet umenia do určitých množín na rôznych úrovniach (napr. na úrovni umeleckých druhov, žánrov, slohov a štýlov, foriem a pod.).

taxonomická analýza Analýza umeleckých diel z hľadiska ich druhových a žánrových špecifik, klasifikácia umeleckých druhov a žánrov, budovanie modelu stratifikácie umenia.

*genologická analýza, *klasifikácia umení

techné (technai, tekhnē) Termín antickej gréckej estetiky. Označoval ľudskú prácu, v ktorej vznikajú predmety, teda vyžaduje si určité zručnosti, znalosti a rešpektuje pravidlá. Techné však zahrnovalo aj činnosti organizujúce ľudský život, napr. vojenské umenie či logiku. Na rozdiel od *poiésis si nevyžaduje inšpiráciu.

technická estetika 1. Estetické princípy techniky a ich praktické uplatňovanie v rozvoji techniky. 2. Nepresné označenie pre estetickú reflexiu techniky (*estetika techniky). Niekedy sa používa výraz *priemyslová estetika.

technické umenia Skupina umení, ktorých vyjadrovacie prostriedky sú závislé od rozvinutej technológie *televízne umenie, *rozhlasové umenie, *filmové umenie, *fotografia a pod.

televízne umenie Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je pohyblivý svetelný obraz spolu so zvukom. Je súčasťou audiovizuálnych umení. Jeho hlavnými vyjadrovacími prostriedkami je záber kamery a strih. Spravidla pracuje s hercom. Jazyk a hovorený text využíva viac ako filmové umenie. Spravidla vzniká na základe scenára, preto patrí k interpretačným umeniam.

téma Myšlienkový základ, os, okolo ktorej je vybudovaná významová štruktúra umeleckého diela. V prípade abstraktných umení, ako je neprogramová hudba alebo nefiguratívna maľba, sa za tému označuje ústredný formálny prvok (melódia, farebná škvrna), okolo ktorých je vybudovaná štruktúra diela.

tempo Stupeň rýchlosti, akým je budovaná štruktúra umeleckého diela. Funguje pri časových umeniach, ako je hudba či divadlo.

Teodor Studita (759-826) Byzantský mních, reformátor a teológ. Obranca tvorby obrazov počas ikonoklazmu. Podľa neho existuje medzi obrazom a božským prototypom mystická jednota. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Megale katechesis* (821-826, Veľké Katechézy), *Catecheses parva* (821-826, Malé katechézy).

teoretické umenia Termín M. F. Quintiliana. Označoval umenia, ktoré nevytvárajú výtvary (*poetické umenia), ani nepozostávajú z činnosti (*praktické umenia), ale iba skúmajú, ako napr. astronómia.

teória krásnych umení Renesančný termín na označenie estetiky, ktorá sa vymedzovala ako všeobecná teória výtvarných umení, poézie a hudby.

teória kultúry*kulturológia

terapeutická funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako terapeutický nástroj v liečebných procesoch. *arteterapia *funkcie umenia

Tesauro, Emanuele (1591-1675) Renesančný estetik. Rozpracoval termín *argutezza. Hlavné dielo – *Canochiale Aristotelico* (1655, Aristotelov ďalekohľad).

text Sled a systém významov, myšlienok a spôsobov ich vyjadrenia. V lingvistike označuje písanú a hovorenú štruktúru a označuje sa aj ako prejav, prehovor alebo správa. V semiotike označuje akýkoľvek systém znakov, ktorý nesie výpoveď. Je teda relatívne uzavretou komunikačnou sústavou. V *semiotickej estetike a v *komunikačnej estetike sa rozšíril na akýkoľvek ucelený systém umeleckých vyjadrovacích prostriedkov s určitými význammi a prakticky funguje ako synonymum pojmu umelecké dielo. Skúmaním umeleckého diela ako textu modeluje semiotická estetika štruktúru akéhokoľvek umeleckého diela.

Thévoz, Michel (1939) Švajčiarsky historik umenia. Venuje sa estetickej reflexii vecí, ktoré patria do sveta psychózy. Hlavné diela s estetickými myšlienkami - *La langage de la rupture* (1978, Jazyk prerušenia), *Le corps peint* (1984, Pomalované telo), *Art brut, psychose et médiumnité* (1990, L'Art brut, psychóza a mediálne schopnosti), *L'esthétique du suicide* (2003, Estetika samovraždy).

Todorov, Tzvetan (1939) Bulharsko-francúzsky literárny vedec a lingvista. Analyzuje umelecké dielo ako súbor výpovedí v znakových systémoch. Hľadá analógie fungovania jazyka a umeleckého diela. Zvlášť sa venuje fantastickému ako súčasť estetického vnímania, ako aj spôsobom, ako sa vo vnímaní recipient stáva spoluautorom diela. Hlavné estetické diela – *Littérature et signification* (1967, Literatúra a význam), *Poétique* (1968, Poetika), *Poétique de la prose* (1971, Poetika prózy).

token *type – token

Tolstoj, Lev Nikolajevič (1828-1910) Ruský spisovateľ a filozof. Uvažoval o zmysle umenia a krásy. Umenie je emocionálnym spojivom medzi ľuďmi, a tak obohacuje ľudstvo. Zdôrazňuje mravné pôsobenie umenia, preto požaduje, aby bolo dielo prístupné masám. Estetické dielo – *Čto takoe iskusstvo?* (1897, Čo je umenie?).

Tomáš Akvinský (1225-1274) Taliansky kňaz, filozof a teológ. Systematizoval stredoveké estetické názory. Vymedzoval krásu na základe proporcie (*consonantio), dokonalosti tvaru (*integritas) a jas (claritas – viditeľný aj duchovný jas), pričom bral do úvahy aj jej vnímanie, ktoré považoval za poznávanie krásy. V umení odlišoval umelcovu predstavu od výsledného diela. Oddeľoval umenie od vedy a od morálky. Zmysel umenia videl v napodobovaní vnútorných zákonitostí prírody. Diela s estetickými myšlienkami – *Summa theologiae* (1265-1273, Súhrn teológie), *In divina nomina* (1260-1262, O božských menách).

topos *topika

topika Osvedčené výrazy, kliše, myšlienkové a formálne schémy používané v umeleckých dielach. Vyskytujú sa v rôznych dobách a regiónoch.

totálne umelecké dielo *Gesamtkunstwerk

Townsend, Dabney (1941) Americký estetik. Analyzuje estetickú hodnotu a buduje systém estetiky. *Aesthetics objects and works of art* (1989, Estetické objekty a umelecké diela), *An introduction to aesthetics* (1997, Úvod do estetiky), *Historical dictionary of aesthetics* (2006, Historický slovník estetiky), *Values of beauty* (2007, Hodnoty krásy).

tradícia *kultúrna tradícia

tragický Výrazová aj hodnotová kategória. Potvrdenie estetickej a morálnej hodnoty javu, ktorá v boji s nepriateľom nenahradiťne zaniká, totálna disharmónia vysokej hodnoty, boj a zánik.

tragikomický Výrazová aj hodnotová kategória. Spája v sebe vlastnosti a pôsobenie *tragického s *komickým. Najčastejšou jeho verziou je tzv. smiech cez slzy. Hraničnou podobou je *fraška. à humor

transcendentná funkcia Funkcia umenia. Umenie prezentuje transcendentné významy a pomáha tak recipienta povzniesť nad všednú realitu k transcendentnu. Spravidla sa prepája s *náboženskou funkciou. *funkcie umenia

travestia Karikatúra a parodovanie vznešených a patetických tém. à humor

trivium (artes rationales alebo artes sermonicales) Termín stredovekej estetiky. Označoval skupinu rozumových à slobodných umení – gramatika, rétorika, dialektika. Boli spomedzi umení hodnotené najvyššie.

Trockij, Lev Davidovič (1879-1940) Ruský politik a ideológ. Uvažoval u spojení umenia s robotníckym revolučným hnutím. Hlavné estetické dielo – *Literatura i revolucija* (1924, Literatúra a revolúcia).

tvar (species) Termín stredovekej estetiky Označuje vonkajší vzhľad predmetu. Úzko súvisí s materiálom, z ktorého je predmet vyrobený, s jeho funkciou a účelovosťou. Spolu s *mierou (modus) a *poriadkom (ordo) bol základom krásy.

tvarová analýza *formálna analýza

tvorba Činnosť, v ktorej na základe predstáv človeka a jeho práce s určitým materiálom vzniká nová idea alebo predmet. Produkt tvorby sa novým a neopakovateľným spôsobom zúčastňuje života človeka či spoločnosti. Bez charakteru neopakovateľnosti nemožno hovoriť o tvorbe, ktorá tak veľmi úzko súvisí s originalitou. Niekedy sa činnosť hodnotí ako tvorba až po tom, ako sa ukáže, že jej výsledok je pre spoločnosť užitočný. *umelecká tvorba

tvorivá funkcia Funkcia umenia. Umelec rozvíja a realizuje v tvorbe umeleckého diela svoje tvorivé schopnosti. Recipient rozvíja počas estetického vnímania diela svoje vlastné tvorivé schopnosti. *funkcie umenia

tvorivosť Súbor individuálnych zručností, návykov, vlôh a schopností človeka pre tvorbu nových a neopakovateľných produktov. Je predpokladom tvorby. Niekedy sa tento súbor stotožňuje s *talentom. Ak je tvorivosť zvlášť vysoko rozvinutá, nazýva sa takýto umelec *génom. Rozvoj tvorivosti ovplyvňujú okrem predpokladov človeka aj vhodné podmienky.

typ Termín marxistickej estetiky. Označuje nevyhnutnú zvláštnosť umeleckého diela, v ktorom umelec zobrazil cez konkrétne udalosti či postavy všeobecné tendencie a zovšeobecnenie skúsenosti ľudstva.

type – token (typ – dôkaz, jednotlivý prípad) Termíny semiotiky a semiotickej estetiky. Do estetiky ich uviedol R. Wollheim. Označuje umelecké dielo ako typ, ktorý sa realizuje v množstve jednotlivých prípadov (napr. divadelné predstavenie, kópia knihy). Typ nie je jednoduchým zovšeobecnením ani schémou tokenov, ale môže niesť aj vlastnosti, ktoré sa v tokenoch nevyskytujú. Na druhej strane tokeny, ako jednotlivé realizácie diela, majú i také vlastnosti, aké typy nemajú. Termíny type-token sa používajú na riešenie problému identity umeleckého diela – niektoré diela existujú ako typy (divadelná hra), niektoré len ako tokeny (maľba). Umožňuje tiež vysvetliť rôzne interpretácie jedného diela, ktoré sa vyskytujú u rôznych recipientov – tí totiž reagujú na tokeny, nie na typy.

typizácia Termín marxistickej estetiky. Označuje taký postup v umeleckej tvorbe, pri ktorom podľa F. Engelsa umelec pravdivo zobrazuje typické postavy v typických okolnostiach, aby zobrazil jadro určitej historickej situácie. Je princípom umeleckého zovšeobecnenia skutočnosti, teda hlavným princípom skutočnej umeleckej tvorby.

typológia umelcov Triedenie umeleckých osobností do skupín podľa určitých kritérií, pričom sa kombinujú rôzne druhy kritérií a v jednom umelcovi je možné nájsť viacero typov. Je

možné ich abstrahovať z umeleckých diel, z analýzy procesov umeleckej tvorby, prípadne psychologickými testmi alebo kombináciou týchto analýz. Vyčleňujú sa kvôli lepšiemu porozumeniu umeleckej tvorbe a umeleckým dielam, kvôli kultúrno-historickým a umelecko-kritickým analýzám. Hľadá sa súvis medzi osobnosťou umelca a jeho tvorbou. Hlavné typológie:

- Členenie podľa **umeleckých druhov** – umelci výtvarní, literárni, divadelní, univerzálni a pod.
- Členenie podľa **vyjadrovacích prostriedkov** – akustický typ, optický typ, pohybový typ a pod.
- Členenie podľa hlavných **psychických dispozícií** – senzuálny typ, emocionálny typ, intelektuálny typ, intuitívny typ, reflexívny typ, a pod.
- Členenie podľa **profesionality** – amatérsky umelec, profesionálny umelec, insitný umelec, ľudový umelec a pod.
- Členenie podľa **autorského prínosu** – interpretační umelci, ne-interpretáčni, originálni umelci, epigóni, kopisti a pod.

účelnosť bez účelu Termín estetiky I. Kanta. Je v pozadí estetického vnímania, keď človek precitňuje krásu predmetu bez toho, aby ju viazal na konkrétnu užitočnosť vo svojom živote, avšak predpokladá, že predmet určitý účel má. Iným vyjadrením tohto pojmu je *forma účelnosti predmetu. *nezainteresovanosť

Ulrich Engelbert zo Štrasburgu (? -1287) Nemecký mních a teológ. Odlišoval absolútnu a náhodnú krásu. Absolútna je krásou sveta, na ktorej majú účasť jednotlivé veci.

Estetické dielo – *De pulchro* (1277, O kráse).

umelec Človek tvoriaci umelecké diela.

Umelca tvorí umelecký *talent spolu s *umeleckou imagináciou. K charakteristickým znakom umelca patrí spravidla zvýšená citlivosť a precítenie kultúrnej tradície. Jeho umelecké schopnosti sa prejavujú pri práci s umeleckými prostriedkami a možno ich hodnotiť spätne na základe umeleckého diela. Umelec tvoriaci špičkové diela sa označuje ako *génus.

Umelec nemusí byť špecialistom, ale môže umelecké diela tvoriť ako súčasť iných činností. Môže byť profesionálom orientovaným výlučne na tvorbu umeleckých diel, školeným umelcom aj amatérskym tvorcom. Môže byť aj súčasťou kolektívu, v ktorom skutočným tvorcom diela je len celý kolektív. Môže byť aj tvorcom predlohy, ktorú interpretuje iný umelec. *interpret, *autor, *, „smrť autora“, *typológia umelcov, *umelec (terminológia)

umelec (terminológia)

- *artist, artista, artiste, artysta* – novodobé termíny v rôznych germánskych, románskych a slovanských jazykoch, pochádzajú z termínu *art*,
- *poietes* – antický grécky termín pre tvorca, ktorý sa však líšil od tvorca *techné, bol to tvorca poézie tvoriaci na základe inšpirácie, božského nadšenia,
- *creator* – 1. rímsky termín pre tvorca a zakladateľa niečoho (zákonov, mesta a pod.), 2. stredoveký termín rezervovaný pre Boha (*creatio ex nihilo* – tvorba z ničoho, stvorenie),
- *chudožnik* – moderný ruský termín, odvodený od slova *chudožnyj* (= skúsený, zbehlý),
- *der Künstler* – moderný nemecký termín, je odvodené od slova *die Kunst*,
- *tvorca* – moderný slovanský termín označujúci každého tvorca, a zvlášť umelca, odvodený od slova *tvorba*,

*umelecká tvorba (terminológia), *umenie (terminológia)

umelecká akadémia Škola pripravujúca budúcich umelcov. Do umeleckej akadémie nastupuje človek s určitým talentom, ktorý má táto škola rozvinúť tak, aby bol v budúcnosti schopný tvoriť umelecké diela v niektorom umeleckom druhu. Škola rozvíja zručnosti a schopnosti svojich študentov, podnecuje ich umeleckú obrazotvornosť, prípadne koriguje obrazotvornosť v smere estetických noriem, ktoré na akadémii prevládajú. Študenti umeleckej akadémie sa učia aj pracovať s umeleckými prostriedkami a s umeleckým materiálom. Rozvíja sa vlastný umelecký štýl. Škola poskytuje aj hlbšiu orientáciu v kultúrnej tradícii i všeobecné kultúrne vzdelanie.

umelecká entropia (aj – estetická entropia) Termín estetiky F. Miku. Označuje tvorivé možnosti umenia, ktoré vyplývajú z existujúcej umeleckej tradície a zo súčasných umeleckých programov.

umelecká funkcia Funkcia umenia. Charakteristická črta umeleckých diel, ktorá ich odlišuje od iných ľudských diel. Umelecké diela vznikajú ako predmety, ktorých existencia je odvodená od niečoho – lebo sú obrazom skutočnosti a vnútra umelca – ale súčasne tvoria svojbytnú skutočnosť. Súhrn týchto zvláštností sa nazýva umeleckou funkciou. Umelecká funkcia sa v estetickom vnímaní prejavuje tak, že dielo prežívame aj ako obraz skutočnosti, aj ako samostatný nový celok naviazaný na kultúrnu tradíciu. Ak sa takéto dielo súčasne zapojí do kultúrnych aktivít spoločnosti, získava aj *umeleckú hodnotu. V Európe posledných piatich storočí sa umelecká funkcia odčlenila od iných funkcií umenia a považuje sa za hlavnú (niekedy jedinú) funkciu umeleckých diel.

umelecká hodnota Vzťah, ktorý vzniká pri stretnutí umeleckého diela s umeleckou funkciou a človeka, ktorý má z vnímania diela estetický zážitok. Súčasne musí toto dielo reálne fungovať v kultúre spoločnosti a spoluvytvárať tak umeleckú kultúru. Umelecká hodnota je tak výsledkom skutočnosti, že dielo určitým spôsobom vyjadruje umelcovu pocity, nastavuje zrkadlo spoločnosti, nadväzuje na kultúrnu tradíciu a spoločnosť ho v týchto súvislostiach akceptuje. Akceptovanie umeleckej hodnoty diela znamená, že spoločnosť využíva toto dielo ako zásobárňu ľudských pocitov, skúseností, ideí, predstáv. Dielo môže mať aj *estetickú hodnotu, jej prítomnosť však nevytvára špecifikum umeleckého diela.

umelecká imaginácia Umelcová schopnosť tvoriť *umelecké obrazy. Nadväzuje na kultúrnu tradíciu, pretože obsahuje tak schopnosť kombinovať rôzne umelecké symboly a významy, ako aj schopnosť produkovať nové a originálne obrazy. Na rozdiel od obrazotvornosti ostatných ľudí, umelcovia dokáže premeniť bežné ľudské zážitky a bežné ľudské chápanie sveta na umelecké obrazy a vedie umelca pri ich vtelení do umeleckého diela. Obrazotvornosť možno podnecovať, a tým rozvíjať, ale nie priamo cvičiť tak, ako talent.

umelecká inšpirácia Súčasť umeleckej tvorby, pri ktorej umelec na základe koncentrácie pozornosti začína skutočnosť okolo seba vnímať ako súbor umeleckých prostriedkov a umeleckého materiálu vhodného pre vyjadrenie obsahov vedomia. V inšpirácii sa objavuje umelecký tvorivý zámer alebo predstava, ako ho realizovať v umeleckom materiáli. Inšpirácia prichádza často neočakávane ako blesk, avšak mnohokrát po dlhodobej príprave na tvorbu. Prináša a koncentruje tie umelcovie predstavy a zážitky, ktoré sú podstatné pre budúce umelecké dielo. Mimoriadnu schopnosť inšpirácie prejavuje *génus, bez schopnosti inšpirácie sklzáne umelec do *epigónstva.

umelecká interpretácia Tvorba umeleckého diela na základe predlohy (scenár, partitúra a pod.) *Interpretačný umelec dopracúva predlohu, vytvára z nej plnohodnotný a vnímateľný tvar, alebo ju úplne pretvára podľa svojich predstáv, alebo prináša vlastné chápanie myšlienok spredmetnených v predlohe. Umelecká interpretácia je plnohodnotnou umeleckou tvorbou, ak nie je len mechanickou reprodukciou toho, čo predpisuje predloha. Predmetom dlhých diskusií je podiel tvorivosti v práci interpretačného umelca.

umelecká komunikácia Prenos estetickej, umeleckej alebo inej informácie umeleckým dielom od umelca k percipientovi. Umelec a recipient si v procese tvorby a recepcie vymieňajú komplexnú informáciu zakódovanú v diele, ktoré ako správa tvorí systém

znakov. Komunikácia prebieha v určitej kultúrnej a sociálnej situácii. *komunikačná estetika

umelecká konvencia 1. Zaužívané spôsoby vyjadrenia alebo použitia vyjadrovacích prostriedkov umelcami v jednom regióne, v jednom umeleckom smere, v jednom čase a pod. Vyviera z *individuálnych štýlov, avšak pohybujú sa v nej viacerí umelci. Niekedy ju využívajú zámerne, aby sa odlišili od inej skupiny umelcov. 2. Termín estetiky F. Mika. Označuje spoločné výrazové štruktúry umeleckých diel, ktoré sú súčasťou jedného vývinového radu.

umelecká krása Súhrnné označenie pre esteticky pozitívne kvality umeleckých diel alebo umenia. Vzniká na základe umeleckej funkcie a umeleckej hodnoty umeleckých diel. Pôvodne sa umenie považovalo výlučne za oblasť krásy, dnes prináša aj rozklad, škaredé, hrôzu a pod. Preto sa dnes sa tento termín nahradzuje všeobecnejším termínom *umenie alebo *umelecké estetické.

umelecká kritika Analýza a interpretácia umeleckých diel za účelom diagnostikovania ich umeleckej hodnoty, ich vzťahu k požiadavkám spoločnosti na umenie, ich vzťahu k umeleckej tradícii a ich miesta v tvorbe umelca. Komentuje a analyzuje hlavne súčasnú umeleckú tvorbu a súčasné umelecké diela, aby im našla miesto v systéme umenia. Hodnotí diela formálne aj obsahovo, individuálne aj v skupinách, porovnáva ich s kánonom a s estetickými normami. Vyslovuje *kritické sudy.

umelecká kultúra Relatívne samostatná štruktúra v kultúre spoločnosti, ktorá komplexne zabezpečuje vznik a existenciu umeleckých diel. Súčasťou umeleckej kultúry sú: umelecké akadémie, umelecké združenia a podporné spolky, inštitúcie zabezpečujúce vznik, uschovanie a šírenie umeleckého diela (napríklad filmové ateliéry, hudobné telesá, galérie, ale aj televízia), obchodníci s umením, mecenáši a umelecké agentúry tvoriace umelecký trh, umelecká kritika, kultúrna politika, teória umenia aj obecnosť a časť estetickej výchovy. Celý tento systém sa vyvinul a existuje okolo svojho centra – umeleckých diel.

umelecká metóda Termín marxistickej estetiky. Označuje súhrn princípov, o ktoré sa opiera umelecká tvorba. Podmieňuje ju výber toho, čo umelec zobrazuje a ako to zobrazuje. Pre hodnotenie umeleckej metódy je v marxistickej estetike podstatné ideové zacielenie diela.

umelecká obrazotvornosť *umelecká imaginácia

umelecká pravda (pravda, pravdivosť v umení)

- Verné zobrazenie skutočnosti v umeleckom diele. Spravidla sa za pravdu nepovažuje len zobrazenie vonkajších foriem skutočnosti, ale zobrazovanie jej hlbších zákonitostí, jej vnútornej logiky. Zároveň sa požaduje konkrétna historická podoba skutočnosti. Požiadavka na pravdivosť umeleckého diela sa tu týka zmysluplnosti, ucelenosti a konkrétnosti myšlienok a príbehov vyjadrených v diele.
- Výsledok poznávania skutočnosti umením. Nemusí ísť o kognitívne poznávanie, môže to byť aj zmyslové a emocionálne uchopenie skutočnosti.
- Vyjavovanie najhlbších prúdov bytia v umeleckom diele.
- Termín marxistickej estetiky. Označuje zobrazenie podstatných vývinových zákonitostí spoločnosti (= triedneho boja), ktoré umelec zobrazuje v diele. Dielo tak spája poznávaciu a estetickú funkciu umenia. Umelecká pravda je základnou požiadavkou pre umenie socialistického realizmu.

umelecká situácia 1. Termín estetiky F. Mika. Označuje aktuálny moment, prierez niekoľkých vývinových radov v umeleckej tvorbe. Iným názvom pre umeleckú situáciu je umelecká súčasnosť. 2. Termín estetiky Z. Mathausera. Označuje systém diela, reality, ktorú odráža, proces vzniku aj recepcie diela, ako aj štruktúru diela. *štvorec umeleckej špecifickosti

umelecká technika 1. Technológia a nástroje, ktoré sa využívajú v umeleckej tvorbe – napr. fotoaparát, zvukové syntetizátory, striekacia pištoľ. Sú to *umelecké nástroje na súčasnej úrovni civilizácie. 2. Metaforické označenie pre spôsob umelcovej práce s vyjadrovacími prostriedkami. Umelecká kritika hodnotí umelca podľa vyspelosti umeleckej techniky a pod.

umelecká výchova Proces prípravy umelcov na rôznych stupňoch škôl. Umelecká výchova sa snaží z ľudí s talentom vychovať ľudí schopných tvoriť umelecké diela. Existovala v rôznych formách – ako majstrovská výchova založená na bezprostrednom kontakte majstra a žiaka, aj ako skupinové a viac-menej formálne vyučovanie na umeleckých akadémiách. Pracuje rôznymi metódami – bezprostredná imitácia majstra, improvizácia, napodobovanie starých majstrov, vlastná práca žiaka pri učiteľových korekciách a pod.

umelecká tvorba Proces, v ktorom umelec vytvára umelecké dielo na základe umeleckého tvorivého zámeru, kultúrnej tradície a s pomocou vyjadrovacích prostriedkov. Prebieha v niekoľkých fázach:

- Zbieranie umeleckých skúseností, ktoré môže prebiehať buď dlhodobo, alebo umelec zbiera špeciálne skúsenosti pre tvorbu konkrétneho diela.

- Koncentrácia pozornosti umelca, umelecká inšpirácia a vznik umeleckého tvorivého zámeru.
- Výber umeleckých a vyjadrovacích prostriedkov – často prebieha už v prvej fáze.
- Práca s umeleckým materiálom, pri ktorej sa dotvára umelecký tvorivý zámer.
- Vznik diela - zväčša táto fáza prechádza cez celú umeleckú tvorbu a nie je vlastne ani samostatnou fázou, ako aktivitou, ktorá nesie celú tvorbu.
- Spätná korekcia diela, ktoré sa môže uskutočniť hneď, ale aj po dlhšom čase.

Hranice umeleckej tvorby nemožno presne určiť, pretože tvorba môže byť aj výsledkom **dlhodobého dozrievania** umeleckého tvorivého zámeru a hotové dielo môže umelec prerábať aj roky. Niekedy sa za umeleckú tvorbu považuje až taká tvorba, ktorej výsledkom je produkt uznaný spoločnosťou za umeleckú hodnotu.

umelecká tvorba (terminológia)

- *creare* – latinský stredoveký termín, označoval robenie, utváranie,
- *creation, create, creación* – moderný anglický, francúzsky, španielsky termín, označuje vytváranie, tvorenie, nesie podtón tvorby z ničoho (*creatio ex nihilo*), pochádza z latinského *creatur, creare* (= spôsobovať rast, prinášať),
- *disegno* – renesančný termín, označoval kresbu, tvorivý návrh, umelecký zámer, v širšom význame niekedy označoval proces umeleckej tvorby,
- *facere* – latinský stredoveký termín, označoval robenie, uskutočnenie,
- *manía* – antický grécky termín, označoval vznešený tvorivý ošial',
- *poiein* – antický grécky termín, označoval robenie, ktoré si vyžaduje určité zručnosti a nasleduje určité pravidlá,
- *schaffen* – moderný nemecký termín, označuje tvorbu, pochádza zo *schepfen* (= spôsobiť, robiť), z litovského *skabō* (= rezať, krájať, strihať, sekať) a z latinského *scabo* (= škriabať, driapať),
- *tvorba, tvorčestvo, twórczość* – moderné slovanské termíny, označujú každú tvorivú činnosť a zvlášť umeleckú, pochádzajú zo staroslovanského koreňa slova *-tvor-*, ktorý súvisel so starolitovským koreňom *tvér-* a označoval rôzne spôsoby vzniku novej veci, ohradzovania priestoru, pevné uchopovanie, budovanie, stavenie.

umelecké dielo Ľudské dielo, ktoré vzniklo na to, **aby plnilo umeleckú funkciu**. Termín má v estetike rôzne významy:

Predmet, ktorý vznikol v činnosti umelca, nesie umeleckú funkciu a má umeleckú hodnotu. V jeho zmyslových kvalitách je spredmetnená činnosť (umelecká tvorba), pocity človeka a obraz spoločnosti.

Autonómny objekt, ktorý syntetizuje obraz skutočnosti s výrazom umelcovej psychiky. Tento objekt tvorí niekoľko *vrstiev umeleckého diela.

Znaková štruktúra, znakový systém, ktorého cieľom je zobrazovať skutočnosť a vyvolávať v recipientovi estetický zážitok. Ako znakový systém je textom, ktorý nesie komplexnú informáciu.

Komplexná **správa** od umelca k recipientovi, resp. k spoločnosti. Nesie závažné sociálne posolstvo.

Významová štruktúra, ktorá vzniká na základe toho, že recipient vníma a interpretuje umelecký artefakt, teda predmet vytvorený umelcom.

Výsledok vysokého stupňa zručnosti v práci s umeleckým materiálom, ktorý zobrazuje skutočnosť. Netvorí ontologicky samostatný objekt, ale jeho existencia je odvodená od skutočnosti.

Výsledok umeleckej inšpirácie a umeleckej imaginácie. Nemusí mať zmyslovo vnímateľnú, predmetnú povahu, môže existovať len v umelcovej mysli, alebo len v náčrte.

Dielo ľudských rúk s maximálnou (koncentrovanou) estetickou hodnotou.

Vyjadrenie podstatných súvislostí sveta alebo spoločnosti v zmyslovo-vnímateľnom predmete – stupeň vo vývine absolútneho ducha, odkrývanie pravdy bytia, vyjadrenie triedneho boja a pod.

Hranice umeleckého diela sa neustále rozširujú a je stále ťažšie určiť, čo je a čo nie je umeleckým dielom. Umelecké dielo môže byť nemenné (maľba), alebo sa čiastočne mení pri opakovanej tvorbe (balet).

Vyčlenenie umeleckého diela ako **samostatného** kultúrneho fenoménu, ktorý plní predovšetkým umeleckú funkciu, je európskym konceptom posledných piatich storočí.

umelecké dielo budúcnosti (das Kunstwerk der Zukunft) Termín estetiky R. Wagnera.

Umelecké dielo budúcnosti by malo byť výsledkom umeleckej revolúcie, v ktorej sa prekoná oddelenie jednotlivých umeleckých druhov. Na základe mytologického obsahu (podobného gréckej tragédii) a pod vedením drámy sa literatúra, hudba a tanec spoja v jeden syntetický umelecký druh (hudobnú drámu). Po Wagnerovej smrti sa namiesto tohto termínu zaužíval termín *súborné umelecké dielo (Gesamtkunstwerk), ktorý však R. Wagner nepoužíval.

umelecké estetično Súhrnné označenie pre estetické kvality umenia. Samostatná oblasť ľudskej činnosti. Niekedy nahrádza pojem umenia. Nie je to presné, pretože v umeleckom diele je dominantná umelecká funkcia, zatiaľ čo termín umelecké estetično zdôrazňuje estetickú funkciu. *estetično, *mimoumelecké estetično, *prírodné estetično

umelecké majstrovstvo Termín marxistickej estetiky. Označuje najvyššiu realizáciu umeleckého talentu, ktorej výsledkom je realistické umelecké dielo.

umelecké myslenie à obrazné myslenie

umelecké nástroje *umelecké prostriedky

umelecké poslanstvo S patetickým nádychom tento termín označuje hlavnú myšlienku umeleckého diela. Predpokladá sa, že umelec chcel vypovedať niečo dôležité, čo zakódoval do svojho diela. Termín je blízky termínu angažovanosť.

umelecké profesie *estetické profesie

umelecké prostriedky (umelecké nástroje) Predmety a technológie, ktorý umelec vkladá medzi seba a umelecký materiál, aby vytvoril umelecký obraz, napr. štetec, reflektor, dláto, digitálny záznam obrazu a jeho strih. V súčasnosti k nim pribudla aj *umelecká technika.

umelecko-historická analýza Analýza umeleckého diela, ktorá si všíma dielo v súvislostiach umeleckej kultúry a kultúrnej tradície. Jej cieľom je spoznať miesto diela v kultúre.

umelecký artefakt Dielo ľudských rúk, ktoré nesie znaky hotového umeleckého diela. Má vecný charakter, je zmyslovo vnímateľný. Tvorí nevyhnutnú súčasť umeleckého diela. Niekedy sa stotožňuje s umeleckým dielom, niekedy sa odlišuje od neho a považuje sa za nositeľa umeleckého diela (resp. umeleckého obrazu), ktoré vzniká v interakcii s recipientom. Niekedy sa nepovažuje za nevyhnutnú súčasť umeleckého diela, lebo recipient môže mať zážitok zo vzťahu s akýmkoľvek predmetom. Problém umeleckého artefaktu vyvoláva otázky najmä vo vzťahu k interpretačným umeniam a k niektorým tendenciám v umení 20. storočia.

umelecký diskurz Súbor pravidiel, konvencií, postupov a spôsobov používania vyjadrovacích prostriedkov v umeleckom diele alebo v skupine diel. Diskurz využíva individuálny umelec, a vtedy tvorí jeho individuálny *štýl, môže byť skupinovou *umeleckou konvenciou, alebo sa o diskurze hovorí v súvislosti s umeleckým *slohom. *estetický diskurz, *diskurz

umelecký druh Veľká skupina umeleckých činností, ktorá sa od iných odlišuje hlavne používaným umeleckým materiálom. Ako samostatné umelecké druhy sa zvyčajne vyčleňujú *architektúra, *divadlo, *dráma, *epika, *filmové umenie, *fotografia, *grafika, *inštrumentálna hudba, *kresba, *lyrika, *maliarstvo, *pantomíma, *rozhlasové umenie, *sochárstvo, *spevohra, *tanečné umenie, *televízne umenie, *videoumenie a

*zmiešaná hudba. Neexistujú medzi nimi ostré hranice a historicky sa menia, prípadne vznikajú nové umelecké druhy.

umelecký génius Vrcholná úroveň umeleckých schopností. Termín génius označuje umelca, ktorý je vysoko originálny, má maximálne rozvinutú obrazotvornosť a prejavuje výnimočnú inšpiráciu i vysokú úroveň tvorivosti. Inšpirácia, imaginácia a schopnosť realizácie ideí v umeleckom materiáli sú u neho v harmónii. Prekračuje hranice tradície a tvorí novú umeleckú tradíciu, vytvára nové estetické normy. Jeho dielo je exemplárne a hodné nasledovania. Na rozdiel od talentu je génius umelcom, ktorý už vytvoril vrcholné umelecké diela, talent je len predpokladom pre rozvoj geniality. Na rozdiel od epigóna, ktorý sa pridŕžiava existujúcich algoritmov, génius je schopný vysokej improvizácie a umeleckej inšpirácie. Na rozdiel od majstra génius tvorí dielo, ktoré presahuje štandardnú úroveň. Niekedy sa génius považuje za potenciú každého človeka, ktorú stačí vhodne rozvinúť, niekedy sa predpokladá, že je výnimočným zjavom.

umelecký inštinkt Termín estetiky Denisa Duttona. Označuje vrodený, v evolúcii človeka vyvinutý zmysel pre tvorbu a vnímanie krásy a estetických hodnôt. Podľa neho sa rozvinul v sexuálnom výbere partnerov ako zmysel pre silu, zručnosť, špeciálne schopnosti partnera.

umelecký jazyk Termín semiotickej, lingvistickej a komunikačnej estetiky. Označuje súbor vyjadrovacích prostriedkov určitého umeleckého druhu. Vychádza z hľadania analogických zákonitostí vo výstavbe jazyka a umeleckého diela. Umelecké dielo tu vystupuje ako individuálny jazykový výraz, ako text, alebo ako systém znakov.

umelecký manažér Špecialista pracujúci v oblasti kultúry, ktorý profesionálne organizuje tvorbu a prezentáciu (resp. šírenie) umeleckých diel.

umelecký materiál Zmyslovo vnímateľná skutočnosť, ktorú umelec využíva v umeleckej tvorbe na spredmetnenie svojich umeleckých tvorivých zámerov. Sú to napríklad farba na ploche v maliarstve, herec v divadle alebo zvukomalebnosť v poézii. Na základe používaného umeleckého materiálu sa spravidla umenie rozdeľuje na umelecké druhy. Povaha umeleckého materiálu vplýva aj na výber umeleckých prostriedkov, vyjadrovacích prostriedkov aj umeleckých tvorivých zámerov.

umelecký obraz Zvláštnosť umeleckého diela, ktorá sa vymedzuje rozličnými spôsobmi:

- Špecifikum umeleckého diela. Je syntézou zmyslovo-vnímateľného umeleckého materiálu a pocitov, ideí, predstáv. Má ku skutočnosti mimetický vzťah, ale tvorí samostatný znakový systém. Znamená aj to, že umelecké dielo nezobrazuje skutočnosť priamo, ale len cez špecifické obrazy. *zobrazenie, *mimézis

- Jednotlivé súčasti umeleckého diela, ktoré sa vzťahujú k mimoumeleckej skutočnosti.
- Umelecké dielo ako celok.
- Nepresné označenie pre metaforu, obrazné prirovnanie dvoch javov.
- Významová štruktúra, ktorú si na základe vnímania umeleckého artefaktu vytvára recipient.
- Termín marxistickej estetiky. Je jednotou objektívneho a subjektívneho, ideovosti a zmyslovosti, zobrazením aj výrazom – na základe toho, že odráža skutočnosť.

umelecký postup Súbor aktivít umelca v priebehu umeleckej tvorby. Je to individuálny spôsob tvorby umeleckého diela. Len výnimočne si ho umelec určí pred začiatkom umeleckej tvorby, je však možné ho spätne rekonštruovať z hotového diela.

umelecký predmet Termín, ktorý má v rôznych estetických koncepciách rôzny význam:

1. *Umelecké dielo. 2. *Umelecký artefakt. 3. Fenomén, ktorý vzniká pri stretnutí umeleckého artefaktu s recipientom vo vedomí recipienta. V takomto umeleckom predmete sa realizuje umelecké dielo a dotvárajú sa jeho významy.

umelecký priemysel Oblasť na hranici kultúry a ekonomiky, ktorá na princípoch veľkovýroby podporuje vznik umeleckých diel, zabezpečuje ich šírenie a pripravuje obecnstvo pre ne. Využíva aj techniky veľkovýroby. Umelecké dielo chápe ako tovar prinášajúci zisk. Za účelom predaja štandardizuje vedomie obecnstva.

umelecký rukopis *rukopis

umelecký sémantém Termín estetiky S. Šabouka. Umelecký sémantém vzniká zo spojenia viacerých *vstupných významových elementov.

umelecký sloh Obdobie vo vývine umenia, ktoré sa vyznačuje relatívne jednotnou povahou estetických noriem a umeleckých hodnôt. Rozvíja sa v rámci určitej dobovej kultúry. Je rozšírený spravidla do všetkých oblastí umeleckej kultúry, prináša charakteristické umelecké druhy. Spravidla sa v najčistejšej podobe rozširuje v jednom umeleckom druhu, ktorý potom tvorí ťažisko umeleckého slohu.

umelecký subjekt *umelec

umelecký svet (artworld) Termín estetiky A. Danta. Označuje terén, v ktorom sú určité predmety uznávané za umelecké diela – atmosféra v teórii umenia a poznanie histórie umenia. 2. Termín estetiky G. Dickieho, kde sa rozšíril na *inštitucionálnu definíciu umenia. Určité predmety sú uznávané za umelecké diela vtedy, ak ich za také uznajú umelecké kruhy, čiže umelci, súhrn ostatných diel a umelecké publikum. Umelci a publikum vo svojej interakcii kvalifikujú niečo ako umelecké dielo.

umelecký štýl Spôsob výberu umeleckých vyjadrovacích prostriedkov spolu s určitými umeleckými postupmi, individuálny spôsob umeleckej tvorby. Vzniká na základe individuálneho výberu obsahovo-formových zvláštností vznikajúceho umeleckého diela a súvisí s celkovým štýlom umelcovej práce. Umelec môže byť charakteristický svojim štýlom celý život, ale jeho štýl sa môže v priebehu života aj meniť.

umelecký talent Psychofyzologické predpoklady človeka pre tvorbu umeleckých diel. Súbor špecifických vrodenných aj získaných vlôh (napríklad schopnosť vnímania rytmu) spolu s určitou úrovňou zručností (napríklad schopnosť namaľovať ľudskú postavu), ktoré u človeka vytvárajú predpoklady pre umeleckú tvorbu. Talent je možné vo veľkej miere trénovať. Talent je predpokladom pre rozvoj *umelca a *génia. Umelecký talent nie je možné kvalifikovať len na základe psychofyzologických zvláštností, ale je nutné začleniť aj hodnotové kritérium, pretože o úrovni talentu je možné rozhodnúť až spätne, po vytvorení umeleckého diela. Existujú talenty pre určitý umelecký druh, ale aj talenty pre viacero druhov.

umelecký trh Oblasť ekonomiky, v ktorej sa obchoduje s umeleckými dielami a umelcami. Dielo aj umelec sa považuje za tovar, ktorý prináša zisk. Na základe ekonomických zákonov sa podporujú určité diela a tvorcovia. Pôsobí preto spätne nielen na výber a prezentáciu diel, ale výrazne ovplyvňuje povahu vznikajúcich diel. Vytvára si svoje obecenstvo, často sa riadi zákonitosťami módy. Súčasťou umeleckého trhu sú aj mecenáši, sponzori a médiá.

umelecký tvorivý zámer Umelcova predstava o budúcom umeleckom diele pred začiatkom umeleckej tvorby a v jej priebehu. Zväčša je veľmi nepresný a často len neurčitý pocit, môže však byť aj výsledkom hlbokej umeleckej *inšpirácie. V priebehu umeleckej tvorby sa spravidla mení a pretvára. Umelec hľadá harmóniu svojho zámeru, svojich estetických potrieb a noriem s vyjadrovacími prostriedkami svojho umeleckého druhu. Im prispôsobuje svoj pôvodný tvorivý zámer. Súčasťou každej umeleckej tvorby je preto aj improvizácia.

umelecký zážitok Zážitok z umeleckého diela. Od estetického zážitku sa odlišuje tým, že sa v ňom prejavuje *umelecká funkcia umeleckého diela, čo znamená, že recipient si uvedomuje, že nevníma realitu, ale jej model. Väčšinou sa aj na zážitok z umeleckého diela používa termín *estetický zážitok.

umelecký žáner Obsahovo-formové usporiadanie umeleckých diel, ktoré je charakteristické určitým výberom vyjadrovacích prostriedkov v určitej kombinácii s umeleckým materiálom a určitou kompozíciou. Každý umelecký druh obsahuje viac

umeleckých žánrov. Žánrami maliarstva sú napríklad zátišie, portrét, akt, žánrami literatúry napríklad román, detektívka, sonet, tragédia, žánrami hudby napríklad rondo, symfónia.

umenie

- **Špecifická ľudská činnosť** (antropologicky, nie len činnosť jednotlivca), tvorba, ktorej výsledkom je napodobovanie prírody a vyjadrovanie obsahov ľudského vedomia v zmyslovo vnímateľných obrazoch zložených zo znakov. Rozvinula sa spolu s rozvojom homo sapiens sapiens.
- **Súhrn všetkých artefaktov**, ktoré spoločenstvo uznáva za umelecké diela, ako aj činností vedúci k ich vzniku. V prípade, ak sa k umeniu pričlenia aj inštitúcie zabezpečujúce jeho vznik a existenciu, hovoríme o *umeleckej kultúre.
- Taký istý **súhrn v určitom umeleckom druhu** – vtedy sa termín umenie rezervuje na označenie konkrétneho umeleckého druhu. Vyčlenenie umenia ako samostatnej zložky kultúry vo všetkých troch významoch je európskym konceptom posledných piatich storočí v iných kultúrnych okruhoch sa nevyskytuje.

*klasifikácia umení

umenie (terminológia)

- *ars* – antický rímsky termín na označenie ľudskej zručnosti vo vytváraní vecí či v organizácii spoločnosti, podmienkou bolo nasledovanie určitých pravidiel,
- *ars* – stredoveký termín na označenie slobodných umení,
- *art, arte* – moderný termín vo viacerých románskych a germánskych jazykoch, pochádza zo starogermánskych, starofrancúzskych a latinských slov *art-*, *ars-*, *armas* (= ramená), *arma* (= zbraň), *ars* (= zručnosť), sanskritského *rtih* (= spôsob),
- *chudožestvo* – moderný ruský termín, súvisí so slovami *chudožnyj* (= skúsený, zbehlý), staroruského *chudogъ, chždogъ* (= zručný, skúsený) a z gótskeho *handags* (= obratný, šikovný), *handus* (= ruka), *handugs* (= múdry), dnes je ich význam veľmi blízko termínu krásne umenia,
- *iskusstvo* – moderný ruský termín, pochádza zo staroruského *kusъ*, zo staroslovanského *kusiti* a z gótskeho *kausjan* (= skúšať),
- *die Kunst, konst* – moderné termíny germánskych jazykov, pochádzajú z *können* (= môcť), *Kenntnis* (= vedomosť, znalosť), dnes je ich význam veľmi blízko termínu krásne umenia.
- *músiké* – antický grécky termín na označenie ľudských činností ochraňovaných múzami,

- *poiésis* – antický grécky termín na označenie tvorby pochádzajúcej z nadprirodzeného nadšenia, z inšpirácie,
- *sztuka* – moderný poľský termín, súvisí so slovami *sztuka* (= kus), pochádzajúci z nemeckého *die Stück* (= brvno, klada), dnes je jeho význam veľmi blízko termínu krásne umenia,
- *taide* – fínsky termín pre umenie, pochádza z *taitaa* (= zvládať) a je blízky termínu krásne umenia,
- *techné, tekhné* – antický grécky termín na označenie ľudskej zručnosti vo vytváraní vecí či v organizácii spoločnosti, podmienkou bolo nasledovanie určitých pravidiel, pochádza zo sanskritského *taksan* (= tesár),
- *umenie, umění, umetnost, umjetnost, umiejętność* – moderné slovanské termíny, ktoré majú koreň v staroslovanských a litovských slovách *umъ, aumenis, omenis* (= pamäť, povedomie, cit, ale môže znamenať aj stav bdenia), spája sa s termínom *um, rozum, rozumieť* (= aj vyznať sa v niečom), *umnice* (= logika), dnes je ich význam veľmi blízky termínu krásne umenia.

*krásne umenia, *slobodné umenia

umenie pre umenie (l'art pour l'art) 1. Umenie, ktoré nemá cieľ mimo seba. Tvorcovia odmietajú hlavne rôzne sociálne funkcie umenia a preferujú len jeho *estetickú funkciu. Zdôrazňuje sa krásna forma. Často je elitárske. 2. Názor a postoj, ktorý zdôrazňuje, že umenie treba hodnotiť podľa estetických kritérií, a nie podľa toho, ako uspokojuje iné spoločenské požiadavky. Často je elitárskym postojom. Vo svojich prehnaných formách prechádza do postoja *estéta.

umenia druhého stupňa Termín estetiky E. Souriaua. Označoval tie umenia, ktoré v sebe zahrnujú *umenia prvého stupňa, ako aj predmety v nich zobrazené (napr. architektúra, tanec).

umenia prvého stupňa Termín estetiky E. Souriaua. Označoval tie umenia, ktoré v sebe zahrnujú predmety z okolitého sveta (napr. kresba, pantomíma).

umenovedy *vedy o umení

Urban, Jozef (1964-1999) Slovenský básnik. Písal o priebehu umeleckej tvorby. Estetické dielo – *Utrpenie mladého poeta* (1999).

Urx, Eduard (1903-1942) Slovenský politik, literárny kritik, novinár, spisovateľ. Presadzoval umenie slúžiace proletariátu. Diela s estetickými myšlienkami – súbor statí *Básnik v zástupe* (1961), *Umění a proletariát* (1979, Umenie a proletariát).

Ushenko, Andrew Paul (1900-1956). Americký filozof. Rozvíjal tzv. dynamickú filozofiu, v ktorej kládol dôraz na analýzu moci a potenciality. Priniesol termín *estetické vektorové pole – umenie sa od skutočnosti odlišuje vyššou mierou potenciality, teda je *artikulovanejšie* a presnejšie. Estetické dielo – *Dynamics of art* (1953, Dynamika umenia).

Utitz, Emil (1883-1956) Česko-nemecký estetik a filozof. Presadzoval všeobecnú teóriu umenia. Podstatu umenia videl v špecifickej forme, ktorá vyvoláva zážitok a iným oblastiam života spoločnosti pridáva novú hodnotu. Hlavné diela – *Grundlegung der allgemeinen Kunstwissenschaft* (1914, Základy všeobecnej teórie umenia), *Die Gegenständlichkeit des Kunstwerkes* (1917, Predmetnosť umeleckých diel), *Der Künstler* (1925, Umelec), *Geschichte der Ästhetik* (1932, Dejiny estetiky).

užité umenia Nespisovný termín pre označenie *úžitkových umení.

úžitková funkcia 1. Obsahovo-formové usporiadanie javov a predmetov, ktoré im umožňuje uspokojovať praktické potreby života človeka. 2. Funkcia umenia. Umelecké dielo je priamo použiteľné v živote, napr. ako predmet každodennej potreby (soľníčka a pod.). *funkcie umenia, *úžitkové umenia

úžitková hodnota Vzťah predmetu, ktorý nesie úžitkovú funkciu, jeho reálneho fungovania v praktickom živote človeka a človeka, ktorý ho zhodnotí ako užitočný.

úžitkové umenia Skupina umení, ktoré sa snažia tak o plnenie úžitkovej funkcie, ako aj o vyvolanie estetického zážitku. Úžitková funkcia je v nich hlavná, jej sa podriaďujú ostatné súčasti umeleckej tvorby. Patria sem napríklad priemyslový design, knižná ilustrácia, príležitostná poézia a ďalšie. Ak preváži umelcovo sebavyjadrenie nad *úžitkovou funkciou, prechádzajú do *krásnych umení. Niekedy s historickým odstupom posudzujeme diela úžitkových umení ako *dekoratívne či krásne umenia, pretože sa v nových podmienkach stratila úžitková funkcia predmetu. *dizajn

vaghezza Termín renesančnej estetiky označujúci pôvab, niečo, čo je vzhľadovo pekné, ale nie hlbkovo krásne. *krása (terminológia)

valér Odtieň, jemná variácia, tón (nie hudobný tón).

Vandrák, Andrej (1807-1884) Slovensko-maďarský filozof a psychológ. Skúmal súvislosti umenia a psychického života človeka, pričom sa inšpiroval kantovskou estetikou. Estetika má podľa neho praktický význam pre poznávanie estetického sveta. Považoval ju za súčasť praktickej filozofie, lebo hovorí o kráse duše. Je teda blízka etike. Hlavné estetické dielo – štúdiá *Az esztetikai világ lényege és culturalis fontossága* (1879, Podstata kultúrneho sveta a jeho estetický význam).

Váross, Marian (1923-1990) Slovenský filozof, estetik a teoretik umenia. Rozvinul teóriu estetickú hodnoty, umeleckej tvorby, umeleckého obrazu. Skúmal špecifikum umeleckej funkcie v protiklade s estetickou funkciou. Analyzoval estetický subjekt vo vzťahu k estetickému objektu. Estetické diela – *Estetično, umenie a človek* (1969), *Od tvorivosti k tvorbe* (1989).

Vasari, Giorgio (1511-1574) Taliansky architekt, maliar a historik umenia. Opísal životy mnohých renesančných umelcov a na pozadí životov hľadal zvláštnosti ich diel. Hlavné dielo – *Le vite de' più eccellenti architetti, pittori e scultori italiani* (1550, Životopisy najvýznamnejších talianskych architektov, maliarov a sochárov).

vcítanie (empatia) Psychický proces, v ktorom človek porozumie pocitom iného človeka, alebo vnáša svoje pocity do predmetov a situácií, prípadne presvedčenie, že to, čo pripisujeme inému človeku (predmetu, situácii), sú naše emocionálne projekcie.

Vyskytuje sa veľmi často v estetickom vnímaní, keď sa človek vcíti do postáv a vyjadrených v umeleckom diele. V chápaní umeleckého diela to znamená, že estetické vnímanie je zásadne ovplyvnené psychickým svetom recipienta. Výsledkom vcítania môže byť aj skutočnosť, že sa recipient identifikuje s vnímaným objektom. V krajných prípadoch môže viesť k tomu, že divák nerešpektuje povahu diela počas estetického vnímania a prežíva iba vlastné pocity nezávisle od pocitov vyjadrených v diele.

veda o krásne Termín F. Th. Vischera. Vymedzil ním estetiku ako teoretickú reflexiu krásna.

vedy o umení Vedné disciplíny skúmajúce jednotlivé umelecké druhy – teória výtvarného umenia, teória divadla (teatrológia), teória literatúry a pod. Členia sa na teóriu umeleckého druhu, jeho históriu a na jeho *umeleckú kritiku. Pracujú aj s konkrétnym umeleckým materiálom a ich zovšeobecnenia využívajú aj kategórie estetiky. Hraničia so *špeciálnymi estetikami, so všeobecnou estetikou a s *kulturológiou.

venustas Termín estetiky od antického Ríma do manierizmu. Znamená pôvabnú, čarovnú vec. Oproti *pôvabu je však povrchnejšia, pretože viac vyplýva z ozdôb a dekoratívnosti tvaru. *krása (terminológia)

die Vergleichlichkeit Termín estetiky A. Dürera. Označoval vzájomné vyrovnanie jednej veci s druhou, umiernené vzťahy medzi časťami veci

vibhaca Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – odporne alebo nechutné. *rasa

Vico, Giambattista (1668-1744) Taliansky filozof, sociológ a estetik. Východiskové štádium vývoja ľudstva označuje ako poetické štádium, v ktorom je ľudské myslenie

a cítenie založené na zmyslovom vnímaní a obraznosti. Cieľom poetického myslenia, ktoré sa prejavuje v mýtoch, je pravda. Hlavné dielo – *Principi di scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni* (1725, Základy novej vedy o spoločnej prirodzenosti národov).

videoklip *videoumenie

videoumenie Umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je svetelný pohyblivý obraz spolu so zvukom. Jeho hlavnými vyjadrovacími prostriedkami je záber kamery a strih. Je súčasťou audiovizuálnych umení. Oproti filmovému a televíznemu umeniu výraznejšie využíva vizuálne efekty a hudbu, menej pracuje s hercom. Niekedy je interpretačným umením, skoro vždy aj kolektívnym umením. Je charakteristické tvorbou krátkych hudobných videoklipov alebo dlhších videoprezentácií.

Viliam z Auvergne (1198-1249) Francúzsky kňaz a estetik. Analyzoval podstatu krásy aj jej vnímania vnútorným zrakom. Dielo s estetickými myšlienkami – *De bono et malo* (1228, O dobre a zle).

vira Termín klasickej indickej estetiky. Označuje jednu z deviatich estetických emócií – hodnotné alebo hrdinské. *rasa

Virilio, Paul (1932-2018) Francúzsky politológ, teoretik kultúry a estetik. Zaoberá sa premenami kultúry vo svete digitálnych médií. Súčasnú kultúru opisuje ako kultúru rýchlosti a kultúru digitalizovaného svetla. V nej sa dezintegruje čas, priestor, hmota aj umenie. Virtuálnosť objektu otriasa objektivitou reality. Hlavné estetické diela – *Esthétique de la disparition* (1980, Estetika miznutia), *Guerre et cinéma* (1984, Vojna a film), *La machine de vision* (1988, Stroj videnia), *La bombe informatique* (1998, Informačná bomba).

virtuálna realita Počítačová simulácia, ktorá kombinuje vnemy viacerých zmyslov za účelom vytvorenie ilúzie reality v mozgu. Divák má možnosť manipulovať s touto ilúziou. V zjednodušenej podobe existuje virtuálna realita v špičkových počítačových hrách.

Vischer, Friedrich Theodor (1809-1887) Nemecký teológ, filozof a estetik. Budoval systém estetiky a definoval rôzne typy krásy. Hlavné dielo – *Ästhetik oder Wissenschaft des Schönen I.-VI.* (1848-1857, Estetika alebo veda o kráse).

Vischer, Robert (1847-1933) Nemecký estetik. Zaviedol do estetiky termín *vcítenie na vysvetlenie toho, ako je možné, že prírodné formy a umelecké diela vyjadrujú ľudské emócie. Predpokladal, že umelecké dielo podnecuje emocionálne reakcie u recipienta – a preto recipient pociťuje tieto emocionálne kvality ako kvality objektu. Hlavné diela –

Das optische Formgefühl (1873, Optický cit pre formu), *Der ästhetische Akt und die reine Form* (1874, Estetický čin a čistá forma).

Vitruvius Pollio, Marcus (1. st. pr.n.l.) Teoretik architektúry a estetik. Hodnota umeleckého diela vyrastá podľa neho zo vzájomnej vyváženosti a zladenosti častí, ako aj častí a celku. Takýto súlad nazýva *symetriou. Dôležitá je aj *eurytmia diela, čiže príjemné pôsobenie diela na diváka bez ohľadu na presné proporcie. Dielo – *De architectura libri decem* (1. st. pr.n.l., Desať kníh o architektúre).

vkus *estetický vkus

vkusný Hodnotová kategória. Upravený podľa noriem prijímaných v dominantnej kultúre, pekný vzhľadom, vhodne vypracovaný.

vkusový súd Slovné alebo iné vyjadrenie, ktoré označuje výsledok *estetického vnímania. Vkusovým súdom človek oznamuje, či mal z vnímania predmetu estetický zážitok alebo nie. Jeho najčastejšou formou sú vety "Páči sa mi." "Nepáči sa mi."

U poučeného recipienta je súčasťou súdu aj zdôvodnenie, prečo sa mu predmet páči alebo nepáči. Estetický súd nikdy nehodnotí umelecké dielo alebo predmet samé osebe, ale vždy vzťah človeka k predmetu, vzťah jeho estetických noriem a *estetickej funkcie predmetu. Jeho podobu zásadným spôsobom ovplyvňujú *estetické normy. Niekedy sa nazýva estetickým súdom alebo súdom vkusu.

Voigt, Vilmos (1940) Maďarský folklorista, semiotik a teoretik literatúry. Venuje sa semiotickej štruktúre umeleckého diela. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Bevezetés a szemiotikába* (1977, Úvod do semiotiky), *Genre, structure and reproduction in oral literature* (1980, Žáner, štruktúra a zobrazenie v ústnej literatúre).

Volek, Jaroslav (1923-1989) Český estetik a hudobný vedec. Venoval sa predmetu estetiky, ktorú chápal ako náuku o kráse a jej metódy. V rámci estetiky odlišoval samostatnú všeobecnú teóriu umenia. Do estetiky vnášal semiotické a komunikačné prístupy. Spracoval dejiny estetiky. Hlavné diela – *Kapitoly z dějin estetiky* (1966, Kapitoly z dejín estetiky), *Základy obecné teorie umění* (1968, Základy všeobecnej teórie umenia), štúdie *K otázkám předmětu a metod estetiky a obecné teorie umění* (1963, K otázkam predmetu a metód estetiky a všeobecnej teórie umenia), *K pojmu funkce v estetice a teorii umění* (1977, K pojmu funkcia v estetike a v teórii umenia).

Volkmann, Johannes (1848-1930) Nemecký psychológ, filozof a estetik. Rozvíjal teóriu vcítania, ktoré chápal ako komplexný vnem. Považuje ho za hlavný predmet estetiky. Umenie je výsledkom symbolizácie, ktorá dáva estetickému vcítaniu osobitý charakter.

Estetické diela – *Ästhetische Zietfragen* (1895, Aktuálne otázky estetiky), *System der Ästhetik I.-III* (1905-1914, Systém estetiky).

Volpe, Galvano della (1895-1968) Taliansky estetik. Analyzoval funkcie umenia a sémantické súvislosti umeleckého diela. Priniesol termín *sémantická organicnosť. Hlavné diela – *Crisi critica dell'estetica romantica* (1941, Kritika romantickej estetiky), *I Presupposti critici di un'estetica materialista* (1947, Kritický náčrt materialistickej estetiky).

voľná krása (pulchritudo vaga) Termín estetiky I. Kanta. Označuje nezávisle existujúcu krásu, ktorá pre svoju existenciu nepotrebuje naše predstavy o účelnosti vecí. Nezávisí od intelektuálnych či morálnych noriem a pravidiel. Je to krása prírodných vecí a živočíchov, abstraktných ornamentov, krása hudby bez textu a pod. *podmienená krása

Vopálenský, Ján (1945) Slovenský psychológ. Venoval sa psychológii dramatických umení. Hlavné estetické dielo – štúdiá *Psychológia tvorby v dramatických umeniach* (1981).

vrstvy umeleckého diela Terminológia členiaca štruktúru umeleckého diela **podľa vzdialenosti od beztvarej a nespracovanej hmoty**. Spravidla sa rozoznáva materiálová, tematická a významová vrstva:

- **Materiálová vrstva** je hmotou, z ktorej je umelecké dielo urobené (farby, zvuky, ľudské telo, svetlo a pod.). Nesie ostatné vrstvy, ktoré bez nej zanikajú. Do diela vstupuje buď spracovaná alebo aspoň na základe náhodného či cieľavedomého výberu umelcom. Na jej základe vzniká systém umeleckých druhov. Nie je totožná s formou diela.
- Spracovaním materiálu vznikajú **vyjadrovacie prostriedky**, ktoré sú súčasťou **tematickej vrstvy**. V nej sú zakotvené motívy diela a hlavne na jej základe vzniká systém umeleckých žánrov. Označuje sa aj ako tvar diela. Niekedy sa tematická vrstva s vyjadrovacími prostriedkami považuje za nositeľa špecifika umenia oproti iným ľudským činnostiam. Nie je totožná s formou ani s obsahom diela.
- **Významová vrstva** obsahuje významy začlenené do diela umelcom prostredníctvom tematickej vrstvy. Konkretizuje sa a formuje pri stretnutí diela s percipientom. Nie je totožná s obsahom diela.
- Niekedy sa za tretiu (namiesto významovej) alebo za štvrtú vrstvu diela považuje **umelecká hodnota**. Jednotlivé vrstvy sú v rámci diela úzko previazané, avšak v rámci kultúrnej tradície sa zvyknú ich charakteristiky preberať a citovať.

- Interpretačné umelecké diela môžu mať až **dve materiálové vrstvy** – napr. notový zápis a zvuky vyludzované nástrojmi. V histórii vznikol pokus o vylúčenie materiálovej vrstvy z umeleckého diela – konceptuálne umenie, avšak aj to bolo odkázané na (aspoň schematické) materiálové sprostredkovanie tematickej a významovej vrstvy. *štruktúra umeleckého diela, *obsah, *forma

vstupná emócia Začiatok *estetického vnímania. Recipient získal zmyslový podnet z umeleckého diela, ktoré ho zaujalo, prekvapilo a pritiahlo jeho pozornosť. V dôsledku koncentrácie percipient prestal uvažovať o bežných každodenných starostiach a vznikli podmienky pre ďalšie fázy estetického vnímania. Vstupnú emóciu si človek nemusí uvedomiť, môže mať rôzny stupeň – od vcelku plynulého zaujatia pozornosti až po prudké prekvapenie. Vstupná emócia je predpokladom pre rozbehnutie komplexného estetického vnímania. Ak sa neobjaví, zmyslový podnet nevedie k estetickému zážitku – buď bol príliš slabý, alebo príliš silný, alebo príliš neznámy, alebo príliš známy recipientovi.

vstupný významový element Termín estetiky S. Šabouka. Zložka významu umeleckého diela. Je to znak, ktorý v sebe sústreďuje skúsenosť recipienta a mimo neho existujúceho súcna. Vede recipienta k opätovnému prežívaniu jeho skúsenosti. Prepojením viacerých vstupných významových elementov vzniká *umelecký sémantém.

všedný Výrazová aj hodnotová kategória. Priemerný, ošúchaný, nepôvodný. Označuje javy alebo skutočnosti, ktoré ničím nevynikajú oproti svojmu okoliu. Dlhو stálo v protiklade k umeniu a kráse, ktoré sa vyznačujú originalitou. Umenie rozbíjalo všednosť ozvláštnením skutočnosti. Podľa M. Zusku a W. Welscha je všednosť súčasťou každodenného vnímania estetických hodnôt v súčasnosti a ohrozuje samotné estetické vnímanie, pretože robí percipienta necitlivým voči estetickým hodnotám.

všeobecná estetika 1. Nepresné označenie pre tú časť estetickej teórie, ktorá rieši najvšeobecnejšie zákonitosti estetiky. Názov vznikol hlavne kvôli odlíšeniu filozoficky a deduktívne orientovanej estetickej teórie (hanlivo označovanej za metafyzickú a špekulatívnu orientáciu) a analyticky, empiricky založenej teórie umeleckých procesov. Niekedy sa stotožňuje s *filozofiou umenia. 2. V koncepcii M. Benseho tá časť estetiky, ktorá skúma esteticko mimo jeho empirickej evidencie, dokonca ešte pred empirickým skúmaním estetických kvalít.

všeobecná teória umenia Teoretické skúmanie všeobecných zákonitostí rôznych umeleckých druhov. Analyzuje a interpretuje tie ich vlastnosti, ktoré majú spoločné. Je to interdisciplinárna veda blízka estetike, niekedy sa stotožňuje. Označenie všeobecná teória umenia vzniklo pre odlíšenie exaktných analýz a interpretácií umenia, ktoré sa malo

opierať o znalosť umeleckého materiálu – na rozdiel od filozofickej estetiky, ktorá bola považovaná za špekulatívnu. Má mať postavenie medzi estetikou a teóriami jednotlivých umení. Jej hlavným problémom je problém formy umeleckého diela. Vo veľkej miere používa porovnávaciu metódu. Stala sa známou aj pod názvom *allgemeine Kunstwissenschaft* pod vplyvom nemeckých estetikov a teoretikov umenia, ktorí ju na prelome 19. a 20. storočia presadzovali.

vtip Krátky humorný útvar. *humor

Vygotskij, Lev Semjonovič (1896-1934) Ruský psychológ. Skúmal umelecké dielo z hľadiska reakcií percipienta. Vymedzoval psychológiu umenia, ktorú chápal ako skúmanie formy diela, funkčnú analýzu jeho prvkov až po analýzu estetického vnímania. Skúmal priebeh estetického zážitku a zvlášť katarzie. Katarzia je prejavom výbuchu citov a ich vybitím. Tak sa umenie stáva nástrojom, prostredníctvom ktorého sa do spoločnosti dostávajú najintímnejšie city. Hlavné estetické dielo – *Psychologija iskusstva* (1925, *Psychológia umenia*).

vyjadrovací prostriedok Znak, znaková sústava alebo kompozičné zákonitosti, s pomocou ktorých umelec vyjadruje svoje pocity a predstavy, realizuje v určitom umeleckom materiáli svoje umelecké tvorivé zámery. Tieto sústavy a zákonitosti fungujú a platia v určitej kultúre, niekedy si ich kultúry odovzdávajú. Také sú napríklad antická symbolika, zákony perspektívy, tonálny systém. Sú súčasťou kultúrnej tradície. Ovplyvňuje ich umelecký materiál (nie každý prostriedok možno použiť v každom materiáli), avšak sú od neho relatívne nezávislé. Určitý výber vyjadrovacích prostriedkov charakterizuje umelecký žáner.

výpoved' *sebavyjadrenie

výraz 1. Vyjadrenie pocitov, myšlienok a predstáv v zmyslovo vnímanom materiáli. V rôznych koncepciách môže byť umelecké dielo výrazom boha, človeka, nadosobnej idey, spoločnosti a pod. Výraz v diele je charakteristický tým, že predstavy umelca nie sú jednoducho zobrazené, ale získavajú silný emocionálny podtext. Umelecká tvorba a umelecké dielo fungujú podľa princípov výrazu, to znamená, že vždy sú jednotou materiálu a myšlienky či pocitov. Pretože táto jednota je aj princípom znaku, má výraz vždy znakovú povahu. 2. Proces vyjadrovania, umelecká tvorba. 3. V estetike F. Miku spôsob vyjadrenia a zložka celkového inventára systému funkčných aspektov vyjadrovania. *výrazová kategória. *štruktúra umeleckého diela

výrazný Výrazová kategória – intenzívny a pôsobivý. Hodnotová kategória – dobre a jasne vystihnutý či vyjadrený.

výrazový tanec Tanečné kreácie, ktoré vyjadrujú určitú myšlienku, predstavu či emóciu. Spravidla netvorí uzavretý tvar a často sa ani nepredvádzajú v rámci uceleného predstavenia. Voľne prechádzajú do *pantomímy a do *tanečného umenia.

„vysoké umenie“ Hodnotiaci termín na označenie umenia s vysokou umeleckou hodnotou, ktoré tvorí to najcennejšie z umeleckej tradície. Termín mal ambície stať sa opisným a analytickým. Označuje umenie, ktoré vyhovuje požiadavkám na kompozičné a myšlienkovito vytríbené umelecké diela, požiadavkám záujmu kultúrnych elít o špičkové kultúrne hodnoty. Preto je „vysoké umenie“ často určené kultúrnym elitám a „masy“ majú byť k jeho vnímaniu vychovávané. Kritériá pre jeho ohraničenie sú úzko späté s mocenskými vzťahmi v spoločnosti a s prevažujúcim estetickým vkusom. Od *, „nízkeho umenia“ sa odlišuje hlavne využívaním zložitej ikonografie a cieľavedomým rozvíjaním umeleckej tradície, prípadne jej zložitým negovaním. Považuje sa za hodné dokumentácie, archivovania, vedeckého záujmu a sponzorstva. Tvorcovia „vysokého umenia“ sú spravidla školení profesionáli. Až do vzniku umeleckého priemyslu sa spravidla nesnažili o masové šírenie svojich diel. Výrazne sa dištancujú od gýča.

výtvarná estetika 1. Estetické a umelecké princípy výtvarného umenia. 2. Nesprávne označenie pre estetickú reflexiu výtvarného umenia. *estetika výtvarného umenia

výtvarné umenie Skupina umení, ktorých hlavným umeleckým materiálom je plocha, farba, línia a priestor. Sú to priestorové umenia. Vnímame ich zrakom, hmatom a v prípade architektúry celým svojím životom. Cieľom výtvarných umení je pomocou ozvláštnenia vizuálneho sveta viesť nás k ľudským pocitom. Snažia sa o úpravu životného prostredia. Môžu byť aj interpretačnými umeniami, ak návrh umelca realizuje tím odborníkov, čo sa najčastejšie stáva v sochárstve a architektúre. Členia sa na maliarstvo, sochárstvo, grafiku, kresbu, fotografiu a architektúru.

význam Myšlienkové, ideové a pociťové posolstvo umeleckého diela, ktoré je zakotvené v znakovitej podobe umeleckého diela a dotvára sa v estetickom vnímaní, resp.

v interpretácii umeleckého diela. Dielo väčšinou nesie v sebe celý komplex významov, prípadne ich kombinácia môže vytvárať jeden význam diela. Význam konkrétneho diela je individuálne a historicky premenlivý, rôzne spoločenstvá v rôznom priestore a čase môžu vidieť v diele rôzne významy, čo ovplyvňuje aj tvorbu kultúrnej tradície. Považuje sa aj za hlavnú hodnotu diela. Teóriou významu sa špeciálne zaoberá *semiotická estetika a *ikonológia, tvorbou významu *štylistika. *znak

významová forma Termín, ktorý priniesol C. Bell a ďalej rozpracovala S. Langerová. Označuje určité usporiadanie súčastí umeleckého diela, ktorá vyvoláva estetický cit. Nie

je však možné nájsť pevné zákonitosti a dôvody pre také usporiadanie. Je to len čistá forma očistená od iných prímiesí (asociácií a pod.). Pretože forma je významovou len vtedy, ak vyvoláva estetický cit, nemôže skutočný vzťah k dielu existovať bez osobného zážitku.

vzdelávacia funkcia Funkcia umenia. Umelec sa prostredníctvom diela snaží vzdelávať širokú verejnosť. Táto funkcia sa spravidla stotožňuje s *osvetovou funkciou. Pri vzdelávacej funkcii sa však dielo nemusí obracať k menej vzdelaným ľuďom. *funkcie umenia

vznešený Výrazová aj hodnotová kategória. Mimoriadne významný, duchovne mohutný, poskytuje podnet pre nepokoj a zároveň úctu s radosťou.

vzor Estetická alebo umelecká hodnota, ktorá je z hľadiska estetických noriem či estetického vkusu hodná nasledovania. Vzory si vyberajú umelci pre tvorbu umeleckých diel, ale aj iní ľudia pre svoje estetické činnosti. Funkcia vzoru je dôležitá pri móde, ale funguje aj v kultúrnej tradícii, v ktorej si spoločnosť vytvára vzory pre svoju vlastnú kultúrnu tvorbu. Na vzory sa orientuje *epigónstvo a *akademizmus. Môže sa stať aj základom *kópie. *kánon

wabi Termín klasickej japonskej estetiky. Označuje krásu nenáročnosti, skromnosti, prostoty, jednoduchej a nevtieravej elegancie, pokoja a nenásilnosti.

Wagner, Richard (1813-1883) Nemecký hudobný skladateľ a estetik. Venoval sa funkciám umenia. Umenie sa má vrátiť k svojej spoločenskej funkčnosti a odmietnuť zábavnú funkciu. Kvôli tomu sa má zaoberať mytologickými obsahmi, a na to je potrebná umelecká revolúcia tak, aby mohlo vzniknúť syntetické umelecké dielo (*súborné umelecké dielo, *umelecké dielo budúcnosti). Hlavné estetické diela – *Oper und Drama* (1950, Opera a dráma), *Das Kunstwerk der Zukunft* (1850, Umelecké dielo budúcnosti).

Warren, Austin (1899-1986) Americký literárny teoretik. Prostredníctvom literárneho diela analyzuje hľadá štruktúru a funkcie umeleckého diela. Hlavné diela – *Rage for Order* (1948, Túžba po poriadku), *Theory of literature* (s R. Wellekom, 1949, Teória literatúry), *Connections* (1970, Súvislosti).

Warren, Robert Penn (1905-1989) Americký spisovateľ, teoretik literatúry a estetik. Spolu s C. Brooksom rozpracoval metódu *close reading. Hlavné estetické diela – *Understanding poetry* (s C. Brooksom, 1938, O chápaní poézie), *Understanding fiction* (s C. Brooksom, 1943, O chápaní prózy).

Washburn, Margaret Floy (1871-1939) Americká psychologička a estetička. Rozvíjala empirický výskum estetického vnímania farieb a estetického hodnotenia. Hlavné estetické

diela - štúdie *A note on the affective values of colors* (1911, Poznámka o afektívnych hodnotách farieb), *Affective sensitiveness in poets and in science students* (1923, Afektívna citlivosť u básnikov a študentov vedeckých disciplín).

Wehrli, Max (1909-1998) Švajčiarsky literárny historik. Analyzoval vrstvy umeleckého diela. Rozpracoval termín *aspekty umeleckého diela Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Allgemeine Literaturwissenschaft* (1951, Všeobecná teória literatúry).

Weidle, Vladimir V. (1895-1979) Rusko-nemecký náboženský mysliteľ a teoretik umenia. Opisoval krízu súčasného umenia. Hlavné dielo – *Umiraniye iskusstva*.

Razmyshleniya o sud'be literaturnogo i chudozhestvennogo tvorčestva (1937, Umieranie umenia. Úvahy o osude literárnej a umeleckej tvorby).

Wellek, Albert (1904-1972) Nemecký hudobník, hudobný teoretik a estetik. Využíval v estetike psychologické metódy. Hlavné estetické diela – *Der Absolute Gehoer und seine Typen* (1938, Absolútny sluch a jeho typy), *Musikpsychologie und Musikaesthetik* (1963, Hudobná psychológia a hudobná estetika), štúdiá *Zur Geschichte und Kritik der Synaesthesie-Forschung* (1931, História a kritika výskumu synestézie).

Wellek, René (1903-1995) Americký literárny teoretik. Prostredníctvom literárneho diela hľadá autonómnosť umeleckého diela, avšak analyzuje jeho funkcie a sociálne kontexty. Hlavné dielo – *Theory of literature* (s A. Warrenom, 1949, Teória literatúry), *Concepts of criticism* (1963, Pojmy literárnej vedy), *Discriminations. Further concepts of criticism* (1970, Rozdiely. Ďalšie pojmy literárnej teórie), *A history of modern criticism 1750-1950* (1955-1992, Dejiny modernej literárnej teórie).

Welsch, Wolfgang (1946) Nemecký estetik, ktorý rozpracúva teóriu postmodernity, anestetiky a masovej kultúry. Zdôrazňuje jednotu estetických a antiestetických kvalít v súčasnej kultúre. V analýzach súčasnej kultúry sa koncentruje na postupnú stratu zmyslu pre estetické hodnoty (*anestetika). Zdôrazňuje, že estetické myslenie je dnes dominantné, pretože súčasťou kognitívnych analýz sa stala imaginácia aj zmyslové vnímanie, tradičné domény estetična. Hlavné diela – *Ästhetisches Denken* (1990, Estetické myslenie), *Grenzgänge der Ästhetik* (1996, Hraničné prechody estetiky), *Undoing aesthetics* (1997, Skaza estetiky), *Mench und Welt* (2012, Človek a svet).

wen (vzorec) Termín klasickej čínskej estetiky. Označuje literárny jazyk ako jazyk určitým spôsobom spracovaný. V širšom význame znamená celé písomníctvo, alebo kultúrnu tradíciu, prípadne vzorce platné pre umeleckú tvorbu a pre krásu. Wen netvorí človek ľubovoľne, ale je obsiahnuté vo vnútornom poriadku sveta. Wen je tak východiskom kvalitnej umeleckej tvorby, ako aj jej výsledkom.

Wilkożewska, Krystyna (*?) Poľská estetička. Venuje sa histórii estetiky a interpretácii súčasných estetických teórií. Hlavné diela - *W poszukiwaniu źródeł realizmu* (1988, V hľadaní prameňov realizmu), *Warjacje na postmodernizm* (2000, Variácie na postmodernu), *Wizje i re-wizje. Wielka księga estetyki w Polsce* (?, Vízie a revízie. Veľká kniha poľskej estetiky).

Winckelmann, Joachim Johann (1717-1768) Nemecký historik umenia a estetik. Umenie podľa neho napodobuje prírodu pomocou alegórie. Presadzoval kánon „ušľachtilej prostoty a pokojnej veľkosti“ idealizujúc umenie klasického antického Grécka. Uvažoval o metodológii dejín umenia a teórie umenia. Estetické diela – *Abhandlungen von der Fähigkeit der Empfindungen des Schönen in der Kunst und dem Unterrichte in derselben* (1763, Pojednanie o schopnosti vnímať krásu v umení a o jej vzdelávaní), *Versuch einer Allegorie, besonders für die Kunst* (1766, Pokus o alegóriu, zvlášť pre umenie), štúdie *Erinnerung über die Betrachtung der Werke der Kunst* (1759, Pripomienky k vnímaniu umeleckého diela), *Von der Grazie in den Werken der Kunst* (1759, O pôvabe v umeleckých dielach), hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Geschichte der Kunst des Altertums* (1763, Dejiny umenia staroveku).

Wittgenstein, Ludwig (1889-1951). Rakúsko-anglický filozof. Skúmal estetické vnímanie, estetické hodnotenie a estetický výraz, v ktorom úzko viazal na seba obsah a formu. V estetike sa využívajú jeho pojmy *rodinné podobnosti a *jazyková hra. Estetické dielo – *Lectures on aesthetics* (napísané R. Rheesom na základe poznámok z Wittgensteinových prednášok, 1938, Prednášky o estetike), diela s estetickými myšlienkami – *Blue Book* (1934, Modrá kniha), *Brown Book* (1935, Hnedá kniha), *Philosophische Untersuchungen I., II.* (1945, 1949, Filozofické skúmania I., II.), *Vermischte Bemerkungen* (z Wittgensteinovej pozostalosti vybral G. H. von Wright, 1977, Rozličné poznámky).

Wölfflin, Heinrich (1864-1945) Nemecký historik umenia a estetik. Hľadal v dejinách umenia všeobecné vývinové princípy. Analyzoval ich v kontrastných dvojiciach. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe* (1915, Základné pojmy dejín umenia).

Wollheim, Richard (1923-2003) Anglický filozof a estetik. Venoval sa ontológii umeleckého diela a skúmal umenie z hľadiska psychoanalýzy. Vniesol do estetiky dvojicu pojmov *type – token, ktorými chcel odlíšiť typ umeleckého diela od konkrétnych diel. Hlavné diela – *Art and its objects* (1968, Umenie a jeho objekty), *On art and the mind*

(1973, O umení a mysli), *Painting as an art* (1984, Maľba ako umenie), *On painting and the Self* (1992, O maľbe a o Ja).

Woodfield, Richard (1944) Anglický teoretik umenia. Rozpracúva teóriu umeleckého obrazu v jednote jeho semiotických a symbolických funkcií. Zvlášť sa venuje sa dielu E. H. Gombricha. Rediguje estetické periodiká, diela z dejín estetiky a organizuje britský i medzinárodný život estetiky. Hlavné diela – *Reflections on the history of art by E. H. Gombrich* (1987, Úvahy E. H. Gombricha o dejinách umenia), *The essential Gombrich* (1996, Základné Gombrichove state), *Art history as cultural history: Warburg's projects* (2000, Dejiny umenia ako dejiny kultúry: Warburgove projekty).

Woolfová, Virginia Stephen (1882-1941) Anglická spisovateľka a literárna kritička. Zdôrazňovala rodové odlišnosti v analýze umenia. Hlavné dielo s estetickými myšlienkami – *A room of one's own* (1929, Vlastná izba).

Worringer, Wilhelm (1881-1965) Nemecký historik umenia a estetik. Analyzoval všeobecné tendencie vo vývoji moderného umenia. Nachádzal ich v protiklade geometrickej a organickej formy a v umeleckej tvorbe tiahnutie k abstrakcii a k emocionálnej presýtenosti. Estetické dielo – *Abstraktion und Einfühlung* (1908, Abstrakcia a vcítanie).

wu Termín čínskej klasickej estetiky. Označuje osvetlenie, ktoré je nevyhnutné pre skutočnú umeleckú tvorbu. Nie je to však prázdna intuícia, ale rodí sa až po dôkladnom štúdiu umeleckej tradície pod vedením majstra.

Wundt, Wilhelm (1832-1920) Nemecký psychológ a filozof. Syntetizoval výsledky prvých desiatok rokov experimentálnej estetiky. Analyzoval fantáziu vo vzťahu k zmyslovým podnetom, ku vcítaniu a ku kultúrnym výtvorom ako náboženstvo, mýtus či jazyk. Hľadal prepojenie medzi fantáziou, umením, hrou a mýtom. Estetické myšlienky vyjadril v diele – *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. 3. Bd. – Die Kunst*. (1900-1920, 3. zväzok 1919, Sociálna psychológia. Skúmanie vývinových zákonov jazyka, mýtu a mravov. 3. zväzok – Umenie).

zábava Aktivita uvoľňujúca človeka z kolobehu povinností a smerujúca k regenerácii jeho psychických aj fyzických síl. Nesie v sebe mnoho prvkov hry. Umenie vždy plnilo zábavnú funkciu, ktorú masová kultúra zneužíva.

zábavná funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo slúži ako prostriedok zábavy, tak tvorcovi ako aj recipientovi. *funkcie umenia

zábavný 1. Výrazová kategória. Označuje artefakt, ktorý pobaví recipienta aj bez prítomnosti väčšej myšlienkovvej hĺbky (čo však nie je podmienkou). 2. Hodnotová kategória. Označuje niečo, čo je príjemné aj bez väčšej námahy, pomáha recipientovi relaxovať. Cieľom je *zábava. V oboch prípadoch môže mať pozitívny aj negatívny význam. Je bližšia *humoru ako *komickému.

Zágoršková, Marta (1942) Slovenská estetička. Venuje sa teórii umeleckého diela a estetického vedomia. Hlavné diela – *Filozoficko-metodologické otázky interpretácie umeleckého diela* (1978), *Estetika a estetická výchova* (s T. Kuklinkovou a A. Fischerovou, 1980), *Estetické konfrontácie* (1985), štúdiá *Estetické vedomie* (1982).

zany *šašovstvo

zážitková funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo poskytuje recipientovi hlboké zážitky, ktoré by bez neho neprecítil. Je mnohokrát v pozadí akejkoľvek inej *funkcie umenia.

Zeising, Adolf (1810-1876) Nemecký estetik. Rozvinul teóriu *zlatého rezu a zdôrazňoval jeho základný význam v estetike. Analyzoval jeho súvislosti s prírodnými zákonmi a s umením. Hlavné diela – *Neue Lehre von den Proportionen des menschlichen Körpers aus einem bisher unbemerkt gebliebenen, die ganze Natur und Kunst durchdringenden morphologischen Grundsätze* (1854, Nové učenie o proporciách ľudského tela na základe doteraz nepovšimnutého, celú prírodu a umenie prenikajúceho morfológického zákona), *Aesthetische Forschungen* (1855, Estetické skúmania).

Zeki, Semir Britský neurobiológ. Skúma neurobiologické súvislosti estetického zážitku

Zimmerman, Robert (1824-1898) Rakúsky filozof a estetik. Vytváral ucelený systém estetiky a hľadal formové súvislosti krásy. Estetické formy môžeme vnímať len myslou. Hlavné diela – *Über das Tragische und Tragödie* (1856, O tragickom a tragédii), *Geschichte der Ästhetik als philosophische Wissenschaft* (1858, Dejiny estetiky ako filozofickej vedy), *Allgemeine Ästhetik als Formwissenschaft* (1865, Všeobecná estetika ako veda o forme), *Studien und Kritiken zur Philosophie und Ästhetik* (1870, Štúdie a kritiky z filozofie a estetiky).

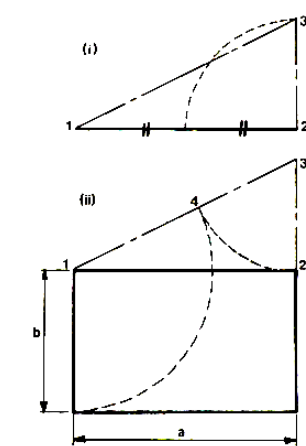
Zlatoš, Peter (1970) Slovenský estetik. Venuje sa dejinám estetiky a sémiotike umenia. Hlavné dielo – *Morfológia a interpretácia umeleckého diela* (1999).

zlatý rez Proporcia, ktorá vzniká rozdelením úsečky AC (na ktorej leží bod B) na dve časti tak, že pomer celej úsečky k jej väčšej časti sa rovná pomeru väčšej časti k menšej ($AC:AB=AB:BC$).

Číselne ho možno vyjadriť rôznymi spôsobmi: 8:5:3 alebo presnejšie 34:21:13, periodickými číslami 1,61803395... a 0,61803395..., prípadne zlomkom:

$$\frac{1 \pm \sqrt{5}}{2}$$

alebo geometrickým vyjadrením:



Reprodukované z: McMillan, D. – Stewart, D.: *Aesthetics. Basic Principles*. Glasgow : BP Design Fellowship, 1987. príloha č. 15

Vyskytuje sa aj mimo ľudských diel v prírode. Niekedy sa považuje za špecifickú, alebo za najdôležitejšiu estetickú proporciu, býva nazývaný aj božskou proporciou.

Prvý ho definoval Euklides v 3. st. pr.n.l. Do 19. storočia sa považoval len za prírodnú proporciu, ktorú umelci napodobňujú. A. Zeising dokazoval, že aj umelci vytvárajú zlatý rez. Jeho analýze sa špeciálne venuje *experimentálna estetika.

zmiešaná hudba Hudobný umelecký druh, ktorého hlavným umeleckým materiálom je zvuk vyludzovaný hudobnými nástrojmi v kombinácii s ľudským hlasom, teda spevom. Je interpretačným umením. Spravidla je kolektívnym umením.

zmysel pre krásu Termín estetiky anglickej vkusovej školy (R. Hutcheson, A.A. C. Shaftesbury). Označuje vnútorný zmysel človeka, ktorý mu umožňuje prijímať ideu krásy, teda hodnotiť krásne veci. Je blízky morálnemu zmyslu.

zmyslové poznanie Termín estetiky A. G. Baumgartena. Označuje hlavný princíp estetického vzťahu človeka k svetu. Oproti logickému poznávaniu, ktoré sa deje rozumom, človek poznáva aj svojimi zmyslami. Tento proces poznávania je autonómnym

procesom, nepodriaďuje sa logickému poznaniu a je predmetom skúmania estetiky. A. G. Baumgarten využil termín zmyslové poznanie na definovanie estetiky ako samostatnej vedy.

zmyslové zdanie idey Termín estetiky G. W. F. Hegela. Je interpretáciou krásna. Absolútna idea je pravdivá – existuje vo svojej všeobecnosti, ale zároveň aj krásna – existuje v jednote s konkrétnym, zmyslovo vnímateľným javom. Jednota idey a konkrétneho predmetu je krásou.

znak Termín semiotiky.

Označuje taký predmet (zmyslovo vnímateľný jav), ktorý **odkazuje** aj na niečo iné mimo seba samého.

Hmatateľný predmet je len **nositeľom** znaku a samotný znak sa vytvára na jeho základe v ľudskom vedomí.

Kompletným znakom preto nie je to iba samotný predmet, ale **vzťah** nositeľa znaku, *denotátu (javu, na ktorý nositeľ znaku odkazuje) a ľudskej mysle.

Znak je vzťahom, ktorý cez ľudské vedomie sprostredkúva **súvislosť** dvoch predmetov. Preto môžu rôzni ľudia chápať ten istý znak rôznymi spôsobmi, prípadne u jednotlivca sa môže meniť chápanie jedného znaku. Znak sa využíva pri komunikácii, pri odovzdávaní informácií.

Kultúra je založená na **znakových systémoch**, znaky sú zakotvené v kultúrnej tradícii a z nich sa kultúrna tradícia vytvára. Znak je preto kultúrnou **konvenciou**.

Znakovými systémami sú vyjadrovacie prostriedky umenia. Je úzko spätý s **významom**. Umelecké dielo je sústavou znakov. *význam, *ikon, *index, *symbol, *štruktúra umeleckého diela. Špecifickým znakom je *simulakrum.

zobrazenie Predvedenie myšlienky, predstavy, zážitku v zmyslovo vnímateľnej podobe. Umenie pracuje so zobrazením vnútorného sveta umelca alebo so zobrazením skutočnosti, avšak nezobrazuje ich priamočiaro, ani jednoznačne a odosobnene, vždy len so silným emocionálnym podtextom. Funguje prostredníctvom znakov, využíva *vyjadrovacie prostriedky, s pomocou ktorých vzniká *umelecký obraz. Nie je totožná s podobnosťou, úzko súvisí s pojmom à mimézis. *znak

zobrazovacia funkcia Funkcia umenia. Umelecké dielo ponúka recipientovi zobrazenie určitého výseku zo skutočnosti. Podporuje tak poznávanie skutočnosti a nastavuje recipientovi zrkadlo. *poznávací funkcia, *funkcia zrkadla, *funkcie umenia

zrozumiteľnosť Vzťah umeleckého diela a recipienta v estetickom vnímaní, v ktorom divák bez problémov pochopí význam diela. Zrozumiteľnosť vyrastá hlavne

z jednoduchého usporiadania diela, priame a jednoznačné zobrazenie alebo napodobenie skutočnosti. O zrozumiteľnosť sa spravidla snaží masová kultúra. Zrozumiteľnosť umeleckého diela vyžadujú autoritatívne politické režimy.

Zuidervaat, Lambert (1950) Americko-holandský estetik a filozof. Venuje sa sociálnym funkciám umenia, pravde v umení a špeciálne estetike Th. W. Adorna. Umenie podľa neho s pomocou imaginácie odкрýva pravdu o svete a transformuje tak spoločnosť, takže nie je na okraji spoločnosti na posvätnom piedestáli. Estetické diela - *Dancing in the dark: Youth, popular culture, and the electronic media* (s kolektívom, 1990, Tanec v tme: Mládež, populárna kultúra a elektronické médiá), *Adorno's aesthetic theory: The redemption of illusion* (1991, Adornova estetická teória: Vykúpenie ilúzie), *Artistic Truth: Aesthetics, Discourse, and Imaginative Disclosure* (2004, Umelecká pravda: Estetika, diskurz a imaginatívne odкрývanie), *Art in Public: Politics, Economics, and a Democratic Culture* (2011, Umenie na verejnosti: Politika, ekonomika a demokratická kultúra), *Art, education and cultural renewal: Essays in reformational philosophy* (2017, Umenie, výchova a kultúrna obnova: Eseje o protestantskej filozofii).

Zuska, Vlastimil (1951) Český estetik. Rozpracoval teóriu povrchnosti a automatickosti v estetickom vnímaní v postmodernom svete a vo svete masmédií. Hlavné diela – *Čas v možných světech obrazu. Příspěvek k ontologii výtvarného uměleckého díla*. (1994, Čas v možných svetoch obrazu. Príspevok k ontológii výtvarného umeleckého diela), *K estetike XX. století. Mimesis – fikce – distance* (1996, K estetike 20. storočia. Mimézis - fikcia - dištancia), *Estetika. Úvod do současnosti tradiční disciplíny* (2001, Estetika. Úvod do súčasnosti tradičnej disciplíny), *Znaky, obrazy a stíny slov: úvod do (jedné) filozofie a sémiologie obrazů* (s P. Michalovičom, 2009, Znaky, obrazy a tieň slov: úvod do (jednej) filozofie a sémiologie obrazov), *Rozprava o westerne* (s P. Michalovičom, 2014).

zvláštne Termín estetiky G. Lukácsa. Podľa neho je centrálnym pojmom estetiky, ktorý označuje svojbytnosť umeleckého odrazu skutočnosti – pohyb od zvláštneho k všeobecnému a späť, ako aj od zvláštneho k jednotlivému a späť. Umenie tak prekonáva obmedzenia všeobecného aj jednotlivého, ale pritom ich v sebe obsahuje.

zvrhlé umenie (degenerated art, entartete Kunst) Termín nacistickej kultúrnej politiky, ktorá využila termín M. Nordaua. Nacisti tak označovali umenie avantgárd, ktoré považovali za úpadok v umeleckom vývoji.

zvuková kulisa Hudba, ktorá neustále znie z rozhlasových prijímačov a poslucháči ju vnímajú ako zvukové podfarbenie prostredia a každodenného života. Stáva sa súčasťou životného prostredia.

zvyk Termín estetiky V. Flussera a podľa neho základná estetická kategória. Označuje krajný pól estetického vnímania, v ktorom estetické vnímanie zaniká. Zvyk reprezentuje obvyklé, bežné, teda to, čo už nevnímame. Zvyk je anestéziou. Na druhom póle je nové, šokujúce, neobvyklé, teda to, čo určite esteticky pôsobí.

žalostný Výrazová kategória. Úbohý, biedny, poľutovaniahodný, bolestný, smutný. Oproti elegickému je zničujúcejší a beznádejnejší.

žart Krátka humorná situácia. *humor

Ždanov, Andrej Alexandrovič (1896-1948) Sovietsky politik. Požadoval rozvoj stranícky orientovanej umeleckej tvorby. Presadzoval koncepciu umelca ako *inžiniera ľudských duší. Hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Reč na Prvom všesojuznom sjezde sovietskych pisateľov 17 avgusta 1934* (1934, Prejav na Prvom všesväzovom zjazde sovietskych spisovateľov 17. augusta 1934), *Postanovenije Orgbjuro CK VKP(b) O žurnalach „Zvezda“ i „Leningrad“ 14 avgusta 1947 g.* (1947, Rezolúcia Organizačného výboru ÚV VKS(b) O časopisoch „Hviezda“ a „Leningrad“ 14. augusta 1947).

ženská estetika 1. Uplatňovanie feminínneho pohľadu na estetické fenomény a na umenie a feminínneho prístupu k tvorbe estetických či umeleckých hodnôt. Prebiehajú diskusie o špecifickosti ženských prístupov. 2. Nepresné označenie pre prúd v estetickom myslení, ktorý rozvíjajú hlavne ženy-estetičky. Snažia sa o výber špecificky ženských tém a o budovanie takej estetickej teórie, ktorá by rešpektovala feminínny prístup. Niekedy sa označuje ako feministická estetika.

Žilka, Tibor (1939) Slovenský literárny vedec. Venuje sa analýze umeleckého štýlu a analýzam umeleckého diela v postmoderne. Hlavné estetické diela – *Poétikai szótár* (1977, Poetický slovník), *Postmoderná sémiotika textu* (2000), *Vademecum poetiky* (2006), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *A stílus hírértéke* (1973, Informačná hodnota štýlu), *Téma a stíl v postmoderne* (1991), *Modernismus und Postmodernismus* (1995, Modernizmus a postmodernizmus), *Text a posttext* (1995).

Žilková, Marta (1942) Slovenská estetička. Venuje sa umeleckej tvorbe v masmédiách a estetickej výchove. Hlavné estetické diela – *Praktická estetika* (s kolektívom, 2001), *Intertextuálne a intermediálne interpretácie* (2012), hlavné diela s estetickými myšlienkami – *Dieťa v kontexte postmoderny* (1999), *Výhry a prehry mediálnej tvorby* (2004).

životný štýl Výber určitého spôsobu uspokojovania potrieb človeka a spôsob, akým si človek usporiadal svoj každodenný život. Závisí od hodnotovej hierarchie človeka, od

podmienok, v ktorých človek žije a od životného prostredia. Často sa líši v rôznych oblastiach života človeka – pracovný štýl, štýl komunikácie, štýl uspokojovania kultúrnych potrieb, štýl životosprávy, štýl jazykového vyjadrovania a pod. Tvorba alebo recepcia estetických hodnôt je väčšinou súčasťou životného štýlu, recepcia umeleckých diel nie vždy.

HESLÁR

- Abhinavagupta
- abstrakcia
- Abū ‘Alī al-Hasan ibn al-Hasan ibn al-Haytham (al-Basri, Alhazen)
- Abū ‘Alī al-Husayn ibn ‘Abd Allāh ibn Sīnā al-Balkhī
- Abū Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Fārābī
- adhbuta
- Adorno, Theodor Wiesengrund
- aesthetica
- afekt
- afektívne a priori
- afektovaný
- afektová teória
- affective fallacy
- aforistický
- agitačná funkcia
- Achnaton (Amenhotep IV.)
- aisthētikós
- akademizmus
- akčný
- Albert Veľký
- Alberti, Leon Battista
- Albrecht, Ján
- Alciatus, Andreas
- aleatorika (aleatorický proces)
- alegória
- Alexander z Hales
- Alhazen
- Allen, Charles Grant Blairfindie
- Allesch, Christian Geerd
- die allgemeine Kunstwissenschaft
- alografické umelecké dielo
- amatér
- amaterizmus
- amatérske umenie
- ambivalencia
- Amenhotep IV.
- analytická estetika
- analýza umeleckého diela
- Anandavardhana
- André, Yves-Marie
- anestetika (anestetizácia)
- angažovanosť
- Antal, Frederik
- antiestetika
- antropológia umenia
- antropologická estetika
- apate
- apercepcia
- aplikovaná estetika
- apollónsky živel
- apparition
- aptum (aptitudo)
- Areopagita
- argutezza
- archaický
- archetyp
- archetypová analýza
- architektúra
- Aristoteles

- Arnheim, Rudolf
- ars – artificium
- artes liberales
- artes mechanicae
- artes rationales
- artes reales
- artes sermonicales
- artes vulgares
- arteterapia
- arti del disegno
- artificiálny
- artificium
- artifikácia
- artworld
- aspekty umeleckého diela
- aucitja
- audiovizuálne umenia
- Augustín, Aurélius
- aura
- Aurobindo (Ghose, Aurobindo Akroyd; Ghoš, Aurobindo; Sri Aurobindo)
- autenticnosť
- autografické umelecké dielo
- automatickosť vnímania
- autor
- Averroes
- Avicenna
- Aware
- Babiak, Michal
- Babyrádová, Hana
- Baďová, Petra
- Bachelard, Gaston
- Bachtin, Michail Michailovič
- Bakoš, Ján
- Bakoš, Mikuláš
- Bakoš, Oliver
- Baladický
- Balthasar, Hans Urs von
- banálny
- barokový
- Barthes, Roland
- Basch, Victor
- Basileios (Bazil Veľký)
- al-Basri
- Bašō (Munefusa, Macuo)
- Batteaux, Charles
- Baudrillard, Jean
- Baumgarten, Alexander Gottlieb
- Beardsley, Monroe C.
- beaux arts
- Beličová, Renáta
- Bell, Arthur Clive Heward
- Bellori, Giovanni Pietro
- bellus
- Belting, Hans
- Benjamin, Walter
- Bense, Max
- Beranová, Věra
- Berd'ajev, Nikolaj Alexandrovič
- Berger, John
- Berger, Roman
- Bergson, Henri
- Berleant, Arnold

- Berlyne, Daniel E.
- Bernard z Clairvaux
- bhajanak
- Bharata, Muni
- bhava
- Bhodža
- Birkhoff, Georg David
- bizarný
- Boëthius, Anicius Manlius Severinus
- Boileau-Despréaux, Nicolas
- Bolzano, Bernard
- bombastický
- Bonaventura (Giovanni Fidenza)
- Bosanquet, Bernard
- Bosý, Michal (Boszy, Michal; Križák, Bohuslav)
- Botton, Alain de
- Bott'ánková, Eva
- Bourdieu, Pierre Felix
- Bourriaud, Nicolas
- Boyd, Brian
- Brady, Emily
- brak
- Brattico, Elvira
- Bremond, Henri
- Breton, André
- brilantný
- Brooks, Cleanth
- Broudy, Harry Samuel
- Brožík, Vladimír
- Bühler, Karl
- Bücher, Karl
- Bujnák, Pavel
- Bulgakov, Sergej Nikolajevič
- Bullough, Edward
- Burckhardt, Jacob Christoph
- Burke, Edmund
- Burlas, Ladislav
- burleska
- Byčkov, Viktor Vasilievič
- Callois, Roger
- camp
- Camp, Julie Van
- Campani, Giovanni
- Carrier, David
- Carroll, Joseph
- Carrol, Noël
- Carter, Curtis L.
- Cassirer, Ernst
- Caudwell, Christopher (Sprigg, Christopher St. John)
- Cennini, Cennino
- cenzúra
- Cchao Pej
- Cicero, Marcus Tullius
- Cigánek, Jan
- citácia
- claritas
- close reading
- cognitio sensitiva
- Cohen, Hermann
- collative properties
- Collingwood, Robin George

- concetto
- concinnitas
- congruentia
- consonantia
- convenienza
- cool
- Coomaraswamy, Ananda Kentiś
- Cousin, Victor
- creatio (create)
- criticism
- Croce, Benedetto
- Crousaz, Jean Pierre de
- Crowther, Paul
- Cseres, Jozef
- Culler, Jonathan
- Cupchik, Gerald C
- cyberspace
- cyklickosť
- Czech, Jan
- Čang Jen-jüan
- Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič
- čchi
- čierny humor
- čitateľ
- Čong-il, Kim
- Ču C'-čching (Pchej-sien)
- Ču Kuan-čchien
- Ču Si
- Čung Žung
- d'Alembert, Jean Baptiste le Rond
- Damme, Wilfried van
- Damón
- dandizmus
- dandy
- Dante Alighieri
- Danto, Arthur Coleman
- Darwin, Charles
- Davies, Stephen
- Debnár, Marek
- de Mul, Jos
- De, Sushil Kumar
- deception
- decor (decorum)
- deformácia
- degenerované umenie
- dehumanizácia umenia
- dejiny estetiky
- dekadentný
- dekonštrukcia
- dekorácia
- dekoratívne umenia
- Deleuze, Gilles
- delirio
- denotácia
- denotát
- Derrida, Jacques
- Descartes, René
- design
- Dessoir, Max
- detail
- detailný
- Devereauxová, Mary
- Dewey, John
- dhvani

- Dickie, George
- didaktická funkcia
- dielo
- Diderot, Denis
- diegesis
- diferancia – diferencia
- dignitas
- diletant
- Dilthey, Wilhelm
- Dionýzios Areopagita
- Dionýzios Longinos
- dionýzsky živel
- disegno
- diseminácia
- disharmónia
- diskurz
- disonancia
- divadelná estetika
- divadlo
- divák
- divoký
- dobová kultúra
- dokonalosť
- Dongpo Juši (Su Š'; Su Dongpo)
- Donoval, Ján
- dráma
- dramatickosť
- dramatický
- dramatický konflikt
- drastický
- Dubos, Jean-Baptiste
- Du Fresnoy, Charles-Alphonse
- Dufrenne, Mikel
- Du S'-kchung
- Dutton, Denis
- dvojznačnosť
- dynamický
- Dziemidok, Bohdan
- Eco, Umberto
- efekt obráteného obrazu
- efektný
- eklektizmus
- ekologická funkcia
- ekonomická funkcia
- ekphrasis
- elegantia
- elegantný
- elegický
- Eliot, Thomas Stearns
- Elschek, Oskár
- emanácia
- emblém
- emblematika
- Emerson, Ralph Waldo
- empatia
- empirická estetika
- Empson, William
- encyklopedická kompetencia
- Engels, Friedrich
- die entartete Kunst
- environmentálna estetika
- epický
- epigónstvo
- epika

- Eriugena, Johannes Scotus
- Erjavec, Aleš
- erotický
- estét
- estetická aktivita
- estetická antropológia
- estetická emócia
- estetická entropia
- estetická etnológia
- estetická fluencia
- estetická funkcia
- estetická hodnota
- estetická hodnotová kategória
- estetická hodnotová orientácia
- estetická ideológia
- estetická ilúzia
- estetická informácia
- estetická intenzita
- estetická kategória
- estetická komunikácia
- estetická kontemplácia
- estetická kultúra
- estetická kvalita
- estetická miera
- estetická norma
- estetická objektivita
- estetická potreba
- estetická profesia
- estetická situácia
- estetická skúsenosť
- estetická spoločnosť
- estetická škola
- estetická vnímavosť
- estetická výchova
- estetická výrazová kategória
- estetické hodnotenie
- estetické osvojovanie skutočnosti
- estetické pole
- estetické preferencie
- estetické vedomie
- estetické vektorové pole
- estetické vnímanie
- estetické zaangažovanie
- estetický cit
- estetický časopis
- estetický diskurz
- estetický fenomén
- estetický ideál
- estetický kongres
- estetický názor
- estetický objekt
- estetický odstup (dištancia)
- estetický postoj
- estetický predmet
- estetický stimul
- estetický subjekt
- estetický súd
- estetický štát
- estetický vkus
- estetický vzťah
- estetický zážitok
- estetický zmysel
- estetický znak
- estetický život

- estetično
- estetično (terminológia)
- estetik
- estetika
- estetika (terminológia)
- estetika divadla
- estetika dizajnu
- estetika filmu
- estetika hudby
- estetika literatúry
- estetika médií
- estetika na Slovensku
- estetika techniky
- estetika výtvarného umenia
- estetika zdola
- estetika zhora
- estetika znútra
- estetika zvonku
- estetika životného prostredia
- estetizácia
- estetizmus (estétstvo)
- estetické ťažisko
- etiketa
- etnoestetika
- étos
- étosová teória
- eurytmia
- evolučná estetika
- evolučná funkcia
- exaktná estetika
- exemplifikácia
- experiment (v umení)
- experimentálna estetika
- explicitná estetika
- expozícia
- expresia
- expresívna funkcia
- Eysenck, Hans Jürgen
- fabula
- facere
- fádny
- Faltin, Peter
- falzifikát
- fantastično
- fantázia
- al-Fārābi (Abū Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Fārābi)
- farebný kruh
- Farkašová, Etela
- Fechner, Gustav Theodor
- feministická estetika
- Feng, Peng
- Ficino, Marsilio
- Fidanza, Giovanni
- Fiedler, Konrad
- figura
- Fila, Rudolf
- film
- filmová estetika
- filmové umenie
- Filodemos z Gadary
- filokalia
- filozofia umenia
- filozofická estetika

- Fischer, Ernst
- Fischerová, Anna
- Florenskij, Pavel A.
- Flusser, Vilém
- forma
- forma účelnosti predmetu
- formalizmus
- formálna analýza
- formálna metóda
- formálno-sémantický stimul
- formositas
- formový pud
- fotografia
- Foucault, Michel
- Francastel, Pierre
- Francés, Robert
- fraška
- Freud, Sigmund
- Freytag, Gustav
- Fry, Roger
- Frye, Northrop
- Fudžiwara no, Šunzei (Fudžiwara no, Tošinari)
- Fújak, Július
- fukinsei
- funkcia sebvýjadrenia
- funkcia zrkadla
- funkcie umenia
- funkcionalizmus
- fyziologická estetika
- Gabliková, Suzi
- Gadamer, Hans Georg
- Gao Džianping
- Garaudy, Roger
- Gbúr, Ján
- geek
- geidō-šisō
- genealogická analýza
- genetic fallacy
- génius
- genologická analýza
- gentleman
- Gero, Štefan
- Geržová, Jana
- das Gesamtkunstwerk
- die Geschmackskunde
- Ghose, Aurobindo Akroyd
- Ghoš, Aurobindo
- Gilpin, William
- Glykofrydi-Leoncini, Athanassia
- Godár, Vladimír
- Goethe, Johann Wolfgang
- Gołaszewska, Maria
- Goldman, Lucien
- Gombrich, Ernst Hans Josef
- Goodman, Nelson
- Gordon, Kate
- gotický
- graciózný
- grafika
- grandiózný
- Grant, Allen
- Gravina, Giovanni Vincenzo
- grazia

- Greguš, Michal
- Groos, Karl
- Gros, Ján
- Grosse, Ernst
- Grosseteste, Robert
- groteska
- groteskný
- Guyau, Jean Marie
- Gwerk, Edmund
- gýč
- habitus
- Hanslick, Eduard
- Hanus, Ladislav
- Happala, Arto
- harmónia
- harmónia (terminológia)
- harmónia farieb
- harmóton
- Hartman, Geoffery H.
- Hartmann, Eduard von
- Hartmann, Nicolai
- Hasja
- haute couture
- He Sie
- Hečko, Pavel
- hedonická hodnota
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
- Heidegger, Martin
- Hennequin, Émile
- Herbart, Johann Friedrich
- Herder, Johann Gottfried
- herecký paradox
- hermeneutická estetika
- hermeneutický kruh
- hermeneutika
- herná funkcia
- heroický
- Hildebrand, Adolf
- Hirn, Yrjö
- Hirsch Jr., Eric Donald
- historizmus
- Hogarth, William
- Höge, Holger
- Holko ml., Matej
- Hollanda, Francisco da
- homogénne médium
- homológia
- Horatius Flaccus, Quintus
- horizont očakávaní
- hororový
- Hostinský, Otakar
- hra
- hraničné umelecké diela
- hrový pud
- hrubý
- Hrušovský, Igor
- hudba
- hudba sfér
- hudobná estetika
- hudobné umenie
- Hugo zo sv. Viktora
- humanistická interpretácia
- humanizačná funkcia
- Humboldt, Wilhelm von

- Hume, David
- humor
- humorný
- Hurban, Jozef Miloslav
- Hurban-Vajanský, Svetozár
- al-husn
- Husserl, Edmund Gustav Albrecht
- Hutcheson, Francis
- hymnický
- hyperrealita
- chaotický
- Chomakov, Alexej S.
- Chvatík, Květoslav
- Chytrý, Josef
- Ibn Rušd, Abdúl al-Walíd
Muhammad Ibn Ahmad Ibn
Muhammad (Averroes)
- Ibn Sina, Abū ‘Alī al-Husayn ibn
‘Abd Allāh ibn Sīnā al-Balkhī
(Avicenna)
- idea krásy
- ideologická funkcia
- idylický
- ikon
- ikonickosť výrazu
- ikonodúlia
- ikonografia
- ikonoklazmus
- ikonolatria
- ikonológia
- ikonologická interpretácia
- ilúzia
- imaginácia
- imaginárne
- Imamiči, Tomonubu (Tomonobu)
- imitácia
- implicitná estetika
- improvizácia
- index
- informačná estetika
- Ingarden, Roman Witoldo
- inovácia
- insitný
- inšpirácia
- inštitucionálna teória umenia
- inštrumentálna hudba
- integrácia umení
- integračná funkcia
- integritas
- intelektuálny
- intencionalita
- intentional fallacy
- intermediálny
- interpret
- interpretácia umeleckého diela
- interpretačné umenia
- interpretačný umelec
- intertextualita
- inventio
- inžinier ľudských duší
- irónia
- Isenberg, Arnold
- Iser, Wolfgang
- Jakobson, Roman Osipovič

- Jakubovská, Viera
- al-jamal
- Ján Damašský (Ióannés Damaskénos, Ján Mansúr)
- Janko, Richard
- jas
- Jaspers, Karl
- Jauß, Hans Robert
- jazyk umenia
- jazyková hra
- Je Sie
- Jean Paul (Richter, Jean Paul Friedrich)
- Jen Jü
- Jošida, Kanejoši
- jûgen
- Jung, Carl Gustav
- Jůzl, Miloš
- Kagan, Mojsej Samojlovič
- kalā
- Kalnická, Zdeňka
- kalokagatia
- to kalón (kallos)
- kánon
- kanso
- Kant, Immanuel
- Kapsová, Eva
- karikatúra
- karneval
- karnevalový
- karuna
- Karvaš, Peter
- katarktická funkcia
- katarzia
- katastrofa
- Kellner-Hostinský, Peter Záboj
- Kelly, Michael
- Kemal, Salim
- Kenkó (Jošida, Kanejoši)
- Kchung Čung
- Ki no, Curajuki
- Kierkegaard, Søren Aabye
- klasická umelecká forma
- klasické umenie
- klasický
- klasifikácia umení
- klasik
- Kmita, Jerzy
- kokoro
- koláž
- kolektívne umenia
- kolízia
- Kollár, Ján
- Kollár, Samuel
- kolorit
- komercializácia
- komický
- komparatívna analýza
- kompenzačná funkcia
- komplexná referencia
- kompozícia
- kompozičná analýza
- komunikačná estetika
- komunikačná funkcia

- konflikt
- „koniec umenia“
- konotácia
- konštruktivistický
- kontemplácia
- kontrast
- kontrastný
- konvencia
- konvenčný
- konzumný
- kópia
- Kosík, Karel
- Köstler, Arthur
- Kováč, Bohuslav
- krása (krásno)
- krása (terminológia)
- krása človeka
- krása ľudských predmetov
- krása prírody
- krása umenia
- krása vesmíru
- krásna línia
- krásne umenia
- krásno
- krásno (terminológia)
- krásny
- Krbat'a, Peter
- Krčméry, Štefan
- Kresánek, Jozef
- kresba
- Kristeva, Julia
- kritický súd
- kríza
- Križák, Bohuslav
- Křemendra
- Kuczyńska, Alicja
- Kučerová, Stanislava
- Kuklinková, Teodora
- Kulka, Jiří
- Kulka, Tomáš
- kultivovaný
- kultúra
- kultúrna epocha
- kultúrna funkcia
- kultúrna identita
- kultúrna politika
- kultúrna tradícia
- kultúrne dedičstvo
- kultúrny predmet
- kultúrny priemysel
- kulturoológia
- kuntu
- kuriozita
- Kusý, Miroslav
- Kuwajama, Gyokušū
- Kuzmány, Karol
- kvetnatý
- kyberpriestor
- kytherika
- Lacan, Jacques Marie Émile
- ladnosť
- Lafargue, Paul
- lahodný
- Lajčiak, Ján

- Lalo, Charles
- Langerová, Susan Knauth
- Láni, Eliáš
- lapidárny
- l'art pour l'art
- látkový pud
- Leder, Helmut
- Lenin (Ul'janov), Vladimír Il'jič
- Leonardo da Vinci
- Lessing, Gotthold Ephraim
- Li Ze-chou
- Lifšic, Michail Alexandrovič
- linguistic fallacy
- lingvistická estetika
- Liou Sie
- Lippardová, Lucy
- Lipps, Theodor
- literárna estetika
- literary criticism
- literatúra
- liturgická estetika
- Locher, Paul John
- Lombroso, Cesare
- Longinos (Pseudo-Longinos, Dionýzios Longinos)
- Losev, Alexej Fjodorovič
- Losskij, Nikolaj Onufrijevič
- Lotman, Jurij Michajlovič
- Lotze, Rudolf Herman
- ľúbivý
- ľubozvučný
- ľudovost'
- Lukács, György
- Lunačarskij, Anatolij Vasilievič
- Lyotard, Jean François
- lyrický
- lyrický subjekt
- lyrika
- magická funkcia
- Machotka, Pavel
- mainstream
- majestátny
- majster
- majstrovstvo
- malebný
- maliarstvo
- Malíček, Juraj
- Malíčková, Michaela
- Mammata
- Man, Paul de
- Manía
- Mandoki, Katya
- maniera
- manieristický
- Mansúr, Ján
- Mao Ce-tung
- Maquet, Jacques Jérôme Pierre
- Marcel, Gabriel
- Marcuse, Herbert
- Margolis, Joseph
- Marchianò, Grazia
- Martin, Lillian Jane
- Martindale, Colin
- Marx, Karol

- masmédiá
- masová komunikácia
- masová kultúra
- masové médiá
- matematická estetika
- materiál
- Mathauser, Zdeněk
- Matuška, Alexander
- McCormick, Peter J.
- McIver Lopes, Dominik
- McLuhan, Marshall
- mecenáš
- médiá
- mediálna estetika
- mechanické umenia
- mei
- Mejlach, Boris Solomonovič
- melodický
- meot
- Merleau-Ponty, Maurice
- metafora
- metódy estetiky
- miera
- miesta nedourčenosti
- Mihálik, Peter
- Michalovič, Peter
- Michelis, Panajotis
- Miko, František
- mikroestetika
- Milkin, Tichomír (Donoval, Ján)
- mimézis
- mimoumelecké estetično
- Mistrík, Erich
- Mistrík, Jozef
- Mistrík, Miloš
- mobilizačná funkcia
- móda
- moderný
- módnosť
- modul
- modulator
- modus
- Mokrejš, Antonín
- Moles, Abraham
- mono no aware
- morálna funkcia
- Moravčíková, Erika
- Morawski, Stefan
- morfologická estetika
- Moritz Karl Philipp
- Morpurgo-Tagliabue, Guido
- Morris, Charles William
- Morris, William
- Motokijo, Zeami (Motokijo, Kanze)
- Motoori, Norinaga
- mravná krása
- Mukařovský, Jan
- multikulturalizmus
- multikultúrna výchova
- multimédiá
- Munro, Thomas
- músiké
- myjabi

- myslenie v obrazoch
- mytologická funkcia
- mýtus
- náboženská funkcia
- nadinterpretácia
- naivný
- napätie
- napodobenie
- narácia (narativita)
- národná kultúra
- naturalistický
- názov diela
- nekonvenčný
- nenormované estetično
- nerd
- neuroestetika
- nevyčerpatel'nosť v kontraste
- nezainteresovanosť
- Ngai, Sianne
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm
- Nifo, Agostino
- Nikeforos
- „nízke umenie“
- nízky
- nommo
- nonartificiálny
- Nordau, Max (Südfeld, Simon Maximilian)
- norma
- normativizmus
- normatívna estetika
- normované estetično
- Novák, Mirko
- Novitz, David
- obchod s umením
- objektívny korelát
- obraz
- obrazné myslenie
- obrazoborectvo
- obrazotvornosť
- obsah
- „obsahizmus“
- obsahová analýza v umení
- obscénnosť
- obscénny
- odporný
- odraz
- Okáli, Daniel
- okúzľujúci
- Oleša, Jurij
- operatívnosť výrazu
- optimálna zložitosť
- ordo
- organický celok
- Órigenés z Alexandrie
- originalita
- ornament
- Ortega y Gasset, José
- ortodoxná estetika
- Osborne, Harold
- oslavná funkcia
- Ossowski, Stanisław
- osvetová funkcia
- ošklivý

- otvorené dielo
- Ovsjannikov, Michal Fjodorovič
- ozdoba
- ozvláštnenie
- páčiť sa
- páčivý
- Paetzold, Heinz
- Palacký, František
- Panajotis, Michelis
- panestetizmus
- pankalía
- Panofsky, Erwin
- pantomíma
- paradox
- paradox básnika
- Pareyson, Luigi
- Pariláková, Eva
- paródia
- Parsons, Michael
- pastiš
- Pašteka, Július
- Pašteková, Michaela
- patetický
- pátos
- Paul, Jean
- Pavlov, Todor
- pekný
- perfectio
- peripetia
- Perniola, Mario
- persifláž
- Petránsky, Ľudo
- Petrov, Vladimir M.
- Pchej-sien
- Piguet, Jean-Claude
- pitoreskný
- plagiát
- plastický
- Platón
- Plechanov, Georgij Valentinovič
- Plesník, Ľubomír
- plodný okamih
- Plotinos
- počítačové umenie
- podmienená krása
- podvrh
- poetická funkcia
- poetické umenia
- poetika
- poiein
- poiésis
- pokrok v umení
- Poledňák, Ivan
- pole kultúrnej produkcie
- polyesthesia
- polysémia
- Poničan, Ján Rob
- Popovič, Anton
- populárna kultúra
- poriadok
- pornografia
- porovnávacia estetika
- porozumenie
- poslucháč

- posolstvo
- postup
- potenciál vzrušivosti
- Poussin, Nicolas
- Považan, Michal
- poznávacia funkcia
- pôvab
- pôvabný
- praktické umenia
- pramāna
- pratibhā
- pravda (pravdivosť) v umení
- presný
- prêt-à-porter
- priemyslová estetika
- príjemný
- primeranosť
- primitívny
- Prinzhorn, Hand
- prírodná krása
- prírodné estetično
- profesionál
- programová estetika
- propagačná funkcia
- proporcia
- proportionalita
- prostriedky masovej komunikácie
- protoestetické kvality
- prototyp
- provokácia
- provokačná funkcia
- Pseudo-Dionýzios Areopagita
- Pseudo-Longinos
- Pseudo-Plutarchos
- psychoanalytická interpretácia
- psychagogia
- psychológia umenia
- psychologická estetika
- pulcher
- pulchritudo adhaerens
- pulchritudo mundi
- pulchritudo vaga
- pulchrum (pulcher, pulchritudo)
- pútavý
- quadrivium
- Quatremère de Quincy, Antoine-Chrysostom
- Quintilianus, Marcus Fabius
- raga (rag)
- rámcovanie znaku
- Rameau, Jean-Philippe
- Rancière, Jacques
- rarita
- rasa
- Read, Herbert
- realistický
- recepcia
- recepčná estetika
- recipient
- reklama
- reklamná funkcia
- relatívna plnosť
- relaxačná funkcia
- remeslo

- reprezentácia
- reprezentačná funkcia
- reprodukcia
- rétorika
- Reynolds, Joshua
- Richard zo sv. Viktora
- Richards, Ivor Armstrong
- Richter, Jean Paul Friedrich
- Ripa, Cesare (Campani, Giovanni)
- Robert Grosseteste
- Rocco, Antonio
- rodinné podobnosti
- romantická umelecká forma
- romantické umenie
- romantický
- Rosenblattová, Susan
- Rosenkranz, Johan Karl Friedrich
- Roscher, Wolfgang
- Rosinský, Teodor
- Ross, Stephen David
- rozhlasové umenie
- rozprávkový
- rôznoreč
- rudra
- Rúfus, Milan
- rukopis
- Ruskin, John
- rutinný
- rytmus
- sabi
- sadhana
- sadō
- sādršja
- Sainte-Beuve, Charles-Augustin
- Saito, Yuriko
- Sambucus, Ján
- Santayana, George
- sardonický
- sarkastický
- sarkazmus
- Sartre, Jean Paul
- Sasaki, Ken-iči
- satira
- satirický
- scénické umenia
- Scruton, Roger
- sebahodnotiaca funkcia
- sebvýjadrenie
- sedem mechanických umení
- sedem slobodných umení
- sekundárny modelujúci systém
- sémanalýza
- sémantická hustota
- sémantická organickosť
- sémantické gesto
- semionaut
- semiotická analýza
- semiotická estetika
- Sen no, Rikjū
- sentimentálny
- Serdaheli, Juraj
- sexi
- Shaftesbury, Anthony Ashley-Cooper

- show
- Shusterman, Richard
- Schedius, Ludwig
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph
- Schiller, Johan Christoph Friedrich
- Schlegel, August Wilhelm von
- Schlegel, Friedrich von
- Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst
- Schopenhauer, Arthur
- Siao Kang
- Sibley, Frank
- signálna sústava I'
- Simmel, Georg
- simulakrum
- slávnosť
- slipstream
- slobodné umenia
- sloh
- služobné umenia
- Smith, Jeffrey K.
- „smrť autora“
- snenie
- snob
- snobizmus
- sobornosť
- sociálno-psychologická analýza
- sociológia umenia
- sociologická estetika
- sofijnosť
- sochárstvo
- Solovjov, Vladimir Sergejevič
- somatická estetika
- Sontagová (Rosenblattová), Susan
- Sošková, Jana
- Souriau, Étienne
- species
- speciositas
- spektakulárny
- Spencer, Herbert
- spevohra
- splendor
- spoločenský tanec
- Sprigg, Christopher St. John
- Sri Aurobindo
- stabilizačná funkcia
- Stadtrucker, Ivan
- staromódny
- Steigel, Michal
- Steiger, Emil
- stereotyp
- Stibral, Karel
- Stolovič, Leonid Naumovič
- straníckosť
- strašidelný
- strnulý
- stupnica
- Su Dongpo
- Su Š'
- suavitas
- subkultúra
- súborné umelecké dielo
- subtilný

- súd vkusu
- Südfeld, Simon Maximilian
- Suger
- sujet
- Sulzer, Johann Georg
- Sychra, Antonín
- symbol
- symbolická forma
- symbolická sympatia
- symbolická umelecká forma
- symbolické umenie
- symetria
- synestézia
- syntaktická hustota
- syntetické umelecké druhy
- syntéza umení
- Szántó, Ladislav
- Šabík, Vincent
- Šabouk, Sáva
- Šafárik, Pavol Jozef
- šanta
- šarmantný
- šašovstvo
- Šen Jüe
- Šensi
- Šestakov, Vjačeslav Pavlovič
- Ševrlay, Matej Daniel
- Šimunek, Eugen
- Šindelář, Dušan
- šizen
- škaredý
- škaredý (terminológia)
- Šklovskij, Viktor Borisovič
- špeciálne estetiky
- šringara (šingara, srngara, zrngara)
- štandardizácia vedomia
- štatistická analýza umeleckého diela
- Števček, Ján
- Štraus, Tomáš
- štruktúra umeleckého diela
- štrukturálna estetika
- Štúr, Ľudovít
- Štúr, Svätopluk
- štvorec umelekej špecifickosti
- štýl
- stylistická analýza
- stylistika
- Šuhajda, Ľudovít Matej
- Švidroň, Ján
- Taine, Hippolyte
- tajomný
- Take no, Jōō
- talent
- tanečné umenie
- Tatarka, Dominik
- Tatarkiewicz, Władysław
- taxonómia umenia
- taxonomická analýza
- Tazberík, Ján
- techné (technai, tekhne)
- technická estetika
- technické umenia
- televízne umenie

- téma
- tempo
- Teodor Studita
- teoretické umenia
- teória krásnych umení
- teória kultúry
- terapeutická funkcia
- Tesauro, Emanuele
- text
- Thévoz, Michel
- Todorov, Tzvetan
- token
- Tolstoj, Lev Nikolajevič
- Tomáš Akvinský
- topika
- topos
- totálne umelecké dielo
- Townsend, Dabney
- tradícia
- tragický
- tragikomický
- transcendentná funkcia
- travestia
- trivium
- Trockij, Lev Davidovič
- tvar
- tvarová analýza
- tvorba
- tvorivá funkcia
- tvorivosť
- typ
- type – token
- typizácia
- typizovaný
- typológia umelcov
- účelnosť bez účelu
- Ulrich Engelbert zo Štrasburgu
- umelec
- umelec (terminológia)
- umelecká akadémia
- umelecká entropia
- umelecká funkcia
- umelecká hodnota
- umelecká imaginácia
- umelecká inšpirácia
- umelecká interpretácia
- umelecká komunikácia
- umelecká konvencia
- umelecká kritika
- umelecká kultúra
- umelecká metóda
- umelecká obrazotvornosť
- umelecká pravda
- umelecká situácia
- umelecká technika
- umelecká tvorba
- umelecká tvorba (terminológia)
- umelecká výchova
- umelecké dielo
- umelecké dielo budúcnosti
- umelecké esteticky
- umelecké majstrovstvo
- umelecké myslenie
- umelecké nástroje

- umelecké posolstvo
- umelecké profesie
- umelecké prostriedky (umelecké nástroje)
- umelecko-historická analýza
- umelecký artefakt
- umelecký diskurz
- umelecký druh
- umelecký génius
- umelecký inštinkt
- umelecký jazyk
- umelecký manažér
- umelecký materiál
- umelecký obraz
- umelecký predmet
- umelecký priemysel
- umelecký rukopis
- umelecký sémantém
- umelecký sloh
- umelecký subjekt
- umelecký svet
- umelecký štýl
- umelecký talent
- umelecký trh
- umelecký tvorivý zámer
- umelecký zážitok
- umelecký žáner
- umenia druhého stupňa
- umenia prvého stupňa
- umenie
- umenie (terminológia)
- umenie pre umenie
- umenovedy
- Urban, Jozef
- Urx, Eduard
- Ushenko, Andrew Paul
- Utitz, Emil
- užité umenia
- úžitková funkcia
- úžitková hodnota
- úžitkové umenia
- vaghezza
- valér
- Vandrák, Andrej
- Váross, Marian
- Vasari, Giorgio
- vcítenie (empatia)
- vedy o umení
- venustas
- die Vergleichlichkeit
- vibhaca
- Vico, Giambattista
- videoklip
- videoumenie
- Viliam z Auvergne
- vira
- Virilio, Paul
- virtuálna realita
- Vischer, Friedrich Theodor
- Vischer, Robert
- Vitruvius Pollio, Marcus
- vkus
- vkusný
- vkusový súd

- Voigt, Vilmos
- Volek, Jaroslav
- Volkelt, Johannes
- voľná krása
- Volpe, Galvano della
- Vopálenský, Ján
- vrstvy umeleckého diela
- vstupná emócia
- vstupný významový element
- všedný
- všeobecná estetika
- všeobecná teória umenia
- vtip
- Vygotskij, Lev Semjonovič
- vyjadrovací prostriedok
- výpoveď
- výraz
- výrazný
- výrazový tanec
- „vysoké umenie“
- výtvarná estetika
- výtvarné umenie
- význam
- významová forma
- vznešený
- vzor
- wabi
- Wagner, Richard
- Warren, Austin
- Warren, Robert Penn
- Washburn, Margaret Floy
- Wehrli, Max
- Weidle, Vladimir V.
- Wellek, Albert
- Wellek, René
- Welsch, Wolfgang
- Wen
- Wilkoszewska, Krystyna
- Winckelmann, Joachim Johann
- Wittgenstein, Ludwig
- Wölfflin, Heinrich
- Wollheim, Richard
- Woodfield, Richard
- Woolfová, Virginia Stephen
- Worringer, Wilhelm
- wu
- Wundt, Wilhelm
- zábava
- zábavná funkcia
- zábavný
- Zágoršeková, Marta
- zany
- zážitková funkcia
- Zeising, Adolf
- Zeki, Semir
- Zimmerman, Robert
- Zlatoš, Peter
- zlatý rez
- zmiešaná hudba
- zmysel pre krásu
- zmyslové poznanie
- zmyslové zdanie idey
- znak
- zobrazenie

- zobrazovacia funkcia
- zrozumiteľnosť
- Zuidervaat, Lambert
- Zuska, Vlastimil
- zvlášťne
- zvrhlé umenie
- zvuková kulisa
- zvyk
- žalostný
- žart
- Ždanov, Andrej Alexandrovič
- ženská estetika
- Žilka, Tibor
- Žilková, Marta
- životný štýl